

СПОРТТАҒЫ ЖАТТЫҒУ ЖӘНЕ ЖАРЫС ІС-ӘРЕКЕТІНІҢ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Қ.І. Адамбеков – профессор, п.ғ.д.,
К.Д. Ахинжанов – психология доценті, к.б.н.,
С.А. Солтекова – психология магистрі

Спорт іс-әрекетіне жалпы мінездеме.

Спорт іс-әрекетінің бір ерекшелігі өзінің қозғағыш құрылымымен бейнеленеді, яғни спорттық жаттығулар қозғағышы өзінің негізгі мазмұнымен сипатталады. Спорт іс-әрекетінің жеке түрлерінің ұқсас мазмұны алуан түрлі. Спорт іс-әрекеттерінің түрлерін классификациялау негізі жарыс іс-әрекетімен және қарсыластармен әрекеттесу арқылы негізделеді. Бұдан – спорттың түрлерінің тікелей байланысумен, қарсы күресуімен (бокс, спорт ойындар, сайыс, күрес) бақталастар болып келеді. Бұл спортшылардың психикалықтың құрастыруының ерекшелігі және спортшының жекелік көрінісі, таңдаған спорттың түрлеріндегі жақтан жарыс іс-әрекетінің спортшысының психикалық сапаларының талаптарының жүйесі болып табылады.

Оқу-жаттығу қызметтің психологиялық құрылымы.

Спорттық жаттығу бұл организмге психологиялық әсердің жүйесі, психикалық және дене мәдениет көмегімен спортшыға әсер ету. Спорттық жаттығудың түпкі мақсаты спорт жарыстарына спортшыны дайындау және жоғарғы нәтижелерге жету болып табылады. Спортшы оқу-жаттығу іс-әрекет процесінде өз қозғағыш сапаларын – күшті, жылдамдық және икемділікті, ептілікті, шыдамдылықты жоғары жетілдіреді. Ол қабылдаулар және қозғағыш әсерлердің әдістерін бағдарлайды және тікелей орындау әдістерін техникалық негізін жасап, жарыста орынды орындауда көрсетіп мінсіздікке жетеді.

Адамның психикалық сапалары, олардың дамуы және әбден жетілуі оқу-жаттығу іс-әрекетінде спортшының санасына кіреді, яғни спорттық жаттығу процесінде өте орынды орындауда оқып, мінсіздікке жетеді. Спорттағы оқу-жаттығу қызметі, ақырында, спортшының жоғарғы жұмысқа қабілеттілік күйін, табысын әсер етуге бағытталған машықтанғандықтың күйі болып табылады. Машықтанғандықтың күйі спортшының дайындығының әр түрлі жиынтығы – күштік, техникалық, тактикалық, теориялық және психологиялық. Спорт жағдайлар күйі және спортшының дайындығының түрлері спорт іс-әрекетінің нақты түрлеріндегі жарыстарына қатысу дайындығын мінездейді.

Спорттық жағдайлар:

– жылдамдық жоғарылайды қозғағыш реакциялар, әр түрлі күрделі реакциялар мінсіздікке жетеді;
– сезгіш ажыратуы айқын және әсерлі процестерге айналады – әр түрлі сезінулер: қабылдаулардың түрлеріне айқындалады: «уақытты сезу, су сезу, снарядты сезу т.б.»

– Зейіннің негізгі қасиеттерін көрсетуі үлкейеді; шоғырландыру, үлестірілу, ауыстырып қосу, орнықтылық; қарқын, көлем және өз күйін әсерлі бақылаудан астам спортшының мүмкіндіктерін туғызады.

– спортшының санасының жұмыс жасауы артады және ұйымдағы зияткерлік қабілеттіліктері арқылы өз әсерлерін басқарулары дамиды;

– спортшының тұлғалық сапасы, оның адамгершіліктіктері айқын көрінеді, қызбалық (олардың жоғарғы өрнегінде) тағы басқалар, ерік көріністері айқындала бастайды.

Оқу-жаттығу іс-әрекетінің жүйесіндегі спортшының дайындығының психологиялық негіздері

Спортшыға психология педагогикалық әсерінің жүйесінде ерекше мән беретін процесстер: парасат, ерік және қызбалық, тәрбие және адамгершіліктік сияқты өзекті қасиеттерінің әбден жетілдіруі болып табылады. Спортшы осы қасиеттерді әбден дамытып, жетілдіру керек бұл қасиеттері болмаса спортшыларды еш жарысқа дайындауға болмайды, старттық әзірлеуге жіберілмейді. Спортшының бар болмысын әзірлеу тәрбиеге кіреді. Спортшы өмір сүріп, жұмыс істеген қоғамда нақтылы болмысымен нормалар, қатынас және қоршаған әлеуметтік ортамен өзара әрекеттесу, қоғамдық өмір және қызметтің барлық құбылыстарына қатынастарын құрастыру және оның мінез-құлқының негізі жатады, спортшылардың адамгершілік болмысы мен сапаларын әзірлеуі барлық деңгейлерінде әбден жетілдіру керек.

Тұлға ретінде спортшы өз қозғағыш қабілеттіліктерін дамыту арқылы ғана емес, психикалық жеке сапаларын дамыту арқылы, өз өмірі және іс-әрекетінің рационализациясы арқылы да жоғарғы спорттық нәтижелерге жетуге ұмтылады. Спортшыға маңызды белгілерді А.А. Тер-Ованясян – өз қарсы-

ластарына спорттық мінез-құлық арқылы орынды түзу қатынастың синонимы бола білуі қажет дейді. Спортшы кез келген қиындықтарды оңай көтереді және өз жетістіктеріне абыржымастан қарайды. Батылдық ол толық өз мінез-құлығындағы сабырлық ету және шамасын сезу ешқандай жағдайда жоғалтпайтын, тұлға алдында тұрған табыстарды табандылығын ерікті көрсету. Спортшы жоғарғы спорттық нәтижелерге жетуі және өзінде оң қасиеттер құрастыруға ұмтылуы және спорттың әдеп негіздерінің талаптарына сәйкес болуы керек. Спорттағы адамгершіліктің әсер етуі бағытталғандық ретінде тұлға мұндай сапамен өте тығыз байланған. Спорт нақтылы әлеуметтік жағдайлар және адамның мәртебелері қалыптасқан қатынастардың жүйесінің құрастыруымен құндылықтардың және қажеттіліктерімен әрдайым байланған. Сонымен бірге спорт белгілі бір нәтижеге бағытталған.

Жоғарыда айтылғандарды ескере келе спортшының адамгершілік қасиетін қалыптастыруға төмендегі:

1) спорт дүние тануының құрастыруы бұл тандалған спорттың түріндегі нақты іс-әрекетке спортшының көзқарастарының жүйесі. Мақсаты – білу аймағында білімдердің спортшысының қару-жарағы, дамытуы және жарыс ережелерімен спорттық жаттығуларын қолдануында; жеке тұлғаға жоғарыда айтылғандардың жаттығудан тыс жағдайлардың әсері туралы білгендері дұрыс

2) спортшы сенімдерінің қалыптасуы өмірлік идеалды таңдауы және өмірлік позицияның қалыптастыруынан тұрады. Спортшының сеніміндегі заттық аманшылықтың ықпалын ескеру керек. Сенім – бұл шынайы спорт батырлығы және өз спорттық нәтижелерін қорғау, және ерлік.

3) спортшылардың құндылық бағыт сабақтас мүдделерінің құрастыруы. Бұл өмірде жалғыз мүдделер болу мүмкін. Спорттағы жалғыз құндылық спорт іс-әрекеті болады. Спортшы спортқа өзін толық береді, басқа жалпы адамдық құндылықтар болмайды.

4) мақсатқа жету құралдар және әдістері туралы ұғынылған спорт іс-әрекетінің тандалған түріндегі нәтиженің мақсаттануы ретінде құрастыру.

Спортта мақсаттардың екі негізгі түрі бар: мазмұнды нәтиже және мақсатқа ұмтылу. Бірінші жағдайда, спортшыға мақсатты түрде шарт қояды – ол жарыста ұту, қарсылас командасын жеңу, рекордтық нәтижеде бірінші орын алу; екінші – қозғағыш әсерді дұрыс орындау, жаттықтырушының тактикалық жоспарды орындаудағы көрсеткішті жүзеге асыру.

Мақсаттар қойылу нақты мақсаттың анықтауымен және жетудің әдістеріменен әрдайым байланған. Оқу-жаттығу қызметінің процессіндегі мақсаттарын құрастыруды негізгі шарты – оның болашақ мақсаттарына байланысты. Сонымен бірге аралық мақсаттар да айқындалады. Оны құрастыру спортшының дене күшін, техникалық және тактикалық жетілдіруі бойынша жұмысты сапалы орындауға қарай бағытталған.

Тұлғаның мақсаттылығы спортшының санасын мекендейді және жұмысқа басшылық болып табылады; спортшының адамгершілік сапаларын спорт үшін құрастыру өте маңызды екенін анықтайды;

5) Өз өмірінің негізгі отан сүйгіштігі, отан алдындағы жауапкершілігі спорт іс-әрекетін құрастырудың сипаттамасы болып табылады. Осындай сапаны М.Мономенов өте тура және тегіс мінездейді. Оның пікірі бойынша, отан сүйгіштік – бұл алдына аса зор құрмет көрсетудің өріс сезім жинағы. Әрине, әсердегі отан сүйгіштік отанға өз өмірі, барлық адамгершілік осындайда жай ғана жақсы көріп беруге потенциалдық мүмкіндігі болып табылады. Бұл сезімдер сонша абстрактілігі айқын. Ұғынылғанға, өмірдің қызықтыруы ең алдымен бұл өзі үшін маңызды.

Сондықтан спортшыға өз отанына абырой ретінде спорттық жаттығулар және жарыстардағы өте көп күштік және психикалық жүктемелерді жеңіп шыдап шығуға мүмкіндік береді. Қарсыластарды жеңіп шығу халықаралық жарыстарда спортшылардың жоғарғы нәтижелі табыстары жеңімпаздық ерлікке тәрізді. Бұл, фанатизм емес, объективті шындықта, өзіне ғана емес, өз қалаулы отаны үшін әбден жетілдіруді спорттық нәтиже, ұзақ, өмір және қызметтің өзі жемісті мерзіміне өзіндік көріністе тер төккен еңбегі;

6) спорт іс-әрекетінің мақсаттарының ортақтық сипаттамасы спортшылардың өзара іс-әрекеті, ара қатынас арқылы ұжымдылықты құрастыруы. Бірлік дербес бұл жерде өте маңызды және қоғамдық спорт іс-әрекетінің мағыналы себептері, мүдделердің ортақтылығы, мақсат және нақтылы топтарда спорт қызметінің маңыздылығы, әлеуметтік құндылықтар және мүдделерге олардың бағынуы болады;

7) Спортшының атаққұмарлық және спорттық намыс сезімінің құрастыру аккөңіл бақталаспен күресте жеңу сезімін қалыптастырады. Спорттағы атаққұмарлық спортшының қызметінің белсенділік мүмкіндігін туғызады. Атаққұмарлықты құрастыруын процесс дегенмен күтпеген апат құн төлеуге беруге болмайды, бұл сапа өйткені (менмендіктің әсер етуі, жұлдызды сезімді) қалыптастыру мүмкін.

Атаққұмарлықты құрастыру спортшыда оның адамгершілік қасиетімен қатар қалыптасуы қажет.

8) еңбек сүйгіштіктің құрастыруы жарық бейнеленген ниет болуы керек. Бұл адамгершілік сапаны спортшының жұмысқа қабілеттілігімен шатастыруға болмайды. Көбінесе спортшы көп күш жұмсап жаттығудан өте шаршап шығады. Ол сонымен бірге мұндай іс-әрекеттің басқа түрлеріндегі жұмысқа қабілеттілігін көрсетпеуі де мүмкін, әсіресе қоғамдық, осы қызмет өйткені жоғарғы спорттық нәтижені табыстың сарынымен шартталмаған;

9) Адалдық және әділдік сезімінің құрастыруы. Спортшы жеңіс үшін күреседі, жетістіктің табысы оған үлкен қанағаттандыруды, қуанышты әкеледі. Спорттық күресте, спортшы қайтсең де жеңуге түрткі болатын күшейткіштер пайдаланады, сондықтан спортшы бар болмысымен сапалық мәліметтерді көрсетуге күш салады. Спортшының адамгершіліксіз қылығы оның беделіне (атына) зиян келтіреді, әлеуметтік бағаға ғана емес, оның спорттық шеберлігіне де теріс көзқарас тудырады.

10) Спортшының тәртіптілігін қалыптастыру нормаларға, ережеге сәйкес болу керек. Бұл нормалар және мінез-құлықтың ережелері оқу-жаттығу процессінде және жарыстарда бірдей сақталуы керек.

Осы сапаны құрастырудағы ерекше мән өздігінен тәртіпті болу – спорт ұжымы осы қоғамда қабылданған ережелерге ұғынылған түрде бағыну.

1. Адамбеков Қ.І. «Балалар мен жасөспірімдердің дене қасиеттерін тәрбиелеу және оның тиімділігін бағалау». – Алматы, 1993.

2. Ақпаев А.Т. және т.б «Спортшылар мен спарт командасының психологиялық дайындықтар негізі» – Алматы, 2003.

3. Ақпаев А.Т. «Дене шынықтыру дайындығының негіздері» – Алматы, 2002.

4. Гиссен Л.Д. *Время стрессов.* – М., 1990.

5. Горбунов Г.Д. *Психопедагогика спорта.* – М., 2006.

6. Ильин Е.П., Киселев Ю.Я. *Психология спорта: современные направления в психологии.* – Л., 1989.

7. Лалаян А.А. *Психологическая подготовка спортсмена.* – Ереван, 1985.

8. Родионов А.В. *Психофизическая тренировка.* – М., 1995.

9. Сопов В.Ф. *Психологическая подготовка к максимальному спортивному результату.* – Самара, 1999.

10. Уэйнберг Р.С., Гоулд Д. *Основы психологии спорта и физической культуры.* – Киев, 1998.

Резюме

В данной статье описываются основные положения психологических особенности тренировочной и соревновательной деятельности спортсменов к адекватным современным требованиям в спорте.

Summary

This instruction describes basic positions of the psychological special features of the training activities of the sportsmen with adequate modern requirements in the sport.

ТЕНДЕНЦИЯ ФИЗИЧЕСКОГО ВОСПИТАНИЯ КЫРГЫЗОВ В XV-XVIII ВЕКАХ

Р.П. Анаркулов – *Ошский государственный университет*

В начале XIII века Центральная Азия, Казахстан и Европа подвергаются нашествию монголов. В этот период имели место значительные передвижения народов Центральной Азии и Казахстана. Их взаимная связь и почти одинаковые условия экономического и политического развития делали многие черты физической культуры этих народов родственными.

В середине XIV века на политическую арену выходит сын одного из беков Мавераннаха Амир Тимур (Тамерлан) [8].

В фактических материалах историков, летописцев и многочисленных рецензентов имеются сведения о деятельности Тимура, его наследие вокруг столицы Тимурского государства Самарканда. В это время он заставлял проводить состязания между воинами по борьбе, фехтованию, стрельбе из лука, скоростному бегу на лошадях (пайга-бойга) и по другим инрам и физическим упражнениям. «Сеньор в тот день (прием послов) долго играл в шахматы с некоторыми зайтами (сейитами), как он сам называл дюдей, происходящих из рода Магомета [8]. Все это свидетельствует о том, что Амир Тимур придавал большое значение закалке и физическим качествам воинов; сам демонстрировал большое зна-

чение закалке и физическим качествам воинов; сам демонстрировал элементы фехтования, техники и тактики ведения боя с различными оружиями, борьбы на коне, переплывания рек, лазания по веревке и лестнице на высокие стены и т.д.

Огромное внимание уделялось военно-физической подготовке воинов, проводились различные состязания по стрельбе из лука, верховой езде, борьбе. Огромная сила, мужество и искусство в единоборстве приносили Тимуру постоянный успех в военных походах и сражениях [8].

Как отмечает Ю.С. Шоломицкий, «в период правления последнего тимурида Султана Хусейна (VI в.) происходит культурный подъем. В это время творили свои замечательные произведения Навои и Джамии, описавшие многие поединки народных богатырей, игры и состязания народов Средней Азии и сопредельного востока [11].

Торжества и празднества среднеазиатских народов регламентировались принятыми обычаями. Весь сложный комплекс обрядов соединял в едином ритуале черты множества обычаев, идущих от древности и сложившихся под разными историко-культурными и педагогическими влияниями. В заключение всех праздников проводились традиционные состязания – конные скачки, борьба, стрельба и разнообразные игры. Конные состязания и игры занимали особо почетное место и были любимым видом занятий у народов Востока.

У кыргызов наиболее популярными были борьба на лошадях (оодарыш), тогуз-коргоол, кокпар, кумыш алуу, перетягивание каната (аркан тартыш), доставание монеты (тайны экмей); у таджиков – метание (партофан), прыжки (джахидан), фехтование на палках (шамшарбози), борьба на лошадях (эниш); у туркменов – метание камней, рыбная ловля острогой, поединки богатырей в силе [11].

Следует отметить, что различные виды и элементы физических упражнений, подвижных и конных игр в это время широко использовались в устном народном творчестве, сказаниях и фольклорных произведениях, героических эпосах как «Манас» у киргизов, «Алпамыс», «Ер Таргын», «Кобланды» у казахов, «Гор-оглы», «Раушан», «Ауэзхан», «Кырык кыз» у каракалпаков и т.п.

В результате государственного объединения местных племен XV веке появляются первые ханства, чему способствовало освобождение этих земель от монгольского ига тимуридами. Образование и дальнейшее развитие кыргызских ханств привели к завершению процесса сложения народности. Главной отраслью хозяйства было кочевое скотоводство. Скот в течение круглого года содержался на подложном корму, что требовало постоянных перекочевок [4]. О значении скота в жизни этого периода Ч.Валиханов отметил, что «в старину исходным пунктом всех мотивов и забот был скот, мы устраивали свою жизнь, приравнивались к требованиям скотоводства. У наших предков постоянных зимовок не было, точно также приуроченных мест для пастбищ» [7].

Процесс содержания скота во многом превратился в трудовой обычай, физическая закалка и умственное воспитание народа были связаны с ведением кочевого образа жизни и пастбищного скотоводства.

В этот период особенно большое значение придавалось оздоровительным силам природы. Они использовались в повседневной трудовой жизни и служили важным средством закаливания, в условиях кочевого образа жизни сам процесс воспитания должен был начинаться с закаливания. С раннего возраста делалось все, чтобы повысить устойчивость организма к условиям холода, жары, солнечной радиации, особенно при их резких колебаниях. Очевидцы по этому поводу писали, что они умело, приспособлялись к климатическим условиям и кочевой жизни становятся здоровыми, способными переносить холод и жару.

Образование ханства на территории Кыргызстана в XV-XVI вв. Способствовали развитию экономики, культуры, воспитания и естественно на совершенствование физического воспитания.

Особым своеобразием отличалось развитие физической культуры и народов Центральной Азии и Казахстана в эпоху Средневековья. Практика развития физической культуры обогатилась за счет упражнений в борьбе, стрельбе из лука, конных и других различных подвижных игр.

Подрастающее поколение училось искусству верховой езды, заарканиванию (перешагивание каната – аркана), стрельбе из лука и охоте с загонном, наблюдая за практическими действиями взрослых.

Л.Кун, отмечая, что «буржуазные историки спорта преуменьшают или мистифицируют физическую культуру азиатских народов. Они не признают того, что среди различных форм развития физической культуры, отличающихся от европейских, ее рациональная сущность исполняла роль саморегулирования» [6].

У кыргызов в эпоху Средневековья почти не существовало культа физкультурных достижений в нынешнем понимании. В стрельбе из лука на полном скаку кочевники состязались для того, чтобы в

боевой обстановке (спереди, сбоку и на развороте) уметь точно поразить цель. А в ходе боевых состязаний с арканом или на поясной борьбе учились тому, чтобы уметь не только заарканить животного, но и, в случае необходимости, твердой рукой стащить с седла спасающегося бегством противника.

Изучив исторические источники, Л.Кун сделал вывод о том, что «в результате подавляющее большинство населения здесь в период между XV-XIX столетиями вследствие усиливающейся эксплуатации и ростовщичества обнищало значительно скорее, чем на западе в эпоху первоначального накопления капитала. Все новые набеги кочевников, роскошь господствующих классов, а в более поздний период грабительская политика колонизаторов отбросили назад не только развитие экономической жизни, но и нормальный процесс развития физической культуры, который способствовал бы достижению более высоких ступеней цивилизации» [6].

Исторические источники подтверждают, что в XVI-XVIII вв. На территории Кыргызстана, не было единого государства. В этих условиях военные столкновения были частыми явлениями, а регулярно передвижению кочевников со скотом сопутствовали обычно грабительские набеги, особенно по маршруту «Великого шелкового пути», который пролегал по территории Кыргызстана с востока на запад и юг. Междоусобные войны и набеги оказывали большое влияние на общественную и культурную жизнь народа, на его повседневный быт. В XV-XVII вв. Кыргызов каждый мужчина был воином. «Ведя военно-кочевой образ жизни, они искусно владели своим оружием, ездой верхом на коне, не боясь жары и холода, в дождь и бураны, в пустыне и степи, под открытым небом, все это было для них своей стихией» [10].

В период формирования кыргызской народности и образования ханств идея выявления физически сильного не была исключением даже для руководителей родов и племен, вплоть до самих ханов. В эту пору баатыр в большинстве случаев в своем лице сочетал многие обязанности. Баатырами были, в частности, хан конца XV в., – начала XV века Касым и его современники – узбекский хан Кыргызского Шейбани и ноголистанский хан Султан-Саид [10]. О личности кыргызского хана последующего периода Орунгазы исторические документы гласят: «Образование его азиатское: примеры храбрости и мужества отца его на Сырдарье, уверенность, что одними только воинскими подвигами мог приобрести право на наследие, на покорение и возвышение в Орде – побудили его почесть главнейшим в образовании, искусстве управлять конем, луков и сабле» [5]. Таким же качествами отличались и все другие известные в истории ханы и султаны.

Источники, характеризующие кочевое общество кыргызов в XV-XVII вв. свидетельствуют о большой роли батыров и об их влиянии на массу кочевого населения. Аль-Харезми указывает, что сам титул «хан» означает предводитель или батыр, «каган – это хан ханов, т.е. предводитель предводителей» [3].

Звание батыра никогда не было наследственным и приобреталось только личными подвигами. А подвиг в эту пору был невозможен без физической силы и мужества, без необходимых военно-физических навыков, которые приобретались в процессе состязательных игр и физических упражнений, в состязаниях – единоборствах выявлялись наиболее сильные или слабые стороны участника [3]. Сильнейший участник выдвигался затем на участие в крупных состязаниях, где один род противопоставлялся другому, и победа одного человека считалась победой целого рода. Перед битвой двух соперничающих сторон нередко проводились поединки народных богатырей, и иногда исход сражения зависел от результата поединка. Непосредственно в состязаниях – поединках решались и некоторые другие спорные вопросы между отдельными родами или племенами. Автор сочинения «Родословное древо тюрок» Абуль-газы рассказывает, что один местный силач своей победой над монгольским борцом заставил монголов принять мусульманскую веру. Такие примеры встречаются в некоторых произведениях народного творчества. Чтобы положить конец всяким спорам и раздорам, кыргызы во многих случаях прибегали к помощи состязаний-поединков, например в сказке «Эр Тошрук» рассказывается, что между батыром Тостиком и Темир-ханом возникает спор, который решается в состязаниях по борьбе, бегу и конной скачке и некоторым другим видам. В произведениях большое место отводится также и женщинам. В них воспевается сила, мужество женщин, рассказывается об их победах в различных состязаниях. Особенно характерно в этом смысле является героическая поэма «Сорок девушек», которая отражает роль женщин в военно-кочевой жизни народа [9].

Как выше было отмечено, эпос «Алпамыш» существовал не только у узбеков, но и у киргизов и других народов. В нем в образах Алпамыша и Айбарчына отражено мастерство в борьбе, скачках (байга), в стрельбе из лука и другие физические качества молодежи. В эпосе рассказывается эпизод борьбы между Алпамышом и Калмаком» «Борьба продолжалась очень долго, так как оба противника

были сильными физически. Тогда Айбарчын обращается к Алпамышу ««Если ты устал или не можешь свалить его, я надену мужскую форму и сразу выкину Калмака в небо» [1].

Все это свидетельствует о том, что в далекие времена джигиты (юноши) и девушки воспитывались вместе в таких жизненно важных сферах, как физическая и военная подготовка, боевые игры и состязания. Боевая готовность подчеркивалась повсюду, даже не народных праздниках и играх. Английский путешественник А.Дженкинсон подчеркивал, что татары никогда не выезжают без лука, стрел и меча, будь то соколиная охота или увеселение для кого-нибудь; они хорошие стрелки, как будучи на коне, так и пешие [10].

Таким образом, еще в древности физическое воспитание и различные средства игровых, культурных состязаний проникли в жизнь кочевых народов Казахстана и Центральной Азии.

1. Абдумаликов, Кукпари Р.К. научно-популярная книга – *Ташкент: УзГИФК, 1997. – 162 с.*

2. Валиханов Ч. О кочевках киргизов // *Записки Императорского русского географического общества по этнографии. – СПб., 1904. – Т.XXIX. – С. 7.*

3. Вяткин В.А. *Каршинский округ, организация в нем войск и события в период 1215-1217 (1800-1803 гг.) Известия среднеазиатского отдела Государственного русского географического общества. – СПб, 1928. – Т.18. – С. 24.*

4. Доскараев Б.М. *Образование ханства и тенденции развития физической культуры в Казахстане XIV-XV вв. Эл агартуу. – Бишкек, 2008. №9, 10. – С. 52-54.*

5. *История Киргизской ССР. – Фрунзе: Кыргызстан, 1984. Т.1. – С. 34; 572.*

6. Кун Л. *Всеобщая история физической культуры. / Л.Кун. – М.: Радуга, 1982. – С. 135.*

7. Назаров Ф. *Записки о некоторых народах и землях средней части Азии отдельного Сибирского корпуса переводчика, посланного в Коканд в 1813-1814 гг. – СПб., 1821. – С. 7-17.*

8. Рахманалиев Р. *Тамерлан. Эпоха, личность, деяния – М.: Гураш, 1992. – С. 31-32.*

9. Таникеев М.Т. *История физической культуры в Казахстане. – Алматы. / М.Т.Таникеев, А.К.Асарбаев. – Алматы, 2001. – С. 35-36.*

10. Таникеев М.Т. *От байги до Олимпиады. – Алма-Ата: Казахстан, 1983. – С. 33-34.*

11. Шоломицкий Ю.С. *Физическая культуры и спорт в Средней Азии и сопредельных странах Востока: автореф. дисс. ....докт. пед. наук: 13.00.01. – Ташкент, 1972. – С. 21.*

УДК 37:371.035:371.302:392

ВОСПИТАНИЕ НРАВСТВЕННОСТИ УЧАЩИХСЯ ПОСРЕДСТВОС НАРОДНЫХ ДИДАКТИЧЕСКИХ ПРОИЗВЕДЕНИЙ

Ж.Ж. Тургунбаева – ОшГУ (Кыргызстан)

Кажется, что современное общество все более усложняется, национальные ценности подвергаются деградации, весь мир, в особенности молодое поколение попадает под массовый «нравственный кризис». Пути выхода из сложившейся ситуации: гуманизм, единство, социальное равенство, справедливость, чистота, внедрение в народ нравственных понятий, придерживание моральных принципов, характеризующихся в качестве модели достижения человеческих идеалов, сюда относятся: честный и справедливый труд, направленный на благополучие общества; гуманное отношение и взаимоуважение между людьми; честность и правдивость; неприятие несправедливости. Для достижения этого каждое поколение должно обращаться к наследию предков.

Глубокомысленное осознание таких нравственных идей, переживаемых прогрессивным человечеством, их внедрение в народ, необходимы стать объектом и кыргызской педагогики – это является одной из актуальных проблем современности.

Кыргызский народ – один из самых древних народов Центральной Азии. Он имел вои испокон веков сформировавшиеся и сохранившиеся воспитательные традиции, и они, применялись по истечении времени в народной практике, обратились в общенациональные ценности. Эти ценности составляли народную педагогику, а одним из основных ее средств являлся фольклор. По мнению И.Б. Бекбоева: «Народная педагогика – это собрание педагогических идей и историко-воспитательного опыта, переработанная народом и сохранившаяся в устном народном творчестве, обрядах, обычаях и традициях, играх-

развлечениях, этнографических, исторических и археологических материалах. Значит, народная педагогика – это истоки образованности и культуры, их ядро» (1).

Такие идеи занимают особое место в народных дидактических произведениях. Понятие «дидактические произведения» происходит от термина «дидактика».

«Дидактика» в качестве термина объясняется в трудах немецкого педагога Вольфганга Ратке (Ратихия) (1571-1635) как мастерство реализации обучения. Продолжая эту интерпретацию, в статьях и книгах Я.А. Коменского (1592-1670) этот термин использовался в качестве «универсального мастерства обучения всех всему». Даже свой труд он назвал «Великая дидактика». В начале XIX века немецкий психолог и педагог И.Ф. Герbart (1776-1841) дидактику рассматривал как статус целостной и непротиворечивой теории обучения нравственности.

Именно от этого термина «дидактика» и происходят названия «дидактические произведения», «дидактическая литература». Конечно, они имеют логическую взаимосвязь. Этот термин особенно распространен в кыргызском фольклоре.

Кыргызские фольклористы статус дидактических произведения относят к произведениям следующего жанра: пословицы, поговорки, назидания, нравоучения, песни-импровизации, басни, небылицы. Название этих жанров дидактическими произведениями связано с тем, что в них воспитательное значение раскрывается напрямую, открыто, проникновенностью народной морали, т.е. присутствует призыв людей к нравственности, назидательности, сила этической содержательности.

Кыргызские народные дидактические произведения напрямую составляют ядро этнической педагогики, также они удобны в применении в процессе воспитания, они отличаются влиятельностью на эмоциональное состояние человека, понятностью для широкой аудитории, способностью для лучшего восприятия другими.

Еще до начала научного раскрытия педагогической сущности дидактических произведений и до начала обучения в школе его воспитательные возможности реализованы привлечением в дело нравственного воспитания детей в следующих **нескольких этапах**:

1. С момента появления кыргызского народа используется в устной форме в качестве произведений устного народного творчества или разговорной речи в повседневной жизни народа.

2. Очень много назиданий дидактического содержания были в древних Орхоно-Енисейских письменах, Таласских письменных памятниках, они использовались людьми, умеющими пользоваться этими источниками.

3. Из образцов дидактической литературы внутри религиозной и восточной классической литературы, широко распространенных среди кыргызов, используются (Куран, хадис, «Аптиек», «Сопалдияр», «Чаар китеп (Рябая книга)», Асан кайгы, Кулкожо Акмат, Сулайман Бакырганий, машраб, Рабгузий, «Кабус-наама», «Калила и Димна», «Тотунаама», «Зафарнаама», «Бабурнаама», «Лайли, Манжун», «Хосров, Ширин», «Шахнаама», «Тысяча и одна ночь» и др.) в назидании молодежи и воспитательной работе с детьми.

4. В медресе, дающих исламское образование (медресе Канат хана, Алымбек датки, Нурмодо Нияза и др.), образцы дидактической литературы, в том числе изучались произведения кыргызского фольклора и некоторые произведения в форме назиданий, нравоучений, песен-импровизаций народных акынов (Нурмолдо, Молдо Кылыч, Молло Нияз и др.)

5. В начале XX века в первых русско-туземских школах и школах «нового метода» («усули-жадид») (в Чуйской области учебные заведения, известные именами людей: Шабан батыра, дур Сооронбай уулу, Чолпонкул Тынаалы уулу, калпа ажы, Алай болуш, Касымалы манап, Байзак Токе уулу, курман манапа, Сагалы Малиева и других) обязательно изучались пословицы и поговорки, загадки, скороговорки, назидания, нравоучения, песни кыргызского народа и применялись в качестве воспитательного средства для учащихся.

6. Следующий этап связан с советскими школами и другими образовательными учреждениями, с внешкольной и внеклассной работой.

Дальнейшее продолжение вышеуказанного процесса – это введение в учебные книги дидактических произведений кыргызской устнотворческой литературы, значит внедрение в учебный процесс, доведение до учащихся еще более углубляется, научное исследование этого жанра литературы подержано литераторами, лингвистами, философами, этнографами, учеными-этнопедагогами. Всесторонний анализ дидактических произведений на основах этнопедагогической науки активизировался только после второй половины 20-го века. Конечно, эта работа, в общесоюзном масштабе заставила

задуматься различных ученых после издания книги Г.Н. Волкова «Чувашская народная педагогика», их труды связаны с раскрытием педагогического значения дидактических произведений. Но в данных источниках рассматриваемая нами тема – проблема нравственного воспитания современных учащихся посредством дидактических произведений, напрямую не раскрывалась.

Но, в то же время перед нами поставлен ряд обстоятельств, требующих рассмотрения проблемы по-новому, это следующее:

- в настоящее время идет углубление процесса самопознания нации;
- вновь открываемые новые материалы национальных ценностей;
- глубокая интеграция кыргызских школ с мировой образовательной системой;
- активизация общественного заказа школе для формирования нравственных личностей;
- необходимость сочетания народной педагогической культуры с мировой научной педагогикой и усиление действий в этом направлении.

Необходимость привлечения дидактической литературы кыргызского народа в процесс воспитания связана со следующими особенностями:

- во-первых, сильное отражение идей народной педагогики;
- во-вторых, так как является важной составной частью целостной системы традиционного воспитания;
- в-третьих, они являются художественными литературно-педагогическим явлением с сентенциозными, назидательным. Воспитательным направлением, которые особо приспособлены для восприятия аудитории;
- в-четвертых, дидактическая литература широко распространена в кыргызском народе и является феноменом, до сих пор используемым среди народа и др.

Функции дидактической литературы кыргызского народа:

- гуманистическая – призыв к человечности;
- познавательная – вклад в познание мира и человека;
- эстетическая – понимание художественной стороны природы слова;
- информационная – передача жизненного опыта предыдущих поколений последующим;
- управленческо-ориентировочная – доведение до каждого человека в форме сентенций поведенческих норм и потребностей общества.

Основные компоненты процесса нравственного воспитания учащихся начальных классов общеобразовательных школ, исследуемых нами:

- формирование их нравственной культуры посредством дидактических произведений кыргызского народа;
- поднятие на определенный уровень нравственное воспитание учащихся данного возраста;
- обеспечение социальной передачи поведенческих форм по отношению к обществу и личности (к примеру, патриотизм, экономность), отношение к людям (уважение старших, уважительное отношение к младшим, великодушие, честность, твердость и постоянство в дружбе), отношение к себе (важность, простота, добродушие), отношение к учебе и труду (трудолюбие, старательность, стремление). *В результате процесса посредством нравственного воспитания учащихся через дидактические произведения кыргызского народа достигнем следующего:*
- посредством дидактических произведений (пословицы и поговорки, загадки, скороговорки, песни-назидания, песни-нравоучения) познакомим учащихся с этнопедагогической культурой народа;
- откроем возможности для анализа первых истоков общечеловеческих, национальных, личностных ценностей, древних воспитательных традиций народа;
- создадим условия для формирования нравственного сознания учащихся младшего школьного возраста;
- откроем пути для формирования и воспитания глубоких нравственных убеждений;
- дадим возможность для сравнения своих поведенческих норм с народными нравственными нормами.

В настоящее время состояние и проблемы повышения нравственного воспитания учащихся посредством дидактических произведений связано со следующим:

1. Для выполнения требований и общественного заказа – воспитания высоконравственной личности, в школе неэффективное и бессистемное введение в содержание изучаемых учебных предметов нравственных ценностей и назидательности, неинтегрированность образования и нравственного вос-

питания, нецелевая организация связи школы- семьи – общественности.

2. Нравственная деградация общества в целом, не сохранение нравственных норм согласно условиям массовой культуры, рыночной экономики, постепенное снижение нравственных качеств молодежи и некоторое усложнение проблемы в связи с беспомощностью, безвлиятельностью школы в данном процессе.

3. Развал при переходе на новую эпоху существовавших в советское время воспитательных организаций, таких как октябрятская организация, пионерская организация, комсомольская организация, коммунистическая партия, женсовет, совет старейшин, общество трезвых, «тимуровцы», профсоюз и множества других, создание вакуума, это все в свою очередь способствовало проявлению какой-то «воспитательной перемены», с устранением «Морального кодекса строителей коммунизма» на его место не была выдвинута замена, что привело к появлению множества проблем.

4. Уменьшение воспитательного влияния на детей народных традиций, старших, книги, они остались больше под влиянием Интернета, компьютерных игр, фильмов ужасов, боевиков, что тоже отразилось на сегодняшнем обществе.

5. Усложняет процесс воспитания еще и то явление, что приоритеты идеалов-образцов во многих семьях сейчас переходят от передовиков труда, героев труда, справедливых и честных людей к людям, ставящим идеалы богатства выше всего, рэкетирам, бизнесменам.

6. Во время, когда материальные блага рассматриваются выше духовного богатства, нарушаются ценностные ориентации детей, создаются сложности в связи с социальными, демографическими, педагогическими, организаторскими и методическими условиями в процессе выдвижения на первый план гражданского, духовного, нравственного воспитания.

1. Бекбоев И. Элдик педагогика – тарбиянын булагы / Бекбоев И. Кыргыз педагогикасы – кыргыз улутунун жезуу. – Бишкек. 2010. – с. 262.

МЕТОДИКА ОБУЧЕНИЯ АНГЛИЙСКОМУ КАК ЧАСТИ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ПОДГОТОВКИ СПЕЦИАДИСТА ПО ЮРИСПРУДЕНЦИИ

*А.И. Джунусова – преподаватель английского языка
Кыргызской государственной юридической академии*

Современное представление о профессиональной компетентности в сфере юриспруденции включает широкий спектр разного рода, в том числе сформированность языковой деятельности является одной из важнейших составляющих профессионального портрета специалиста данного профиля. Успешность профессиональной деятельности специалиста в области юриспруденции определяются и умениями коммуникативного характера, связанными с организацией и осуществлением делового и межличного общения. Поэтому уровень профессиональной подготовленности будущего юриста во многом определяется сформированностью его коммуникативной подготовленностью, а для юриста по международному праву, в том числе и на английском языке.

Разработанная Международное право в КГЮА система подготовки студентов юристов по специализации международное право осуществляется по специальным программам, которые в частности включает такие коммуникативные требования, как: свободное владение английским языком; умение оценивать взаимоотношения между объектом и субъектом управления; умение общаться с оппонентами и мотивировать их деятельность, развивать способности к профессиональному общению.

Разработка данной системы подготовки юристов международников. На оснований, проведенного исследования была опробована методика обучения студента юристов устному общению на английском языке, обеспечивающая языковой как части профессиональной подготовки.

Предлагаемая методика предусматривает следующую ступенчатую организацию обучения студентов-юристов устному общению, ориентированному на приобретение лингвистического образования **первая ступень** – общению, **вторая ступень** – подготовка к общению, **третья ступень** – обучение общению.

Особенностью данной методики является размытость границ, ступени уходят в первый этап, который помимо решения своих основных целей является еще и подготовительным этапом для второй ступени. Пиком методической цепочки является сформированность языковой подготовленности,

прочность которой проверяется на третьей ступени.

Поставленные нами цели требовали нетрадиционных решений, так как в рамках учебной аудитории строго ограниченное время учебного не всегда возможно добиться от студента-юриста проникнуться духом иноязычной культуры, осознать себя частью этой культуры. Исследования показали, что добиться целей второй ступени возможно только в условиях иноязычного языкового погружения, при котором искусственно созданная языковая среда, провоцирующая студента практике закреплять приобретенные в аудитории навыки и умения. Но создание языкового погружения не принесет желаемых результатов, если не будет являться стержневой опорой прохождения ступеней обучения.

Цель первой ступени – овладение знаниями и навыками необходимости для практики в общении. Эта ступень включает следующие этапы:

1. Вводная беседа целью, которой является повышения уровня мотивации студентов-юристов при изучении английского языка. В этой беседе необходимо соотнести цели обучения с профессиональными задачами юриста-международника и, что особенно важно, убедить студентов в том, следуя предложенной методике они смогут достичь декларируемые цели даже при отсутствии на данный момент прочных базовых лингвистических знаний.

2. Тестирование базового уровня владения практическими навыками английского языка. Этот этап необходим для правильного построения коррективного курса. Результаты тестирования базового уровня английского языка студентов-юристов, поступавших на курсы выявляют тенденции:

а) у большей части студентов сформированность языковых знаний;

б) в таблице 1 приведены результаты тестирования студентов специализированных по специальности международное право за последние четыре года.

Таблица-1 Результаты тестирования студентов-юристов по специальности международное право.

Кол-во баллов	0-10	10-20	21-30	31-40	41-46	годы
Количество студентов по курсам	3	4	3	2		2007-2008
	4	2	1		1	2008-2009
	3	2	4	1		2009-2010
	4	3	1	1	1	2011-2012

Цель второй ступени – в рамках аспекта в «язык для специальных целей» ознакомлен с основными аспектами феномена «культура», отражающемся в языковом и речевом материале, понятием лингвистическая компетенция, ее основными характеристиками.

Также со значением лингвистического образования для формирования профессиональной подготовленности на данном этапе студенты-юристы знакомятся с:

– типичным поведением носителей языка в рамках учебных, представленной в бытовой и профессиональной сфере общения;

– образцами определенного поведения, закрепленного за определенной социальной ролью;

– национально-маркированными единицами, способами их семантизации перевода;

– вариантами языкового оформления формул речевого общения;

– с вариантами оформления необходимых бумаг и документов в рамках темы «международное право»;

– с различными аутентичными материалами на английском языке способствующими формированию системы страноведческих лингвострановедческих фоновых знаний.

Вопрос о классификации дидактических игр до сих пор остается открытым, считаем классификацию дидактических игр С.Д. Неверковича, как наиболее приемлемый на данный момент характеризующую дидактические игры, для разработки и проведения, которые чрезвычайно важны, три наиболее общих системы – образующих фактора: функции и цели игр, время и структура [4].

По функционально-целевому назначению дидактические игры можно разделить поисковые, деятельно-ролевые, контрольные, диагностические, конкурсные. Игры могут содержать в себе не одно, а два функционально-целевых назначения: например поисково-конкурсные, и контрольно-диагностические и т.п.

По временному признаку игры делятся на большие (свыше 8 часов), средние (2-3 часа), малые (в пределах одного занятия) и мини-игры (до одного часа). В процессе обучения мы используем все виды игр. На начальном этапе особенно удобны малые и мини-игры.

Структурно-композиционное построение дидактических игр определяется рядом положений: предигровым настроением участников и предигровыми занятиями сочетанием форм организации учебно-познавательной деятельности, продвижением решений поэтапных задач, временными ограничениями.

В связи с этим, дидактические игры делятся на игры с жестко запрограммированными структурно-композиционным построением (ЖЗСКП) и – гибким, адаптивным (АСКП).

Опыт показывает, что малые игры и мини-игры требуют ЖЗСКП, а игры средние, большие представляют большие возможностей для адаптивного построения.

В таблице 2 представлены дидактические игры 1-го года обучения включенные в предлагаемую методику.

Третья ступень обучение общению – состоит из двух этапов: управляемого общения и свободного общения.

На этапе управляемого общения происходит совершенствования умения ориентировки в условиях коммуникации, умения осуществить социо-культурный анализ аутентичных материалов и выявить страноведческую и лингвострановедческую информацию, навыка.

Использование лексики с национально-культурным компонентом, различных вариантов реализации коммуникативных намерений и дидактические игры 1-го года обучения.

Навыка использования вербальных средств, закрепленных с определенной специальной ролью для решения конкретной коммуникативной задачей в рамках профессионального общения. На данном этапе продолжается приобретения страноведческих и лингвострановедческих фоновых знаний и формируется умением использовать основные стратегии и тактики речевого поведения, а также умения организовать свое вербальной общение в соответствии с моделью речевого поведения носителей языка в аналогичной ситуации.

№	Тип игры	Название	Классификационное определение
1	Мини	Знакомство	Контрольная ЖЗСКП
2	Мини	Телефон	Деятельно-ролевая, ЖЗСКП
3	Малая	Интервью	Диагностическая, ЖЗСКП
4	Мини	Новая квартира	Контрольная, ЖЗСКП
5	Мини	Рулетка	Конкурсная, ЖЗСКП
6	малая	Представь себе	Деятельно-ролевая, ЖЗСКП
7	Средняя	Универмаг	Деятельно-ролевая, ЖЗСКП
8	Средняя	Ресторан	Деятельно-ролевая контрольная, АСКП
9	Малая	Я юрист	Деятельно-ролевая

На этапе свободного общения проверяется умение речевое поведение в соответствии с нормой и социально-культурным контекстом коммуникационным добиваясь при этом поставленных профессиональных задач. Невозможно достичь таких целей в условиях юридических ВУЗов, если не проводить интенсивные устно-речевые практики. Это еще является, собственно языковое погружение студентов-юристов в основном копирует предложения им языковые модели, а также на основе множественного выбора определяя языковые поведения для той или иной социальной роли и, очень важно, преодолевать языковой барьер.

Опрос студентов проводимый, в конце первой языковой практики, показал, 98% студентов впервые осознали наличие у себя возможности иноязычного коммуниканта, 100% отмечают возросший энтузиазм в изучении английского языка.

Следующая иноязычная устно-речевая практика проводится на второй ступени обучения и является своеобразным мостиком к третьей ступени обучения. Во время проведения второй практики студенты-юристы на основе аутентичных материалов могут продуцировать речевое общение, укладывая уже известные им формулы речевого общения в продолженные профессиональные роли.

На этой практике проводятся ролевые игры, озвучение видеофильмов, созданных собственных видеоклипов. Студентами предлагаются профессиональные ситуации изученным в аудитории темам, в которых они исполняют попеременно разные роли, следовательно, должны использовать различные языковые модели для решения поставленных профессиональных задач.

Основным методическим приемом третьей устно-речевой практики, который проходит на 3 курсе и предшествует переводческой практике на международных материалах, является подготовка и про-

ведение деловой игры – организации административно-правовых ситуаций. Каждому студенту дается роль работы в условиях максимально приближенных к реальным, студенты решают типичные проблемы, встречающиеся в правовой работе.

Таким образом, в конце третьей ступени обучения студенты готовы к свободному общению в рамках профессионального общения и могут проходить языковую практику в международных организациях в качестве специалиста по международному праву.

Формирование языковой подготовки – процесс сложный и длительный: сформированность одних навыков и умений является базой для формирования других навыков и умений.

Установленные особенности компонентов содержания обучения языку позволяют описать умения и навыки необходимые для приобретения профессионального образования юристов-международников в части их языковой подготовки, а проведенный педагогический эксперимент позволил определить оптимальный процесс формирования умений и навыков, необходимых для выбора и реализации адекватного речевого поведения (таблица 3).

Таблица-3 – Процесс формирования лингвистических умений и навыки студента-юриста

№	УМЕНИЕ	ЭТАП
1	Определить стиль общения	1
2	Определить тип проигрываемых ролей	1
3	Определить коммуникативную цель речевой ситуации	
4	Организовать свое речевое поведение, не нарушая модели речевого поведения носителей языка в аналогичной ситуации	2
5	Определять и использовать основные стратегии и тактики речевого поведения, закрепленные за различными видами ролей	2
6	Переключаться с одного стиля на другой	2
7	Определить и решить коммуникативные задачи речевой ситуации, 3	
8	Создать коммуникативный портрет участников профессиональной коммуникации	3
9	Интерпретировать социальный, вербальный и психологический аспекты речевой ситуации	3
10	Организовать вербальные общения в соответствии с современной системой норм английского языка	3
11	Организовать свое речевое поведение в соответствии с ситуативной нормой, социально-культурным и профессиональным контекстом	3

Следует отметить, что данная формула позволяет вводить пороговый уровень, ниже которого знания студентов оцениваются как неудовлетворительные.

Сравнение уровня обученности студентов-юристов по обычной программе и по предлагаемой методике позволило определить, что уровень знаний по английскому языку поступивших на первый курс студентов-международников несколько ниже, но уже после первого года занятий уровень обученности студентов факультета международное право выше, чем у студентов контрольной группы, а после второго года обучения – значительно превосходит уровень обученности контрольной группы.

1. Английский язык для юристов. Базовый курс под редакцией Шишкиной Т.Н. – М.: Зерцало, 2003 – 256 с.

2. Будих И.В., Методика стимулирования устной речи при обучении иностранным языкам: автореф. дисс... канд.пед.наук: 13.00.01/– Л., 1983. – 21 с.

3. Мусницкая Е.В. Новые тенденции и актуальные проблемы формирования умений иноязычного общения у студентов неязыкового вуза //Профессиональная коммуникация как цель обучения иностранному языку в неязычном ВУЗе. – М.: МГЛУ, 2011. – С. 16-20.

4. Неверкович С.Д. Психолого-педагогические основы игровых методов подготовки кадров. – М.: Высшая школа, 1996 – 206 с.

Резюме

В этой статье рассматриваются методика обучения английскому языку студентам-юристам, как части профессиональной подготовки специалиста по юриспруденции.

Resume

In this article considers the methods of teaching English language of law students, as a part of professional training in jurisprudence.

КОНТРОЛЬНОЕ ЗАДАНИЕ ДЛЯ ОЦЕНКИ СПЕЦИАЛЬНОЙ РАБОТОСПОСОБНОСТИ ФУТБОЛИСТОВ 16-18 ЛЕТ

**Е.К. Адамбеков – к.п.н., доцент,
А.Соломеев – ст.преподаватель ОФК**

Предлагаемое контрольное задание для оценивания специальной работоспособности футболистов 16-18 лет включает в себя ряд упражнений бегового характера и упражнений с мячом, выполняемых в определенной последовательности

Задание представляет собой следующее.

После 10-минутной разминки, включающей в себя 10 гимнастических упражнений и несколько беговых упражнений, футболисты в течение 5 минут произвольно взаимодействовали с мячом, а затем у них регистрировалась частота сердечных сокращений (ЧСС).

В дальнейшем футболисты выполняли жонглирование мяча головой на месте с целью как можно большего выполнения подбивании мяча (две попытки) и удары ногой на точность с расстояния 11 м в мишень диаметром 1 м, расположенную горизонтально на высоте 0,3 м от поверхности поля (пять ударов в течение 25-30 с).

После этого футболисты выполняли бег 5 раз по 30 м с возвращением на стартовую позицию за 25 с и фиксированием занятия исходного положения для начала следующей попытки бега, а затем выполняли в течение 25-30 с пять ударов на точность с расстояния 11 м в мишень диаметром 1 м, расположенную горизонтально на высоте 0,3 м от поверхности поля.

В заключение футболисты выполняли челночный бег 3 раза по 50 м (см. рисунок), затем жонглирование мяча головой на месте с целью как можно большего выполнения подбивании мяча (две попытки).

После этого у футболистов регистрировалась ЧСС и определялась длительность периода восстановления ЧСС до уровня, который имел место после разминки.

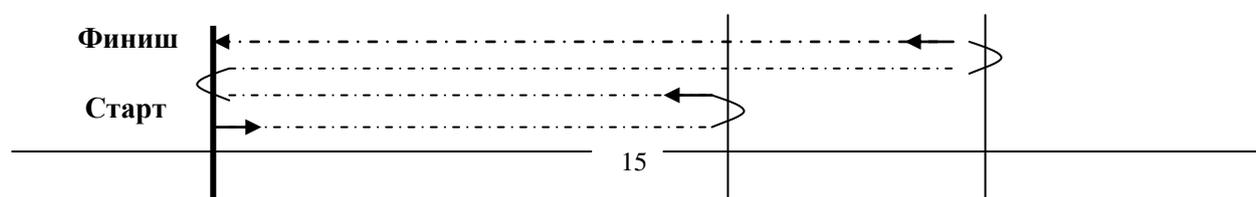
Определялись следующие показатели выполнения футболистами контрольного задания.

1. Суммарное время бега 5 раз по 30 м (с).
2. Суммарное время челночного бега 3 раза по 50 м (с).
3. Точность ударов ногой в мишень, выполняемых после разминки и после бега 5 раз по 30 м (количество попаданий в мишень и процент неточных ударов).
4. Количество подбивании мяча при выполнении жонглирования головой после разминки и после челночного бега 3 раза по 50 м (среднее значение по итогам двух попыток).
5. ЧСС футболистов после разминки и после выполнения контрольного задания.
6. Длительность периода восстановления ЧСС до уровня, имевшего место после разминки.

Обработка полученных в ходе исследования данных, характеризующих выполнение футболистами вышеописанного контрольного задания, показала следующее.

Наблюдались случаи, когда после выполнения физической нагрузки у одних футболистов ухудшалось качество действий с мячом и период восстановления ЧСС до уровня, имевшего место после разминки, был относительно длительным, а у других – наоборот, качество действий с мячом улучшалось и период восстановления ЧСС до уровня, имевшего место после разминки, длился по времени меньше, притом что эти футболисты показывали стабильные результаты в беге 5 раз по 30 м и в челночном беге 3 раза по 50 м.

Это позволяет говорить о том, что по характеру динамики изменений показателей выполнения футболистами отдельных упражнений разработанного контрольного задания можно судить об уровне их подготовленности на конкретный момент в плане специальной работоспособности.

Схема выполнения челночного бега на время 3 раза по 50 м

1. Аверьянов А. Контроль уровня подготовленности футболистов высокой квалификации // Теория и практика футбола. 1999. №3. – С. 2-4.
2. Басим Фадиль Абас (Ирак). Контроль за технической подготовленностью юных футболистов. Дисс. ...канд. пед. наук. – М.: ГЦОЛИФК, 1984. – 141 с.
3. Баша Махмуд Хамида (Тунис). Надежность и информативность показателей текущего контроля состояния юных футболистов. Дисс. ...канд. пед. наук. – М.: ГЦОЛИФК, 1983. – 182 с.
4. Варюшин В.В., Лопачев Р.Ю. Комплексная оценка выносливости футболистов 16-18 лет // Теория и практика футбола. 1999. №3. – С. 21-22.
5. Гакаме Рауф Заурович. Функциональное состояние и физическое развитие футболистов 9-22 лет. Дисс. ... канд. пед. наук. – Краснодар: КГАФК, 1995.
6. Годик М.А. Контроль в процессе спортивной тренировки / В книге: Подготовка футболистов. – М., 1977.
7. Голомазов С., Чирва Б. Учет игровых режимов работы футболистов при построении тренировочных занятий // Теория и практика футбола. 2000. №1. – С. 27-30.
8. Голомазов С.В., Чирва Б.Г. Футбол. Теоретические основы и методика контроля технического мастерства. – М.: СпортАкадем-Пресс, 2000. – 80 с.
9. Ежов П.Ф. Комплексная оценка тренировочных нагрузок высококвалифицированных футболистов. Дисс. ... канд. пед. наук. – М.: ВНИИФК, 1988. – 168 с.
10. Зонин Г.С. Коэффициент брака // Футбол-хоккей. 1974. №6.
11. Зухейр Аль-Хашаб Касим Хамуди (Ирак). Особенности педагогического контроля специальной подготовленности юных футболистов. Дисс. ... канд. пед. наук. – М.: ГЦОЛИФК, 1984. – 134 с.
12. Кириллов А.А. Исследование физической работоспособности футболистов. Дисс.... канд. пед. наук. – М.: ГЦОЛИФК, 1978. – 120 с.
13. Левин В.С. Комплексная характеристика динамики подготовленности футболистов высшей квалификации: Автореф. дисс.... канд. пед. наук. – Малаховка: МОГИФК, 1983. – 21 с.
14. Лопачев Ю.Н. Методика совершенствования выносливости футболистов 16-18 лет. Дисс. ... канд. пед. наук. – М.: ГЦОЛИФК, 1981. – 193 с.
15. Морозов Ю.А. Оперативная оценка работоспособности футболистов // Теория и практика физической культуры. 1974. №8.
16. Савин С.А. Еще раз о тестах // Футбол-хоккей. 1974. №42.
17. Скоморохов Е.В. Комплексный контроль и методы совершенствования специальной подготовленности высококвалифицированных футболистов. Дисс.... канд. пед. наук. – Малаховка: МОГИФК, 1980. – 135 с.
18. Спортивная метрология: Учебник для институтов физической культуры / Под ред. Зацюрского В.М. – М.: Физкультура и спорт, 1982. – 250 с.
19. Талипджанов А.И. Оперативный контроль и планирование подготовки футболистов высокой квалификации: Автореф. дисс.... канд. пед. наук. – М.: ГЦОЛИФК, 1984. – 20 с.
20. Теория и методика футбола / Под ред. Адамбекова К.И. – Алматы: из-во «Елнур», 2007. – 286 с.

Резюме

В работе представлены контрольные задания для оценки специальной работоспособности футболистов 16-18 лет.

БІЛІМ БЕРУДЕ ИНФОРМАТИКАНЫ ОҚЫТУДЫҢ ӘДІСТЕМЕЛІК ЖҮЙЕСІНІҢ ҚАЛЫПТАСУЫ

С.М. Кеңесбаев – п.ғ.д., профессор, Абай атындағы ҚазҰПУ

Қоғам өмірінде соңғы уақытта ақпараттандырудың мәні, қажеттігі айрықша арта отырып ғарыштық жылдамдықпен өсуін жалғастыруда. Адамзаттың ақпараттандыру дәуіріне аяқ басуынан болашақта халықтың үлкен бөлігі ақпарат және ақпараттық қызмет өнеркәсібі саласында жұмыс істейтін болады.

Информатика және ақпараттық технология практикалық тұрғыда бүгінгі оқушылардың болашақ мамандықтарының 60%-ын құрайды. Сонымен қатар, оқушылар терең білім алулары үшін ақпаратты алу және өңдеу құралы ретіндегі компьютердің мүмкіндіктерімен мүмкіндігінше ерте танысулары қажет. Шындығында оқушылардан көп ерте компьютердің базалық программаларын, яғни мәтіндік және графикалық редакторлар, сондай-ақ компьютерде сақталған ақпараттармен жұмыс жасау жолдарын және т.б. меңгеру қажеттілігі туындайды.

Информатика курсының жоғарғы сыныптардан төменгі буынға көшіру қажеттілігін осы бағыттағы жүргізілген ғылыми зерттеулер көрсетті. Бұған дәлел ретінде информатиканы төменгі сыныптарда оқыту жөнінде жүргізіліп жатқан мұғалімдердің эксперименттері мен жарияланып жатқан мақалалары, сондай-ақ 1-4 сыныптар үшін информатикадан ұйымдастырылған үйірме жұмыстары мен факультативтік сабақтарды айтуға болады.

Информатика курсының бастауыш сыныптарда оқытылуы жөнінде шетелдерде және тәуелсіз мемлекеттер достастығы (ТМД) елдерінде бірқатар жинақталған тәжірибелер бар.

Көптеген әдіскер-ғалымдар мен оқытушылар информатиканы пән ретінде жоғары сыныптарда оқыту оқушылардың компьютерді пайдалану дағдысының қалыптасуын кешеуілдетеді, бұл пәнді оқу барысында қалыптасатын дағды бір ғана пәнге тән емес екенін, жалпы білім беретін мәні бар болып есептелінетінін атап көрсетіп отыр.

Информатика пәнін жалпы білім беретін, дүниетану потенциалы ретінде танып тереңдетуге байланысты мектепте бұл пәнді оқыту мақсатының жаңа түсініктерінің пайда болуы, информатика негіздері курсының оқыту тәжірибесін талдау, информатика негіздерін меңгеру мен мектептегі оқу үдерісінде ақпараттық мәдениеттің қалыптасуын бөліп қарастыруды ұсынуға болады.

Біріншіден 2-4 сыныптарда оқушылардың компьютермен алғашқы танысуы жүреді. Оқу-ойындық программаларды, қарапайым компьютерлік тренажерларды және т.б. қолдану үдерісінде ақпараттық мәдениетін жетілдіру арқылы алғашқы элементтері қалыптасады.

Сондықтан да 12 жылдық мектептің бірінші сатысы бастауыш буынның оқу жоспарына 2 сыныптан бастап информатика пәні енгізіліп отыр. Информатикадан жалпы бастауыш білім беру стандарты бойынша бастауыш мектепте информатиканы оқыту, келесі мақсатқа жетуге бағытталған:

- оқушылардың ақпараттық мәдениеттілігін, сауаттылығын, алгоритмдік ойлауын қалыптастыру;
- интеллектуалды тұлғалық және эмоциялық-жігерлік сапаларын, қабылдау түрлерін және есте сақтау қабілеттілігін дамыту /2/.

Бұл бағыттағы білім беруде 2-4 сыныптардағы әрбір сабақ екі жарты бөлікке (20-25 минуттан) бөлінген. Сабақтың бірінші бөлігі алгоритмдік жүйені (машинасыз әдіс), екінші бөлігі ақпараттық технологиялар жүйесін (компьютерді қолдану) оқып үйренуге арналған. Екі жүйенің оқыту сабақтарының мазмұны әрбір сабақта бір-бірімен байланыстырылып сабақтың ортақ тақырыбына айналады.

Логика және алгоритмдік жүйенің материалдарын оқып үйренуден ақпараттық технологиялар жүйесінің материалдарын оқып үйренуге көшуді шеберлікпен байланыстыра білу қажет. Бастауыш сыныптарда информатика пәнін осындай түрде оқыту кіші жастағы мектеп оқушыларына қойылатын санитарлық-гигиеналық талаптардың орындалуын қамтамасыз етеді.

Бастауыш сыныптағы информатика пәнін оқытуды бастауыш сынып мұғалімдері жүргізуі тиіс. Себебі, бастауыш сыныпта информатиканы оқытуды ұйымдастырудың өзіндік ерекшеліктері бар және кіші жастағы мектеп оқушыларының психологиялық ерекшеліктерін де ескеру қажет. Арнайы және әдістемелік дайындықсыз бастауыш сынып мұғалімдері информатика пәнін оқыту үдерісін сапалы түрде ұйымдастыра алмайды.

Бастауыш сыныпта информатиканы оқыту үшін төмендегідей ерекшеліктерді ескерген жөн: қабылдау мен алғашқы бекіту кезеңінде – сөйлесу, әңгімелеу, түсіндіру, оқытушылық мультимедиялық программалар пайдалану; меңгеру мен қайталау кезеңінде – дәптермен жұмыс, тренажерлар, жаттығулар, тірек конспектілері, ойындар; шығармашылық жұмыс кезеңінде – жобалар, ойындар қолдану. Әрбір сабақтың жоспарын жасауда оқушылардың жеке қабілеттілігін есепке алып жоспарлау қажет /3/.

Оқушыларға мысал ретінде алгоритмдік курстағы «Ұқсастық заңдылығы» тақырыбын оқытып-үйретуге тоқталайық.

Тақырыбы: Ұқсастық заңдылығы

Мақсаты: «ұқсастық заңдылығы» ұғымымен таныстыру; типтік емес есептерді шешу білігін дамыту; ұқсастық бойынша ойлауды жаттықтыру; заңдылықтарды табу білігін дамыту; ұтымды стра-

тегияны іздеуде ұқсастық пен заңдылықтарды қолдануды үйрету; ойлау қабілетін, шығармашылығын дамыту; топпен жұмыс жасау іскерлігіне, эмпатия сезіміне тәрбиелеу.

Сабақ барысы:

Ұйымдастыру кезеңі.

Білімді ізгілендіру. Сергіту сәті.

1. Сұрақтар:

– «ақпарат...» мұнда қандай сөз жазылған?

– ақпарат пен информатика арасындағы айырмашылық неде? (информатика – ақпаратпен жұмыс жасау тәсілдері туралы ғылым, ал ақпарат – қоршаған әлем туралы мәлімет)

2. Тапқышбектің толтырулары-жұмбақтары. (Топпен жұмыс)

Ойын барысы. Тапсырмаларды орындап, сіз бұрын информатика ғылымы қалай аталғанын білесіз.

Сурет 1

1	2	3	4	5
ки	бер	не	ти	ка

Тапсырма №1

а) Жұмбақты шеш және жауабының бірінші әріпін 1-дің астына жаз.

Қабат-қабат қаттама,

Ақылың болса, аттама. /кітап/

ә) Жұмбақты шеш және жауабының алтыншы әріпін 1-дің астына жаз.

Үйреткен ілімді

Қырық екі білімді /Алфавит/ – 1 топ.

Тапсырма №2

а) Жұмбақты шеш және жауабының бірінші және соңғы әріптерін 2-нің астына жаз.

Жазу жазып, жалықпаған

Жаза-жаза арықтаған /Бор/

ә) Жұмбақты шеш және жауабының соңғы әріпін 2-нің астына жазылған екі әріптің ортасына қой.

Кезікті бір жануар,

Үстінде екі тауы бар. /Түйе/ – 2 топ.

Тапсырма №3

а) Жұмбақты шеш және жауабының соңғы әріпін 3-тің астына жаз.

Ертемен күнде сен

Қолыңды сүйкесең,

Кетіп кір, ласың,

Тап-таза боласың. /Сабын/ – 3 топ

ә) Жұмбақты шеш және жауабының екінші әріпін 3-тің астына жаз.

Бір үйге көзсіз боп басыңды сұғасың,

Бұл үйден көреген болып шығасың. /Мектеп/

Тапсырма №4

а) Жұмбақты шеш және жауабының соңғы әріпін 4-тің астына жаз.

Қандай аппақ

Балдай тәтті-ақ. /Қант/ – 4 топ

ә) Жұмбақты шеш және жауабындағы екінші сөздің төртінші әріпін 4-тің астына жаз.

Басқаға киін дейді,

Ал өзі киінбейді. /Тігін машинасы/

Тапсырма №5

а) Жұмбақты шеш және жауабының бірінші әріпін 5-тің астына жаз.

Дегендей ешкім тимесің.

Алыпты қадап инесін. /Кірпі/

ә) Жұмбақты шеш және жауабының бірінші әріпін 5-тің астына жаз.

Көше бойлап аяндайды,

Адам тасып аялдайды. /Автобус/ – 5 топ

3. Ақпараттарды алу тәсілдері.

Мақсаты: Ақпараттарды алу тәсілдері туралы білімдерін бекіту және қайталау.

– Бізге ақпараттарды алу үшін не көмектеседі? (Сезім мүшелері)

– Сезім мүшелерінің қайсысы маңызды? (Барлығы маңызды, әрбір мүше өзіне тән функцияларды атқарады)

– Қандай қорытынды жасауға болады? (Өзінің денсаулығын күте білуің қажет)

– Сіз қалай ойлайсыз, қандай адамды бай деп атауға болады? Адамның ақылын, білімін байлық деп санауға бола ма?

– Қандай қасиеттер адамның білім алуына көмектеседі? (Ынта, байқағыштық, талдай білу.)

– Бүгін сабақта осы қасиеттердің барлығы бізге қажет болады.

III. Оқушыларды жаңа материалды қабылдауға дайындау.

1. Назар аударуға жаттығу. Әлемді түспен қабылдау.

– Итипат, байқағыштық – жақсы қасиеттер, оларды жаттықтыруға болады және жаттықтыру қажет. Көздеріңді жұмындар. Кемпіркосақты елестетуге тырысындар. Ол сендерге ұнай ма? Неге? Ол қандай түстерден тұрады?

– Балалар кемпіркосақ туралы жұмбақты естеріне түсіріндер немесе өздерін жұмбақ құрастырындар. Сіздер қандай түстердің аттарын әлі білмейсіңдер?

Сурет 2.

Қызыл	Қызғылтсары	Сары	Жасыл
Қызғылтсары	Сары	Жасыл	Қызыл
Сары	Жасыл	Қызыл	Қызғылтсары
Жасыл	Қызыл	Қызғылтсары	?

– Суретте қандай түстер пайдаланылған?

– Бос терезе қандай түспен боялуы қажет егеді? Неге?

– Қандай ережені пайдаланған? (Зандылық)

– Түстерді орналастыруда қандай ерекшелікті байқадық?

– Екінші жолды бірінші жолды «солға тасымалдау», ал үшінші жолды екіншіні «оңға тасымалдау» арқылы алуға бола ма? /Жоқ, себебі бұл жағдайда «түстердің қайталанбауы» талабы бұзылады/

2. Зандылықтарды құрастыру.

Мақсаты: ақпараттық технологиялар аймағындағы шығармашылық қабілеттерін дамыту.

– Ұқсас зандылық құрастырып көріндер. Қандай шартты ұмытуға болмайды? (Түстердің қайталанбауын)

Тапсырманың орындалуын тексеру (фронталдық).

– Қандай тәсіл қолдандық? (Ұқсастық)

– Адамдар ұқсастықты қайда пайдаланады? (Есептер шығаруда)

IV. Сергіту сәті

V. Сабақтың тақырыбын және міндеттерін анықтау

– Балалар, сабақтың тақырыбын тұжырымдап көріндер (Ұқсастық. Зандылық.).

– Зандылық деген не? (Уақыт уақытымен қайталанып отыратын ереже)

– Аналогия деген не? (Құбылыстар, заттар, ұғымдар арасындағы қандай да бір қатынастағы ұқсастық)

– Осы сөздерден тіркес құрастыруға бола ма? (Ұқсастық зандылығы)

– Сіз осы айтылуды қалай түсінесіз?

– Біз осы сабақта қандай есептерді шығарамыз? (Ұқсастықты іздеу, зандылықты орнату, ойлауды, шығармашылықты дамыту)

VI. Жаңаны «ашу» және бірінші бекіту

1. Қатарды жалғастыр: 1, 11, 12, 22, 23, ...

– Ұқсастық зандылығын тұрғызуға бола ма? (Екі оқушы тақтада, ал қалғандары дәптерлерінде жұмыс жасайды)

2. Алгоритмді тұрғызу.

– Ұқсастық зандылығын қалай тұрғызуға болады?

а) қатарды қара;

б) зандылықты орнат;

в) қатарды жалғастыр;

- г) ұқсас қатар тұрғыз;
- д) тексер;
- е) тоқта.

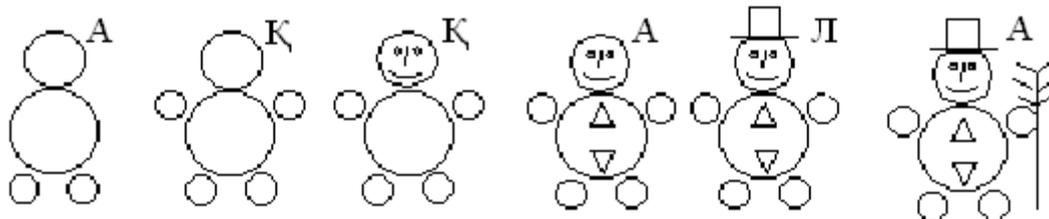
3. Алгоритм бойынша жұмыс жасау. Заңдылық орнатуға және ұқсастық тұрғызуға берілген №17, №18. тапсырмаларды орында.

Кілті бойынша тексеру. Әріптерді кері ретпен, «М» әріпін жазу қажет, сандарды да кері ретпен жазу қажет: 15, 14, 13, 12, 11,...

VII. Топпен өзіндік жұмыс орындау.

Ойын барысы. Суретші аққаланың суретін жасады және әрбір кезеңнен кейін алынған нәтижені фотаға түсіріп отырды. Фоталарды дұрыс тізбекпен орналастыр және суреттің атын анықта.

Мақсаты: тізбектік әрекеттегі заңдылықты табу дағдысын қалыптастыру, көрнекі-бейнелі ойлау қабілетін дамыту.

Кілті. Аққала.

– Қандай ережені пайдаландық? (Заңдылық)

VIII. Түсініктеме және үй тапсырмасы.

– Балалар, сіздер өздерін үшін қандай да бір «жаңалық» жасадыңдар ма? Біз ұқсастықты, заңдылықты, ұқсастық заңдылығын қайда пайдаланамыз? Сізге қандай қасиеттер жұмыстарды сәтті орындауға көмектесті?

– Үй тапсырмасын таңдау бойынша орында: № 21-23.

1. Қазақстан Республикасының жалпы орта білім берудің мемлекеттік жалпыға міндетті стандарты. Жалпы орта білім. – Алматы: РОНД, 2002. – 368 б.

2. 12 жылдық орта білім берудің мемлекеттік стандарты (бірінші саты). – Астана, 2004.

3. Кеңесбаев С.М. Студенттерді жаңа ақпараттық технологияны пайдалануға жүйелі деңгейде дайындау. // Хабаршы, Абай атындағы ҚазҰПУ, №3, 2004 ж.

СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ СПЕЦИАЛЬНЫХ СКОРОСТНО-СИЛОВЫХ КАЧЕСТВ ФУТБОЛИСТОВ (ОТ 14 ДО 17 ЛЕТ)

Э.К. Ахметова – к.п.н., ст.преподаватель,
О.В. Муртазина – преподаватель ОФК

Проведенные многолетние наблюдения и опыт педагогической работы выявили тенденции ухудшения физической подготовленности, плохого состояния технико-тактического мастерства футболистов. Наметившиеся противоречия вызывают необходимость научного решения данной проблемы и теоретического обоснования оптимального двигательного режима для воспитания физических качеств юных футболистов с использованием нетрадиционных педагогических методов, а также экспериментальной проверки эффективности этого режима. Причем, следует отметить явную взаимосвязь и взаимозависимость физических качеств футболистов и рост спортивного мастерства в детско-юношеском возрасте. Конечно, мы не утверждаем, что существует такая прямая зависимость, но диалектическая зависимость отмечается многими специалистами /1, 2, 3, 4/.

Специфика воспитания физических качеств состоит в том, что осознанная информация становится мотивированным побудителем к выполнению физических упражнений, которая способствует физическому совершенствованию и спортивному мастерству. Конечная цель воспитания высококвалифицированных спортсменов социально детерминирована, определена интересами общества и государства. Поэтому подготовку и воспитание юных футболистов необходимо считать формой социального

воздействия на человека. Футбол, располагающий наибольшим воспитательным потенциалом, естественно может считаться особо значимой формой воспитательного воздействия на подрастающее поколение.

Исследования Р.Р. Аманбаева /5/, Г.А. Амреновой /6/, С.И. Касымбековой /7/, Б.К. Каражанова /8/ посвящены вопросам теории и методики оптимизации учебно-тренировочного процесса с учетом возрастных особенностей и эффективности распределения соотношения физической и технической подготовки юных спортсменов, которое способствует воспитанию физических и волевых качеств. В ряде научных работ К.Д. Ордабаева /9/, С.Г. Нуржанова, Ж.М. Тулегенова, В.А. Парфенова, Г.А. Уманова были рассмотрены вопросы формирования нравственных отношений в детском коллективе и воспитания подростков как личностей посредством занятий спортом.

Таким образом, из вышеизложенного очевидно значительная степень разработки исследуемой проблемы. Однако очевидно и то, что проведенные исследования посвящены, в основном, раскрытию отдельных вопросов теории и практики спортивной тренировки юных спортсменов посредством учета их возрастных психолого-физиологических особенностей, всемерного воспитания двигательных навыков.

Перед данными исследованиями были поставлены следующие задачи:

1. Исследовать содержание учебно-тренировочного процесса и определить соотношение средств, направленных на воспитание скоростно-силовых качеств у юных футболистов в процессе круглогодичной тренировки.

2. Определить динамику скоростно-силовых качеств у юных футболистов в годичном цикле тренировки.

3. Установить взаимосвязь показателей физического развития и скоростно-силовых качеств у юных футболистов. Экспериментально обосновать нетрадиционные методы воспитания специальных скоростно-силовых качеств юных футболистов.

Силовые способности футболистов (по показателям силы кисти) в период с 14-15 лет также развивались наиболее эффективно. Затем прирост резко замедлился.

Наблюдалось и снижение силы левой кисти в период с 15 до 16 лет, после чего темпы прироста силовых показателей возрастали. В целом же в исследуемый период сила правой кисти возросла на 10 кг, левой – на 8,8 кг., станова – на 29,6 кг.

При сравнении показателей длины и веса тела юных футболистов с аналогичными показателями сверстников, занимающихся другими видами спорта и юношами-неспортсменами (В.П. Филин, 1984), выяснилось, что юные футболисты 14 лет уступают в весе лишь легкоатлетам-метателям (72,8 кг). Легкоатлетов-прыгунов (45,7 кг), гимнастов (38,2 кг), а также спортсменов (43,5 кг) они опережают, и значительно. В показателях длины тела футболистов опережают только спортсмены-метатели (170 см). При сравнении тотальных размеров тела футболистов с размерами тела пловцов обнаружилось полное преимущество детей, занимающихся спортивным плаванием (М.Я. Набатникова, 1982) по всем показателям. Мальчики-пловцы имеют длинное тело, большой вес и обхват грудной клетки.

В сравнении показателей физического развития футболистов с аналогичными показателями спортсменов зафиксировано преимущество футболистов по всем исследуемым параметрам.

Таким образом, анализ показателей физического развития футболистов позволяет сделать предварительные выводы:

– в исследуемый период физическое развитие изменяется гетерохронно в сторону увеличения с достоверным приростом:

– наиболее интенсивный прирост показателей физического развития в первый год обучения, то есть с 14 до 15 лет. Далее темпы прироста физического развития существенно замедляются;

– при сравнении показателей физического развития футболистов с аналогичными показателями спортсменов других специализаций и спортсменов выяснилось, что футболисты по большинству показателей опережают гимнастов, легкоатлетов, бегунов, прыгунов, а также спортсменов и лишь незначительно уступают пловцам и легкоатлетам-метателям.

Анализ результатов тестирования специальных скоростно-силовых качеств выявил, что в исследуемый период результаты, показанные юными футболистами, достоверно повышаются.

Показатели специальных скоростно-силовых качеств у юных футболистов за год увеличились в среднем на 12,7%. В 14 лет они имели результаты в прыжке в длину с места 212 см, в тройном прыжке с места – 628 см, а в пятерном с места – 177 см. За год систематических занятий футболом произо-

шел достоверный прирост указанных результатов, соответственно, на 4,7%, 9,8%, 15,3%. В заключительном контрольном тестировании футболисты показали результаты, соответственно: 225,7 см; 702,2 см и 1293 см. Иначе говоря, за весь исследуемый период юноши увеличили результаты прыжка в длину с места на 6,4%, тройного прыжка с места – на 11,8% и пятерного с места – на 20%.

Таким образом, анализ динамики специальных скоростно-силовых показателей выявил их интенсивный прирост за 10-12 месяцев систематических занятий футболом. Затем наступает значительный спад в темпах их прироста (стабилизация), который продолжается аналогичный период времени (10-12 месяцев), после чего они вновь возрастают. Полученные результаты нашего исследования подтверждаются данными Ю.В. Верхошанского (1986).

Способность юных футболистов противостоять утомлению в аэробном режиме изучалась по времени пробегания дистанции 1500 м (до 14 лет) и 3000 м (после 14 лет). В связи с несоответствием дистанций не представляется возможным говорить о приросте показателей за два года. Однако, сравнивая их с имеющимися модельными показателями, можно дать характеристику развития общей выносливости обследуемых спортсменов. Футболисты колледжа первого года обучения отстают в развитии аэробных возможностей на 1,5-2 года от командных модельных характеристик, предложенных лабораторией футбола РНИИФКА, но имеют их более высокие темпы прироста (по сравнению с модельными).

В настоящее время продолжают активно проводиться исследования по обоснованию параметров тренировочных нагрузок для спортсменов различного возраста и уровня подготовленности с учетом индивидуального физического развития /1/.

Особенность скоростно-силовой подготовки на различных этапах круглогодичной тренировки футболистов заключается в правильном выборе средств и методов развития специальных нормативов по контролю за уровнем их развития. Кроме того, тренировочные нагрузки должны иметь тесную взаимосвязь с соревновательной деятельностью спортсменов, так как соревновательная деятельность является интегральным критерием их проявления. В связи с этим применялся вариативный метод в специальной скоростно-силовой подготовке юных футболистов, рассматривались вопросы пригодности контрольных нормативов по определению уровня развития специальных скоростно-силовых качеств и показатели проявления специальных скоростно-силовых качеств юных футболистов в соревновательной деятельности.

Интегральным критерием подготовленности футболистов является показатель игровой деятельности, результат игры и экспертные оценки. По данным В.Д. Кудрявцева (1986) у игроков команд мастеров по футболу от 45 до 50% игровых действий носят скоростно-силовой характер. Показатели соревновательной деятельности определялись количеством выполняемых технико-тактических действий (ТТД), их точностью и надежностью (% брака), метражом скоростных перемещений спортсмена в матчах.

Для их учета использовались педагогические методы регистрации ТТД и скоростных перемещений футболистов. С помощью регистрации ТТД оценивались следующие показатели:

- общее количество выполненных ТТД (отдельно игроком и командой);
- количество точно и неточно выполненных приемов;
- процент брака, допущенного при выполнении технических приемов.

Регистрации в ТТД подлежали: подачи мяча (короткие, средние, длинные), ведение, обводка, отбор, перехват, игра головой, прием мяча, удары по воротам, нарушение правил.

Регистрации в скоростных перемещениях подлежали рывки с мячом и без мяча, ускорения с мячом и без мяча.

В течение трех лет нами осуществляется контроль за соревновательной деятельностью футбольных команд колледжа спортивного профиля трех возрастных категорий: юноши 14-15 лет, 15-16 лет и 16-17 лет. Наблюдения проводились в играх первенства города, в турнирах, на спартакиадах школьников и в товарищеских матчах. Всего было проанализировано 90 матчей (30 матчей с участием юношей 14-15 лет, 30 – 15-16 лет и 3 – 16-17 лет). Регистрация ТТД осуществлялась с помощью записи действий на магнитофонную ленту с последующей расшифровкой (по методу Ю.Морозова), а также стенографировалась с помощью знаков.

Скоростные перемещения регистрировались при помощи секундомера. Суммировалось время всех прыжков, рывков и ускорений, затем высчитывался метраж (согласно методики И.Мэр). Считалось, что за 17 секунд футболист пробегает 100 м, ускоряясь, и за 13 секунд 100 м, стартуя.

При исследовании соревновательной деятельности футболистов 14-15 лет мы руководствовались следующим положением: игровая деятельность футболистов характеризуется выполнением определенных действий, но соотношение их в общей деятельности у игроков 15-16 лет различно, а у игроков 16-17 лет взаимодействие будет более организованным и целенаправленным.

Таблица 3.

Средние значения границ количества технико-тактических действий, % брака и скоростных перемещений футболистов 14-17 лет в соревнованиях

Возраст	n	Количество ТТД	Процент брака	Скоростные перемещения с мячом и без мяча
14-15 лет	20	45-50	36-34	642-759
15-16 лет	20	55-60	32-30	845-967
16-17 лет	20	65-70	29-30	1060-1448

Данные, представленные в таблице 3 свидетельствуют, что от 58 до 60% в общей деятельности игроков занимают передачи мяча и процентное содержание их возрастает с ростом спортивного мастерства. Количество коротких передач одинаково у команд 14-15 лет, 16-17 лет, а средних и длинных – больше в команде 16-17 лет.

Вторым, основным действием является отбор мяча. Наблюдается тенденция к уменьшению с ростом спортивного мастерства по такому показателю как перехват мяча.

Обводка в общей структуре деятельности команд занимает от 9,92 до 10,46% с некоторым увеличением ее у менее квалифицированных спортсменов.

Удары по воротам и потери мяча при его обработке у команд 15-16 лет и 16-17 лет имеют незначительные отличия в общей структуре деятельности команды.

Основной процент в общей деятельности защитников, полузащитников и нападающих занимают передачи. Наибольший процент они занимают в деятельности защитников и полузащитников и значительно меньше у нападающих. При выполнении коротких, средних и длинных передач наблюдается та же тенденция, но с ростом спортивного мастерства увеличивается выполнение средних и длинных передач нападающих.

При исполнении других действий между ними также наблюдаются отличия.

Так, у защитников после передач мяча на первое место выходит отбор мяча, а затем обводка противника. Для полузащитников, также как и для защитников, характерны отбор мяча и обводка. Но при сравнении данных защитников и полузащитников между собой мы видим значительное уменьшение отбора мяча и увеличение обводки у последних. У нападающих на первое место выходит обводка и меньше в их действиях занимает отбор мяча.

Процент нарушений правил и деятельности игроков возрастает от нападающих к полузащитникам, а процент потери мяча при его приеме и обработке – от защитников к полузащитникам и нападающим.

Учебно-тренировочный процесс в училищах Олимпийского резерва и колледжах спорта строился по принципу одного годового цикла, который включал подготовительный, соревновательный и переходный периоды. Подготовительный период имел общеподготовительный и специально-подготовительный этапы, которые в свою очередь, делились на средние циклы (мезоциклы). Как правило, мезоциклы строились по схеме: три микроцикла развивающих и один реабилитационный.

Продолжительность микроцикла 7 дней, каждый день тренировочного микроцикла состоял из двух тренировочных занятий – основного и дополнительного.

В основных занятиях планировался большой объем работы, что наиболее эффективно способствовало развитию физических качеств и технико-тактической подготовленности.

В дополнительных занятиях объем работы был значительно меньше. Они способствовали поддержанию достигнутого уровня развития физического качества. На них юные футболисты обучались и совершенствовались в технико-тактической подготовке.

Основные занятия проводились днем с учетом того, что в это время повышается работоспособность человека и проводятся календарные игры. Дополнительные занятия проводились утром.

В тренировочных микроциклах на общеподготовительном этапе нагрузки в основных занятиях по направленности распределялись: 1 день – совершенствование техники; 2 день – воспитание общей и

специальной скоростной силы; 3 день – воспитание общей и специальной выносливости; 4 день – комплексное воспитание физических качеств; 5 день – совершенствование технико-тактических приемов в скоростно-силовом режиме; 6 день – интегральная подготовка.

В микроциклах общеподготовительного этапа, начиная с 9 недели, планировалось проведение одной недели "ударной" работы. По направленности тренировки распределялись так: 1 день – общая и специальная скоростная подготовка; 2 день – общая и специальная скоростно-силовая подготовка; 3 день – воспитание общей и специальной скоростной выносливости; 4 день – восстановительные мероприятия; 5 день – специальная скоростная подготовка; 6 день – игровая подготовка; 7 день – день отдыха.

В отдельные мезоциклы общеподготовительного этапа, который длился 20 недель, команда колледжа спортивного профиля участвовала в различных турнирах (8-12 дней).

Специально-подготовительный этап состоял из восьми мезоциклов. Они строились по схеме: три микроцикла развивающих – "ударных" и один реабилитационный. В "ударных" микроциклах нагрузки по направленности распределялись: 1 день – технико-тактическая подготовка в скоростном режиме; 2 день – скоростно-силовая подготовка; 3 день – технико-тактическая подготовка в режиме специальной выносливости; 4 день – восстановительные мероприятия; 5 день – технико-тактическая подготовка скоростно-силовой направленности; 6 день – игра, 7 день – день отдыха.

Соревновательный период длился 10 недель. В этот период команда участвовала в играх республиканского турнира и соревнованиях первенства Республики Казахстан среди общеобразовательных школ-интернатов и колледжей спортивного профиля.

Продолжительность переходного периода составляла 8 недель. В микроциклах переходного периода последовательность дней по направленности нагрузки была следующей: 1 день – индивидуальная техническая подготовка в аэробном режиме; 2 день – подвижные игры; 3 день – спортивные игры и плавание; 4 день – восстановительные мероприятия; 5 день – игровые упражнения; 6 день – техническая подготовка в аэробном режиме.

Анализ планирования учебно-тренировочного процесса юных футболистов в колледже Олимпийского резерва (ОР) выявил, что планирование их подготовки осуществлялось по общепринятой методике. Занятия, направленные на воспитание специальных скоростно-силовых качеств на протяжении всего подготовительного периода планировались рассредоточено.

В течение первых 8 недель общеподготовительного этапа было проведено шестнадцать занятий по воспитанию специальных скоростно-силовых качеств, в последующие 12 недель общеподготовительного эта – па было проведено двенадцать занятий.

На специально-подготовительном этапе воспитанию и совершенствованию специальных скоростно-силовых качеств было посвящено двенадцать занятий. В течение всего подготовительного периода было проведено сорок шесть занятий по воспитанию и совершенствованию скоростно-силовых качеств.

Для оценки уровня развития и динамики, специальных скоростно-силовых качеств в начале общеподготовительного и в конце специально-подготовительного этапов были проведены контрольные тестирования 15 юных футболистов (таблица 4).

Анализируя результаты, представленные в таблице, можно сделать вывод, что за подготовительный период показатели специальной скоростно-силовой подготовки юных футболистов по всем тестам возросли, особенно в контрольных испытаниях по "челночному" бегу (3x10м) м и скачкам на одной ноге (2x10м), характеризующим уровень развития скоростно-силовых качеств в уступающе-преодолевающем режиме и скоростно-силовую выносливость.

На основании проведенных исследований планирования воспитания специальных скоростно-силовых качеств в учебно-тренировочном процессе в спортивном колледже можно делать заключение: рассредоточенное планирование занятий по воспитанию специальных скоростно-силовых качеств в течение всего подготовительного периода способствует их развитию и повышает тренированность юных футболистов по всем изученным показателям.

Таблица 4

Динамика специальных скоростно-силовых качеств спортивного колледжа в течение подготовительного периода юных футболистов

ТЕСТ	В начале подготовит. этапа (общего)	В конце специально-подготовит. этапа	СДВИГ	
			абсолютная величина	процент
бег 30м, с	4,20	4,18	0,02	0,5
челночный бег (3x1 Ом), с	7,20	7,00	0,20	2,8
тройной прыжок с места, м	7,26	7,36	0,10	1,5
скачки на одной ноге (2x10 м), с	13,40	13,22	0,18	1,4
бег (10x30 м), с	43,2	42,7	0,50	1,2

Исследование эффективности сочетания вариативного и "ударного" методов специальной скоростно-силовой подготовки юных футболистов проводилось по двум программам тренировочных занятий в третьем педагогическом эксперименте. По первой программе испытуемым в недельном цикле планировалась одна тренировка с применением вариативного метода (бег в усложненных, стандартных и облегченных условиях), а вторая – только с применением "ударного" метода (прыжки с высоты с последующим выпрыгиванием).

Во второй программе, в двух разных предлагалась смешанная работа: сначала те же упражнения, что и в первой программе вариативным методом, а затем "ударным". Общий объем тренировочной работы по обеим программам в микроцикле был одинаков.

Для выполнения указанных программ были созданы две опытные группы юных футболистов по 15 человек в каждой равной квалификации. Педагогический эксперимент проводился в два этапа. Продолжительность первого этапа – 8 недель. В задачи этого этапа входило воспитание у испытуемых обеих групп специальных скоростно-силовых качеств до их стабилизации и подготовка опорно-двигательного аппарата для выполнения "ударных" упражнений. На этом этапе использовалась разработанная нами методика с использованием бега в усложненных, стандартных и облегченных условиях (бег в гору на равнине и с горы). В конце данного этапа было проведено контрольное тестирование с использованием предложенных нами тестов.

Второй этап эксперимента длился 4 недели. Здесь первая опытная группа занималась, используя первую программу занятий (первый вариант), вторая – вторую программу (второй вариант). Объем упражнений, выполняемых в беге, для обеих групп был одинаковым (1200 м), количество прыжков в уступающе-преодолевающем режиме постепенно увеличивалось. В первую неделю испытуемые выполняли только две серии по десять прыжков, во вторую и третью, соответственно, четыре и шесть.

По первому варианту первая группа в первом занятии каждого микроцикла выполняла беговую работу, объемом 1200 м (бег на 30 м в гору, по равнине и с горы) по разработанной нами методике, а во второй тренировке – применяла только прыжки в глубину (две-четыре-шесть серий).

По второму варианту у испытуемых второй группы, первая и вторая тренировки микроцикла состояли из вариативного бега общим объемом по 600 м и одной-двух-трех серий прыжков.

В конце четвертой недели в обеих группах проводилось контрольное тестирование.

В результате проведенных исследований по разработанным нами двум программам исследования эффективности сочетания вариативного и "ударного" методов специальной скоростно-силовой подготовки юных футболистов были получены данные, которые подтверждены высокими результатами.

Анализ действующих учебных программ для спортивных школ и поурочных программ для учебно-тренировочных групп и групп спортивного совершенствования ДЮСШ и СДЮШОР выявил, что требования, предъявляемые к юным футболистам, очень высоки и необходимо приложить максимум усилий, знаний и опыта для оптимальной организации учебно-тренировочного процесса и эффективного роста показателей в подготовке специалистов-спортсменов.

Таким образом, анализ тематического учебного плана (таблица 5), подготовки юных футболистов указывает на значительный рост как общих объемов нагрузок в годичных циклах, так и по видам подготовки. Это, в первую очередь, указывает на необходимость оптимально увязывать объемы физических нагрузок для различных учебных групп юных футболистов с особенностями их возрастного развития и биологическим возрастом.

Рассматривая распределение объемов физических нагрузок у футболистов групп спортивного совершенствования (таблица 5) необходимо отметить, что в целом на этапах круглогодичной подготовки наблюдается их определенная последовательность и закономерность.

Вместе с тем, необходимо отметить, что в программе особое внимание уделяется технико-тактической подготовке. Она занимает в круглогодичной подготовке 42,5%. Это почти половина всего времени подготовки. Другим видам подготовки и на физическую, в частности, уделено значительно меньше времени (27%). Время, выделенное на интегральную подготовку (13%), почти одинаково со временем отдыха (12,5%). Такое распределение времени на виды подготовки трудно поддается объяснению.

Таблица 5

Учебный план учебно-тренировочных групп и групп совершенствования спортивного мастерства (в час)

ВИДЫ ПОДГОТОВКИ	Учебно-тренировочные группы		Группы спортивного совершенствования	
	14-15 лет	15-16 лет	16 лет	17 лет
1. Теоретическая подготовка	44	60	73	100
2. Общая физическая подготовка	187	200	130	130
3. Спец. физическая подготовка	94	120	200	300
4. Техническая подготовка	268	260	297	300
5. Тактическая подготовка	176	216	295	408
6. Интегральная подготовка	61	62	70	74
7. Контрольная игра и соревнования	52	64	70	84
8. Текущие и контрольные испытания, переводные экзамены	14	16	16	16
ИТОГО	896	998	1151	1412

При анализе тренировочных микроциклов, рекомендованных программой, было установлено, что во всех микроциклах предусматриваются двухразовые тренировки в день, что не всегда можно осуществить. Недельные тренировочные циклы состоят из занятий с большими нагрузками (временно снижающими функциональные возможности организма), средними (закрепляющим тренировочный эффект) и с малыми (способствующими восстановлению и создающими базу для наращивания нагрузок в дальнейшем). Комплексное сочетание разных микроциклов программы в их динамичной последовательности способствует созданию условий для реализации принципов постепенности и доступности, – в целом здесь наблюдается закономерность.

Внутри микроциклов на разных этапах круглогодичной подготовки наблюдается определенное соотношение объемов и направленностей тренировочных нагрузок по видам подготовки и по дням недели. Однако при более тщательном анализе вопроса воспитания отдельных физических качеств и совершенствования видов подготовки необходимо отметить следующее: в программе данные по скоростно-силовой подготовке носят обобщающий характер и не имеют последовательных закономерностей.

Так, в круглогодичной подготовке футболистов время на скоростно-силовую подготовку из всего объема подготовки распределено следующим образом: в подготовительном периоде – 18,9%, в соревновательном – 18%, переходном – 20,9%. Хотя в году подготовительный период занимает 33,1%, соревновательный – 56,7%, переходный – 10,2%, в которых скоростно-силовой подготовке отводится в неделю, соответственно, 71 мин, 390 мин, 60 мин. Такое распределение скоростно-силовой подготовки в годичном цикле юных футболистов трудно поддается объяснению.

Объем скоростно-силовой подготовки внутри рекомендуемых микроциклов подготовительного, соревновательного и переходного периодов следующий: в ординарных микроциклах он составляет 16,7%, в восстановительных – 18,5%, в ударных – 18,7%, в подводящих – 19,4%, в соревновательных – 19,1%, в межигровых – 19,4%.

В мезоциклах объем скоростно-силовой подготовки выглядит следующим образом: во втягивающем мезоцикле – 8,2%, в базовом – 8,6%, в контрольно-подготовительном – 10,2%, в предсоревновательном – 6,1%, в соревновательном – 12,3%, в промежуточном – 8,4%, в восстановительно-поддерживающем – 10,2%.

Можно констатировать, что скоростно-силовые нагрузки в микроциклах и мезоциклах просто распределены в определенной, почти равномерной последовательности по всему объему. Это можно объяснить тем, что при составлении программы данному виду подготовки не уделено достаточно внимания.

Если учесть, что при составлении планов учебно-тренировочного процесса для учащихся колледжа, ДЮСШ, СДЮШОР используются рекомендации программы, то становятся понятными причины их низкой скоростно-силовой подготовленности. В связи с этим одним из путей совершенствования скоростно-силовой подготовки может быть увеличение нагрузки. Но этот процесс не безграничен и поэтому повышение эффективности тренировочного процесса видится в рациональном соотношении объемов и подборе эффективных средств и методов тренировки. Кроме того, научные исследования свидетельствуют о высокой эффективности концентрированных тренировочных нагрузках при совершенствовании подготовленности высококвалифицированных спортсменов. В футболе этот методический подход еще не имеет широкого применения и не получил экспериментального обоснования. Специалисты футбола утверждают, что именно совершенствование тренировочных программ является основным резервом повышения эффективности системы подготовки квалифицированных взрослых и юных футболистов.

Таким образом, проведенный анализ научно-методической литературы по вопросам воспитания скоростно-силовых качеств юных спортсменов, изучение возрастной динамики специальной скоростно-силовой подготовленности футболистов 14-17 лет, экспериментальное обоснование эффективности вариативного и "ударного" методов в специальной скоростно-силовой подготовке по результатам собственных лабораторных и экспериментальных исследований и педагогического эксперимента, анализ программ планирования учебно-тренировочного процесса футболистов 14-17 лет в условиях спортивного колледжа подтверждают, что воспитание специальных скоростно-силовых качеств по предложенной нами методике более совершенен, так как при таком режиме построения тренировочных нагрузок учитываются возрастные особенности, а также оптимизирует двигательные способности юных футболистов.

1. *Адамбеков К.И. Теория и методика футбола. – Алматы: из-во «Елнур», 2006. – 286 с.*

2. *Байбулов К.Д. Методическое пособие по футболу для работы с детьми и юношами. – Алма-Ата: ИБО и ССО, 1974. – С. 15-25.*

3. *Варюшин В.В. Исследование особенностей занятий футболом у учащихся 9-12 лет в урочное и секционное время. Автореф. дисс. на соиск.уч.ст. канд.пед.наук. – М., 1968. – 22 с.*

4. *Межов А.А. Об использовании вариативного метода в специальной скоростно-силовой подготовке футболистов. В кн.: Вопросы физического воспитания в условиях Казахстана. – Алма-Ата, 1980.*

5. *Аманбаев Р.Р. Факторы научного планирования показателей развития массовых видов спорта. Автореф.дисс. на соиск.уч.ст. канд.пед.наук. – М., 1982. – С. 1-25.*

6. *Амренова Г.Р. Критерии отбора юных баскетболистов в ДЮСШОР. // ТИПФК. – М., 1991. – С. 10-12.*

7. *Касымбекова СИ. Соотношение специфических и неспецифических средств подготовки юных гандболистов. Автореф. канд.дисс. – Алматы, 1996. – 216 с.*

8. *Каражанов Б.К. Моторная адаптация человека. Автореф, дисс. докт.пед.наук. ГЦОЛИФК, 1992. – 41 с.*

9. *Ордабаев К.Д. Спортивные игры как средство воспитания нравственных и физических качеств учащихся. АГУ, – Алматы, 1977.*

Резюме

В работе представлены методы совершенствования специальных скоростно-силовых качеств футболистов, которые основываются на теоретических данных.

СУИЦИД - ӘЛЕУМЕТТІК-ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ПРОБЛЕМА РЕТІНДЕ

А.Б. Айтбаева – к.п.н., доцент, ученый секретарь УМС РУМС на базе КазНПУ им. Абая,

А.Жетписова – магистрант КазНУ им. аль Фараби

Өз-өзіне қол жұмсау деректері жасөспірімдер арасында аса көп белең алып отыр. Мұның себептерін әркім әр тараптан іздеуге тырысқанымен бар пікірдің айналып келіп түйісер жері тәртіп пен тәр-

бие екені даусыз. Осы екі мәселенің – тәртіп пен тәрбиенің босаңсыған тұсында тәртіпсіздікке жол беріліп, оның арты қылмысқа, ал, оның арты өз-өзіне қол жұмсауға алып келуі әбден мүмкін. Бұл қарапайым ғана логикалық тұжырым. Өкінішке қарай, осылай тұспалдауға негіз болатын жәйттер соңғы уақытта жасөспірімдер арасында жиі кездесіп отыр.

Қазақстан әлемдегі ең көп суицидтік жағдайлар тіркелген ел ретінде есептеліп, үшінші орынға табан тіреген. Бұдан үш жыл бұрын ғана бесінші орында болғанымызды ескерсек, елімізде өз еркімен өлімге бас тігушілер қатары жылдан-жылға артуда. Былтырғы жылдың өзінде республикамыз бойынша осы суицид мәселесіне қатысты балалар арасында 575 жағдай орын алса, биылғы жылдың 4 айында 88 дерек тіркелген.

Адамдардың өз еркімен өмірін қиюы проблемасын дәрігерлер, психологтар, психотерапевтер, зерттеушілердің қарастырып келе жатқанына аз уақыт болған жоқ. Бұл туралы зерттеу жүргізіліп, монографиялар, кітаптар жазылды. Алайда, одан еш өзгеріс болмады. Керісінше, күн өткен сайын жағдайдың ушығып бара жатқандығын байқаймыз. Дағдарысты күйге тап болғандар оны тек үйдің ішінде талқыға салып, сыртқа шығармайды. Сондықтан көп жағдайда мұның себебі анықталмай қалады.

Суицидке ұрынатындардың 20 пайыздайы (бұдан аз болуы да мүмкін) психикалық ауруы бар жандар болса, 80 пайызы (бұдан көп болуы да мүмкін) дені сау адамдар болып келетіні дәлелденген. Бұл өлшемдерден адамдар өз өмірін қиюға көбіне саналы түрде баратынын көруге болады.

«Суицид» сөзінің өзі латын тілінің *suicidium* сөзінен шыққан – яғни өзін өлтіру дегенді білдіреді. Суицидологияның негізін қалаған Эмиль Дюркгеймнің еңбегі "Өзін-өзі өлтіру" (1897) деп аталады. Осы кітап жарыққа шыққаннан соң, ХХ ғасыр басында суицидологияның үш бағыты пайда болды: элеуметтік, антропологиялық және психиатриялық. Кейін мектептер саны арта түсіп, олардың қатарына – психоаналитикалық, биохимиялық, макротабиғилық бағыттар қосылды.

Адамзат тарихында өзін-өзі өлтіру әрекеті әртүрлі бағаланады. Еуропа халқында өзін-өзі өлтіретін адамдар – вампирға айналады деген көзқарас болған. Ал көне Греция, Спарта, Афинада өзін-өзі өлтірген адамдардың мәйітін өртеп жіберіп отырған. Орта ғасырларда Австрия, Пруссия, Францияда өзін-өзі өлтіруші адамдарды діни көзқарас бойынша қылмыскерлер деп санаған.

Уақыт өте келе бұл мектептердің бірде бірі суицидтің феноменін толықтай аша алмағаны белгілі болды. Бұл статистикалық мәліметтердің негізінде анықталды. Англияда 30-жылдары жүргізілген суицидтің себептерін анықтау бойынша зерттеудің нәтижелері мынадай болды: болған суицидтің 37%-ы психикалық ауытқу себебінен, 35% – элеуметтік себептерден, 17% – жеке тұлғалық аномалия, 14% – жеке себептерден болады деп түсіндірілді. Осы жылдары этнографтар Африка елдерінде де зерттеу жүргізді де ондағы негізгі себептер – ауру, махаббатта жолы болмау, импотенция немесе бедеулік, психикалық аурулар мен ұят сезімі деп мәлімделді.

Зигмунд Фрейдтің пікірінше, бұл туралы мәлімет аз болғанымен, негізгі себеп – өлімге аса құштарлықтың себебінен туындауы да мүмкін. Суицид теориясы туралы ол өзінің «Мұң және меланхолия» еңбегінде таратып жазды. Карл Менингер Фрейдтің пікірімен келісе отырып, адам өмірінде үнемі өзін-өзі сақтау және өзін-өзі құрту инстинктері арасында күресумен болады деді. Альфред Адлер: «Адам өмір жолында кездесетін мәселелерді шеше отырып өзінің толыққанды емес екендігін сезінуден алшақтай бастайды» – деп есептеді. Карл Юнг суицидтің себебін адамның рухани қайта туылуына деген бейсаналы құлшынысы деп түсіндірді. Карен Хорнидің ойынша, егер баланы ешқандай дабылсыз ортада өсіретін болсақ, олар өсіп, өнер еді. Алайда мәдениет, дін, саясат және басқа да күштер бала дамуына кедергі жасайды. Өзін қауіпті орта қоршағанын сезінген балалар әлемді өмірдің жауы ретінде қарастырады. Яғни, суицид ішкі әлем мен сыртқы факторлардың қарама-қайшылығынан туындайды деген қорытындыға келді.

И.П. Павлов өзін-өзі өлтіруді «мақсат рефлексін» жоғалту деп түсіндіреді: «Мақсат рефлексі әр адамның өмір мәні және энергия көзі. Өмір қызығы бір мақсатқа жетуге талпыну, егер сол мақсатқа жете алмаса басқа мақсатты көздеп соған қол жеткізу, қызығу, ұмтылу. Соған байланысты біздің өміріміз гүлденеді және мәндене түседі. Егер адамның өмірінде мақсат жоғалса оның өмірі мәнсіз болады. Сол себепке байланысты біз өлген адамдар артынан қалған қағаздардан, олардың өмірлерінің мәні жоғалғанына байланысты олар өз-өздерін өлтіруге мәжбүр болғандарын ұғынамыз. Бірақ адам өміріндегі мақсаттар саны шексіз...» Бірақ, И.П. Павлов өзі білетін суицидке барған адамдардың ешқайсысында психикалық ауытқуы жоқ еді деп қорытындылайды.

Суицидтің көптеген түрлері бар, соның ішіндегі жалпыға танымал келесідей түрлерін сипаттай өтсек.

Автоназия, немесе өмірден өз еркімен кету. Суицидтің бұл түрін қайырымды деп атауға да болады.

Бұл – денсаулығында үлкен ақаулары бар, емделмейтін ауруларға шалдыққан және күн сайын аурудың азабын тартатын адамдардың өмірден кетуді алдын-ала ойластырған түрі.

Суицид-өлтіру – бұл адам өзін өлтірер алдында басқа адамдарды да өлтіреді. Мұндай адам бір немесе бірнеше мақсатты көздеуі мүмкін. Мысалы, жазалаудан қашу үшін, немесе жазалау үшін өзін өлтіру.

Суицид-шабуыл – мұнда адам діни немесе саяси мақсаттарды көздей отырып басқа адамдарды өлтіреді, нәтижесінде осы мақсатты жүзеге асыру үшін ол өзін өлтіреді не болмаса құқық қорғау органдарының қолынан қаза табады.

Жаппай суицид – бұл екі не одан көп адамдардың өзіне қол жұмсауы, бұған себеп идеологиялық немесе діни сенімдер болуы мүмкін, немесе мұндай жағдайға басқа біреудің әсерінен шыға алмаған жандар барады.

Жасөспірімдер суицидке өмірде кездесетін жағдайлардан стресске түскен жағдайда, мысалы, қыз бен жігіттің қарым-қатынасы бұзылғанда, мектептегі сәтсіздіктер, ата-аналары ажырасқанда, отбасында үлкен жанжалдар туындағанда барады.

Суицид туралы ойланатын жасөспірімнің көп жағдайда жасайтын әрекеті:

- Суицид туралы және өлім туралы айту;
- Өзінің «өмірден кетуі» туралы айту;
- Күдер үзгендік және кінәлілік сезімі туралы айту;
- Отбасынан және достарынан алшақтай бастау;
- Түрлі қызықты іс-шаралар мен мерекелерге қатысудан бас тарту;
- Ойлаудың анықтылығы мен ойын шоғарлануының күшеюі;
- Өзінің әдеттерінен бас тартуы және талғамдарының өзгеруі;
- Өзін-өзі жоятын мінез-құлық көрсету (алкогольдік ішімдік ішу, нашақорлыққа салыну т.б.).

Э.Дюркгейм өзін-өзі өлтірудің төрт түрін бөліп қарастырды: эгоистік, альтруистік, аномиялық және фаталистік.

Егер индивидтің эгоистік күйі, яғни жеке «мені» әлеуметтік «менге» қарама-қайшы болса, ол өзінің жеке тұлғасын шамадан тыс асырады. Ұжымдық байланыс, қоғамның біртұтастығы адамды өзін-өзі өлтіруден сақтап қалады. Қоғам тұтастығы әлсіреген уақытта индивид өзінің жеке мақсаттарын барлығынан биік қояды. Эгоистік өз-өзіне қол жұмсау көп жағдайда ақыл-ой еңбегімен шұғылданып отырған адамдар арасында жиі кездеседі.

Альтруистік өзін-өзі өлтіру.

Альтруизм – адамның «мені» өзіне тән емес, ал оның іс-әрекеті оның тәнінде емес ол тиесілі топқа жататын күйді айтамыз (ол өзін жоғалтып, белгілі бір қоғамға тәуелді болған шақта). Оның мәні – бұл әрекеттің борыштық сезіммен тікелей байланыстылығында. Индивидуализмнің шектен тыс дамуы өзіне қол жұмсауға алып келетін болса, оның дұрыс дамымауының нәтижесі де солай болмақ. Адам қоғамнан алшақтаған сәтте өзіне қол жұмсау ойы туындайтын болса, тура сол ой қоғам оның жеке тұлғалығын жойып-жаулап алған сәтте де туындайды. Мысалы, мұндай суицидтің түрі әскерде жиі кездеседі, себебі онда индивидтің жеке тұлғалық «мені» көп ескерілмейді. Бірдей жастағы әскери адам мен азаматтық тұлғаларды салыстырғанда әскердегілер суицидке өте бейім келетіні еуропа ғалымдарының зерттеулерінде анықталып отыр.

Аномиялық өзін-өзі өлтіру. Қоғам өмірдің барлық саласы да индивидке әсер етеді, оны басқарады. Экономикалық кризис адамдардың суицидке бейімділігін арттыра түсіреді. Елдің экономикалық күйі мен өзін-өзі өлтірудің пайыздық көрсеткішінің арақатынасы жалпы заңдылық болып табылады. Бірақ қоғамдық күйзелістердің барлығы суицидке алып келеді деген сөз емес, мысалы, соғыс кезінде халық барлығына ортақ мақсаттар мен міндеттерді алға қояды, сол арқылы олар біріге түседі.

Фаталистік өзін-өзі өлтіру. Суицидтің бұл түрі топ тарапынан бақылаудың күшеюінен туындайды, ол өзін топта күшті, тұрақты етіп көрсеткісі келеді.

Суицид девиантты мінез-құлықтың бір формасы болып табылады. Ал девиантты мінез-құлық ғалымдардың пайымдауынша көп жағдайда дұрыс әлеуметтенбеудің салдарынан туындайды. Әлеуметтену барысында бала түрлі сәтсіздіктерге ұшырайды. Әлеуметтенудің жетіспеушілігінің көрінісі мінез-құлықтың ауытқуы болып табылады, яғни, тұлғаның кері мінез көрсетуі, өз ұстанымдарынан бас тартуы, құқық және мораль нормаларынан ауытқуы. Мінез-құлықтағы өзгерістерге негізінен – құқық бұзушылық, алкогольдік ішімдіктерді қолдану, нашақорлық, жезөкшелік, өзін-өзі өлтіру жатқызылады.

Суицид түрткілеріне, яғни сол әрекетке итермелейтін жағдаяттық факторларға жататын – ауру, экономикалық тұрақсыздық, жақын адамдардың қайтыс болуы немесе отбасылық мәселелер секілді

киын стресстік жағдайлар адамның қорғаушы механизмін басып-жоюға жиі алып келеді. Күйзелістің нәтижесінде уайым мен көмекке зәру күйі туындайды. Мұндай суицидтік факторлардың келесі түрлерін бөліп қаратыруға болады:

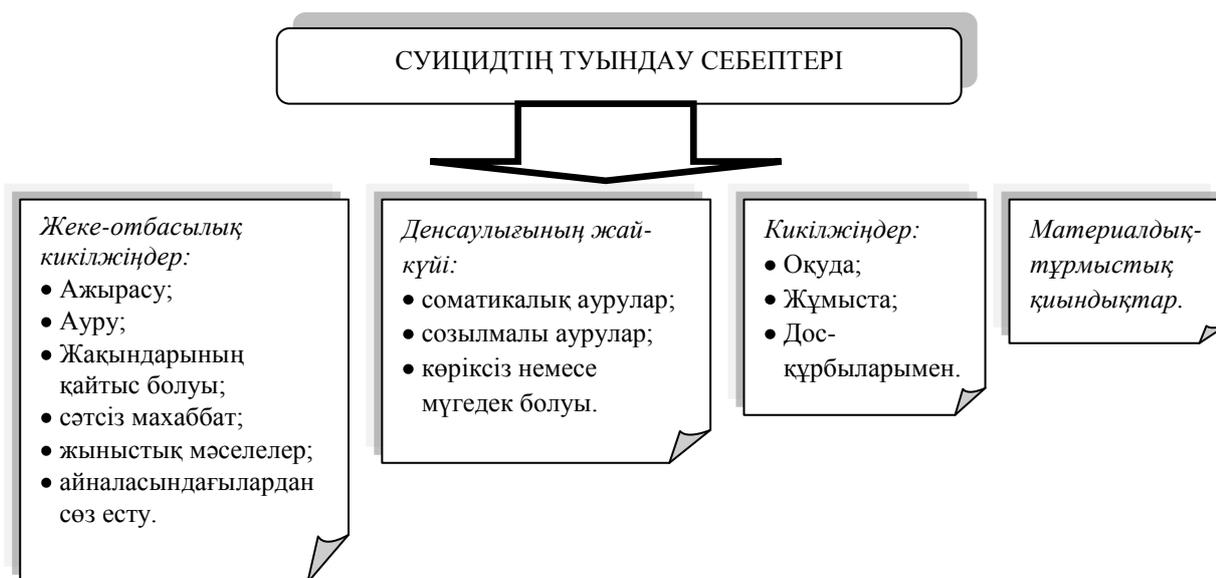
1. Жақын арада өзінің *созылмалы ауруға* ұшырағанын білген адамдар суицидтік мінеқұлық қаупіне ұшырайды, мысалы, ұмытшақтық немесе рак аурулары. Аурудың күн сайынғы ушығуы адамды күннен күнге әлсіретеді, ол өзіне деген сенімділікті жоғалта бастайды. Сонда адам өзін ауруға жеңдіргенше оны өлтіремін деген шешімге жиі келеді.

2. *Экономикалық тұрақсыздық*. Адам мұндай мәселеге кезіккенде ол тек әмиянына ғана келіп тірелетін жағдайдан да күрделірек күйге түседі. Соның нәтижесінде тамақ, киім және тұрғылықты мекен-жай мәселесі пайда болады. Олар көбінесе өздерін жолы болмайтын, өмірде ешқандай жетістікке жетпеген адам ретінде сезінеді. Болашағы бұлыңғырланып, ал өзін-өзі өлтіру бұл мәселенің барлығына шешім болатындай көрінеді.

3. *Жақын адамның қайтыс болуы* енді өмір ешқашан бұрынғыдай болмайды деген сөз. Отбасылық өмірдің қалыптасқан стереотиптері құлдырайды. Суицидке аса қатты қайғыру нәтижесінде жетеді. Қайтыс болғаннан кейінгі бірнеше айда адам бойында шынайылықты қабылдай алмау, соматикалық дисфункция, үдей түскен кінәлілік сезімі, апатия және көмектескісі келген достары мен туыстарына жауларындай көзқарас таныту сезімдері, үрей сынды сезімдер белең алады.

4. *Ажырасу мен отбасылық жанжалдар* өлімнен де күшті жағдай ретінде қабылданады. Ажырасу барысында ата-аналарымен бірге олардың балалары да үлкен күйзеліс үстінде болады, олар ұзақ уақыт бойы бұл мәселенің шешімін күтуі мүмкін және тәрбие мәселесі немесе асырап алушыларды тағайындау тез арада шешіле қоймайтыны белгілі. Көп зерттеулер көрсеткендей суицидке барған адамдардың басым бөлігі толық емес отбасында тәрбиеленген азаматтар болып шықты.

Осылайша суицидтің туындау себептерін біз былайша жіктей аламыз:

Суицидке баратын адамдардың жыныстық ерекшелігіне тоқталар болсақ, әйелдер арасында өлім саны көп болғанымен суицид ерлердің де арасында жиі кездеседі. Қазіргі уақытта олардың қатынасы 4:1 тең. Әйелдер 15-40 жас аралығында өзін өзі өлтіруге көбірек бейім келеді, сонымен бірге әйел адамдар өлімнен кейін өзінің денесі қалай болатынын уайымдайтыны да мазалайды. Ер адамдардың басым бөлігі суицид жасауда арқан, қару және көпірден секіру әдістерін пайдаланады, ал әйел адамдар енжар түрлерін қолданады, олар: ұйықтататын дәрілер, у немесе газ. Польшада соңғы 10 жыл ішінде 12-20 жас арасындағы суицидтен өлген балалар саны 4 есеге көтерілген, ал оның 21%-ын қыздар құраса, қалған 79%-ы ұлдарға тиесілі.

Адам өліміне әлеуметтік жағдайлар, жалғыздық та үлкен әсерін тигізеді. Бірақ кейбіреулер жақын, туыстарымен кикілжіңдер нәтижесінде өзін-өзі өлтіретін болса, енді біреулер түрмеде отырып бостандықты аңсайды. Сондықтан қоғамда өмір сүру деңгейі нашарлаған сайын суицид те көбейе түсетіні заңдылыққа айналып отыр.

1. Есенбаева А. Суицид және жаөспірім. «Жетісу» газеті, №55, 2011.
2. Амбрумова А.Г. // Комплексные исследования в суицидологии. – М., 1986. – С. 7-25.
3. Антохин Г.А. // Актуальные проблемы суицидологии. – М., 1981. – С. 168-177.
4. Дюркгейм Э. Самоубийство. Социологический этюд: перевод с франц. 2-е издание. – М., 1994.
5. Кузнецов В.Е. // Комплексные исследования в суицидологии. – М., 1986. – с. 84-93.
6. Постовалова Л.И. // Сравнительно-возрастные исследования в суицидологии. – М., 1989. – с. 24-34.
7. Трегубов Л.З., Вагин Ю.Р. Эстетика самоубийства. – Пермь, 1993.
8. Фрейд З. “Я” и “Оно”. Труды разных лет: Перевод с нем. – Тбилиси, 1991, Т. 1-2.
9. Shneidman E. // Suicidology: contemporary development. – N.Y., 1976. – P. 5-28.

ЖОК 796/799:378

ДЕНЕ МӘДЕНИЕТІ САБАҚТАРЫНДА СТУДЕНТТЕРДІҢ ОҚУ ПРОЦЕСТЕРІН БЕЛСЕНДІРУДЕГІ МОТИВАЦИЯНЫҢ РОЛІ

С.К. Юмашева – б.э.к., проф., Абай атындағы ҚазҰПУ,
Р.Ж. Нарибай – б.э.к., доцент, Абай атындағы ҚазҰПУ,
Ж.А. Юмашева – п.э.к., оқытушы, ҚазҰТУ

Қазіргі таңда жоғарғы оқу орындарында білім берудің аса өзекті мәселесінің бірі, ағарту үрдісінің сапалылығын арттыру. Сапаны жоғарылату мақсатында университеттің барлық қызметтік құрылымына ғана емес, сонымен қатар студенттерге де қатысты тұрақты мониторинг қажет. Заманауи білім беру жағдайында оқу үрдісін жетілдіру көптеген факторлерге негізделген, соның ішінде айтарлықтай назар аудартатыны, студенттер мотивациясы. Әлеуметтік зерттеу [1, 2, 3] нәтижелері көрсеткендей студенттер мотивациясы біркелкі емес, ол сандаған факторлерге: студенттің жеке даралық ерекшеліктеріне, жақын референттік топ сипатына, студенттік ұжым дамуының деңгейіне байланысты. Бір жағынан адамның мінез-құлық мотивациясы (біз қарастырып отырған жағдайда – студенттің), көзқарас, бағдарлау бағамдылығы, оның әлеуметтік қатарын қалыптастыру (топтың, ұжымның) көрінісі болып табылады. Сондықтан, студенттердің танымдық, ғылыми, ұжымдық белсенділіктерінің көзі және жағдайы, олардың жоғарғы оқу орнындағы әрқандай іс-әрекеттерін ықпалдау себептері болып, күрделі мотив құрылымдары саналады. Мәселен, студенттердің оқу мотивациясы, нақты – оқу іс-әрекетін қамтитын, жеке мотивация түрі ретінде қарастырылады. Ол бірқатар арнайы факторлармен анықталынады:

- білім беру жүйесімен, ағарту орындарымен;
- білім беру үрдісін ұйымдастырумен;
- білім алушылардың субъективті ерекшеліктерімен;
- педагогтің ерекшеліктері, әсіресе, оның студенттерге деген қарым-қатынасымен;
- оқу пәнінің арнайылығымен.

Оқу пәндерін сөз еткенде, дене мәдениеті, біраз себептерге байланысты студенттер тарапынан өз дәрежесіне лайықты көңіл аударылмай отырған міндетті пән болып саналады. Көбінесе мұндай көзқарас, дене мәдениеті және өз ағзаларының физикалық жағдайлары туралы қажетті білімнің жоқтығынан туындайды.

Әдетте, дене мәдениеті бойынша сабақтар шұғылданушылардың жалпы дамытушы дене жаттығуларын орындауға дәстүрлі негізделінген. Алайда, кейде оқытушы берілген жаттығудың орындау техникасын, оның функционалдық бағытын, нәтижесін, ағзаға әсер ету ерекшеліктерін жеткілікті түсіндірмейді. Сондықтан, студент кез-келген дене жаттығуларының мағыналық мазмұны жайында қажетті ақпаратты меңгере алмайды, сөйтіп оны жете қабылдамай, орындау техникасы мен бұлшықет жұмысына онша мән бермей атқарады, соның салдарынан күтілген нәтиже, әрине оқу мотивациясы жокқа келіп тіреледі.

Дене шынықтыру, спортпен шұғылдану қызығушылығын тудыратын құрал-жабдықтар мен әдістерді сараптап анықтау және білім алушы жастармен жүргізілетін үгіт-насихат, педагогикалық жұмыстар деңгейін жоғарылату мақсатында, физикалық статус пен өмір сүру салтына әсер ететін нақты қозғалыс белсенділігінің формасын, және физикалық статусың студенттер контингентінің әлеуметтік-кәсіби жинақтылығына ықпалын оқытып үйрету қажеттілігі туындайды.

Әлеуметтік тұрғыдан алғанда дене мәдениетінің маңыздылығы, дене шынықтыру құралдарының және спорттың салауатты өмір сүрудегі ролі мен орны, сонымен қатар зиянды әдеттерден арылуда өте маңызды аспекті болып табылады. Ұйымдастыру аспектісінде ең тиімді және үнемділікке негізделген сабақ жүргізу формасын белгілеп алу қажет, ол үшін дене жұмыскерлік қабылеті жалпы қабылданған әдіс бойынша анықталынады.

Жүргізілген педагогикалық экспериментте, студенттерге (шұғылданушыларға) дәрістер оқылып және жекелей әңгіме өткізу арқылы белсенді әсер ету, яғни дене жаттығуларымен тыңғылықты айналысуға шақыру мақсаты қойылды. Зерттеу жұмысы, техникалық жоғарғы оқу мекемесінде дене тәрбие сабағын өткізу мезетінде 15 адамнан жинақталған екі оқу топтарында (бақылау және эксперименттік) жүргізілді. Сабақ оқу жоспарына сәйкес өткізілді. Бақылау тобындағы оқу сабақтары дәстүрлі жолмен, яғни студенттер оқытушының бақылауында болып, барлық талап етілген тапсырмаларды орындады. Эксперименттік топқа сабақ жүргізу барысында оқытушы, студенттерге, орындалып жатқан әрбір жаттығудың ағза саулығы үшін қаншалықты пайдасы барлығын, организм функциясын жақсартуға, атап айтқанда жүрек-тамыр, тыныс жүйесіне, күштілік, шапшаңдық, төзімділік сапаларына, жалпы тұтас алғанда олардың соматотипологиялық статусына ұтымды әсерлігін белсенді түрде түсіндіріп отырды.

PWC₁₇₀ функционалдық сынамасы екі топта оқу жылының басында және соңында жүргізілді.

PWC₁₇₀ тесті бойынша дене жұмыскерлік қабылеті туралы мәліметтерді стандарттау үшін, сынама зерттелушілердің алдын-ала бой жазуынсыз өткізілді.

Егер I және II жүктемелер арасындағы анықталынған айырмашылық онша көп болмаса, онда, сол зерттелушінің PWC₁₇₀ анықтау дәлдігі төмендейді. Ең бастысы, бұл қан айналысын бақылаушы аппарат жүйесінің айырмашылық шамасы аз қуат бойынша дәл мөлшерлей алмау қабылетіне байланысты.

Сондықтан, PWC₁₇₀ сынамасын жүргізу практикасында екінші жүктеме қуаты, алғашқысынан әжептеурім айырмашылықта болуы тиіс. Бірінші және екінші жүктемелер қарқындылығының критерийі болып, осы жүктемелер соңындағы жүрек соғысы қызмет ете алуы мүмкін. Алғашқы жүктемеден кейін жүрек соғысы минөтіне 100-120 ретке, ал екінші жүктеме соңында минөтіне 140-160 ретке жетеді. Егер бұндай жағдай сақталынса, дене жұмыскерлік қабылет шамасын анықтаудағы қателіктер практика жүзінде болмашы ғана болады.

Оқу жылының басында жүргізілген Алғашқы зерттеу нәтижесі бойынша, оқу жылының басында жүргізілген PWC₁₇₀ тесті бойынша дене жұмыскерлік қабылетінің орташа көрсеткіші эксперименттік топта – 1172 кгм/мин, ал бақылау тобында – 1291 кгм/мин құрады. Әдебиеттерден алынған мәліметтер бойынша, машықтанбаған 17-45 жастағы ер адамдардың дене жұмыскерлік қабылеті 850-1200 кгм/мин құрайды. Машықтанбаған адамдардың PWC₁₇₀ шамасындағы ауытқу диапазоны, дене тұрқы белгілеріндегі және салмағындағы айырмашылыққа байланысты. Sjostrand [4] бойынша машықтанбаған ересек адамдардың PWC₁₇₀ шамасы 1185 кгм/мин құрайды. Біздің зерттеулерден алынған PWC₁₇₀ шамасы жоғарыда көрсетілген көрсеткішке, және де 1135,1 кгм/мин [5] көрсеткішіне жақынырақ.

Оқу жылының соңына таман жүргізілген PWC₁₇₀ тестілеу нәтижелері, эксперименттік топтағы студенттердің дене жұмыскерлік қабылетінің абсолюттік көрсеткіші – 1227,4 кгм/мин тең болып, алғашқы көрсеткішпен салыстырғанда 55,7 кгм/мин өскен, ал, PWC₁₇₀ салыстырмалы көрсеткіші 19,7 кгм/мин/кг тең, яғни 1,0%-ға артқан, бұл дегеніміз төзімділік сапасының өсуімен білінген дене жаттығулары белсенділігінің ағзаға оң әсер факторы болып саналады.

Бақылау тобындағы дене жұмыскерлік қабылетінің көрсеткіші 1225,7 кгм/мин тең болып, салыстырмалы көрсеткіш – 19,0 кгм/мин/кг секілді болмашы өзгеріспен қалған, тіпті аз ғана төмендеу жағына ығысқан.

Қорытындылай келе, дене жаттығуларын саналы түрде орындау, олардың мазмұны жөніндегі, бағыты мен ағзаға әсер ету жайлы білімділік, нәтижені айтарлықтай жақсартады. Студенттер мотивациясының маңыздылығы, оларды ағзаның физикалық жағдайы, дене дайындығы туралы ақпараттандыру жолымен, тек оқу кезеңінде олардың көңіл күйлерін жақсартуға мүмкіндік беріп қоймай, сонымен бірге тыңғылықты өздігінше дене жаттығуларымен шұғылдануға тарта түседі. Ал, жасөспірімдік кезеңдегі белсенді дене жаттығулары, кейінгі өмірде, тіпті адамдар содан соң мүлдем тастап кеткеннің өзінде де ұзақ уақыт жақсы денсаулықты сақтап тұруға кепіл бола алады.

1. Багдасарьян Н.Г., Немцов А.А., Кансузян Л.В. *ПослеВУЗовские ожидания студенческой молодежи // Социол. исслед. 2003. №2.*

Резюме

В данной статье обсуждаются одна из актуальных проблем сегодняшнего дня, качество образовательного учебного процесса.

Summary

Importance of student motivation by informing them about physical state of their organism and their physical fitness. Conscious implementation of physical exercises, knowledge about their content, orientation and propitious influence on organism can guarantee long-term health preservation.

ИНТЕЛЛЕКТУАЛЬНОЕ РАЗВИТИЕ ДЕТЕЙ ДОШКОЛЬНОГО ВОЗРАСТА

Р.К. Бекмагамбетова – д.п.н., профессор КазНПУ им. Абая

Дошкольный возраст является наиболее благоприятным периодом для интеллектуального развития ребенка.

Период от рождения до поступления в школу является возрастом наиболее стремительного физического и психического развития ребенка.

Интеллектуальное развитие идет параллельно с физическим развитием ребенка.

В дошкольном возрасте наблюдаются высокие темпы умственного развития, чем в последующие возрастные периоды, поэтому очень важно в это время не упустить возможности для интеллектуального развития ребенка.

В дошкольном возрасте в большей или меньшей степени проявляются такие свойства ума, как быстрота, критичность, гибкость мыслительных процессов, глубина, креативность, самостоятельность.

Для каждой возрастной ступени присуща своя готовность к развитию тех или иных сторон интеллекта.

В содержание интеллектуального развития дошкольника входит развитие интеллектуальных умений и навыков, воображения, восприятия, памяти, мышления.

Основой интеллектуального развития детей дошкольного возраста является сенсорное развитие, которое направлено на развитие ощущений и восприятий. Ребенок познает окружающий мир через ощущения и восприятие. Уровень развития ощущений и восприятия определяет успешность познавательной деятельности ребенка.

При помощи восприятия ребенок познает внешние свойства предметов в их совокупности (цвет, форму, величину), пространственное соотношение частей друг с другом (слева, справа, над, сверху), вычленение мелких деталей.

Следует заметить, что именно в этот период важно развивать у детей звуковую культуру речи, учить их анализировать звуковую структуру слова, отражать в речи свои ощущения, понимание эмоциональной ситуации при изложении и пересказе событий из жизни сказочных героев.

В дошкольном возрасте устанавливаются пространственные и временные представления, которыми дети руководствуются в общении со взрослыми и сверстниками, особенно в разговорной речи.

Между восприятием и мышлением существует тесная связь. Восприятие формируется в первые месяцы жизни ребенка, а начало развития мышления начинается в два года.

В основе развития мышления лежит восприятие, которое предоставляет для углубленного познания чувственный (сенсорный) опыт.

На протяжении дошкольного возраста восприятие готовит мышление, дает ему «пищу» для анализа, сравнения, обобщения, выводов.

Мышление положительно влияет на развитие и совершенствование восприятия.

В дошкольном возрасте развиваются различные формы мышления:

– наглядно-действенное;

- наглядно-образное;
- словесно-логическое.

Внутри всех форм мышления осуществляется развитие основных мыслительных операций.

Именно в этот период учить детей мыслить – основная задача взрослых.

В дошкольном возрасте следует учить анализировать, сравнивать, сопоставлять, обобщать, подводить его к квалификации, побуждать к высказыванию собственных предположений.

В этот период важно развивать память и воображение.

Особенно важно развивать творческое воображение, а для этого надо детей подталкивать к открытиям, учить фантазировать.

В связи с этим уже с первых лет жизни ребенка необходимо заботиться о развитии его восприятия и мышления.

Мыслительная деятельность невозможна без речи. На этапах раннего и дошкольного возраста решаются важнейшие задачи речевого развития: обогащение словарного запаса, воспитание звуковой культуры речи, формирование грамматического строя, развитие связной речи.

Результатом познавательной деятельности независимо от того, в какой форме познания она осуществлялась (с помощью мышления или восприятия) являются знания.

В этом возрасте происходит интенсивное развитие мышления. Ребенок усваивает ряд новых знаний об окружающей действительности и вместе с тем овладевает простейшими способами мышления, учится анализировать, сравнивать, обобщать свои наблюдения.

Таким образом, для полноценного интеллектуального развития ребенка необходимо заботиться о развитии восприятия и мышления.

Следует отметить, важнейшими задачами интеллектуального развития детей дошкольного возраста является:

- сенсорное развитие;
- развитие мыслительной деятельности (овладение мыслительными операциями, познавательными процессами);
- развитие речи.

Интенсивное развитие интеллекта в дошкольном возрасте повышает обучаемость детей в школе и играет большую роль в образованности взрослого человека.

Интеллектуальное развитие дошкольника осуществляется в семье и в дошкольных организациях.

Полноценное интеллектуальное развитие детей дошкольного возраста происходит только в педагогически правильной организованной деятельности.

Решающее значение в интеллектуальном развитии ребенка имеет целенаправленная работа в этом направлении.

Таким образом, интеллектуальное развитие детей раннего и дошкольного возраста – это систематическое и целенаправленное педагогическое воздействие на ребенка с целью развития ума.

Это воздействие осуществляется взрослыми и включает систему разнообразных средств, методов и форм, создание условий, обеспечивающих интеллектуальное развитие детей.

В качестве основных условий реализации концепции выступают:

- осуществление интеллектуального развития детей раннего и дошкольного возраста совместными усилиями родителей и воспитателей;
- расширение сферы участия родителей в организации педагогического процесса в дошкольных организациях;
- подготовка родителей и воспитателей к интеллектуальному развитию детей раннего и дошкольного возраста;
- проведение психолого-педагогических консультации для родителей и воспитателей по осуществлению интеллектуального развития ребенка;
- установление партнерских отношений между семьей и дошкольными организациями в осуществлении интеллектуального развития детей раннего и дошкольного возраста;
- наличие четко обоснованных целей и содержания, направленных на интеллектуальное развитие ребенка в семье и в дошкольных организациях;
- создание в семье и в дошкольных организациях условий, обеспечивающих интеллектуальное развитие детей раннего и дошкольного возраста;
- в работе с детьми необходимо создавать такие ситуации, чтобы ребенок всегда находился в зоне

ближайшего развития;

– интеллектуальное развитие детей раннего и дошкольного возраста осуществляется в игровой деятельности;

– общаясь с ребенком, следует предоставлять ему свободу в выборе деятельности, создавать эмоциональный подъем, атмосферу фантазии, романтики, сказки;

– широкое использование в работе с детьми познавательных сказок, реалистических рассказов, введение сказочных персонажей, игровых упражнений, конструирование из разнообразных элементов с использованием различных способов их соединения и возможного расположения частей;

– постепенное наполнение предметно-развивающей среды.

Бұл мақалада мектепке дейінгі жастағы балалардың интеллектуалды жетілу мәселелері қарастырылады. Автордың ойы бойынша мектепке дейінгі кезең балалардың интеллектуалды дамуына ең қолайлы кезең, сондықтан бұл уақытты жіберіп алмау маңызды.

Резюме

В данной статье рассматриваются проблема интеллектуального развития детей дошкольного возраста. По мнению автора, благоприятным периодом для интеллектуального развития ребенка является дошкольный период, поэтому важно не упустить это время.

Summary

In this article the problem of intellectual development of children of preschool age is considered. On – to opinion, the author the favorable period for intellectual development of the child is the preschool period therefore it is important not to miss this time.

ОСНОВНЫЕ НАПРАВЛЕНИЯ И ФОРМЫ СОТРУДНИЧЕСТВА СЕМЬИ И ШКОЛЫ

А.С. Тотанова – к.п.н., профессор КазНПУ им. Абая

Значительная роль в процессе воспитания подрастающего поколения отводится сотрудничеству семьи и школы. Семья занимает центральное место в воспитании ребенка, играет основную роль в формировании мировоззрения и нравственных норм поведения ребенка. Семья является первичной социальной группой, в которой практически начинается и протекает социальная жизнь человека. Она представляет собой комплексное социальное явление, в котором сплелись воедино многообразные формы общественных отношений и процессов и которому присущи многочисленные социальные функции [1]. Семья является главным институтом воспитания. Именно в семье ребенок получает первый жизненный опыт, делает первые наблюдения и учится как себя вести в различных ситуациях. Каждый из родителей видит в детях свое продолжение, реализацию определенных установок или идеалов. Состояние и основные тенденции развития семьи как воспитательного института является объектом семейной педагогики [2; 3]. В каждой семье, как подчеркивает А.В. Петровский, складывается своя, индивидуальная воспитательная система [4]. Общеизвестно, что у значительной части современных семей воспитательная система не столь научна, как в школе, она в большей степени базируется на бытовых представлениях о ребенке, средствах и методах воздействия на него. Воспитательная система семьи формируется эмпирическим путем: она постоянно апробируется в опыте, содержит много педагогических «находок», хотя зачастую не лишена просчетов и серьезных ошибок. В семьях, где озабочены воспитанием детей, их будущим, система воспитания подвергается анализу, оценке, что делает ее выстраданной, эмоционально окрашенной. Система семейного воспитания может быть стройной и упорядоченной, но это при условии, что родители имеют определенную цель воспитания, проводят ее в жизнь, используя методы и средства воспитания, учитывающие особенности ребенка и перспективы его развития.

Проблема сотрудничества, взаимодействия школы и семьи выросла из традиционной педагогической идеи, обозначенной в научной литературе как связь с родителями, работа с родителями [5]. Но с течением времени и с исходом истории меняются мир, а вместе с ним и взаимоотношения всех социальных институтов. Современные подходы к организации взаимодействия школы и семьи обусловлены тенденциями развития системы образования Республики Казахстан, ее ориентации на

запросы учащихся, их родителей, потребности общества в формировании достойных граждан. Осуществление этого требует объединение усилий, интеграции интересов различных социальных институтов, в том числе школы и семьи. Организующим центром совместной воспитательной работы школы, семьи и общественности должна выступать школа.

Г.М. Коджаспирова под сотрудничеством понимает равноправное общение сторон, без привилегий указывать, контролировать, оценивать, а под взаимодействием – организация совместной деятельности в условиях открытости обеих сторон без ущемления чьей-либо свободы, вовлеченность родителей в учебно-воспитательный процесс. Сотрудничество и взаимодействие обеспечивают взаимодоверие и взаимоуважение между родителями и образовательным учреждением. В свою очередь, доверие и уважение родителей учителями, учителей родителями является основой установления открытых, дружеских, продуктивных контактов на основе сотрудничества и взаимодействия [6, с. 409].

Педагогика сотрудничества является одной из наиболее всеобъемлющих педагогических обобщений 80-х годов, вызвавших к жизни многочисленные инновационные процессы в образовании. Позднее данное направление было переименовано в технологию [7; 8]. Педагогика сотрудничества основывается не на классическом принципе «делай, как я сказал», а на – «делай, как я». Педагогику сотрудничества рассматривают как особого типа «проникающую» технологию, являющуюся воплощением нового педагогического мышления, источником прогрессивных идей и в той или иной мере входящей во многие современные педагогические технологии как их часть. Целевыми ориентациями педагогики сотрудничества являются, во-первых, переход от педагогики требований к педагогике отношений, во-вторых, гуманно-личностный подход к ребенку, в-третьих, единство обучения и воспитания. Концепция сотрудничества трактуется как идея совместной развивающей деятельности взрослых и детей, скрепленной взаимопониманием, проникновением в духовный мир друг друга, совместным анализом хода и результатов этой деятельности. В рамках общешкольного коллектива отношения сотрудничества устанавливаются между учителями, администрацией, ученическими и учительскими организациями; принцип сотрудничества распространяется и на все виды отношений учеников, учителей и руководителей с окружающей социальной средой (родителями, семьей, общественными и трудовыми организациями).

Новая образовательная парадигма провозгласила родителей субъектами образовательного процесса. Значит и на родителей возложена ответственность за качество образования своих детей. Эффективность воспитания ребенка сильно зависит от того, насколько тесно взаимодействуют школа и семья. Ведущую роль в организации сотрудничества школы и семьи играют классные руководители. Именно от их работы зависит то, насколько семьи понимают политику, проводимую школой по отношению к воспитанию, обучению детей, и участвуют в ее реализации. При этом семья должна рассматриваться как главный заказчик и союзник в воспитании детей, а объединение усилий родителей и педагог создаст благоприятные условия для развития ребенка. В основе сотрудничества семьи и школы должны лежать принципы взаимного доверия и уважения, поддержки и помощи, терпения и терпимости по отношению друг к другу.

Организующим центром совместной воспитательной работы школы, семьи и общественности должна выступать школа. Это связано с рядом факторов. Во-первых, в настоящее время только школа обеспечивает необходимый уровень образования учащихся, который обуславливается требованиями современного производства и все ускоряющимся научно-техническим прогрессом. Во-вторых, школа располагает специально подготовленными кадрами квалифицированных педагогов, большинство же родителей не имеет надлежащей педагогической подготовки. В-третьих, значительную часть своего времени учащиеся проводят в школе, ее влияние сказывается также на их деятельности в семье, поскольку они продолжают свою учебную работу дома, выполняя учебные задания.

Продуманная и четко организованная система сотрудничества школы с семьей осуществляется по следующим основным направлениям: психолого-педагогическое просвещение родителей; вовлечение родителей в учебно-воспитательный процесс; участие семей учащихся в управлении учебно-воспитательным процессом в школе. Главным направлением сотрудничества является просвещение по вопросам педагогики и психологии. Для психолого-педагогического просвещения и всеобща родителей приглашают разных специалистов: медики, психологи, психотерапевты, психиатры, представители общественных организаций, юристы, работники инспекций по делам несовершеннолетних, социальные педагоги, учителя-предметники. Тематика психолого-педагогического просвещения родителей должно носить ярко выраженный опережающий характер.

Отсутствие культуры организации взаимодействия в системе семья-школа приводит иногда к обоюдной антипатии и различного рода конфликтным ситуациям между ними. В каждой школе должна быть разработана стратегия формирования у родителей и учащихся культуры принадлежности к образовательно-воспитательному пространству школы. Вхождение родителей в единое школьное пространство начинается с ежегодной, традиционной экскурсии по школьному зданию. Такая встреча поможет родителям оценить изменения в оформлении школы, узнать о достигнутых школой успехах за учебный год, познакомиться с проблемами, которые требуют решения с участием родителей. Создание ситуации эффективного взаимодействия школы и семьи невозможно, если педагог не будет знакомить родителей своих учащихся с теми требованиями, которые предъявляет школа к своим ученикам с первых дней пребывания в ней. В первую очередь, это знакомство с Уставом учебного заведения, с правилами поведения в классе, спортивном зале, библиотеке, столовой и т.д.

Основные направления сотрудничества будут эффективными тогда, когда школа, в лице отдельных педагогов, будет использовать активные формы взаимодействия с семьями своих учеников. Психолого-педагогическое просвещение родителей организовывается и проводится с помощью таких форм работы с семьей, как индивидуальные и тематические консультации, родительские собрания, родительские чтения, тренинги, конференции и т.д. Вовлечение родителей в учебно-воспитательный процесс осуществляется через дни творчества детей и их родителей, открытые уроки и внеклассные мероприятия, помощь в организации и проведении внеклассных дел и укрепление материально-технической базы школы и класса, шефская помощь. Третье направления сотрудничества школы и семьи осуществляется через участие родителей класса в работе Совета школы, родительского коллектива.

Одной из важнейших форм сотрудничества школы с семьей является консультация, которые бывают индивидуальными и групповыми. Готовясь к проведению консультации, педагог должен подготовить ряд вопросов, на которые он хотел бы получить ответы. Индивидуальная консультация носить изучающий характер и способствует созданию хорошего контакта между родителями и учителем. Групповая консультация проводится потому же принципу, но на нее приглашаются родители, которых объединяют общие проблемы. Каждая консультация заканчивается рекомендациями родителям по воспитанию ребенка, которые могут быть устными и письменными. Если в коллективе есть проблемы, касающиеся нескольких семей, то проводится тематическая консультация. Последняя требует серьезной подготовки со стороны педагога, специалистов. Темы для подобных консультаций тщательно отбираются. Подобная консультация будет полезна только в том случае, если родители осознают проблему, из-за которой их пригласили.

Одной из важных форм установления контактов педагогов с семьями учащихся является родительское собрание. Главное его предназначение – согласование, координация и интеграция усилий школы и семьи в создании условий для развития духовно богатой, нравственно чистой и физически здоровой личности ребенка. Нередко родительские собрания используются и для того, чтобы повысить педагогическую культуру родителей, их активность в жизни класса, ответственность за воспитание учащихся. Родительское собрание будет эффективным тогда, когда педагог планирует собрание, пишет его своеобразный сценарий. Для того чтобы родительское собрание было полезным родителям и им хотелось в нем участвовать, каждый из пришедших на него родителей должен получить то, что для него особенно актуально. Для этого в содержание родительского собрания можно вести такие рубрики, которые позволили сделать родительское собрание необычным. Рейтинг родительских собраний повысится, и будет способствовать изменению взаимоотношений в лучшую сторону в системе «учитель-ученик-родитель».

Очень полезной формой сотрудничества семьи и школы являются родительские чтения. Родительские чтения – очень интересная форма работы с родителями, которая даст возможность родителям не только слушать лекции педагогов, но и изучать литературу по проблеме и участвовать в ее обсуждении. Родительские чтения можно организовать следующим образом: на первом собрании в начале учебного года родители определяют вопросы педагогики и психологии, которые их наиболее волнуют. Учитель собирает информацию и анализирует ее. С помощью школьного библиотекаря и других специалистов определяются книги, с помощью которых можно получить ответ на поставленный вопрос. Родители читают книги, а затем используют рекомендованную литературу в родительских чтениях. Особенностью родительских чтений является то, что, анализируя книгу, родители должны изложить собственное понимание вопроса и изменение подходов к его решению после прочтения книги. Такая форма помогает пересмотреть свои взгляды на воспитание, познакомиться с традициями

воспитания в других семьях. Родительские чтения – прекрасная возможность знакомства родителей с интересной детской литературой, новыми именами, которые на слуху у детей, но неизвестны их родителям.

В последнее время достаточно эффективной формой формирования культуры быть родителем стали родительские тренинги. Родительские тренинги это активная форма работы с теми родителями, которые осознают проблемные ситуации в семье, хотят изменить свое взаимодействие с собственным ребенком, сделать его более открытым и доверительным и понимают необходимость приобретения новых знаний и умений в воспитании собственного ребенка. В родительских тренингах должны участвовать по возможности оба родителя. От этого эффективность тренинга возрастает, и результаты не заставят себя ждать. Такой тренинг называется тренингом родительской эффективности. По результатам участия в тренинге школьный психолог проводит собеседование с классным руководителем и дает ему рекомендации по организации взаимодействия с каждым ребенком и с каждой семьей. В групповые тренинги нужно привлекать не только детей, которые являются трудными, но и одаренных, а также детей, тяжело переживающих семейные драмы и часто болеющих. Родительские тренинги являются активной формой работы школы с родителями, которые хотят изменить свое взаимодействие с собственным ребенком, сделать его более открытым и доверительным. В родительских тренингах должны участвовать оба родителя.

Родительские ринги одна из дискуссионных форм общения родителей и формирования родительского коллектива. Родительский ринг проводится с той целью, чтобы многие родители могли утвердиться в правоте своих методов воспитания или провести ревизию своего педагогического арсенала, задуматься над тем, что в воспитании своего ребенка они делают правильно, а что не совсем так. Родительский ринг готовится в виде ответов на самые актуальные вопросы педагогической и психологической науки. Вопросы выбирают сами родители. Они могут сделать выбор тем уже в самом начале учебного года. Перечень проблемных вопросов для участия в ринге родители получают на первом родительском собрании. В ходе проведения ринга по одному и тому же вопросу ведут полемику две или более семей. У них могут быть разные позиции, разные мнения. Остальная часть аудитории в полемику не вступает, а лишь поддерживает мнение семей аплодисментами. Экспертами в родительских рингах могут выступать молодые педагоги, работающие в школе, и даже ребята-старшеклассники, у которых уже не за горами приобретение родительского опыта. Последнее слово в ходе ринга остается за специалистами, которых необходимо приглашать для участия во встрече, или за классным руководителем, который может привести веские доводы из жизни классного коллектива в защиту определенной позиции. Полезность таких встреч состоит еще и в том, что они позволяют снять всякие закулисные разговоры среди родителей по вопросам организации образовательного пространства их детей, содержания учебного и воспитательного процесса.

Заранее продуманная и четко организованная система сотрудничества имеет огромное значение в работе школы с семьей. Смысл педагогического взаимодействия семьи и школы заключается в создании условий для комфортной, радостной, счастливой, т.е. нормальной жизни ребенка для развития его индивидуальности в общем доме «школа-семья». Взаимодействие школы и семьи в воспитании необходимо, поскольку родители хотят видеть своих детей достойными гражданами нашего общества. Без помощи семьи школа не может обеспечить высоких результатов воспитания.

1. Голод С.И. *Историко-социологический анализ семьи.* – М., 1998.
2. Куликова Т.А. *Семейная педагогика и домашнее воспитание.* – М., 1999.
3. Азаров Ю.П. *Семейная педагогика: Педагогика Любви и Свободы.* – М., 1993.
4. Петровский А.В. *Дети и тактика семейного воспитания.* – М., 1981.
5. Урбанская О.Н. *Работа с родителями младших школьников.* – М., 1986.
6. Селевко Г.К. *Современные образовательные технологии.* – М., 1998.
7. Тимченко И.Н. *Педагогика сотрудничества.* – Новосибирск. 1989.
8. Коджаспирова Г.М. *Педагогика.* – М., 2004.

Түйін

Бұл мақала отбасы мен мектептің ынтымақтастық мәселесіне арналған. Қазіргі кезеңде отбасы мен мектептің ынтымақтастығы нақты бағыттар бойынша және белсенді формалардың көмегімен жүзеге асырылады

Summary

Article is devoted to a problem of cooperation of a family and school. At the present stage cooperation of a family and school is carried out on concrete the directions and by means of active forms.

ЕЛІМІЗДІҢ ЕГЕМЕНДІГІ – СТУДЕНТ-ЖАСТАР БОЛАШАҒЫНЫҢ ҮЛГІСІ

Б.Т. Умаргазинова – *п.ғ.к., доцент, Мектепке дейінгі, бастауыш білім беру және педагогика кафедрасы*

Тәрбие — жеке адамды мақсатқа сай қалыптастыру болғандықтан, ол мемлекеттің экономикалық жағдайына байланысты ізденісті, толғанысты қажет етеді. Егер сол экономиканы болашақта дамытатын жастар екенін ескерсек, сөз жоқ оларға білім ғана емес, тәрбие де беру керек. Сонда тәрбие мазмұны қандай болмақ? Әрине тәрбие мәселесі қолдан жасалатын нәрсе емес, ол халықтың этникалық өміріне, яғни ата-баба дәстүрі мен салтына, әдет-ғұрпына және күнделікті өмірдің талабынан туындайды.

Әрбір халық, әрбір адам өз ұрпағының болашағына жанашырлық жасап, өмірдің талабына сай тәлім-тәрбие беруі – міндетті іс. Егер санасыз торғайдың тіршілігіне қарасаңыз, құлқын сәріден ымыртқа дейін дамылсыз жем іздеп, балапаны шыр етсе, қасында болып қашан ұядан ұшқанша қамқорлық жасайтыны белгілі. Ал саналы адамның өз ұрпағына деген қамқорлығы одан әлде қайда жоғары болса керек. Мұны қинала айтып отырған себебіміз соңғы кезде нарықтық қатынасқа байланысты тәрбие мәселесі назардан тыс қалып бара жатқанға ұқсайды. Бұлай дейтініміз жастардың әр түрлі сипаттағы қылмысты әрекетінің саны көбеюде, оған үйелменнің, мектеп пен басқа да оқу орындарының тәрбиелік ықпалы төмендеуде. Әрине тәрбие ісі мүлдем ойландырмайды деп айту артықтау болар.

Қазақстан Республикасының Конституциясы жобасында, білім беру тұжырымдамасында бұл мәселеге тиісті орын берілген. Соған сәйкес ұлттық тәлім-тәрбиеге сай оқу жоспары, бағдарламасы, оқулықтар, арнаулы дәрістер жасалуда, ұлттық тәлім-тәрбие беретін лицейлер мен гимназиялар және жоғары оқу орындарында қазақ халқының ұлттық тәлім-тәрбие кафедралары ашылуда. Алайда, осы жұмыстардың ықпалды әсері төмен, өйткені арамызда ұлттық тәлім-тәрбие беру ұлтшылдық емес пе деп қорқатындар, болмаса болған іске қанағат тұтып ізденбей тоқыраушылыққа түсетіндер, өзінің қызмет бабын пайдаланып істі тежеушілер және ұлттық сезімі мен намысы төмен адамдар да жоқ емес. Тіпті кейбір мамандар мен іс басында отырғандар жастарға болашақ мамандығына сай білім берсек жеткілікті емес пе деген пікірді де айтып жүр. Бұл – қауіпті пікір, себебі адам баласының ғасырлар бойы жинақтаған өнегелік мұрасын жеке пәндердің мазмұнынан алып тастау, білім беру болып саналмайды, қайта білімді жоққа шығару болып табылады.

Мұнымен келісуге болар, бірақ ұрпаққа адам баласы жасаған ғылымды ұғым, түсінік, ой қорытындысы түрінде бере отырып, тәрбиелеу ісі жүргізіледі. Демек білім беру, тәрбиелеу – өмір шындығы.

Ата-бабаларымыз «Әкеге қарап ұл, шешеге қарап қыз өседі», «Ұл туса елдің, қорғаны, қыз туса елдің көркі», «Қызың өссе, қызы жақсымен ауылдас бол, ұлың өссе, ұлы жақсымен ауылдас бол» деген мақалдары бекер айтылмаған. Мұның түп төркіні әке мен шешенің баланы тәрбиелеу міндеттілігін көрсетеді. Біз жұмыс бастылыққа салынып бұған мән бермейміз, тіпті кейбір ата-аналар тарапынан баланы бұзу жағдайлары да байқалады. Мысалы, ата-аналардың өзіне ерік беріп, бала алдында түрлі қылықтар жасауы, боқтық сөз айтуы, баланың есейгендігін аңғармауы, оларды құрметтемеуі, үйелменнің шырқын бұзуы, баланың иманжүзділігін жойып, теріс қылықтардың орын алуына ықпал етеді. Міне, сондықтан ата-аналар үйелмен өмірінің ұсақ-түйегіне дейін ескеріп, баланы тәрбиелейді. Егер тарих бетіне жүгінсек, көшіп-қонып өмір кешкен қазақ үйелменінде есімі әлемге әйгілі Қорқыт-Ата, Төле би, қаз дауысты Қазыбек би, Әйтеке би, туған жерін жаудан қорғау борыштылығын түсінген Қабанбай, Бөгенбай Жанқожа, Сырым, Тоғанас сияқты батырлар тәрбиеленген. Бұл қазақ үйелмені тәрбиесінің өзіндік құдіретінің барлығын оған сай жастарды тәрбиелеу қажеттілігін көрсетеді. Демек, қазақ отбасы тәрбиесінің мазмұны халқымыздың мақтанышы болған ұл, қыздарының өмір жолын оқып, олардан өнеге алуға, қазақ отбасының салт-дәстүрі мен әдет-ғұрыптарының артықшылығын білуге, оған сай өзін-өзі тәрбиелеуге, әке мен шешеден өнеге алуға, иманжүзділікке, жақсыны үйреніп, жаманнан жиренуге және жастардың бойында ұлттық, ссзім мен намысты қалыптастыруға бағытталуы керек. Осы тұста кеңестік құрылыстың әсерінен баланы жеке ананың, болмаса жеке әкенің тәрбиелеуін және тастанды, балалардың барлығын айтпай кетуге болмайды. Әдетте мұндай балалардың мінез-құлқында өзін жалғыз сезіну, жасқаншақтық, өзгеге сенбестік, қайсарлық, өжеттік сияқты белгілер дамиды. Мұның бәрі жас жұбайлардың некеге жауапкершілігінің болуы, болмауынан.

Біздің пікірімізше, теріс жағдайды болдырмаудың басты жолының бірі – ата-аналардың жас жұбайлар отауын құруға араласуы, оған бағыт-бағдар беруі.

Ата-бабамыз «Құда мың жылдық, күйеу жүз жылдық» деп айтқан. Бұл сөздің түпкі мағынасы – құдалар бір-бірін сыйлайтын, сөздерін екі етпейтін «қан құйысып» туысқан болған адамдар. Олар осы қасиетін қарым-қатынас жасау (құда шақыру, құдаға сый-құрмет көрсету т.б.) арқылы жас жұбайлардың отбасына өнеге болған. Егер жас жұбайлардың үйелменінде келіспеушілік бола қалса құдалар өзара келісіп, келеңсіз жағдайларды тоқтатқан. Мұның өзі құдалардың арасын жақындата түсіп, өнегелік қасиетін жоғарылатқан. Ата-бабадан қалған құдалар арасындағы осындай дәстүрлі қасиеттер өшкесін, жастар да жалған «сүйдім-күйдім» деген сөздерге әуес болып жүр. Бұл – адамның эрекетін жақсартатын қасиет емес, керісінше, азғындататын қасиет.

Жастардың бірін-бірі құрметтеп жақсы үйелмен құруға себепші болатын ата-бабамыздан қалған дәстүрлер баршылық. Мысалы, баланы жас кезінен атастыру, құда түсу, қалыңдық көру, келін алуға арнап отыз күн ойын, қырық күн тойын өткізу, қашан жас жұбайлар «өзіне-өзі келгенше» ата-анамен бірге тұру, яғни бойында ізеттік, мейірдандық, туыскандық, отбасын құрметтеу қасиеттері байқалғанға дейін еншісін бермеу т.б.

Біз соңғы кезде баланың тәрбиесіне «еркіндік берейік» деген сөзді жиі айтып жүрміз. Бұны дұрыс түсіну керек. Біздің пікірімізше, баланың еркіндігі ойында, бейімділігінде қабілетінде, қызығуында және оқуында болады. Ал тәрбиеде қандай еркіндік болмақ? Егер тәрбиеде еркіндік болса, бала өміріне қажетті өнеге болатын қасиеттерді өз бетінше үйренбейді. Оны ересектердің ықпал көмегімен меңгереді. Бала «мен ғалым болайын, болмаса есімім елге тараған ата-ана болайын» деп алдына мақсат қоймайды. Оған бейімдейтін біз, яғни ата-аналар мен мұғалімдер. Демек, балаға тәрбие беру – өмірдің қажеттілігі. Оның мәнін еш төмендетуге болмайды. Осы тұста айта кететін бір мәселе – жастардың эротикалық, сексуалдық сипаттағы бейне фильмдерді көруге әуес болуы. Мұндай фильмдерді көрсету біреулер үшін пайдалы болуы мүмкін, бірақ бала тәрбиесінде пайдасы жоқ, қайта зиянды.

Өйткені бала жас кезінен жыныстық қатынасқа бой ұрып «бетінің қытығы», біртіндеп кетеді. Нәтижесінде өзгеден ұялмайтын болып, қалағанын жасау «еркіндігі» пайда болады. Мұндай жастар үйелменді болуды керек етпейді немесе қайраты кетіп қажыған қариялар сияқты үйелмен құруға шаршап кетеді. Сөз жоқ мұндай үйелмен ұзақ өмір сүрмейді. Өйткені бойындағы «қытығы» кетіп тозғандардың, көңілі тез арада өзгеге ауып, отбасында тұрақсыздық көрсетеді. Міне, сондықтан кешіктірмей шетелдік эротикалық, сексуалдық сипаттағы бейне фильмдерді мектеп жасындағы балалардың көруіне тыйым салу керек. Әрине тәрбие тұрақты емес. Ол заманның талабына сай өзгеріп жаңаратыны белгілі. Бірақ ата-баба дәстүрі мен салты ғасырлар, бойы екшеліп талай түзетулерден өткендіктен ескірмейді. Сондықтан ол әр уақытта тәрбиеге арқау болады.

Ол бірінші, екінші курста оқушыны, оқушылар ұжымын зерттеп тану, олармен қарым-қатынас жасау, мұғалімдік мамандықтың (сынып жетекшіліктің) ерекшеліктерін білуге, ал үшінші (төртінші), төртінші (бесінші) курстарда мамандығы бойынша пәнді оқыту, сынып жетекшісі ретінде оқушылармен тәрбие жұмыстарын жүргізу мақсатын көздейді. Бірінші, екінші курстағы практика оқудан қол үзбей 4-5 апта (аптасына бір рет), үшінші, төртінші курстағы практика оқудан қол үзіп, 8 апта мерзімдеріне ұйымдастырылса жеткілікті болар еді.

Педагогикалық практиканы мәнді өткізу студентті бекітілген сыныбындағы пән мұғалімі мен сынып жетекшісінің тәжірибесін үйренумен шектелмей, мектептегі озық ой-пікірі бар мұғалімдердің іс-тәжірибесін үйренуге, жаңашыл мұғалімдердің педагогикалық тиімді нұсқауларын өз ісіне қолдануға және жоғары педагогикалық оқу орнының қарауында жұмыс жүргізетін мектептерді құруға байланысты. Мұндай мектептер – тірек мектебі ретінде жабдықталып жыл бойына үздіксіз практика өткізуге бейімделеді.

Жастар болашағының жарқын болуының тетігі өз қолымызда екенін ұмытпайық.

БОЛАШАҚ ТӘРБИЕШІ-ПЕДАГОГТАРДЫҢ ТІЛДІК-МӘДЕНИ ДЕНГЕЙІН КӨТЕРУДЕГІ «БАЛАЛАР ӘДЕБИЕТІ» ПІНІНІҢ РОЛІ

Г.З. Таубаева – доценті, п.ғ.к., Абай атындағы ҚазҰПУ

Қазақ халқының рухани қайта өркендеуі жағдайында келешек ұрпақты өз халқының рухани қазынасымен, оның ұлттық мәдениетімен, әдет-ғұрпымен, салт-дәстүрімен тәрбиелейтін, халық педагоги-

касының идеяларын жас ұрпақ тәрбиесінде пайдаланудың теориялық негіздері мен практикалық жағын жетік меңгерген ұлттық мамандарды дайындау заңды құбылыс. Болашақ мамандарды даярлауда білім берудің мақсат-міндетін, тұлғаның өзін-өзі дамытуға қабілеттілігін, ізденісін ескере отырып, олардың танымдық белсенділігін, шығармашылығын, мамандық құндылығын, іздемпаздығын, жаңалыққа құлшынысын, мамандыққа деген сүйіспеншілігін дамытудың жолын іздестіру – әрбір жоғары оқу орындарының басты мақсатына айналды [1]. Бұл айтылған міндеттердің шешімін табудың бірден бір жолы – болашақ мамандарды кәсіби даярлауда «Балалар әдебиеті» пәнінің тәрбиелік және білімдік сапасын арттыру. Әрине, бұл педагогика, психология т.б. пәндермен байланысты.

Халық педагогикасының қайнар бұлағы – халық ауыз әдебиеті десек, ал халық ауыз әдебиеті – балалар әдебиетінің бастауы екені баршаға аян. Халық ауыз әдебиеті өмірдің айнасы, тәрбиенің басты құралы. Ауыз әдебиетінің тәрбиелік мәні туралы жазушы М.Әуезов былай деген: «Біз ауыз әдебиетін зерттей отырып, халық санасындағы отыншылдық сезімді, халық ұғымындағы адамгершілік, гуманизмді, халықтың қанатты үміті – оптимизмді... сол халықтың өткендегі өмірі, аңсау-арманы, халықтың коллективтік тәрбиесінің жемісін көреміз» [2].

Халық ауыз әдебиеті балалар тәрбиесінің таптырмас құралы, әдіс-тәсілі, құнды адами қасиеттерді қалыптастыратындығын ескере отырып, тәрбиеші-педагогтардың бала тәрбиесінде тиімді пайдалана білуде «Балалар әдебиеті» пәнінің мазмұнын толықтыру арқылы жетілдіруге болады.

Көркем әдебиеттің осындай білімдік-тәрбиелік мәнін терең түсінуде педагогтар көп ізденіп, тиімді әдіс-тәсілдерді қолдана отырып, заман талабына сай оқытуды қажет. Оқытудың басты компоненттері мыналар: оқытудың мақсаты мен міндеті, мазмұны, білім беру, оны терең меңгеруге жетекшілік ету, балалардың іс-әрекеті, оның нәтижесі т.б. Студенттердің рухани дүниесінің жан-жақты дамуына, білім мен тәрбие берудің міндеттерін іске асыратын басты құралы – балалар әдебиеті пәні. Оқытушы тәрбиеші-педагогтың көркем әдебиетке деген қызығушылығын оятып, шығармашылық әрекетін жоғары деңгейге көтеру басты назарда болуы керек. Ал, студенттердің қызығушылығын арттыруда оқыту принциптері мен міндеттерін білуі шарт. Олар: оқу бағдарламасында ұсынылған әдеби мәтіндердің ауыр-жеңілдігі, орналасу тәртібі, берілген сағат санына сәйкестігі, әдеби шығармалардың жүйелілігі, ауызша және жазбаша жұмыстардың түрлері (баяндама, реферат, аннотация), студенттердің шығармашылық жұмыстары, өзіндік жұмыстарды орындауы т.б. Сонымен қатар, сабақтың тақырыбын студенттерге шеберлікпен таныстырудың жаңаша тиімді жолдарын іздестіріп, түрлердіріп отыруы қажет.

Келешек жас ұрпақтың халқымыздың салт-дәстүрін жете түсініп, саналы, білімді де тәрбиелі болып өсуінің басты кілті – ана тілі мен әдебиеті болса, оны балалар бойына сіңіретін тәрбиеші-педагогтар екендігін ескерсек, оларды дайындайтын жоғары оқу орындарының профессор-оқытушыларына артылар жүкте баршылық.

Болашақ мектепке дейінгі ұйым тәрбиешінің кәсіби қасиеттері болып оның шығармашылық деңгейі, өз ойын талдай білуі, балалармен тілдік-сөйлеу қатынасқа түсе білуі, сауатты сөйлеуі болып табылады. Сонымен қатар, студенттер сөз шеберлігіне, мәнерлі сөйлеуге, ақын-жазушылардың тәрбиелік және білімдік мәні бар шығармаларды оқуға, жатқа айта алуға, көркем шығармаларды жүйелі түрде оқуды үйретеді. Аталған арнайы пәннің негізгі мақсаты – студенттердің ауызша және жазбаша өз ойын жүйелі жеткізе білу, қазақ ақын-жазушылардың балаларға арналған шығармаларының танымдық, білімдік және тәрбиелік мәнін түсіну [3]. Студенттер балаларға арналған шығармаларды жаттау және мәнерлеп оқу, басқа студенттердің шығармашылығына көңіл аудару, интонация, дауыс ырғағы, қарқыны, дыбыс бейнесі т.б. керек. Өлеңді мәнерлеп оқуға үйрету көп жұмысты, сонымен қатар студенттердің өзіндік шығармашылық ізденістері қажымай еңбек етуді қажет етеді.

«Балалар әдебиеті» пәнін оқытудың тиімділігін арттыру үшін жұмысты бірнеше топқа бөлу қажет. Сабақ барысында белгілі тақырып бойынша лекция тезисін құрастыру, шығарма жазуға дайындау (жоспар құрастыру, цитаталар мен мәтіндерді құрастыру, шығармашылық жұмыстар); өтілетін әдеби шығарма бойынша дискуссия жүргізу, бағдарламада көрсетілген шығармаға байланысты жазылған бірнеше пікірлерді асылыстыру. Әдеби шығарманы оқыған кезде студенттердің көңілін сөздің дұрыс оқуына, сөздердің бір-бірімен байланысына, шығармадағы басты идеяларды аша білуіне, кейіпкерлердің іс-әрекеттеріне ден қоя білуіне, олардың дауыс тонына, ырғағына, шығармалардың композициялық ерекшелігіне көңіл аудару қажет [4].

Ауызша және жазбаша ой-пікір құрастыру қабілеті мен біліктілігі пәннің мазмұнын жақсы меңгеруге әдебиетке деген қызығушылықты жоғарылатуға және өз күшіне сенуге көмектеседі. Сонымен

қатар, бұл біліктілік универсалды болып табылады да басқа оқу және кәсібиіс-әрекеттің басқа түрлерінде пайдалануына болады.

Әдеби шығарманы оқыған кезде студенттердің көңілін сөздің дұрыс жазылуына, ерекше әсерлі образды бейнелеуде және қосымша бір түсінік пайда болуына ықпал ететін сөздердің бір-бірімен байланысуына аудару қажет. Сөздің эстетикалық қызметі осымен байланысты. Көркем әдеби шығарма ықпал ететін студенттер автордың әңгімелеуінің композициялық ерекшелігіне, кейіпкерлердің диалогтарын құрастыруына ой жүгіртеді.

Көркем әдебиеті оқу студенттердің эстетикалық талғамдарын, сөз таңдауда шешен және сөйлем құрастырғанда шебер болуға тәрбиелейді. Соңғы жылдары жоғары оқу орындарында білім берудің кредиттік жүйеге көшуіне байланысты аталған пәннің басты мақсаты студенттердің шығармашылық ойын, білімді өздігінен ізденіс арқылы табудың жолын, педагогикалық ұстанымдарды басшылыққа алу біліктілігін көтеру. Сондықтан, білім беру жүйесіндегі оқытудың әдіс-тәсілдерін жетілдіріп, шығармашылық ізденіс, жаңа педагогикалық технологияларды меңгеру, оны жастарға үйрету қажеттілік туындайды.

Мектепке дейінгі ұйымдарда тәрбиеші-педагогтардың біліктілігін жоғарылату үдерісіне интерактивті әдістерді пайдалану тиімді болып саналады. Себебі, бұл әдістер балалардың жеке-дара ерекшеліктерін, олардың тілдік-қатынас жасаудың жолдарын көрсетеді. Балалармен тілдік қатынас үдерісінде және бірлесіп әрекет жасау кезінде мынадай мақсаттарды көздейді: алға қойған мақсатқа жетуге талпыныс, олардың қызығушылығын, ынтасын арттырады, өзіндік білім алуға жетелейді, белсенділік пен өздік жұмыс жасау деңгейлерін жоғарылатады, өз іс-әрекетін сараптау және рефлексиялау қабілеттерін, сонымен қатар өзара іс-қимыл жасау біліктілігін, бірлесіп жұмыс жасау симпатиясын дамытады.

Болашақ мектепке дейінгі ұйым тәрбиешісінің маңызды кәсіби қасиеттері болып оның шығармашылық мүмкіндігі, өз ойын талдай білуі, коммуникативтік қабілеттерінің позитивті дамуы, сауатты сөйлеуі болып табылады. Болашақ мектепке дейінгі ұйым тәрбиешісіне тән болу қасиеттері мен «Мектепке дейінгі оқыту және тәрбиелеу» мамандығына оқуға түскен талапкердің қасиеттері арасындағы қайшылықты қалай шешу жолдары бар?

Бұл аталмыш мәселелерді қалай шешуге болады, бұны студенттерге арнайы оқу жоспарына сәйкес таңдау пәндері ретінде «Балалар әдебиеті» пәні арқылы шешуге болады. Бұл пәнді сөз шеберлігі ретінде оқыту көркем әдеби шығармаларды жүйелі түрде оқуды болжайды. Кітаппен тілдесу қажеттілігі тек оқытушының әдебиет және өнердің басқа түрлерімен танысуда, дұрыс бағыт беруінде, мәтінді эмоционалды қабылдауда және автордың қойған мәселелерін таңдауда қалыптасады. Аталмыш пән бағдарламасының мазмұны мен тақырыптары осы мақсаттарға бағынады. Әдебиет сабақтарында негізгі көздер ауызша немесе жазбаша ойын жеткізуге жасалады. Әдебиеттің келесі сабақтарында алынған нәтижелер сарапталып бақыланады. Тәжірибе дәлелдегендей оқыту мақсаттарын жүйелеу жақсы нәтижеге жеткізеді.

Сондықтан, балалар әдебиеті пән ретінде және онда қарастырылатын оқиғалар мен фактілер студенттердің өз сөйлеу қабілеттеріне талап қою, тілді дамыту жұмыстарын жүргізуге, ынталандыруға қалыптастырады. Енді ғана орта білім беру мектебінен «мектепке дейінгі оқыту және тәрбиелеу» мамандығына келген бірінші курс студенттері ауызша және жазбаша сөйлеу қабілеттері төмен. Студенттер әдеби шығармалардың жанрлары мен стильдерін ажырата алмайды, жазбаша тапсырманың «тақырыбын» ажыратып мәтін құрастыру, жұмысты жоспарлау, тапсырманы орындауға қажетті деректерді сараптау оларға өте қиын соғады. Бұл кемшіліктер әдеби шығарманың мәтінін нашар білуі мен түсінбеуінен, білімнің таяздығы және ең бастысы дұрыс білім алмауынан қиындайды. Сонымен қоса айтқанда, олар таңдаған мамандығына қызығушылық білдірмейді.

Ал «Балалар әдебиеті» пәнін оқытудың тиімділігін арттыру үшін жұмысты бірнеше кезеңдерге бөлу қажет. Бұл оған реттеу және ұйымдастыру қасиеттерін береді. Осындай кезең болып диагностикалау, белсендіру, оқыту, білімді бекіту және бақылау болып табылады.

- Диагностикалау оқытушының ұсынған шығармалардың үзіндісі бойынша жазбаша жұмыстың барлық түрлерінде жүргізуге болады.

- Сабақты белсендіру кезеңінде студенттерге берілген бір тақырып бойынша ақпаратты анықтама құрастыру тапсырмасы берілді: әдеби-сынама мақала түрінде шағын шығарма жазу, эссе т.б. мысалы: «Менің көзқарасым...», «Бала – біздің болашағымыз» т.б.

- Оқыту топта тапсырманы талқылау түрінде жүргізіледі: шығарманың бағытын анықтау; белгілі бір тақырып бойынша лекция тезисін құрастыру; Шығарма жазуға дайындық (жоспар құрастыру,

цитаталар мен сынама мәтіндерді қарастыру, шығармашылық бөлімдерін топта талқылау және жазу); Оқытушы мен студенттердің ескертулерін ала отырып мәтінді жетілдіру; оқылатын әдеби шығарма бойынша пікірталас жүргізу; бағдарламадағы бір шығарма бойынша сынама ой пікірлерді салыстыру; бір студенттің шығармасының фактілік, композициялық және тілдік қателерін талқылау.

- Білімді бекіту кезеңінде стильдік түзету жүргізу және сөйлеу типтік анықтау бойынша өздік жұмыстарды сараптау, сәйкестігін тексере отырып сараптау; тақырыпты талқылауда жазбаша ой-пікірдің логикасы; поэтикалық мәтінді өзіндік сараптау және оны талқылау; семинарда пікірталас ұйымдастыру және сөйлеген оқушылардың ойына баға беру, берілген тақырып бойынша ауызша (немесе жазбаша) ой-пікір, оны талқылау үшін тезис жазу (немес цитаталық жоспар) құрастыру; әдеби шығарманы оқу процесінде кездесетін проблемалар мен қиындықтарды табу (анықтау).

- Бақылау кезеңінде берілген тақырыпқа шығарма жазуға болады; әдеби шығарма бойынша жазбаша сұрақтарға жауап беру; қорытынды семинар өткізу.

1. *Қазақстан Республикасының 2015 жылға дейінгі білім беруді дамыту тұжырымдамасы.* – Астана, 2003.

2. *Әуезов М. Әдебиет теориясы.* – Алматы, «Ана тілі», 1991.

3. *Қабдолов З. Сөз өнері.* – Алматы, 1989.

4. *Бітібаева Қ. Әдебиетті оқыту әдістемесі.* – Алматы: «Мектеп», 1982.

ЖАҢЫЛТПАШТАРДЫҢ ТӘРБИЕЛІК МӘНІ ЖӘНЕ ЖАНРЛЫҚ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

А.Т. Ақжолова – *фил. ғыл. кандидаты*

Жаңылтпаш – өте ерте кезде пайда болған жанрлық түр. Орыс халық жаңылтпаштарын бірінші рет 1862 жылы В.И. Даль жинақ етіп шығарған болатын. Оның ішінде үлкендер фольклорына жататын жаңылтпаштар да баршылық. Соған қарағанда жаңылтпаштар дүниеге келген кезінде ересектер жиын-тойларында пайда болып, кейіннен сол ортада өзінің қызығушылығын жойып, бойында педагогикалық қызметі басымырақ болғаннан кейін, балалардың эстетикалық талаптарына жауап беретін жаңылтпаштар ғана балалар фольклорына көшкен.

А.Байтұрсынов «Әдебиет танытқыш» атты еңбегінде жаңылтпашқа мынандай түсінік береді: «Жаңылтпаш деген аты жаңылтудан шыққан. Қатарынан қайта-қайта шапшаң айтқанда, иә тіл келмейтін, иә тіл басқа сөз қылып бұзып кететін сөздердің басын құрап, келістірген шығарма жаңылтпаш деп аталады». Автор жаңылтпаштың тілді ширатып, дұрыс та сауатты айта білуге баулитын дұрыс сөйлену қасиеттерін дамытатындығына баса назар аударған [1, 201 б.].

Ал, зерттеуші Н.Төреқұлов дидактикалық шағын жанрларға мақал, мәтел, жұмбақ, жаңылтпашты жатқызады. Ол: «Жаңылтпаш халықтық поэтикалық шығармалардағы фольклордың шағын жанрына жататын, дыбыс үйлесімділігіне негізделген, тез және айқын айтылуы қиын сөздер тізбегі» дейтін анықтама берген [2, 64 б.]. Қазақ балалар әдебиетін зерттеуші Ш.Ахметов: «Бұл жанр тек қана балалар әдебиетіне арналған, көбіне мектеп жасына дейінгі балалар мен бастауыш мектеп оқушыларына лайықты. Олай дейтіміз жеке дыбыстармен айтылуы қиын кейбір сөздерді дұрыс сөйлеуге үйрету – көбіне балаға ғана тән нәрсе. Мұнда міндетті түрде оқыту арқылы ғана емес, баланы талғамы күшті қызық та көркем сөздерге әуестендіру, соған еліктіру арқылы жаттығу жүргізу үшін қолданылған шеберлік бар» – дейді [3, 31 б.]. Бұл берілген пікірлер жаңылтпаштың балалар фольклоры құрамындағы қызмет функциясын толық ашып қана қоймай, жаңылтпаштардың негізінен балаларға тән мұра екендігін дәлелдейді. Баланың тілі шығып, айнала болмысты танып, біле бастағаннан – сөзбен ойнай бастайды. Сөзбен «ойнау» арқылы ғана бала ана тілінің нәріне сусындап, сазын бойына дарытады.

Зерттеуші педагог С.Ұзақбаева «Балалар ойынының қызықты да пайдалы түрлерінің бірі – жаңылтпаш. Жаңылтпаш балаға жастайынан ана тілінің бай қорын игеруге, таза, майда, анық әуенді, көркем сөйлеуге көмектеседі, сөзді қастерлеуге тәрбиелейді», – дейді [4, 98 б.]. Өйткені халық баласының тілін ширату үшін, оған сөз үйретіп, дүние танымын кеңейту мақсатында жаңылтпаштарды пайдаланып келген. Сәбилік кезеңнен өтіп, мектепке дейінгі кезеңде жас баланың тіл байлығы өседі. Сәбилік кездегімен салыстырғанда мектеп жасына дейінгі баланың сөздік қоры үш есе артады екен. Мұншалықты сөз қорының өсу тұрмыс және тәрбие жағдайларымен тікелей байланысты болады.

Мектеп жасына дейінгі балалар сөздің мағынасының қандай екендігіне қарамастан сөздің дыбыстық естілуіне үлкен ынта қоятындығы байқалады. Балалар сөздің түрін әдейі өзгертеді, жаңа сөздер

«ойлап табады», сөздерді ырғақпен үйлестіруге машықтанады. Мысалы: бес жасар бала мынандай ұйқас сөздерді қуана тізеді. «Тал, мал, сабақ, табақ, есік, тесік». Құрастырып отырған «өлеңнің» мазмұны баланың назарынан тыс қалады, өйткені ол үшін бастысы өзінің бар ынтасы ұйқасқа ауған. Дыбыстық жағынан сәйкес, үндес сөздерді парластыра қолдануды ол ойынға айналдырып жібереді. Баланың тілге деген ықыласы тек өлеңмен жазылған түрге ауысады. Міне, осы кезде баланың тілін қызықтау үшін, ана тілін үйренуге жаттықтыру үшін де ойын өлең жаңылтпаштар қажет-ақ. Психолог, ғалым В.С. Мухинаның пікіріне көңіл аударалық: «Тілді үйрену баланың өзінің тілге деген ерекше белсенділігімен анықталады. Бұл белсенділік баланың қолда бар үлгіден шығаратын сөз құрауларымен, сөз өзгертулерінен көрінеді. Мектепке дейінгі жас тіл құбылыстарына деген аса сергектіктің байқалатын кезі болып табылады», – деп дәйектейді. [5, 50 б.]. Мектепке дейінгі кезең, 3 пен 6 жас аралығы болса, осы кезеңде бала психикасында тілді үйренуге деген құмарлықтың өскендігі аңғарылған болса, жаңылтпаштарды, міне, осы жас аралығындағы балғындарға үйрету өте маңызды болар еді.

Орыс әдебиетінің белгілі өкілі, орыс балалар поэзиясының классигі К.Чуковский 2 мен 5 жас аралығындағы бөбектің санасы мен қабілетін, қылығы мен тілін, өзінің «Екіден беске дейін» атты еңбегінде терең қазбалап зерттейді [6]. Осы жас аралығында баланың сөз өзгертуге, сөзбен ойнауға, жаңа сөз үйренуге ерекше белсенді болатынын айтып өтеді. Бала санасы мен қабілетінің, тілінің мұндай шапшаңдықпен ілгерілеуі, біздіңше, баланың көрсем, білсем, үйренсем деген әуесқойлығымен байланысты болмақ. Мектепке дейінгі жас аралығындағы балалар өлеңдері барынша ойнақы, динамикалы болғаны жөн. Балалар өлеңі ойынға құрылғанда ғана тартымды бола түсер еді. Диалогпен берілген өлеңдер, әсіресе ойынға бейім. Бала затпен ғана ойнамайды, сөзбен де, ырғақпен де, ойымен де ойнайды. Балалар ақындарының өлеңдерін қарап отырсақ, ойын өлең, сөзбен ойнау әзірге тапшылау ма деп қаласың... Әрқашан бала жүрегі өзіне арналған өлеңнің әуенді болғанын, әнге бергісіз әсем болуын қалайды.

Балбөбектің тілі шығып, балдырған жасында сөздік қоры молая бастаған кезде, кейбір дыбыстарды айта алмай немесе қинала айтады. Тілін мүкістендірмей, мүдірмей сөйлеу үшін, қиналып айтатын дыбыстары бар сөздерді бала неғұрлым жиі-жиі дыбыстап айтып, жаңылмай жаттықса, сөйлегенде де мүдірмей, өз ойын толық жеткізетін болады. Жаңылтпаштарды жаттап, жаттыға айту арқылы баланың ана тілін ардақтау, сөз қадірін білу сезімі қалыптасып, ой-қиялы дамиды, тәлім алады.

Халық жаңылтпаштарының бала тілінде болатын мүкістерге сәйкес шығарылғандары да бар. Тілі шыға бастаған балбөбекпен, тілі шыққан балдырғандардың тілінде көбінесе «р» дыбысы мен «и» дыбысын, «ш» дыбысы мен «с» дыбысын шатастыру, бұзып айту байқалады. Халық жаңылтпаштарының ішінде «р» дыбысына арналған жаңылтпаш өлеңдер өте көп:

– *Дегенде, әй, Тайқарбай, әй, Тайқарбай,
Қойыңды май жусанға жай, Тайқарбай.
– Тайқарбай, Майқарбайлар толып жатыр,
Әй, Тайқарбай дегенің қай Тайқарбай?* [7, 109 б.].

немесе:

*Торта қойдым,
Орта қойдым,
Орта қойдым,
Жорта қойдым* [7, 113 б.].

Жаңылтпаштарды балаларға жылдам айтқызығанда «р» орнына «и» дыбысын айтып «Тайқайбай, тойта, оята» деп жібереді. Ал, бұл жаңылтпаштар дыбыстарды дұрыс айттырып, ойын бұрмаламай айқын, дәл сөйлеуге жаттықтырады.

Әуел баста халқымыздың әдет-ғұрып, салтынан туған ойын-сауықтар кезінде жиналған жұртты күлдіріп, көңілдендіру мақсатында пайдаланылған жаңылтпаш келе-келе тәрбиелік, танымдық, тағылымдық мәнге ие болды. Ендігі жерде ол өлең, ән білмейтін жастарға берілетін жаза есебінде ғана емес, тіл ұстартудың таптырмас құралы ретінде қолданылады. Шындығында да жаңылтпаш әйтеуір үндес, ұқсас сөздер мен дыбыстардың ермек үшін қалай болса солай тіркеле салған ретсіз жиынтығы емес. Оған қойылар әдеби-көркемдік талаптар жоғары. Көлемі жағынан шағын жанр болып есептелетін жаңылтпаштардан әр түрлі болмыс көрністері айналадағы құбылыстардың сыр-сипаттары қылаң береді. Мәселен:

*Ол алқапты олар орап,
Бұл алқапты бұлар орап,*

Орал ормаса, Омар орап [7, 107 б.], деген сияқты жаңылтпаштың мазмұны жерімізге орыс отаршылдары келіп, қала салып, егіншілікпен айналыса бастаған кезінен мәлімет беріп тұрған жоқ па. Халық жаңылтпаштарына үңілсек, оның ішкі мазмұнынан ата-бабамыздың тұрмыс-тіршілігін, өмір сүру үрдісін, аз жолдарда шебер бедерлейді. Және де халқымыздың бұрынғы кәсібі бақташылық болғандықтан төрт түлікке байланысты айтылған жаңылтпаштар да баршылық.

*Тebіншек ат – шегіншек
Шегіншек ат – тebіншек* [7, 108 б.],
*Қурайлының жерінде
Қоңыр айғырдың үйірінде,
Бурыл құлық құлындап жатыр* [7, 109 б.].

Осы жаңылтпаштар тек қана тілді ширату, тұтықтырмай сөйлеу мақсатында туған емес. Оларда оқиға нышаны анық, тілі әуезді, сыртқы құрылымы мен ішкі мазмұны қиюласа қабысып тұр. Халқымыздың аз сөзге көп мағына сыйғызған шеберлігі, тіл саздылығы, ой дәлдігі де аңғарылады. Міне, 3-4 жолдан аспайтын әр жаңылтпаш бойына қаншама қасиеттерді жиынтықтап, қаншама жауапкершілік жүгін көтеріп тұр. Осының өзі-ақ жаңылтпашқа қойылар талап сынның тым жоғарғы екендігін байқатса керек.

Қазіргі таңда жаңылтпашты балалар поэзиясының қомақты, кең өріс алған жанр түрі ретінде қарастыру орынды. Балалар ақындары сан ғасырлық тәжірибеден халықтық мұраны қадірлей, қастерлей, жетілдіре отырып, жаңылтпаш жазуда батыл қадамдарға бара білді. Ара-тұра бірін-бірі қайталаған, дүмбілез жаңылтпаштар кездескенімен де, формалық жағынан құбылған, өзгерген, өңделген жаңылтпаштар да дүниеге келді. құбылған, өзгерген, өңделген жаңылтпаштар да дүниеге келді.

Халық жаңылтпаштарының қазіргі жаңылтпаштарға тигізген әсер-ықпалын бірнеше жолдармен қараған дұрыс. Біріншісі – ауыз әдебиетіндегі ертеден белгілі жаңылтпаштарды аз-кем толықтырып, не болмаса ықшамдап, өзгертіп пайдалану:

*Ара, ара, аралар,
Гүлден сорып бал алар,
Алысқа ұшып бара алар,
Бал тәтті зой балалар* [7, 113 б.], деген дәстүрлі жаңылтпашты

Мұбарак Жаманбалинов:

*Арал – арал бар арал,
Бара алар ма балалар,
Балалар да бара алар,
Барар да бал алар* [8, 121 б.], деп «ара» сөзін «аралға» өзгертіп, арал

туралы айтып келіп, «аралға» «балды» теңеген. Осының арқасында ақынның «бал» туралы айтпақ ойы көмескіленіп қалған. Осы ара мен бал туралы айтылған халық жаңылтпашын үлгіге алған ақындар аз емес.

Қ.Мырзалиев:

*Ара-тұра тал арала,
Тал ішінде талар ара.
Ара-тұра қала арала,
Таппай сені қалар ара.*

К.Ыбыраев:

*Балалар,
Бал араларға бара алар ма екенбіз,
Балаларға бал алар ма екенбіз?*

Б.Кірісбаев:

*Омартада балаларды,
Бал аралар талады.
Ал, балалар омартадан
Бал ала алмай тарады.*

Е.Елубаев:

*Омартаға балалар барар,
Балаларды аралар талар, – дейді.*

Екіншісі – халық жаңылтпаштарының үлгісін алып, жаңа жаңылтпаш тудыру, сөйтіп стилін, өз

нобайын сақтау.

Е.Елубаевтың:

*Жабайы маралдар бар,
Араларында жаралы марал бар.*

К. Ыбыраевтың:

*Бала марал,
Ала маралға,
Ала марал,*

Бала маралға қарады, – деген жаңылтпаштарын оқығанымызда халықтың төмендегі жаңылтпашын еріксіз еске түсіреді.

*Ол аралда да марал,
Бұл аралда да марал.
От екен маралға арал,
Оттасын аралда марал,*

Сырықтан сылдырап түстім, – деген халық жаңылтпашының қалпын алып Қ.Мырзалиев жаңылтпашының қалпын алып Қ.Мырзалиев:

*Шірік сырық,
Қырық құрық па?
Қырық сырық
Шірік құрық па? – деп түрлентіп, өңін айналдырып жіберген. Ал,*

Қ.Баянбаев болса:

*Қырық сырық,
Шірік сырық,
Сынып – сынып
Бітті құрып, – дей келе фольклордан үйренем деп отырып, Қ.Мырзалиев-*

тің ізін шыйырлайды.

С. Оспановтың:

*Күлдіргі бүлдіргіні бүлдірді
Бүлдіргі күлдіргіні бүлдірді.
Сонда қайсысы бұрынырақ
Күліп үлгерді, – деген жаңылтпашы халық жаңылтпашының қалпын не-*

гіз ету арқылы дүниеге жаңа жаңылтпаш келгені дау тудырмаса керек. Үшіншіден, халық жаңылтпаштарында жиі кездесетін образдарды ғана алып, жаңа, тың жаңылтпаштарды жазу үрдісін байқаймыз.

Қазіргі кезде балалар поэзиясында жаңылтпаштардың өлең жаңылтпаш, санамақ жаңылтпаш, мазақтама жаңылтпаш, есеп жаңылтпаш, мақал–мәтел жаңылтпаш, ертегі жаңылтпаш, өтірік жаңылтпаш сияқты түрлері көбейді. Балаларға арнап өлең жазып жүрген ақындардың бәрі де бұл түрлерге үн қосып келеді. Халық жаңылтпаштары дәстүрінен үйреніп, мән-мағынасына ден қоя білу арқылы Қ.Мырзалиев есеп жаңылтпаштар бағытында жемісті еңбек етіп жүр. Оның жаңылтпаштарынан халықтық леп сезіледі:

*Жоғалды бес шыбыш,
Жоқ әлі еш сыбыс,
Жоқ әлі еш сыбыс,
Жоғалды бес шыбыш, немесе:*

*Балаңа,
Қаниша,
Алша,
Алса,
Болады?*

*Дорбаңа,
Қаниша,
Алша,
Салса,*

Толады?

Бұл жолдарда жай ғана сөздер ойнап тұрған жоқ. Ақын балаларды ойландырады, есептің шешуін табуды ұсынады. Ө.Жайлауов халықтың «Ұшты-ұшты» деген ойынына сүйене отырып, тың жаңылтпаш туындатқан.

*Ұшты-ұшты,
Кім ұшты?
Қысқыс
Қыш ұшты,
Қысқыш ұшпас.
Ұиса ұшар,
Құс ұшар.
Қашан қысқыш,
Қыш ұшты.*

Ақын айтылуы жағынан өзара ұқсас, ұйқас «қысқыс, қышқыш, құс, қыш» сөздерін қайталау арқылы баланы жаңылдыратындай. «Ұшты-ұшты» ойынының шарты да ұшатын, ұшпайтын заттар мен құбылыстарды кезектестіре айтуымен шатыстыру, сөйтіп сөзден сүріндіру. Ө.Жайлауов ойынмен жаңылтпашты тоғыстырып, ойнақылық дарытқан. Жалпы фольклорда жанрлар тоғысып, аралық түр түзілуі кездесетін құбылыс. Ө.Ақыпбекұлы осы бағытта жаңаша ізденістер жасады, оның «Мақтаншақтың машақаты» атты ертегі-жаңылтпашы осының дәлелі. «Ерте, ерте, ертеде» – деп басталуы жаңылтпаштың ертегіге тәндігін білдіреді, оқиғасы, сюжеті бар, кейіпкерлері – жан-жануарлар [9]. Әдетте жаңылтпашта сюжет болса да үзік-үзік, оқиғалар тарқатылып, өрбімейді, көлемі шағын. Ал, Ө.Ақыпбергенов жанрды кеңейтіп, ұлғайтты, оның «Ұзақсонар жаңылтпаш», «Аяқталмайтын жаңылтпаш» атты туындылары – ақынның жанрды формалық тұрғыдан байыту бағытындағы оң тәжірибесі. Сондай-ақ ақын екі жанрдың қасиет белгісін ұштастырып, тоғыстырып, «мазақтама жаңылтпаш», «өтірік жаңылтпаш», «есеп жаңылтпаш» сынды түрлерін ұсынды. Балалар поэзиясы саласында тер төгіп келе жатқан Ө.Ақыпбеков 80-жылдардан бері балалардың ой-өрісін, дүниетанымын кеңейтетіндей ондаған жинақ берді. Ол осы саланың қиыншылығынан бас тартпай, үнемі шеберлігін шындап келе жатқан қаламгер, бұрынғы дәстүрлі жұмбақ, санамақ, жаңылтпаш, сұрамақ сынды жанрларды мазмұндық, тақырыптық жағынан жаңғыртумен қанағаттанбай, формалық тұрғыдан түрлендіруге көбірек ден қоюда, оның әліпбилік мазақтамалары да осындай ізденістің нәтижесі.

Ақын Е. Елубаевтың:

*Кісінің ісі кісінде,
Кісінің күші ісінде,*

Ер елге еркелер,

Ел ерге еркелер, – деген жаңылтпаштарында мақалға тән белгілер де айқын көрінеді.

Қандай жаңылтпаштың түрі болмасын әрқайсысы өздеріне тән ерекшеліктерімен, сөз қиюласуымен, астарлы мазмұнымен балаларды сан қилы сезімге бөлейді, ойға шомдырады, тіл ұстартуға баулиды, күлкіге батырады, теріс әдеттерден сақтандырады.

1. Байтұрсынов А. *Бес томдық шығармалар жинағы. Том 1.* – Алматы: Жібек жолы, 1992. – 207 б.

2. Турекулов Н. *Современный казахский фольклор: Жанрово-структурный анализ.* – Алма-Ата: Мектеп, 1982. – 191 с.

3. Ахметов Ш. *Қазақ совет балалар әдебиеті.* – Алматы: Мектеп, 1976. – 228 б.

4. Ұзақбаева С. *Қазақ халық шығармашылығының балалар мен жастарға эстетикалық тәрбие берудегі мүмкіндіктері.* – Алматы: Білім, 1994. – 284 б.

5. Мухина В. *Мектеп жасына дейінгі балалар психологиясы.* – Алматы: Мектеп, 1986. – 229 б.

6. Чуковский К. *От двух до пяти.* – М.: Педагогика, 1990. – 384 с.

7. *Ақ сандық, көк сандық.* – Алматы: Жазушы, 1988. – 256 б.

8. Жаманбалинов М. *Балғын гүлдей балақан.* – Алматы: Жазушы, 1974. – 183 б.

9. Ақыпбеков Ө. *Қырық қызық.* – Алматы: Балауса, 2002. – 96 б.

КЛИНИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ ИЗУЧЕНИЯ АДАПТИВНЫХ РЕАКЦИЙ У ВОЕННОСЛУЖАЩИХ

Для оценки функционального состояния головного мозга применялся метод электроэнцефалографии (ЭЭГ). Запись ЭЭГ производилась по международной системе отведений «10-20» (Jasper H., 1957), монополярным способом в состоянии покоя. Анализ результатов исследования биопотенциалов мозга производился с учетом классификации типов ЭЭГ по Е.А. Жирмунской (1984).

Состояние вегетативного тонуса определялось с помощью интегративных показателей ЭКГ, АД, индекса Кердо и коэффициента Хильденбранта.

Исследование вегетативной реактивности, характеризующей реакцию в ответ на внешние и внутренние раздражения, проводилось с помощью глазосердечного рефлекса Ашнера-Даньини и синокаротидного рефлекса Чермака-Геринга. Вегетативное обеспечение деятельности исследовалось с использованием ортоклиностатических проб (А.В. Вейн с соавт., 1991, 1998.).

Расчет вегетативного индекса (ВИ) Кердо производился с использованием следующей зависимости: $ВИ = (1 - Д/ЧСС) \times 100$, где Д – величина диастолического давления; ЧСС – частота сердечных сокращений в 1 мин.

При полном вегетативном равновесии (эйтония) в сердечно-сосудистой системе $ВИ = 0$. Если коэффициент положительный, то преобладают симпатические влияния; если цифровое значение коэффициента получают со знаком минус, то повышен парасимпатический тонус.

Вычисление коэффициента Хильденбранта, т.е. соотношение числа сердечных сокращений к частоте дыхания: $Q = ЧСС/ЧД$, где ЧСС – число сердечных сокращений в 1 мин; ЧД – число дыханий в 1 мин. Если коэффициент равен 2,8-4,9, то это свидетельствует о нормальных межсистемных соотношениях. Отклонение от этих показателей свидетельствует о степени рассогласованности в деятельности отдельных висцеральных систем.

Оценка вегетативной реактивности по глазосердечному рефлексу Даньини-Ашнера производится следующим образом: после 15 минутного лежания в покое записывается ЭКГ в течение 1 мин с дальнейшим подсчетом ЧСС за 1 мин (исходный фон). Затем подушечками пальцев надавливают на оба глазных яблока до появления легкого болевого ощущения. При этом замедление ЧСС на 6-12 ударов в минуту принимается за нормальную вегетативную реактивность; более сильное замедление (парасимпатическая, вагальная реакция) трактуется как повышенная вегетативная реактивность; слабое замедление – пониженная вегетативная реактивность; отсутствие замедления – извращенная вегетативная реактивность (симпатическая реакция).

Техника проведения синокаротидного рефлекса (Чермака-Геринга) заключается в следующем: после 15 минутной адаптации (покоя) в положении лежа подсчитывают ЧСС в 1 мин – исходный фон. Далее попеременно (через 1,5-2 с) пальцами рук (указательным и большим) надавливают на область верхней трети *m.sternocleidomastoideus* несколько ниже угла нижней челюсти до ощущения пульсации сонной артерии. Рекомендуются начинать давление с правой стороны, так как эффект раздражения справа сильнее, чем слева. Давление должно быть легким, не вызывающим болевых ощущений, в течение 15-20 с; с 15-й секунды начинают регистрировать ЧСС в течение 10-15 с. За норму принимается замедление ЧСС через 10 с до 12 ударов в 1 мин. Значение выше этого свидетельствуют о повышенной вегетативной реактивности, т.е. усилении парасимпатической или недостаточности симпатической активности, ниже – о снижении вегетативной реактивности.

Исследование вегетативного обеспечения деятельности производится следующим образом. В покое и горизонтальном положении определяют ЧСС и АД. Затем пациент медленно, без лишних движений встает и в удобном положении стоит около кровати. Сразу же в вертикальном положении измеряют пульс и артериальное давление (АД), а затем это делают через минутные интервалы в течение 10 мин. В вертикальном положении обследуемый может находиться от 3 до 10 мин. Если патологические изменения появляются в конце пробы, измерения следует продолжать. Пациента просят вновь лечь; сразу же после укладывания измеряют через минутные интервалы АД и ЧСС до тех пор, пока они достигнут исходного значения. В норме при вставании наблюдается кратковременный подъем систолического давления до 20 мм рт.ст., в меньшей степени диастолического и преходящее увеличение ЧСС до 30 в 1 мин. Результаты проб расценивались, как недостаточное обеспечение, если наблюдалось снижение АД более чем на 10-15 мм рт.ст. Об избыточном вегетативном обеспечении говорят, если систолическое АД повышается более чем на 20 мм рт.ст., увеличение ЧСС более чем на

30 в минуту, в момент вставания больные жалуются на потемнение в глазах, ощущение прилива крови к голове.

Подросткам также проводили другие анатомо-физиологические исследования (масса тела, рост, окружность грудной клетки, жизненная емкость легких и др.)

Функциональное состояние сердечно-сосудистой системы у подростков исследовалось по показателям систолического (САД), диастолического (ДАД) и пульсового (ПД) артериального давления, частоте сердечных сокращений (ЧСС) в одну минуту, ударного объема крови (УОК), минутному объему крови (МОК).

Исследование минутного объема крови проводили непрямым способом Лилье-Шрандера и Цандера путем следующих расчетов:

Амплитуда АД = АД сист. – АД диаст.;

АД ср. = АД сист. + АД диаст./2;

АД ред. = Амплитуда АД / АД ср. X 100;

МОК = АД ред. X ЧСС,

где МОК – минутный объем крови; АД ср. – среднее АД; АД ред. – редуцированное АД.

При оценке полученных данных обследования здоровых подростков руководствовались основными положениями теории вероятностей, закона больших чисел и специальными расчетными таблицами А.Я. Боярского.

Методика включала разработку специальной анкеты нервно-психического состояния изучаемого контингента подростков, логической программы коррелирования между позициями, необходимой для обработки материала по специальной программе «Анкета».

Основа исследования – «Анкета исследования нервно-психического состояния» – содержала рубрики-признаки, необходимые для опроса курсантов по 54 крупным позициям. Большая часть рубрик имела разбивку на серию дополнительных признаков, для облегчения статистической обработки полученного материала с помощью вычислительной техники каждой позиции и каждому признаку был присвоен индивидуальный шифр. В анкету наряду с паспортной частью (фамилия, имя, отчество, дата обследования, национальность, пол, место жительства) были включены профессиональные и другие важные для исследования рубрики [1].

Особое внимание уделялось систематике семейно-бытовых и социально-трудовых факторов, а также содержанию невротических (неадаптивных) реакций, что являлось основоопределяющим для решения ведущих задач настоящего исследования.

В группу семейно-бытовых факторов были включены следующие позиции: роды (8), жилищные условия (10), характеристика семьи до 18-летнего возраста (12), взаимоотношения между родителями до 18-летнего возраста (17), наличие распада семьи до и после 18-летнего возраста (19), брачность (20), взаимоотношения в собственной семье (23).

Социально-трудовые факторы рассматривались по таким позициям, как образование (25), профессия (26), профессиональные вредности (31), характеристика работоспособности (41), степень нервного напряжения на службе (43), частота конфликтов на службе (44), физическая активность (45) и др. [2]

Невротические реакции у подростков систематизировались по разработанной нами программе «Анкета», в основу которой легла предложенная методика, в результате чего были выделены основные группы невротических реакций: астенического (позиция 53-а, признаки 304-324), обсессивного (позиция 53-б, признаки 325-342), истерического (позиция 53-в, признаки 343-360) круга, которые, в свою очередь, по степени проявления подразделялись на «все», «выраженные» и «маловыраженные». Именно эти группы и виды реакций, выявленные у практически здоровых подростков, служили основой для углубленного клинико-статистического и социально-физиологического изучения и обсуждения условий формирования среди здоровых подростков ранних признаков функциональных расстройств высшей нервной деятельности. Эти проявления, однако, не могут оцениваться в качестве состояний болезни и оказываются реакциями, которые только при определенных отрицательных воздействиях среды могут смениться более развернутыми пограничными нервно-психическими расстройствами [3].

Указанные группы у подростков анализировались во взаимосвязи с возрастными признаками, семейно-бытовыми и социально-трудовыми факторами, что позволило определить ранее не изученные в массовом опыте закономерные тенденции в их взаимосвязи и взаимообусловленности.

Логическая программа «Анкета» коррелирования между позициями включала необходимость обработки материала с таким расчетом, чтобы найти зависимость возникновением и изменением

адаптивных реакций от комплекса семейно-бытовых, социально-трудовых и других факторов и условий жизни подростков [4].

Программа статистической обработки материала включала математическое обоснование планирования эксперимента, применение методик оценки достоверности показателя, оценки разности показателей, определение доверительного коэффициента. В необходимых случаях она дополнялась методиками корреляции, включая дисперсионный анализ. Обработка статистических показателей результатов производилась на ЭВМ с использованием стандартных общепринятых программ параметрической и непараметрической статистики для Windows'98: Excel'97, Statisticks for Windows v.4.01. для выявления наличия и характера зависимости между показателями применялся корреляционно-регрессивный анализ.

1. *Медведев В.И. Компоненты адаптационного процесса. – Ленинград. 1984.*
2. *Меерсон Ф.З., Пиеникова М.Г. Адаптация к стрессорным ситуациям и физическим нагрузкам. – М. 1988.*
3. *Хананашвили М.М. Патология высшей нервной деятельности (поведение). – М.: Медицина. 1983.*
4. *Макагонов А.Н., Платуха Г.А., Бугибаев С.Б., Сазонов А.П., Шиянов Ю.И., Халецкий Е.Е. Особенности функциональной адаптации человека к различным режимам пешего передвижения в горной местности. Тезисы и доклады. – Караганда. 1992.*

Түйін

Әскери борыштылардың бейімдігі реакцияларын зерттеудің клиникалық қырлары.

Resume

Clinical aspects of adaptive reactions study which military personnel have.

КЛАСТЕРНОЕ РАЗВИТИЕ ДОШКОЛЬНОГО ОБРАЗОВАНИЯ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН

А.Б. Елькеева – *к.п.н., доцент, ИМД PhD КазНПУ им. Абая*

Новый этап социально-экономической модернизации и стратегии вхождения Казахстана в число пятидесяти наиболее конкурентоспособных стран мира определяет необходимость дальнейшего развития системы образования. Дошкольное воспитание и обучение как первый уровень системы непрерывного образования, создает условия для формирования и развития личности ребенка, способного успешно адаптироваться в современном мире.

Изучение и анализ реальных достижений системы дошкольного воспитания и обучения Республики Казахстан, говорят о необходимости создания новой модели дошкольного образования, ориентированной на результат. Это, прежде всего, обусловлено новой концепцией социального и экономического развития страны. Сегодня для построения современного, качественного образования необходимо освоение современных компетентностей, отвечающих общемировым требованиям.

Взаимодействие родителей и педагогов в воспитании дошкольников рассматривается как взаимная деятельность ответственных взрослых, направленных на введение детей в пространство культуры, постижение ее ценностей и смыслов. Взаимодействие всех участников образовательного процесса позволяет выделять, осознавать и решать проблемы воспитания детей, а так же обеспечивает необходимые глубинные связи между воспитывающими взрослыми в контексте развития личности ребенка [1, с. 295].

Согласно требованиям Государственного обязательного стандарта дошкольного образования приоритет в определении итогового результата освоения дошкольником программы заключается в описании таких интегративных качеств ребенка как: овладение средствами общения и способами взаимодействия со взрослыми и сверстниками, овладение диалогической речью и конструктивными способами взаимодействия с детьми и взрослыми (умение договариваться, обмениваться предметами, распределять действия при сотрудничестве и др.). Ребенок способен изменять стиль общения со взрослым или сверстником, в зависимости от ситуации, любознательный, активный, интересуется новым, неизвестным в окружающем мире (мире предметов и вещей, мире отношений и своем внутреннем мире) задает вопросы, любит экспериментировать. Дошкольник может вполне самостоятельно действовать (в повседневной жизни, в различных видах детской деятельности), в случаях затруднений обращается за помощью к взрослому. Он принимает живое, заинтересованное участие в образова-

тельном процессе.

Для обеспечения освоения и достижения дошкольниками итоговых результатов программы дошкольного образования необходимо пересматривать характер трансляции социокультурного опыта, преломлять его через специфику социокультурного развития области, города [2].

В разрезе современных образовательных тенденций, преодолении традиционных образовательных принципов особое внимание в последнее время уделяется кластерному подходу к организации образовательного процесса. По мнению ряда российских и зарубежных ученых, педагогов, наилучшим образом для решения этих проблем служит кластерный подход. Основоположниками кластерного подхода к организации образовательного процесса являются зарубежные педагоги – новаторы такие как Рензулли Дж.С., Джентри М., Рейс С.М., Селюк Е.Ю.

В понимании авторов, кластер – практикоориентированная деятельность творческих мастерских, специально организованных для создания продукта или услуги, работа разновозрастной группы участников образовательного процесса.

В переводе с английского языка слово «кластер» (cluster) означает «пучок», «гроздь», «группа», «расти пучками», «концентрация». От того, насколько будут объединены цели педагогов, детей, родителей в одну, согласованы цель и задачи, найдены аспекты личностного смысла, привлекательные для всех субъектов, зависит успешность выработанной стратегии. Таким образом, в научной литературе под кластером в образовательной системе понимают совокупность ее свойств, отвечающих за эффективность и качество решения определенного круга задач на конкретном этапе деятельности субъектов [3, с. 17-18].

Под кластерами развития образования понимается: «инициативы и проекты развития образования, в которые включались многие школы и вокруг которых сформировалась (или формируется) устойчивая поддержка из внешней среды», [2, с. 48], присущие отдельному экономико-географическому региону.

Существенный вклад в формирование понимания кластерного подхода и кластеризации внес М.Б. Портер, рассматривая проблемы конкурентоспособности страны в целом и ее образовательной системы – в частности. Согласно его теории, эффективность любой системы следует оценивать через призму не отдельных составляющих, а кластеров – взаимосвязанных компонентов, элементов и т.д.

Проблема кластеров в образовании исследовалась многими российскими учеными, в трудах которых анализировался процесс их формирования, этапы развития, структурирование (В.П. Бурдаков, Т.И. Шамова, Ю.Н. Юров, В.Т. Волон, П.И. Третьяков, Т.М. Давыденко и др.).

При реализации кластерного подхода можно выделить несколько ключевых моментов: наличие, во-первых, общей цели; во-вторых, правовой основы совместной деятельности субъектов; в-третьих, разработанных механизмов взаимодействия между субъектами, объединяющимися в кластер.

Большое значение для эффективности кластера имеет взаимодействие и взаимовлияние внутри него, когда все субъекты оказывают обоюдную поддержку. Близость друг к другу, внутренние связи, наличие постоянных личных контактов и общего взаимодействия облегчают коммуникацию и передачу информации. Входящие в кластер субъекты быстро узнают об инновациях в сфере образования, доступности новых компонентов и средств обучения, апробации их в образовательном процессе, отслеживают новые тенденции в развитии образовательной системы, опираясь на внутрикластерные взаимосвязи [3, с. 20].

Целью формирования кластеров развития дошкольного образования является интенсивный поэтапный темп внедрения инноваций с тщательным отслеживанием эффективности. Условие успешности – открытость всех происходящих внутри кластера процессов и презентабельность результатов для всех образовательных учреждений. Дошкольные образовательные учреждения, желающие объединиться в кластеры развития, принимают решения самостоятельно (без участия отделов управления образованием), разрабатывают программу развития, определяют планируемый результат, уровни, критерии и показатели эффективности инновационной деятельности. Команда дошкольного образовательного учреждения, участвующего в организации кластера развития, должна быть способна слаженно достигать результата, с общим видением перспективы, со стремлением к самосовершенствованию, способностью учиться, координировать свои действия, коллективно принимать решения и реализовывать их совместными усилиями. Достижения одной команды могут задать тон и стать образцом для других организаций [4, с. 48].

Следовательно, кластерный подход основан на партнерстве заинтересованных друг в друге субъектов, применяется в исследованиях проблем их конкурентоспособности, а также как метод стимули-

рования инновационной деятельности всего образовательного учреждения. Кроме того, следует отметить, что конкурирующие структурные подразделения образовательного учреждения вынуждены оказывать поддерживающее влияние друг на друга. То есть, одновременно существуя в конкурентной среде, им придется вопреки правилам конкуренции «помогать» друг другу развиваться. По мнению М.Б. Портера, ограничение конкуренции в кластере ведет к его упадку.

Кластерный подход в дошкольном образовании связан, прежде всего, с организацией особого типа образовательной деятельности, суммирующей в себе приобретение знаний и умений через исследовательскую и творческую активность, характеризуемую тремя признаками:

Во-первых, имеет место персонализация темы или проблемы – дети занимаются чем-либо, потому что они хотят делать именно это.

Во-вторых, используемые детьми методы исследования или творческого производства соответствуют способам действия практикующих профессионалов (хотя их методология и находится на исходном уровне по сравнению со взрослыми исследователями, создателями фильмов, театральных декораций, актерами и пр.).

В-третьих, активность детей всегда нацелена на производство продукции или услуг и направлена на удовлетворение потребностей определенной группы людей: будь то изготовление памяток по здоровому образу жизни для малышей или постановка спектакля для родителей, изготовление массажных ковриков из бросового материала.

Информация (содержание) и умения (процесс), являющиеся сущностью ситуаций данного вида организованной детской деятельности, основаны на требованиях «необходимости знать» и «необходимости делать».

Образовательная деятельность на основе кластерного подхода представляет собой синтез и применение содержания, процессов и личного вовлечения. Роль старшего дошкольника трансформируется от заучивающего инструкции до исследователя-первооткрывателя, а роль педагога изменяется от инструктора и распространителя знаний до комбинирующей роли фасилитатора, тренера, поставщика ресурсов и иногда партнера или коллеги.

Хотя выполнение некоторых исследований подразумевает наличие обширного опыта и соответствующих условий предметно-развивающей среды, выходящих за пределы способностей старшего дошкольника, тем не менее, почти в каждой области знания можно осуществлять эксперименты на так называемом начальном уровне, соответствующим возможностям детей. При этом такие эксперименты всегда имеют практикоориентированную направленность, так как осуществляются в целях удовлетворения потребностей какой либо группы людей. Роль фасилитатора в обеспечении методологического сопровождения заключается в помощи детям в идентифицировании стоящей перед ребенком проблемы или задачи, нахождении и приобретении необходимых материалов, а также знакомстве с людьми, которые могут помочь им с надлежащим использованием исследовательских техник.

Хотя методологическая помощь выступает важной составляющей обязанностей фасилитатора, владение большим количеством исследовательских техник не является ни необходимым, ни реалистичным для ведущего в кластере. Богатый опыт и ориентирование в теме исследования необходимы, однако самое важное качество – это способность узнавать, где и как помочь детям в приобретении необходимых материалов, а также собственное стремление к получению специализированных ресурсов и знакомств со значимыми людьми, что в современных условиях является важным критерием компетентности педагога.

В кластере участники будь то дети, родители, педагоги не выполняют одинаковые задачи. Присутствует разделение труда, аналогичное реально существующему на производстве, и каждый, выполняя работу, тем самым развивает свои интересы и специализацию. Группу объединяет общая цель, при этом каждый ее член вносит свой уникальный вклад в общее предприятие. При этом, участвуя в работе кластера, дети приобретают опыт коммуникативного взаимодействия с людьми различных возрастных категорий и профессий: от родителей воспитанников, до педагогов системы начального общего образования.

Как возможно внедрение кластерного подхода в образовательный процесс старших дошкольников? На наш взгляд, внедрение кластерной организационной технологии в образовательный процесс старших дошкольников, позволит существенно расширить круг межличностного общения детей: интерес и умелое вовлечение детей в образовательный процесс, а также четкое целеполагание в работе кластера и доступное объяснение для чего и кому это необходимо, способны развить в старшем дошкольнике

такие качества личности как ответственность, коммуникабельность, умение искать и использовать информацию, приобретать первый опыт в исследовательской и практической деятельности [4].

В результате кластерного развития дошкольного образования для каждого участника ожидается наиболее активное внедрение инновационных технологий, предсказуемость результатов, интенсивное развитие образовательного учреждения. Инновационная деятельность образовательных кластеров развития, предполагает обеспеченную новыми идеями и подходами активность в привлечении дополнительного финансирования.

Таким образом, кластерное развитие дошкольного образования – это перспективная альтернатива существующей системе, предполагающая целевое объединение профессионалов образования, передовых идей и материальных ресурсов.

Безусловно, вопрос пересмотра традиционного взгляда на обучение и воспитание подрастающего поколения требует длительной и существенной структурной и содержательной перестройки. Однако всегда успех ожидает того, кто ищет новых подходов к осуществлению этой важной миссии в системе человеческих взаимоотношений.

1. Чусовитина Н.И. *Взаимодействие детского сада и семьи: из опыта работы [Текст] / Н.И. Чусовитина // Школа педагогических взаимодействий: вчера, сегодня, завтра: сборник материалов Всероссийской конференции с элементами научной школы для молодых учителей / Под ред. Зеера Э.Ф.; – Екатеринбург, Урал.гос.пед.ун-т. 2010. – С. 295.*

2. Стариковская Е.В. *Развитие интегративных качеств личности у старших дошкольников на основе кластерного подхода http://www.uoura.ru/index.php?option=com_content&view=article&id=1120.*

3. Игнатова И. *«Пучки» и «гроздь» управления [Текст] / Игнатова И., Екимова Н. // Управление школой. 2009. №24. – С. 17-20.*

4. Осинцева И.М. *Кластерное развитие образования [Текст] / Осинцева И.М. // Национальная образовательная стратегия. Формирование современной модели образования, ориентированной на достижение целей опережающего развития: материалы окружной науч.-практ. конф. – Екатеринбург, 2009. – С. 46-48.*

БОЛАШАҚ ПЕДАГОГТАРДЫҢ КӘСІБИ ҚҰЗЫРЛЫҒЫ ЖАЙЛЫ

А.Н. Аутаева – ППФ, арнайы педагогика кафедрасының доценті, Абай атындағы ҚазҰПУ,

Л.А. Бутабаева – 6М010500-Дефектология мамандығы бойынша педагогика ғылымдарының магистрі

Қазіргі таңда мемлекет тарапынан білім беру саласының негізгі приоритеттері анықталған – кәсіби (орта) білім берудің сапасын көтеру; сапалы білім беруді қамтамасыз ету; үздіксіз кәсіби білім беру жүйесін қалыптастыру және «ҚР «Білім туралы» заңына өзгертулер мен толықтырулар енгізу туралы» заңның жобасында белгіленгендей педагогтың статусын көтеру. Осы маңызды бағыттардың шешілуі педагогтың кәсіби құзырлығымен тікелей байланысты.

ҚР 2020 жылға дейін білім беруді дамыту туралы мемлекеттік бағдарламада педагогтың кәсіби құзырлығын көтеру білім беру жүйесінде шешілуі тиіс маңызды міндеттердің бірі болып табылады. Осы мәселе бүгінгі таңда ҚР білім беру саласын дамытудың өзекті және маңызды бағыты болып отыр.

Қазіргі уақытта өз іс-әрекетінің мазмұнын шығармашылық, тапқырлық тұрғыдан жетілдіруге қабілетті және ғылымның жетістіктері мен үздік педагогикалық тәжірибелерді қолдана алатын педагогтарға деген сұраныс өсіп отыр.

Жоғарғы білім беру жүйесіндегі өзгерістер педагогикалық кадр даярлау саласында да өзгерістерге әкелді. Бүгін педагогтан оқу іс әрекетін тиімді етіп ұйымдастыра алатын кәсіби құзырлығының болуын талап етеді. Педагог күрделі кәсіби міндеттерді кешенді және шығармашылық тұрғыдан өте жоғары деңгейде шеше білуі керек. Ол жай ғана педагог емес, шынайы қолжетерлік мақсаттар мен міндеттер қоя білетін, нәтижені болжап, шығармашылық тұрғыдан озық білімділік ойларын, технологияларын, әдістемелік тәсілдерін жасап қолдана білетін педагог-зерттеуші, педагог-психолог, педагог-технолог бола білуі керек.

Болашақ педагогтардың кәсіби құзырлығын қалыптастыру мәселелері талапкерлердің жоғарғы оқу орнында оқуға дайындығының төмендігімен байланысты. Педагогикалық оқу орнын таңдау көп жағдайда орналасқан жеріне, мемлекет есебінен (грант) оқу мүмкіндігіне, мамандықтың еңбек нарығын-

да сұранысқа ие болуында, тұрақты айлықтың кепілдігіне байланысты анықталады. Бұнтаның жеткіліксіздігі, педагогикалық іс-әрекетке деген қызығушылықтың болмауы, қоғамда педагог мәртебесінің төмен болуы, әрине, студенттердің кәсіби құзырлығының қалыптасуына әсер етеді.

Студенттердің кәсіби құзырлығын қалыптастырудың маңызды мәселелерінің бірі жоғарғы оқу орны ұжымының оқытушы-профессорлық құрамының сапалы болуы болып табылады. Оқыту деңгейі толығымен оқытушының білгірлігіне байланысты екені бәрімізге белгілі. Кейде студенттерге пәнді меңгеру өтеу ауыр, кейде өте жеңіл болады. Бірақ, студенттердің кәсіби құзырлығы оқытушының еңбегін бағалауға еш әсер етпейді. Жоғары оқу орындарын аттестациялау жүйесінің кемшіліктерінің бірі оқытушыны оның ғылыми және оқу-әдістемелік жұмысының негізіне сүйеніп бағалайды, ал ол оқытушының дамуына және өзін-өзі жетілдіруіне себеп болмайды. Оқытушы жұмысының сапасын студенттер арқылы бағалау профессорлық-оқытушылар құрамын дәстүрлі аттестациялау формасын объективті және жан-жақты өткізуге мүмкіндік берер еді. Бағалау критерийлері ретінде формальды критерийлер емес, оқытылып отырған пәнді қаншалықты терең білетіндігі, материалды түсінікті жеткізе білуі, студенттердің білімін объективті бағалай білуі және т.б. сияқты критерийлер алынған дұрыс.

Жоғарғы оқу орындарында болашақ педагогтарды даярлау мазмұны студенттердің кәсіби құзырлығын қалыптастыруға бағытталған білім беру бағдарламаларына (МЖББС) негізделеді. Әр студент оқу процесі барысында қажетті құзырлықтарды меңгереді (мамандық бойынша білім, дағды, біліктілік) және педагогикалық ғылым практикасының талаптарына сәйкес оқу, тәрбие, әдістемелік жұмысты ұйымдастырумен байланысты мәселелерді қою, оларды шешуде өздерінің кәсіби құзырлығын дамытулары өте маңызды.

Сонымен қатар, студенттердің кәсіби құзырлығын қалыптастыруда педагогикалық оқу орнының материалды-техникалық және әдістемелік базасы маңызды орын алады. Оқытушылар мен студенттерді ғылыми ақпараттармен, ғылыми-әдістемелік материалдармен қамтамасыз ететін ақпарат көздерін (электронды кітапхана, мәліметтер қоры және т.б.) қолданудың заманауи жүйесі мүлде жоқ. Көп жағдайда ақпарат қорларын құруда оқытушылардың өздері қатысады. Студенттерді де осындай қорларды құруға жұмылдыру білім алушылардың кәсіби құзырлығын дамытуға жағымды әсер еткен болар еді. Педагогикалық оқу орнының арнайы білім беру ұйымдарымен (арнайы мектептер, балабақшалар және т.б.), педагогтардың әдістемелік бірлестіктерімен, білім беру орталықтарымен байланысы туралы мәселелер өте маңызды орын алады. Осындай байланысты орнату ғылым жетістіктерін білім беруді ұйымдастыру процестеріне ендіруге, болашақ педагогтарды тиімді даярлауға (мектеп, балабақша, орталықтар базасында белсенді оқу, педагогикалық, өндірістік практикаларды өткізуге), сондай-ақ, түлектерді жұмыспен қамтамасыз етуге әсерін тигізеді. Білім берудің оқу-тәрбие үрдісін ұйымдастыруға студенттерді белсенді қатыстыру (сабақ өткізу, оқушылармен жұмыс істеу, мұғалімдермен, тәрбиешілермен, оқушылармен әңгіме жүргізу, педагогтардың педагогикалық іс-әрекетін талдау және т.б.) кәсіби құзырлығының қалыптасуына көп әсер етеді.

Сондай-ақ, педагогтың кәсіби құзырлығын қалыптастыруға педагогикалық оқу орындарындағы мамандарды даярлау сапасын басқару жүйесінде қолданылатын халықаралық сапа стандартының талаптарына негізделген білім беру сапасын басқару жүйесі бағытталған.

Сапаны басқару жүйесі педагогикалық іс-әрекетті үздіксіз жетілдіру жүйесін құра отырып, сұраныс қылушы жақтың өнім сапасына (студенттерді даярлау сапасы) қоятын талаптарын анықтауға мүмкіндік береді. Бұл жүйе сапаны басқару қағидаларына негізделген және басқарудың негізгі құралы сапаға бағытталған басқарудың құжаттандырылған жүйесі болып табылады.

Сонымен, студенттердің кәсіби құзырлығын дамыту – ол шығармашылық жеке тұлғаны дамыту, педагогикалық жаңашылдықты қабылдауын, өзгермелі педагогикалық ортаға бейімделу қабілетін қалыптастыру. Бүгінгі таңда, қоғамда педагог және оның кәсіби сапасы әлеуметті құрылымның дамуымен байланысты қарастырылып, қоғамның әлеуметтік-экономикалық өмірінде болып жатқан өзгерістермен тығыз байланысты.

1. *Государственная программа развития образования на 2011-2020 гг. – Астана, 2011.*

2. *Управление качеством образования / Под ред. Потапкина М.М. – М., 2004.*

Резюме

В данной статье рассматриваются проблемы профессиональной компетентности будущих педагогов.

Summary

This article reviews the issues of professional competence of future teachers.

**ШАҒЫН ЖИНАҚТАЛҒАН МЕКТЕПТЕРДЕГІ
ОҚУ-ТӘРБИЕ ЖҰМЫСЫНЫҢ ЖҮЗЕГЕ АСУЫ**

Ә.Н. Көшербаева – *п.ғ.д., профессор, Абай атындағы ҚазҰПУ,*

К.А. Абдреймова – *п.ғ.к., Абай атындағы ҚазҰПУ,*

Ә.Ә. Әнуарбек – *Абай атындағы ҚазҰПУ ізденушісі*

Қазақстан Республикасы Президенті бекіткен 2003-2015 жылдарға арналған Қазақстан Республикасының индустриалдық-инновациялық даму стратегиясы елімізді қалыпты дамытуға, экспортты өсіру және өнімнің бәсекелестікке төтеп бере алатын түрлерін өндіру үшін тиісті жағдайлар туғызуға, экономиканы модернизациялау мен диверсификациялау негізінде қамтамасыз етуге бағытталған. Бұл индустриалдық-инновациялық стратегияны табысты жүзеге асырудың айғақты шарты – сапалық қасиеттері дамыған адам капиталы.

Қазақстан Республикасы білім беру жүйесінде жүргізіліп жатқан реформа нарықтық экономика, қоғамдық-экономикалық қатынастарды ғаламдандыру, қоғамның дамудың ақпараттық кезеңіне өтуі жағдайында оны сапалық тұрғыда қайта құруға бағыттталып отыр. Осындай қайта құрулардың нәтижелілігі білім беру жүйесінің құрылымы мен мазмұнына тікелей тәуелді десек, соның ішінде ауыл мектептері де өз орнымен айшықталады.

Қазіргі ауыл мектептеріне тән белгі – олардың шағын жинақталғандығы, яғни шағын құрамдылығы. Ол республикадағы әлеуметтік-экономикалық жағдаймен, дүниеге сәбилердің келуінің азаюымен, миграциямен, қала халқы санының өсіп, ауыл тұрғындарының тұрақтанбай отырғандығымен сипатталады.

Шағын кешенді мектептің тарихы ерте кезден, сонау Л.Толстой, К.Д. Ушинский өмір сүрген кезеңнен бастау алады. Қазақстан топырағында ондай мектептің пайда болуы XVIII ғасырдың 60 жылдарындағы Ы.Алтынсариннің ағартушылық қызметімен тікелей байланысты. Содан бері бұл үлгідегі мектептің ділгір мәселесі күн тәртібінен түспей келеді.

Қазақстан Республикасының «Білім туралы» заңында (1-бап, 23-тармақ) шағын жинақталған мектепке «сынып жинақтамалары аралас және оқу сабақтарын ұйымдастырудың өзіндік нысаны бар, оқушылар саны шағын жалпы білім беретін мектеп» деген анықтама береді. Шағын жинақталған мектептің ерекшелігі мұғалімнің қызметіндегі көппәнділік, мектеп басшыларының әкімшілік міндеттерді қоса атқаруы болып табылады. Соған қарамастан шағын жинақталған мектептер Қазақстан Республикасының жалпы білім беретін мекемелер туралы нормативті құжаттарында белгіленген шараларды толық атқаруға міндетті.

Шағын жинақталған мектептердің негізгі құрылымдық компоненті – бір ғана оқытушы басқаратын жинақталған сыныптар. Жинақталған сыныптың құрамы екі, үш немесе тіпті төрт сыныптан тұрады, жинақталған сыныптардың санына сәйкес мектеп бір-екі, үш не одан да көп жинақты мектеп болуы мүмкін.

Шағын жинақталған мектептер қоғамның барлық даму кезеңінде және бүгінгі білімді жаңалау, білім берудің ұлттық үлгісін жүзеге асыру жағдайында өз үлесін қосары мол. Мұндай мектептердің жұмысы бүгінгі заманың сұранысын болашақ талаптарымен ұштастыра отырып, ауыл жағдайында жеке адамды қалыптастыруға, дамытуға бағытталған. Сондықтан да шағын мектепте атқарылатын әрбір жұмыс, әрбір сабақ назардан тыс қалмауға тиіс. Бұндай жұмыстарға күнделікті өткізілетін жұмыстармен қатар, оқушылармен жүргізілетін өздік жұмыстар, сыныптан тыс жұмыстар, оқу және тәрбие жұмысының бір-бірімен ұштастырыла жүргізілуі жатады және негізгі назар ұйымдастыру жұмыстарына аударылады. Жалпы жаңа жүйе бойынша оқыту жұмысын ұйымдастыру шарттары сабақтың оқу бағдарламасына сәйкес жоспарланып, бірнеше сыныптың оқу материалы бір тақырыптық жүйеге ыңғайластырыла іске асырылады. Бұл үшін мұғалім көрнекі құралдарын алдын ала дайындайды, сабақ тақырыбының өзара байланыста болуын қадағалайды. Бұл тұрғыда, әсіресе, сыныптардың дұрыс біріктірілуі ерекше орын алады. Дұрыс біріктірілген сыныптардың сабақ кестесін жасау оңай әрі ыңғайлы, бұл мұғалімге сабақты тиімді жүргізуге оңтайлы болады. Мұғалім сабақтың мақсатына сай келетін құрылымын анықтай отырып, оқушылармен істелетін түрлі жұмыстарды еш қиындықсыз жүргізе алады. Мұның ішіне мұғалім басшылығымен істелетін оқушылардың өздік

жұмыстары, тәрбие жұмысы, мұғалімнің 4-5 рет жұмыс түрін ауыстыруы және т.б. кіреді.

Бір мезгілде бірнеше сынып жұмыс істейтін шағын жинақталған мектепке арналған оқыту әдістемесінің жоқтығы, оқушылармен жүргізілетін өздік жұмысының өз мәнінде жүргізілмеуі, шағын жинақталған мектеп мұғаліміне арнап жазылып, баспадан шыққан әдістемелік және көрнекілік құралдардың аздығы мен бұл мектептердің кітапхана қорының төмен дәрежеде болуы – мектеп жұмысын қиындатып, оқушылардың білім дәрежесін төмендететін себептерді туындатады.

Дегенмен де, бүгінгі таңдағы білім беру мазмұны мен өз жұмысының жауапкершілігін түсінген ұстаздар қауымы мұндай қиыншылықтарға қарамастан сабақтарды түрлендіріп отыруы керек. Шағын жинақталған мектептегі сабақтың табыстылығы мұғалімнің түсіндіруі мен өздік жұмысты ұштастыруына байланысты. Мұғалім тақырыпты түсіндіргеннен кейін өздік жұмысты қалай орындау керектігі туралы қысқаша нұсқау беріп, оқушылардың жұмысқа әзірлігін тексеріп, келесі сыныппен жұмыс істеуге көшеді, тақырыпты түсіндіріп болған соң сыныпқа өздік жұмыс береді. Оқу жұмысының түрлерін ауыстырып, өздік жұмысты, екі сыныптың оқушыларының да іс-әрекетін, орындау процесін бақылап, мұғалім сабақты жүргізіп отырады, өздік жұмыстың нәтижелерін міндетті түрде тексеріп, жауап беріп көмектеседі. Әр сыныптағы өздік жұмысқа 15 минут уақыт беріледі. Осы уақыт ішінде мұғалім басқа сыныптың оқушыларына жаңа сабақ түсіндіреді, оны қайталайды, жүйелетеді.

Шағын жинақталған мектепте жұмыс істейтін мұғалім кіші мектеп жасындағы оқушыларға берілетін өздік жұмыстың барлық түрлерін білу керек. Шағын жинақталған мектеп оқушыларын оқыту мен тәрбиелеу негізінен сабақ арқылы жүреді.

Сыныпта әр жастағы оқушылар оқиды, бір сабақта бірнеше пәннен алынған ұқсас тақырыптар түсіндіріледі. Сабақтар бір бөлмеде өтеді. Бұл мұғалімге үлкен қиыншылық тудырады. Себебі, топпен отырған сыныпта жұмыс жасау оқушыға да қиын, себебі ол тапсырманы орындауға зейінін шоғырландырып, басқа сыныпқа мұғалім түсіндірген сабаққа мән бермеуі, өзіне арналмаған сурет және басқа материалдарға назар аудармауы, басқа сынып оқушыларының жауаптарын тыңдамауы керек. Бұл кезең оқушылар үшін де қиын. Дегенмен де, қанша қиын болса да оқушы жоғарыда аталған жайттарды орындауға мәжбүр болады, себебі, оқу тиімділігі зейінді шоғырландыруға тікелей байланысты. Сондықтан да мұғалім әр сыныппен істейтін жұмысына уақытты дұрыс бөліп, таным процесінің жүйесін бұзбай, оқушылардың жаңа тақырыпты қабылдауын, түсінуін, меңгеруін, есте сақтауларын қадағалап, оқушыларды ынталандыра отырып, барлық сыныппен бір мезгілде тәрбие жұмысын жүргізуге, білімнің негізгі мазмұнын меңгертуге тиіс.

Ақыл-ой жұмысы мен тәжірибелік жұмыс қатар жүретін тапсырмалар өздік жұмысқа деген қызығушылықты арттырады. Өздік жұмыс – оқушылардың білім, іскерліктерін тәжірибеде қолдану тәсілдерін меңгеруге бағытталған оқытушы көмегінсіз өткізілетін іс-әрекет. Өздік жұмыс балалардың белсенділігін дамытып, зейінді шоғырландыра жұмыс істеуге, өзгені байқамауға үйретеді. Өздік жұмыстың ауызша және жазбаша түрлері бар. Ауызшаны сирек, тек жағдай болғанда өткізеді. Өздік жұмыс тиімділігі оны ұйымдастыруға байланысты. Өздік жұмыстарды жоспарлағанда мұғалім өздік жұмыстың мақсатын жақсы түсіну, сабақ құрылымындағы орны мен рөлін анықтау, оқушылардың дайындық деңгейлерін, мүмкіндіктерін ескеру, өздік жұмыстың мазмұнын түрлендіріп отыру, оқушыларға түрлі тапсырмаларды көбірек беру (сөзжұмбақ, суретті ребус, санамақ т.б.), жұмысты тексерудің тиімді тәсілдерін белгілеу, қорытындысын шығару және оны өз басшылығымен істелетін жұмыстармен, тәрбие жұмыстарымен ұштастыра білуге жетік болғаны жөн.

Шағын жинақталған мектептердегі тәрбие жұмысын ұйымдастыру ерекшелігі олардың үлкен қалалардан алыстығында, адамдар арасындағы қалыптасқан қарым-қатынастарға, басқа да мәдени ошақтардың болмауына тікелей байланысты жүргізіледі. Тәрбие жұмысының сапасына тұрғындардың, мұғалімдердің, оқушылардың аздығы да үлкен әсер етеді.

Шағын жинақталған мектептерде оқу мен тәрбиенің біріктірілуі сабақты базалық кәсіпорындарда, табиғат аясында, мұражайларда, мәдени мекемелерде сабақтан тыс ұйымдастырудан, ауылдық гимназияларда, лицейлерде оқыту үшін әртүрлі жастағы дарынды балалар топтарын құрудан, таңдауы бойынша, еркін сабақтар, оқу пәндері бойынша олимпиадалар жүргізуден, кәсіптік бағдар бойынша соған сәйкес оқу бағдарламаларын оқыту кешінде арнаулы сабақтар өткізуден, біріктірілген және пән аралық оқу сабақтарын жүргізуден құралады. Оқушылардың сабақ үстіндегі және сабақтан тыс әрекеттерін біріктіру бірыңғай педагогикалық жүйе құруға бағытталған, онда әрбір құралдар тәрбиелік және білімдік міндеттер кешенін шешуге көмектеседі.

Шағын жинақталған мектепте сыныптан тыс жұмыстардың орны ерекше. Сыныптан тыс жұмыс-

тардың мазмұны – оқушының теориялық білімін кеңейтіп толықтырады және оқушылардың жеке қабілетін дамыта түседі.

Оқушылардың сабақ үстіндегі және сабақтан тыс әрекеттерінің бірігуі қоршаған орта туралы біртұтас түсінікті қамтып, теория мен практика арасындағы байланысты қамтамасыз етуге, оқу-тәрбие үрдісін құруда және оқушы тұлғасын қалыптастыруда үйлесімдікке жетуге, мұғалімдер мен сынып жетекшілерінің педагогикалық шеберліктерін жетілдіруге, мұғалімдер мен оқушылар арасындағы ынтымақтастықтың дамуына ықпал етеді.

Ауылдық жерде өсетін балалар өмірге көбірек бейімделеді. Ауыл балалары әр жастағы ұжымдарда тәрбиеленгендіктен де жылы жүзді, ашық, үйірсек келеді, ешкімді жатсынбай бауырмал болып өседі. Дегенмен де олардың да арасында ашушаң, төбелесқор, ұстамсыз, ұқыпсыз, жауапкершілігі жоқ балалар да кездеседі. Шағын жинақталған мектептегі тәрбие жұмысы сабақтағы тәрбие жұмысы, сыныптан тыс тәрбие жұмыстары, елді мекеннің қоғамдық ортасының тәрбиесі арқылы іске асырылады. Бұл мектептерде тәрбиенің барлық түрлері жүргізіледі.

Адамгершілік тәрбиесін беру үшін бала өзінің адалдығын, қайырымдылығын, зейінділігін көрсететін жұмыстар жасаса, еңбек тәрбиесінің басты мақсаты – еңбексүйгіштікті, еңбекті, еңбек адамдарын құрметтеуді тәрбиелеу, мамандық туралы түсінікті көбейтеді. Ол үшін түрлі әңгімелер өткізіледі. Балалар өздерінің шамасы келетін жұмыстарды атқарады, маңайды, сынып бөлмесін тазалап, ауылды, ауланы көгалдандыруға катысады, гүлдерді күтіп, жеміс-жидек және көкөніс өсіріп, үйірмелерде халқымыздың ұлттық өнерін үйренеді.

Экологиялық тәрбиеде қоршаған ортамен таныстырып, табиғатты қорғауға, оны сүйе білуге, туған жерін қадірлеп, қорғауға ынталандырады.

Эстетикалық тәрбие өнермен тікелей байланысты. Ауыл балалары шетінен өнерлі болып келеді, олар өз мүмкіндіктері мен талантын, дарынын сол ауыл шеңберінде дамытады, ұштап жетілдіреді.

Мектептің ата-аналармен тығыз байланысы, ер адамдардың ер балалар тәрбиесіне ықпал етуі, аналар мен келіндердің, бойжеткен қыздардың қыз балаларға ықпалы, олардың халықтық дәстүрге сүйенуі, табиғатқа жақындықтары ақыл-ой, дене, еңбек, моральдық, сезімдік тәрбиені жүзеге асыруда тамаша өмір мектебі болып табылады. Ауылдық жердегі атқарылатын тәрбие жұмысы ізгілік принципіне негізделген және баланың жеке тұлғалық сапаларын қалыптастыруға бағытталғандықтан ұл және қыз тәрбиесін бөліп-жармай, адамзатқа қажет болатын барлық өнер атаулыны бала бойына сіңіру ортақ мақсат етіледі, дегенмен де жынысына қарай жүзеге асырылу тәртібі ескеріледі.

Қоғамымыздың ұрпақ тәрбиесіндегі қоятын талаптары тілі мен ділін, салты мен дәстүрін бойына сіңіріп өскен жастарды тәрбиелеу болып отырған қазіргі таңда шағын жинақталған мектептердің осындай ерекшеліктерін де ескермеуге болмайды. Білім беру мен тәрбие бастауы ауылдық шағын мектептерден бастау алатындықтан, бүгінгі күні әрбір шағын жинақталған мектептердегі оқу-тәрбие жұмысына баса назар аудару қажет.

1. *Шағын комплектілі мектепте оқу процесін ұйымдастыру ерекшелігі. – Орал, 1992.*

2. *Подласый И.П. Педагогика начальной школы. – М.: Владос, 1994.*

3. *Тойбазарова Н.Ә. Шағын жинақталған бастауыш мектептің оқу-тәрбие үрдісін технологияландыру – сапалы білім беру кепілі // Білім = Образование. 2008. №6. – 38-39 б.*

4. *Ералиева М. Шағын жинақталған мектептерді дамытудың басым бағыттары // Шағын мектеп = Малокомплектная школа. 2006. №8. – 4-9 б.*

Резюме

В статье рассматриваются пути организации учебно-воспитательной работы в малокомплектной школе.

Summary

In article ways of the organization of teaching and educational work in малокомплектной to school are considered.

КВАЛИМЕТРИЧЕСКИЙ ПОДХОД К ОЦЕНКЕ КАЧЕСТВА КОНКУРСНЫХ НАУЧНЫХ И УЧЕБНО-МЕТОДИЧЕСКИХ РАБОТ

Б.Б. Джакубакынов – д.в.н., доцент кафедры теории и методики НВП КазНПУ им. Абая

В настоящее время с внедрением в деятельность ВУЗов системы менеджмента качества (СМК) выстраивается система управления качеством результатов образовательного процесса. В практике ВУЗов с этим сталкиваются, в первую очередь, руководители кафедр и факультетов. В данной статье в качестве результатов образовательного процесса рассматриваются научные и учебно-методические работы (труды) преподавателей и студентов.

Согласно исследованиям в области управления, системного анализа и положениям квалитологии, управление системами тесно связано с проблемой измерения качества [1-4 и др.]. Необходимым условием эффективного управления качеством результатов образовательного процесса является использование квалитметрических методов.

В основе диалектики категорий «качество» и «количество» лежит положение о том, что «из единства качества и количества вытекает принципиальная возможность измерения качества» [5, с. 12]. То есть каждое качество должно иметь свои количественные характеристики. Единство качества и количества – философская предпосылка появления и развития квалитметрии как теории измерения качества (А.Субетто).

Вместе с тем, многие педагоги продолжают отстаивать точку зрения, что применение математических методов для измерения педагогических объектов, процессов, явлений не является научным, гуманным и объективным. Тем не менее, практика последних лет показала, что существует возможность математизации любой области человеческой деятельности и знания. Математика позволяет сложное качество описать как структуру составляющих его простых качеств, элементов, предоставляя для такого описания наиболее совершенный язык.

Учитывающая диалектическую взаимосвязь качества и количества, базирующаяся на положениях теории измерения, теории моделирования и математической статистики, нижепредлагаемая методика оценки качества научных и учебно-методических работ снабжает руководство кафедры (факультета) и конкурсную комиссию объективными данными, необходимыми для управления качеством образовательного процесса.

В целом оценка качества конкурсных научных и учебно-методических работ проводится в 4 этапа (рисунок 1). Для оценки работ, поступивших на конкурс, применяется рейтинговая система, основанная на использовании качественно-количественных показателей. Данные показатели структурно представлены двумя группами:

первая – квалификационная, позволяющая определить правомочность представления работы на конкурс и ее стартовый рейтинг;

вторая – оценочная, позволяющая определить качество выполненной работы, ее ценность, потенциальную возможность занятия призового места, абсолютный и относительный рейтинги работы.

Рисунок 1 – Этапы оценки качества конкурсных работ

На заседании конкурсной комиссии представленные на конкурс работы рассматриваются поочередно или одновременно (в случае наличия нескольких экземпляров работы) каждым членом комиссии. Первоначальная оценка осуществляется по первой группе показателей. Каждый член конкурсной комиссии самостоятельно заполняет таблицу 1, оценивая каждую ее позицию в пределах от 1 до 10 баллов. Затем определяет значение суммарного стартового рейтинга K_{min} по 4-м позициям. Далее на заседании комиссии принимается решение о представлении работы на конкурс. При этом работа допускается к конкурсу, если суммарный стартовый рейтинг K_{min} всех членов комиссии составил 40 баллов.

Таблица 1- Квалификационный показатель конкурсной работы

№ п/п	Наименование индикатора	Стартовый рейтинг K_{min} (1-10 баллов)
1	Соответствие работы требованиям «Положения о конкурсе...»	
2	Соответствие представленного материала требованиям к работе данного вида	
3	Соответствие оформления работы требованиям стандартов (инструкций)	
4	Обоснованность рекомендации кафедры (подразделения) о представлении на конкурс	
Итого		$K_{min} =$

Работы, допущенные на конкурс, оцениваются по второй группе показателей. Каждый член комиссии самостоятельно заполняет таблицу 2, где представлены примерные минимальные и максимальные рейтинги по видам учебно-методических и научных работ, оценивая работу в баллах в пределах от K_{min} до K_{max} . При этом член комиссии для определения значения $K_{чк}$ ($K_{min} < K_{чк} \leq K_{max}$) вправе по каждому виду конкурсной работы устанавливать свои критерии и оценить ее в установленном диапазоне баллов.

Таблица 2 – Рейтинговый уровень конкурсной работы

№ п/п	Вид конкурсной работы	K_{min}	K_{max}	$K_{чк}$
1	Диссертация	40	500	
2	Монография	40	475	
3	Отчет по зарегистрированной в НЦ НТИ научной теме	40	450	
4	Учебник	40	425	
5	Учебное пособие	40	400	
6	Учебно-методическое пособие	40	375	
7	Научно-методическое пособие	40	350	
8	УМК дисциплины	40	325	
9	Справочник, Словарь	40	300	
9	Курс лекций	40	275	
10	Дипломная работа	40	250	
11	Сборник тестов (задач, заданий)	40	225	
12	Курсовая работа	40	200	
13	Реферат	40	175	
14	Научный доклад	40	150	
15	Методические материалы	40	125	

Примечание:

1. K_{min} , K_{max} – минимальный и максимальный рейтинги для данного вида работы;

2. Подразделение-организатор конкурса вправе определить самостоятельно значения K_{max} в зависимости от важности и приоритетности на данный момент конкретного вида учебно-методической или научной работы.

3. Если работа представлена в виде не предусмотренной в таблице 2, на заседании комиссии простым большинством голосов, при кворуме не менее 2/3 го от состава комиссии, определяется можно ли считать данную работу конкурсной, а также ее стартовый рейтинг, эквивалентно одному из имеющихся в таблице видов.

Затем член комиссии, отвечая на поставленные вопросы таблицы 3, определяет суммарное значение коэффициента качества (значимости) конкурсной работы $\sum_{i=1}^{K_x} K_i$.

По завершению заполнения таблицы 3 определяется абсолютный рейтинг работы по формуле:

$$R_{ak} = (K_{чк} - K_{min}) \cdot n \cdot (\sum_{i=1}^{K_x} K_i) \cdot \quad (1)$$

где,

R_{ak} – абсолютный рейтинг работы, определенный k-ым членом комиссии;

K_{min} – стартовый рейтинг работы (в нашем случае равен 40 баллам);

$K_{чк}$ – рейтинг для данного вида работы, определенный членом комиссии ($K_{min} < K_{чк} \leq K_{max}$);

K_x – количество позиций, отмеченных членом комиссии положительно в таблице 3;

n – объем работы в печатных листах;

K_i – коэффициент качества (значимости) индикатора квалификационного показателя конкурсной работы (таблица 3).

Таблица 3 – Оценочный показатель качества конкурсной работы

№ п/п	Наименование индикатора качества	Оценка	K_i
		Да (+), Нет (-)	
1	Актуальность и своевременность		0,1
2	Учет в работе требований нормативных документов к содержанию и оформлению		0,1
3	Отличие представленной работы от работ идентичной тематики		0,1
4	Наличие новизны и оригинальности		0,2
5	Соответствие уровня работы возможностям предполагаемых пользователей		0,1
6	Наличие в работе новых понятий и категорий		0,05
7	Научная логика, доказательность и последовательность		0,1
8	Наличие иллюстративного, справочного, комментарийного материала		0,05
9	Обоснованность выдвигаемых выводов, рекомендаций и заключений		0,1
10	Масштаб применения: – для ВУЗов и школ – для ВУЗов – для школ – для конкретного ВУЗа – для кафедры – для одной дисциплины		0,1 0,09 0,08 0,07 0,05 0,03
Итого		$K_x =$	$\sum_{i=1}^{K_x} K_i =$

Относительный рейтинг конкурсной работы определяется по формуле:

$$R_{ok} = \frac{R_{ak}}{K_{чк} \cdot n}, \quad (2)$$

где,

R_{ok} – относительный рейтинг работы, определенный k-ым членом комиссии.

Каждый член конкурсной комиссии подводит предварительные итоги (таблица 4). Работа имеет претендовать на призовые места, если:

– $K_x = 9-10$, первое место;

– $K_x = 6-8$, второе место;

– $K_x = 3-5$, третье место.

Таблица 4 – Предварительные итоги конкурса (заполняется членом комиссии)

Абсолютный рейтинг работы, R_{ak}	Относительный рейтинг работы, R_{ok}	Место, на которое может претендовать работа	Подпись члена конкурсной комиссии

Председатель конкурсной комиссии в присутствии членов комиссии обобщает их данные, по ним определяет среднеарифметические значения абсолютного и относительного рейтинга конкурсной работы:

$$\overline{R_a} = \frac{\sum_{k=1}^N R_{ak}}{N}, \overline{R_o} = \frac{\sum_{k=1}^N R_{ok}}{N} \quad (3)$$

где,

$\overline{R_a}, \overline{R_o}$ – среднеарифметические значения абсолютного и относительного рейтингов работы соответственно;

R_{ak}, R_{ok} – абсолютный и относительный рейтинги конкурсной работы соответственно, определенные k-ым членом комиссии;

N – количество членов конкурсной комиссии.

После чего председатель комиссии заполняет таблицу 5. При этом призовые места определяются на заседании конкурсной комиссии отдельно:

- для работ, представленных на конкурс студентами;
- для работ, представленных на конкурс профессорско-преподавательским составом (ППС).

Таблица 5 – Окончательные итоги конкурса (заполняется председателем)

Средний абсолютный рейтинг работы, $\overline{R_a}$	Средний относительный рейтинг работы, $\overline{R_o}$	Место по итогам конкурса	Подпись председателя и членов комиссии

Комиссией последовательно рассматриваются работы, претендующие на 1, 2 и 3 места. В случае отсутствия работ, способных потенциально претендовать на установленный уровень призового места, данное призовое место не присуждается.

Определение призовых мест осуществляется по среднему относительному рейтингу работы, в случае равных относительных рейтингов – среднему абсолютному рейтингу этих работ.

Работы, не получившие призового места, но набравшие $K_x \geq 3$ могут быть представлены комиссией для поощрения правами декана факультета, а также по желанию автора (авторов) на конкурс ВУЗа на лучшую научную работу.

Выше перечисленные таблицы целесообразно оформить в виде «Карты определения качества конкурсной работы», которая заводится членом комиссии на каждую работу. В целях обеспечения объективности рекомендуется закодировать конкурсные работы. В таком случае в Карте вместо фамилии автора (авторов) указывается код конкурсной работы.

Итак, квалиметрический подход к оценке конкурсных научных и учебно-методических работ является актуальным в сложившихся условиях управления кафедрой (факультетом), логически вытекающей из принципов управления качеством научно-образовательного процесса, и находит место своей реализации в рамках существующих СМК ВУЗа. При этом особую важность приобретает установление критериев, показателей и индикаторов качества и выбор методов измерения, исходя из поставленной цели управления научно-образовательным процессом. Преимущество данной методики заключается в следующем:

- выработан единый подход к определению качества различных видов (категорий) конкурсных научных и учебно-методических работ;
- оценка осуществляется по конкретным показателям и индикаторам;

– критерием оценки качества является соответствие результатов (продукции) установленным требованиям.

1. Анфилатов В.С. и др. *Системный анализ в управлении: Учеб. пособие.* – М.: Финансы и статистика, 2003. – 368 с.: ил.
2. Лукьянов М.М., Терентьев О.В., Шведова Е.В. *Квалиметрия и законодательная метрология: Курс лекций.* – Челябинск: Изд. ЮУрГУ, 2000. – 58 с.
3. Мишин В.М. *Управление качеством: Учеб. пособие для ВУЗов.* – М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2000. – 303 с.
4. *Управление качеством: Учебник для ВУЗов / Ильенкова С.Д., Ильенкова Н.Д., Мхитарян В.С. и др.; Под ред. Ильенковой С.Д. – 2-е изд., перераб. и доп.* – М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2003. – 334 с.
5. Субетто А.И. *Очерки теории качества: авторская ретроспекция.* – М.: Костромской государственный университет им. А.Н. Некрасова, Исследовательский центр проблем качества подготовки специалистов, 2002. – 108 с.

Түйін

Мақалада білім беру – ғылыми процестің сапасын басқаруға қажетті ғылыми және оқу-әдістемелік еңбектерді бағалаудың рейтингтік әдістемесі баяндалған.

Summary

The article considers the education as a rating method wish is necessary to manage the scientific process quality of the research works and educational and methodical works.

НЕОБХОДИМОСТЬ ОБНОВЛЕНИЯ СОДЕРЖАНИЯ ОБРАЗОВАНИЯ В ПРОЦЕССЕ КАЧЕСТВЕННЫХ ОСОБЕННОСТЕЙ КУЛЬТУРНЫХ ИЗМЕНЕНИЙ В ПОДГОТОВКЕ КОНКУРЕНТОСПОСОБНЫХ СПЕЦИАЛИСТОВ

М.И. Джексембекова – д.п.н., и.о. профессора, кафедры музыкального образования и хореографии КазНПУ им. Абая, Деятель культуры РК

Обновление содержания образования и повышение его качества является одной из актуальных задач для Казахстана и решение этой задачи связано с переосмыслением целей и результатов, оптимизацией технологий, способов для организации всего образовательного процесса, рассмотренных в контексте Болонского процесса и Лиссанбоской стратегии, где ведущее место отводится педагогическому образованию, так как именно преподаватель ВУЗа является носителем качества обучения.

Рассматриваемые нами этапы развития ВУЗов имеют свои временные границы и качественные особенности, **отражающие культурные изменения в Республике Казахстан.** Изменения требований к обновлению содержания образования, технологиям обучения и методам оценки учебно-воспитательных достижений в высшей школе, основаны на опережающее развитие образования и возвращения к истокам культуры формирования качеств личности специалиста, адекватных вызовам нового времени.

Присоединение Республики Казахстан к Болонскому процессу и участие отечественной высшей школы в создании европейского пространства высшего образования открыло пути реализации компетентностного подхода в учебных заведениях, предполагающее изменения мировоззрения не только преподавателя, но и студентов вуза по обеспечению эффективной и согласованной деятельностью.

Поэтому, учитываемые новые задачи в профессионально-педагогической подготовке музыкантов в системе музыкального образования, всегда оставались в единстве с учебно-воспитательной и культурной деятельности студентов, отвечающие на меняющиеся запросы общества и государства.

На сегодняшний день одна из главных **проблем** состоит в рассмотрении в совокупности и студентов и преподавателей вузов, обладающих высокой духовностью, творческим потенциалом, социальной активностью, так как преподаватель на сегодня остается не только источником знаний, но и является духовным наставником при сохранении единства системы обучения и воспитания.

Поэтому подготовка компетентностных специалистов требует повышенного внимания к качеству образования, обновления содержания образования, к тому же вуза должны научиться осуществлять свою деятельность в условиях нарастающей конкуренции на внутреннем и международном рынках образовательных услуг и труда, ориентироваться на инновационные технологии, при этом ключевыми задачами должны выступать ценностные ориентации на творческую их самореализацию.

При этом система образования не только подстраивается под внешние условия, но и одновременно является источником инновационных решений образовательной деятельности, куда входят и обучение, и воспитание, и наука, и культура и т.д., тем более ответственность за ход всех перечисленных процессов в обеспечении качества содержания образования, и получаемых результатов, остается за высшей школой.

Перечисленные ключевые моменты как бы подталкивают вузы для организации учебно-воспитательного процесса с учетом нового подхода в системе образования, соответствующим современным запросам общества и государства и международным обязательствам в сфере образования, когда в первую очередь необходимо учитывать приоритетность образования, его непрерывность, постоянного обновления содержания образования, его конкурентоспособность и культурные изменения, невозможных объяснить одними социальными причинами.

Анализируя содержание образования с разных точек зрения: учебный процесс, уровень освоения профессиональных знаний студентами, решение поставленных задач самими преподавателями, определение качества обучения, обеспечение культуры качества образования и т.д., мы можем сказать, что нет готовых образцов этих составляющих, взаимосвязанных между собой и требующих постоянных обновлений, новых форм и способов в их разрешении.

Все эти перечисленные результаты обучения и образования – весьма долгий процесс, который невозможно сразу проследить, определить и проанализировать, поэтому важность поэтапности в работе поможет не только выделить основные моменты видов профессиональной деятельности, но и более четко определить направленность подготовки специалистов, в определении ценности конкурентоспособности специалистов в подтверждении уровня своей профессиональной квалификации. При этом в условиях высокой насыщенности содержания образования при кредитной технологии обучения, могут возникнуть сомнения о качественной их стороне, и неизбежно отразиться на национальной образовательной среде, так как на мировом рынке труда вопросы качества образования становятся более значимой.

Поэтому, **возникает вопрос в их решении**: во-первых, о необходимости разработать современную образовательную программу, ориентированную на интенсивные курсы методики обучения; во-вторых, об увеличении удельного веса самостоятельной работы студентов; в-третьих, в стенах ВУЗа о создании особой культурной среды, обеспечивающей полноценное развитие творчески талантливых студентов для постижения исконных ценностей культуры; в-четвертых, об обновлении системы гарантий качества образования в повышении конкурентоспособности национального высшего образования.

На наш взгляд, обоснованно выбранные этапы, при реализации потребуют решению многих задач, касающихся обновления содержания образования и повышению его качества. Когда говорим об обновлении содержания образования, то необходимо говорить о том, что образование находится на начальном этапе пути обновления образования, с учетом анализа самой системы, анализа критериев конкурентоспособности будущих специалистов, анализа качества образования, анализа языка культуры и поликультурного содержания образования, и т.д.

На сегодняшний день через культуру и культурное наследие изучаются различные аспекты общества, и культура служит для других наук базой для изучения законов общественного развития. При этом образование высшей школы остается основным каналом приобщения будущего специалиста к ценностям культуры.

Поэтому, можно сказать, что культура – это многоуровневая система, которую можно подразделять по ее носителям и в зависимости от этого вполне правомерно выделять мировую и национальную культуру. В свою очередь, мировая культура – это синтез лучших достижений всех национальных культур различных народов, населяющих нашу планету, в то время как, национальная культура выступает синтезом культур различных классов, социальных слоев и групп общества, при этом, главной целью культуры является всестороннее развитие человека [3].

Развитие человека невозможно без профессиональных знаний, без понимания окружающего мира, в котором реализуется практическая его деятельность. Однако, от знания к практической деятельности нет прямого пути, между ними находятся ценности, составляющих ядро культуры.

Воспитание в духе культуры студентов вуза способствует формированию навыков независимого мышления, критического осмысления и выработки суждений, основанных на ценностях, оставаясь при этом духовно богатым и **высококультурным представителем нового поколения**. Учитывая эти качества, необходимо дополнить, что деятельность студента и преподавателя в совокупности

направлена на поднятие уровня переосмысления, совершенствования и обогащения учебно-воспитательного процесса в условиях интеграции отечественной высшей школы в мировое образовательное пространство. При этом остается вопрос открытым о преобразовании содержания образования, в выборе форм и методов обучения, сохранения организации контроля учебных достижений студентов, в подготовке конкурентоспособных специалистов, адекватных потребностям рынка труда.

Поднимая вопрос о конкурентоспособности будущего специалиста, наверно, необходимо сказать несколько слов о компетентности самих преподавателей вузов, так как теоретические и практические навыки его профессионализма, его способность к творческому процессу, невозможно, прежде всего, отделить от окружающего культурно-исторического опыта.

На сегодняшний день, методические, педагогические подходы преподавателя в ходе ведения дисциплин музыкальных, искусств и культуры, соответствуют его выбранным методам и подходам в решении поставленных задач в процессе обучения специалистов. В основном, несмотря на то, что по каждой изучаемой дисциплине разработан преподавателем учебно-методический комплекс, для будущих специалистов все равно преподаватель является личностью, который владеет профессиональными знаниями, методикой преподавания дисциплин, определенными историко-познавательными данными и в ходе общения с ним закладывает основы мировоззрения и остается образцом к их будущей профессиональной деятельности.

Поэтому, можно сказать, что профессионально-педагогическая компетентность любого преподавателя ВУЗа зависит не только от собственной компетентности, но и напрямую зависит от качества подготовки будущего специалиста, в которого он закладывает в ходе обучения в стенах ВУЗа использование огромного потока музыкальной информации, технических средств обучения, навыки проведения психолого-эмоционального и культурно-досугового видов презентаций, необходимых в профессиональной деятельности.

В данном случае необходимо учитывать, что, во-первых, обучение и воспитание реализуются всегда как управление деятельностью студентов, во-вторых, преподаватель умело использует моменты стимулирования процесса обучения, с учетом накопленного в мировой педагогической практике, в-третьих, применяемые обобщенность принципов построения образовательных программ, гибкие формы организации занятий, способствуют напрямую проявляться компетентности преподавателя в условиях образования, подталкивающего к пробуждению мотивации студентов к будущей профессиональной деятельности. Такой подход рассматривается нами как проявление одних из элементов компетентностного подхода преподавателя в наибольшей степени соответствующего потребности общества в подготовке специалистов, способных мобилизовать свои знания, умения и способности для решения многих поставленных задач уже в профессиональной деятельности.

Анализируя различные подходы, соответствующие потребности общества, на наш взгляд, социальное развитие и культурное воспитание студентов ВУЗа не возможно без активного творческого участия во всех мероприятиях, когда развиваются профессиональные и значимые качества, проявляющихся при создании оптимальных условий, когда проявляются доминирующие способности, когда у студентов расширяется интерес и сфера разнообразных видов деятельности. Поэтому, в условиях университета такие виды деятельности, как учебная, социальная, воспитательная, культурная, научная являются взаимодополняющими и неотъемлемыми элементами единой системы образования и воспитания.

При этом главной задачей остается – выявление и продвижение талантливой молодежи из числа студентов, начиная с первого курса обучения, вовлечение в творческие коллективы, внедрение их во все виды конкурсов, фестивалей, развивающих их творческих потенциал. При этом воспитательный потенциал образовательной и культурной среды активизируется за счет включения в концертную деятельность университета студентов, через которых формируется и сохраняется культура страны.

Такой инновационный подход будет способствовать открытию новых центров культурного, художественно-эстетического, музыкально-творческого характера, в то время посещение концертов профессиональных творческих коллективов республики, театральных спектаклей и т.д., из ближнего, дальнего зарубежья, будет развивать их в творческом направлении, что непременно скажется на правильном понимании специалистами реальных проблем, которые необходимо решать на качественно новом уровне с внесением новой струи в содержание образования по приобретению общечеловеческих ценностей, обращенных к национальной и мировой культуре.

1. Болонский процесс: середина пути / Под ред. Байденко В.И. – М., 2005.

2. Татур Ю.Г. Как повысить объективность измерения и оценки результатов образования // Высшее образование в России. – М., 2010, №5. – С. 22-31.

3. Юдакина С.И. Формирование толерантности обучающихся как ценности в условиях диалога культур // Высшее образование сегодня. – М.: Логос, №7, 2011. – С. 75-80.

4. Кочетова И.Д. Социальная ответственность как составляющая профессиональной компетентности будущих специалистов // Высшее образование сегодня. – М.: Логос, 2011, №1. – С. 38-40.

Түйін

Жоғарыда көрсетілген мәселелерді білім мазмұнына ұлттық және әлемдік мәдениетке бағдарланған жалпы-адамзаттық құндылықтарды игерудің соны бағдарларын енгізе отырып, сапалық тұрғыдан жаңа деңгейде шешу қажет.

Resume

Thus, the problem lifted by us must be decided at high-quality new level with bringing of new stream in maintenance of education on acquisition of common to all mankind values, turned to the national and world culture.

Резюме

Таким образом, поднимаемую нами проблему необходимо решать на качественно новом уровне с внесением новой струи в содержание образования по приобретению общечеловеческих ценностей, обращенных к национальной и мировой культуре.

СОВРЕМЕННЫЕ ПРЕДСТАВЛЕНИЯ О ГЕНЕЗИСЕ ОСТРЫХ КРИЗИСОВ ЛИЧНОСТИ В ПОДРОСТКОВОМ ВОЗРАСТЕ

А.Н. Алёхин – д.м.н., проф., заведующий кафедрой клинической психологии РГПУ им. А.И. Герцена,

Р.Б. Каримова – д.психол.н., профессор,

заведующая кафедрой общей и прикладной психологии КазНПУ им. Абая,

Г.И. Казахбаева – инспектор по научной работе научно-технической лаборатории превентивной суицидологии КазНПУ им. Абая

Актуальность исследования: Особая уязвимость психики у подростков, незрелость личностных установок в юношеском возрасте, отсутствие жизненного опыта на фоне возрастающих требований социальной жизни, неразвитость адаптивных механизмов, ведущих к эмоциональным срывам, депрессиям на фоне семейных и межличностных проблем приводит к острому кризису личности, который представляется молодому поколению как наиболее короткий путь решения проблем.

Основное новообразование в подростковом периоде – чувство взрослости, когда идет переход от поиска себя к самореализации и открытию своего внутреннего мира. При этом высокие темпы физического и психического развития определяют возникновение многих потребностей, удовлетворение которых при социальной незрелости не происходит, так как депривация потребностей в подростковом периоде самая выраженная, но преодолеть ее в связи с асинхронным развитием психического и социального развития чрезвычайно трудно.

Рискованным поведением отличаются подростки, по умственному развитию опережающие своих сверстников, так как белое вещество мозга (подкорка), образованное отростками нервных клеток, у них обладает более зрелой и организованной структурой, т.е., по-видимому, слишком быстрое взросление мозга дает побочную реакцию в виде агрессии. Психологические особенности подросткового возраста, когда они резко выражены, получили название «подросткового комплекса», а обусловленные ими нарушения поведения – «пубертатного криза» [1].

Подростковый комплекс включает: перепады настроения от безудержного веселья к унынию и обратно без достаточных причин, а также ряд других полярных качеств, выступающих попеременно. Чувствительность к оценке посторонними своей внешности, способностей, умений сочетается с излишней самонадеянностью и безапелляционными суждениями в отношении окружающих. Сентиментальность порою уживается с поразительной черствостью, болезненная застенчивость – с развязностью, желание быть признанным и оцененным другими – с показной независимостью, борьба с авторитетами, общепринятыми правилами и распространенными идеалами – с обожествлением слу-

чайных кумиров, а чувственное фантазирование – с бесплодным мудрствованием.

По словам Л.С. Выготского «Кризисы – это не временное состояние, а путь внутренней жизни» [2]. К.Роджерс подчеркивает, что человек имеет побуждение к самоактуализации, тенденцию «выражать и задействовать все возможности организма до такой степени, что такая активность усиливает организм или «Я» [3]. При этом важным условием разворачивания этой активности являются “помогающие” отношения, в которых, как правило, нуждается человек, переживающий кризис жизни.

Само понятие «кризис» (от греч. *krisis* – решение, поворотный пункт, исход) – это переломный момент, тяжелое переходное состояние [4].

Это может быть кризис собственной ценности, кризис развития, кризис одиночества и т.д. Содержанием кризиса выступает острое эмоциональное состояние при столкновении личности с препятствием на пути удовлетворения ее важнейших потребностей. Кризис достигает такой интенсивности, что личность не может найти правильного выхода из сложившейся ситуации. С психологической точки зрения кризис рассматривается как неудачная попытка преодоления, под которым понимают реакции на угрожающие проблемы или ситуации.

Под кризисными ситуациями понимаются «ситуации повышенного риска, предрасполагающие к возникновению реакций дезадаптации (кризисных состояний)» и ситуации функционирования на грани адаптационных возможностей человека, приводящие к все более полной утрате субъектности.

К числу факторов, способных повлиять на вероятность развития кризисных состояний и психогенных заболеваний у подростков, относят: наследственность и конституцию; ход индивидуального развития (рост, созревание, индивидуализация сознания, формирование социальных навыков, обучение); уровень развития познавательных структур личности; возраст и пол; систематические влияния (циклы терапевтического воздействия); «случайные» влияния (жизненные события, факторы окружающей среды); факторы риска; защитные факторы (самого ребенка и его окружения).

Кризисные ситуации реализуются в любом периоде жизни человека. Состояние кризиса переживается болезненно. Потери, неприятные события, опасности рождают психологическую напряженность: тревогу, тяжелые предчувствия, страх, депрессию, чувство вины, стыда, апатию, безучастность ко всему. Поведенческие защитные реакции примитивны: от проекции, вытеснения, отрицания до худшей из них – изоляции [5].

Дети и подростки в кризисном состоянии не ориентированы в будущее. Настоящее для них страшно, в мыслях они бегут от него, постоянно оглядываясь назад, в прошлое. Точкой отсчета становится психотравмирующее событие с застывшим воспоминанием, что было до него, и полной неясностью, что же будет потом. Характерны безынициативность, безучастность ко всему окружающему, неспособность ни просить, ни принять помощи.

Наиболее тяжело протекают острые кризисы у детей и подростков. Появление после психотравмирующей ситуации повышенного уровня возбудимости, конфликтности, сверхбдительности, нарушение сна, соматовегетативного дисбаланса (лабильность артериального давления, частоты и ритма сердечных сокращений, головная боль, повышенная потливость, желудочно-кишечные и мочеполовые расстройства) является причиной деформации стиля поведения в сторону делинквентного, аддиктивного, агрессивного, неизменно приводящих к выраженной социально-психологической дезадаптации [6].

В тяжелых кризисных ситуациях «патологии идентичности» провоцируют выбор в качестве единственного способа самоутверждения индивида и масс людей настойчивое стремление «стать ничем», самоубийственную логику «чем хуже – тем лучше».

Основные черты личностного кризиса:

❖ Кризис вызывается ситуацией невозможности решить важнейшие жизненные проблемы привычными способами.

❖ Предполагает существенную перестройку личности и ее связей с окружающим миром.

❖ Является водоразделом между относительно стабильными фазами развития, уровнями зрелости, а также механизмом их смены.

❖ Обозначает время, когда в личности умирает всё старое и рождается новое.

❖ Влечет за собой освоение нового статуса и новых ролей.

❖ Кризис – это вызов, брошенный жизнью.

❖ Это не патология, а фактор эффективного развития личности.

❖ Может быть как источником силы личности, так и фактором, выявляющим недостатки и ограничения.

❖ Трудности преодоления могут стать причиной асоциализации и девиантного поведения [7].

Э.Эриксон считал, что каждая из перечисленных черт сопровождается “кризисом – поворотным моментом в жизни индивидуума, который возникает как следствие достижения определенного уровня психологической зрелости и социальных требований, предъявляемых к индивидууму на этой стадии”. Каждый психосоциальный кризис сопровождается как позитивными, так и негативными последствиями. Если конфликт разрешен, то личность обогащается новыми, положительными качествами, если не разрешен – возникают симптомы и проблемы, которые могут повлечь за собой развитие психических и поведенческих расстройств [8].

Кризис приводит к естественному в этой ситуации эгоцентризму, ожиданию исключительного внимания к себе, нечуткости к близким. Все это еще более усложняет круг проблем личности. В таком случае дезориентация, связанная с необходимостью изменить представления о самом себе, сориентироваться в новых ожиданиях, требованиях, приводит к трудностям в восприятии окружающей обстановки. Реальность теряет привычную ясную картину, становится подвижной, нечеткой, расплывчатой.

Цель исследования: влияние социально-психологических факторов на формирование острого кризиса личности в подростковом возрасте.

Материалы и методы исследования: с целью выявления факторов способствующих развитию острого кризиса личности нами разработаны и апробированы на экспериментальных площадках г. Алматы анкеты для школьников (5-11 класс). Специально разработанные анкеты и адаптированные методики социально-психологического опроса, направлены на оценку основных дестабилизирующих факторов в семье и школе, изучение особенностей функционирования семьи и внутрисемейных взаимоотношений, характера воспитания и пути выхода из кризисных ситуаций. Проведен эмпирический анализ острых кризисных ситуаций у школьников в зависимости от формы проявления и возраста, степень их понимании со стороны родителей. В эксперименте участвовало 231 школьник (М-113, Д-118).

Результаты и их обсуждение: анализ представленных данных показал, что, несмотря на значительные экономические и социально-психологические изменения в современном обществе, семейные ценности и традиции имеют большое значение для школьников. На всех уровнях опроса школьников однозначно отмечается приоритет семьи, особенно в возрасте 11-13 лет. Так, в случае какой-либо острой ситуации 60% школьников ответили, что обращаются за помощью к родителям и только 2%-к учителю! При этом настораживает, что 16% детей вообще ни к кому не обращаются, значит, не имея поддержки ни стороны родителей, друзей или школы эти дети могут представлять группу риска при возникновении какой-либо трудной жизненной ситуации.

Приоритет семейного очага подтверждается и тем, что только у 11% детей возникает желание при определенных ситуациях уйти из дома, у 11% – такое желание появляется иногда, у 78% школьников никогда не возникает желание уходить из дома, что свидетельствует в определенной степени о семейном благополучии, позитивной позиции родителей.

Эти данные вполне коррелируются с ответами на вопрос «всегда ли тебя понимают родители» – 75% ответили, что родители их понимают всегда, и совсем не понимают только в 2% семей. Это говорит о достаточном уровне доверительности и взаимопонимания между родителями и ребенком.

В подростковом возрасте отмечается определенное смещение ценностных ориентиров, что связано с особенностями развития личности и ценностных установок в период пубертатного кризиса. Поэтому 39% подростков отмечают приоритет общения с друзьями, 25% – в семье, и только 11% – в школе, при этом проблемы школьной жизни большинство из них предпочитают решать без педагогов.

Четверть опрошенных подростков (25%) предпочитают в одиночестве проводить свободное время, здесь, по-видимому, играют большую роль формирование зависимости, особенно от социальных сетей, однако нельзя исключить шлейф определенных депрессивных и тревожных постстрессовых стрессовых состояний, когда ребенок стремится к уединению.

Выводы: Таким образом, проведенное исследование показало, что в семье и школе имеются достаточно серьезные дестабилизирующие факторы, способствующие формированию деструктивных социальных эпидемий. Прежде всего, это конфликты и нарушения воспитания в семье, социальная заброшенность и депривация общения, как в семье, так и в школе, неумение строить свои отношения со сверстниками, низкая стрессоустойчивость подростков. Особо следует подчеркнуть заметное снижение авторитета школы и педагогов в целом, что заставляет переосмыслить проблему деструктивных социальных эпидемий у подростков, как актуальную психолого-педагогическую задачу.

1. Антикризисное управление / Под ред. Короткова Э.М., 2000.
2. Брюдаль Л.Ф. Психические кризисы в новой перспективе. – СПб., 1998.
3. Голубчик В.М., Тверская Н.М. Человек и смерть: Поиски смысла. – М., 1994.
4. Крукович Е.И., Ромек В.Г. Кризисное вмешательство: Учебно-методическое пособие. – Минск, 2003.
5. Степанов С.С. Как помочь себе выйти из кризиса. – М., 2001.
6. Тарасов Е.А. Как победить стресс. – М., 2002.
8. Эриксон Э. Идентичность: юность и кризис. – М., 1996.

Түйін

Ғылыми мақалада жасөспірімдер арасындағы күрделі тұлғалық дағдарыстың генезісі туралы заманауи көзқарастар қарастырылған. Сонымен қатар, дағдарыстық жағдайларға жетелейтін әлеуметтік-психологиялық факторлар айқындалған.

Summary

In article modern ideas of genesis of acute crises of the personality at teenage age reveal. And also social and psychological factors influencing formations of crises of the personality are opened.

СРЕДОВОЙ ПОДХОД КАК ПЕДАГОГИЧЕСКАЯ НОВАЦИЯ

Б.А. Жетписбаева – к.п.н., Кафедра педагогики,
дошкольного и начального образования КазНПУ им. Абая

В канун 20-летия Независимости Республики Казахстан на кафедре педагогики, дошкольного и начального образования психолого-педагогического факультета КазНПУ имени Абая был организован семинар «**Средовой подход как педагогическая новация**», отразивший опыт освоения и внедрения в образовательную практику теории и технологии средового подхода, представляющего новейшую разработку ученых в области воспитания и обучения молодежи. Руководство и работа со студентами как субъектами воспитательно-развивающей среды университета была возложена на доктора педагогических наук, профессора кафедры педагогики и андрологии Нижегородского института развития образования, заведующего лабораторией среды и средовых исследований в образовании **Ю.С. Мануйлова**.

В девяностые годы двадцатого столетия наряду с традиционными подходами к воспитанию начал интенсивно развиваться «средовой подход», фундаментально обоснованный в работах Ю.С. Мануйлова и его последователей, получивший признание в России и странах СНГ как эффективный и результативный инструмент осуществления педагогических целей. Обобщенный опыт его освоения и специального использования в диагностике, планировании и продуцировании педагогического результата предстал перед студентами и преподавателями кафедры впервые, и что самое примечательное, из уст и живого слова самого, можно сказать, основоположника данной теории, который провел обстоятельный обзор педагогических исследований среды за период 20-30 гг. XX в. до конца указанного столетия.

По определению Ю.С. Мануйлова, «среда»: все то, среди чего пребывает субъект развития и посредством чего он реализуется как **личность**. Такое понимание представляет потенциальные возможности как субъектам развития, так и субъектам управления. Кроме того, ученый считает, что среда лишь промежуточное звено между субъектом и объектом влияния. Он выводит теоретические основы средового подхода как принципы типонаправленности, опосредованности, вариативности и технологичности, реализация которых допускает управление средой, ее преобразование и конструирование в желаемом направлении.

Средовой подход, по мнению ученого, ориентирует педагогов на рассмотрение процесса развития личности в зависимости от характеристик окружающей среды в контексте признания трех равноправных участников образовательного процесса: воспитателя, воспитанника и окружающей среды. В обосновании средового подхода к воспитанию Ю.С. Мануйлов довел его до технологического уровня, позволяющего рассматривать среду как основное **средство** воспитания, открывающего возможности планировать и осуществлять педагогически целесообразные изменения в ней. Средовой подход

рассматривается как «теоретическая основа стратегии опосредованного управления процессами формирования и развития личности» или «система действий субъекта управления со средой, направленных на превращение ее в средство диагностики, проектирования и продуцирования педагогического результата образования».

По справедливому утверждению российского ученого, аксиоматика средового подхода в воспитании приобретает особый концептуальный смысл. Субстанциональная характеристика среды исходит из индуцирования соответствующих стихий, движущей массы любой субстанции; активизации меченых стихиями и трофикой, мыслимых действующими лицами, исполнителями проекта в данной среде; привнесением питательного элемента в ниши, т.е. потенцирующие трофику и меняющие состав самих ниш. Трофика – с греч. питание. Это то, чем питает среда и чем питаются ее обитатели. На вопрос, адресованный студентам, «чем отличается содержание урока от трофики урока», последовал ответ «содержание урока – это то, что подготовил учитель, трофика – это то, что питало учащихся на уроке». Научно детерминированный подход, не требующий доказательств.

Средовой подход в воспитании, на первый взгляд, не представляет какой-либо новации, так как среда широкомасштабно и основательно изучалась в парадигме деятельностного, личностного, системного и др. подходов. Среда рассматривалась как условие или же фактор, благоприятный либо неблагоприятный, в работе с детьми. Многочисленные попытки педагогов прошлого и современности представить среду в качестве **средства** воспитания оказались технологически не проработанными в той мере и степени, чтобы служить практическим руководством для педагогов образовательных учреждений. Средовой подход в воспитании в научной интерпретации Ю.С. Мануйлова представляет «способ организации среды и оптимизации ее влияния на личность школьника и в этом смысле является условием реализации и важным существенным дополнением к существующему инструментарию воспитательной системы».

Резюмируя вышесказанное, можно утверждать, что в психолого-педагогических исследованиях Ю.С. Мануйлова и ряда ученых обосновано, что роль развивающей образовательной среды в целостном педагогическом процессе может рассматриваться как:

- фактор образования и развития личности;
- условие функционирования гуманистически ориентированной педагогической системы;
- средство воспитания и социализации личности, развития творчества и реализации потенциала субъектов образовательного процесса.

Разработка технологии проектирования среды является новым и недостаточно исследованным направлением в педагогике. В этой связи семинар российского ученого Ю.С. Мануйлова «**Средовой подход как педагогическая новация**», организованный кафедрой педагогики, дошкольного и начального образования, представляет собой ценностный ориентир в восприятии средового подхода в воспитании как условие формирования и становления творческой личности; как система взаимодействия, усиливающая возможности творческого развития студентов и актуализирующая творческий потенциал всех субъектов среды и субъектов образовательного процесса.

1. Мануйлов Ю.С., Шек Г.Г. *Опыт освоения средового подхода в образовании.* – М.-Н.Новгород. 2008. – 220 с.

2. Емельянова И.Н. *Студент как субъект воспитательно-развивающей среды университета // Электронный журнал «Психологическая наука и образование». 2009, № 4.*

3. Сулейманов В.З. *Технология проектирования информационной среды образовательного учреждения // Научные публикации.* – Минск.

Түйін

Мақалада Ю.С. Мануйлов пен оның ізін жалғастырушылардың еңбектерінде көрініс тапқан қоршаған орта тұрғысынан қарау теориясы мен психологиясын білім беру тәжірибесін ендіру мәселесін қарастырған семинардың мазмұны қарастырылған.

Summary

This article describes the environmental approach as a pedagogical innovation the seminar of U.Manuylov and his followers.

ТИПОЛОГИЯ ДИДАКТИЧЕСКИХ ЕДИНИЦ

Annotation

In this article they consider the idea of “Didactic unit”. The author adduced the examples of typologization and classification of didactic units.

Аннотация

Аталған мақалада «Дидактикалық бірлік» ұғымы жөнінде баяндалады. Оның типологиясы мен жіктемесі жасалады.

Ключевые слова: дидактическая единица, учебный элемент содержания образования, дидактический фрейм, дидактический сценарий.

Понятие «дидактическая единица», являясь категорией педагогической науки, четкого нормативного определения не имеет. Обычно *под дидактической единицей* понимается минимальная доза учебной информации, сохраняющей свойства учебного объекта.

Дидактические единицы служат ориентиром для уровня усвоения учебной программы. Структура дидактической единицы рассматривается сквозь призму трех составляющих учебной программы:

- *теоретическая*, формирующая мировоззренческую систему научно-практических знаний и отношение к предмету изучения;
- *практическая*, формирующая умения и навыки применения знаний при решении практических задач в различных условиях;
- *контрольная*, определяющая дифференцированный и объективный учет процесса и результатов учебной деятельности обучающихся.

Примером разбивки по указанным выше составляющим можно проследить на примере дисциплины «Русский язык». В качестве обязательного минимума содержания образовательной программы определены следующие дидактические единицы:

- знание основных уровней науки о русском языке;
- развитие речи;
- основные грамматические понятия;
- основы орфографии;
- основы орфоэпии;
- обогащение словарного запаса;
- формирование речевой культуры;
- формирование языковой и коммуникативной компетенции.

В качестве дидактической единицы в русском языке, с учетом формально-языковых закономерностей, длительное время было выбрано предложение. Однако в последнее время, с учетом социокультурной ориентации, *под дидактической единицей при изучении родного языка стали понимать минимальную структурно-логическую единицу текста*, которая выражает основные свойства и функции языковой культуры личности.

Научное обоснование статуса дидактической единицы дано в работах М.В. Булгакова, П.Н. Матвеева, В.Г. Орчикова, И.И. Чиннова, М.С. Яковлева [1]. Они считают, что дидактическая единица (didactic unit) – это логически самостоятельная часть учебного материала, по своему объему и структуре соответствующая таким компонентам содержания, как понятие, теория, закон, явление, факт, объект и т.п. [3] В соответствии с их подходами дидактическая единица состоит из одного или нескольких фреймов (frame). Фрейм – это минимальное описание явления, факта, объекта, при удалении из которого какой-либо составной части данное явление, факт или объект перестают опознаваться (классифицироваться), т.е. описание теряет смысл [4].

Анализ различных подходов к определению понятия «дидактическая единица» позволяет дать вполне интегрированное определение этому понятию как методически обоснованному, логически самостоятельному и аутентичному фрагменту образовательного пространства, в рамках которого моделируется управляемое, личностно ориентированное взаимодействие обучаемого с изучаемым объектом в целях его познания.

Исходя из этого:

- дидактическая единица должна представлять в миниатюре объект, отражающий и сохраняющий все основные качества, свойства и функции этого объекта;
- дидактическая единица должна быть воспроизводимой, образцовой в ценностном отношении,

нормативной по отношению к конкретной учебной дисциплине, личностно ориентированной и информационно насыщенной, потенциально готовой к взаимодействию с другими дидактическими единицами;

- дидактическая единица должна характеризоваться достаточным информационным базисом для разворачивания мотивированной познавательной деятельности с использованием доступных электронных обучающих сред.

Использование дидактических единиц на принципах взаимно обратных действий создает благоприятные условия их трансформации в так называемые укрупненные дидактические единицы [4].

Виды дидактических единиц:

- учебный элемент (УЭ) – минимальная дидактическая единица знания, подлежащая усвоению, или умения, подлежащая формированию. Учебные элементы бывают трех типов: учебно-тренировочные и ситуативно-процедурные. В зависимости от выбора методов работы с образовательной информацией дидактические единицы могут иметь укрупненный вид. В зависимости от целевого предназначения дидактических единиц дидактические кадры делятся на образовательные, контролирующие и корректирующие.

Образовательные учебные элементы в зависимости от таксономии образовательного уровня, содержания дидактических единиц и их воспроизводящей динамики могут быть ориентированы на формирование знаний-знакомств, знаний-понимания, знаний-использования, знаний-анализа, знаний-синтеза, знаний-ценностных;

- дидактический сценарий (УЭ–УЭ2–УЭ...) – последовательность учебных элементов, позволяющая усвоить целостное понятие или сформировать целостное умение. Дидактический сценарий – это совместно разрабатываемая педагогами и психологами, как правило, практиками, методически обоснованная и детально проработанная по содержанию, форме и методам последовательность учебных элементов, содержанием которых являются информационно-образовательные, учебно-тренировочные и ситуативно-процедурные дидактические единицы или укрупненные дидактические единицы, характер функционирования которых находится в прямой зависимости от структурно-логических, межпредметных и причинно-следственных связей, проявляющихся в информационной обучающей среде под влиянием мотивированной на познание субъект-субъектной деятельности участников учебного процесса;

- УДЕ (укрупненная дидактическая единица);

- модуль (дидактическая единица, представляющая учебное содержание для формирования определенного понятия).

Основным правилом формирования информационной обучающей среды путем построения системы укрупненных дидактических единиц является не повторение, отложенное на следующие уроки, а преобразование выполненного задания, осуществляемое немедленно на этом занятии, через несколько секунд или минут после исходного, чтобы познавать объект в его развитии, противопоставить исходную форму знания видоизмененной.

Специалисты в области визуального мышления разделяют процесс восприятия и переработки визуальной информации на три этапа. *Первый этап* выступает как анализ ее структуры. Ему должны соответствовать два важнейших параметра: нацеленность студентов на активное (продуктивное) восприятие и специальная организация учебного материала. На *втором этапе* происходит создание новых образов. При этом умственные усилия студентов направлены на формирование целостной системы, отвечающей поставленной задаче. *Третий этап* по своим целям и учебным возможностям можно отнести к поисковой деятельности. В этом случае любая формула, рисунок или схема подразумевают подсказку [5].

Как правило, учебная программа позволяет учителю варьировать объем и последовательность содержания в зависимости от конкретной цели. Цели изучения материала соответствуют уровням его усвоения (по В.П. Беспалько) – это может быть опознание, воспроизведение, конструирование или трансформация. Между элементами содержания необходимо наметить связи, причем не все, а лишь самые существенные с точки зрения самого преподавателя. Связи и будут определять конкретную структуру и последовательность изложения учебного материала. Обычно преподаватель выбирает последовательность эмпирическим путем, интуицией или просто здравым смыслом. Практика показывает, что разные преподаватели при изложении одного и того же учебного материала используют неодинаковые связи, то есть по-разному структурируют учебную информацию. Даже один и тот же

преподаватель, но с разными аудиториями или в разные годы структурирует содержание по-разному.

Часто изложение информации строится в соответствии с логикой той науки, основы которой излагаются, хотя это и не всегда оправданно. Нужно учитывать и специфику познавательной деятельности, и доступность, и ту деятельность, к которой готовится обучаемый. Важно учитывать цели обучения, которые, в свою очередь, определяются той деятельностью, к которой готовится обучаемый. С позиций этой деятельности и должен рассматриваться вопрос о существенности тех или иных связей и в целом последовательности изучения учебного материала [6].

Технологический подход к организации процесса обучения требует определения оптимальной структуры. Для этого следует руководствоваться следующими принципами, предложенными В.Я. Скворским:

- принцип минимизации требует исключить все, что можно, без ущерба для цели. Когда это требование игнорируется, то информация отбирается по противоположному принципу: «Это не помешает» или «Это может пригодиться»;
- принцип объективно существующих связей, то есть тех связей, информация о которых должна быть усвоена обучаемыми;
- принцип историзма, то есть соответствие структуры истории развития изучаемого объекта;
- принцип логического следования, то есть отражение в структуре информации причинно-следственных связей между ее элементами;
- принцип подчиненности, отражающий иерархическую структуру информации;
- принцип соответствия структуры учебной информации характеру практической деятельности, к которой готовится обучаемый;
- принцип соответствия структуры учебной информации закономерностям познавательной деятельности [7, с. 37-38].

Практика показывает, что даже, если предварительно структурировать учебную информацию со всеми ее связями и отношениями, то учащимся предлагаются «образные» визуальные материалы. Это не всегда оправданно, поскольку каждая форма имеет свои достоинства и издержки, и при совместном применении они могут существенно дополнять друг друга.

Структурирование содержания учебной информации начинается с выделения основных учебных элементов и установления связей между ними.

Учебный элемент (УЭ) – это подлежащая усвоению логически законченная часть информации. При анализе структуры учебный элемент является неделимой частью информации в данном конкретном случае. Неделимость УЭ – понятие условное и в другом случае при более подробном рассмотрении вопроса может детализироваться. И, наоборот, если подробное рассмотрение не требуется, данный УЭ может войти в УЭ более высокого порядка. Таким образом, каждый учебный элемент является носителем собственной информации, отсутствующей в других учебных элементах.

В зависимости от конкретного содержания учебной информации в качестве учебного элемента могут быть: *определение понятия, факт, явление, процесс, закономерность, принцип, способ действия, характеристика объекта, вывод или следствие*. Следует иметь в виду, что способ выражения понятия (формула, график) не является учебным элементом.

Структура создается всей совокупностью учебных элементов, включенных в определенные связи. Можно выделить следующие типы связей: *взаимодействие, порождение, преобразование, строение, управление и функциональные связи*. Часто связь сама выступает как учебный элемент, то есть как информация, подлежащая усвоению.

Для составления спецификации учебных элементов необходимо провести структурно-логический анализ содержания, то есть выделить сами УЭ, а также установить связи между ними. Выделенные УЭ следует дифференцировать, во-первых, по уровням усвоения понятий: знакомство, воспроизведение, применение, трансформация. Во-вторых, вычленив *опорные* и *новые* понятия. На основе опорных понятий формируются новые знания и приемы умственной и практической деятельности. Между опорными и новыми понятиями возможны различные связи, что и определяет структуру учебного материала.

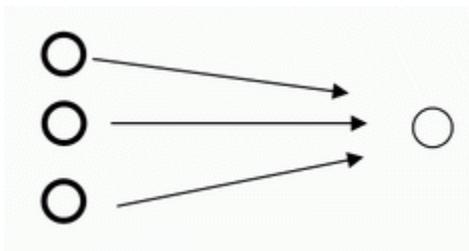
1. Прямые единичные связи.

2. Опосредованные связи. Новое понятие сформировано путем логических рассуждений.

3. Связь нового понятия с несколькими исходными. Чем больше элементов имеют связь с новым понятием, тем сложнее сделать правильный вывод и больше вероятность ошибок.

Спецификация учебных элементов как форма наглядного отображения структуры учебного материала, представляет собой таблицу, в которой представлены: перечень изучаемых понятий, уровни их усвоения и время изучения (то есть, опорное это понятие или новое), иногда добавляется тип ООД (ориентировочной основы действий) и условное обозначение. Как правило, понятие №1 совпадает с темой. Типы ООД могут различаться на основании основных характеристик: по обобщенности (конкретные и обобщенные), по полноте (полные и неполные) и по способу получения (составленные самостоятельно или предъявленные в готовом виде). Введение условных обозначений поможет впоследствии при разработке опорных конспектов и других знаковых моделей информации, например, при разработке УЭ при формировании понятия «категория рода».

Таблица – Модель формирования понятия «категория рода» на основе УЭ

Опорные понятия	Новые понятия	№	УЭ	Условные обозначения	Уровень усвоения
+		1	Одушевленность	кто/что	3
+		3	Окончание	<input type="text"/> а/я о/е	2
+		4	Изменяемость	<input type="text"/> <input type="text"/>	2
	+	2	Род	м/ж/ср	1

Главными элементами дидактического сценария являются учебные единицы, дидактико-психологическое предназначение которых определяется содержанием образования.

Контролирующие учебные элементы являются главным механизмом построения причинно-следственных связей между образовательными и корректирующими учебными элементами, что формирует и управляет интерактивным взаимодействием субъектов обучения с информационной обучающей средой как объектом познания. В то же время контролирующие учебные элементы выполняют в дидактическом сценарии и функцию оценивания компетентностных достижений обучаемых по четырем группам критериев, применяемых при 12-балльной системе оценивания.

Первый уровень объединяет три группы критериев:

- овладение учебным материалом на уровне элементарного распознавания и пояснения отдельных фактов и объектов с помощью отдельных слов или односложных предложений;
- овладение учебным материалом на уровне его элементарного изложения в форме отрывочных предложений;
- овладение учебным материалом на уровне отдельных фрагментов, составляющих незначитель-

ную его часть.

Второй уровень объединяет также три группы критериев:

- овладение учебным материалом на начальном уровне и воспроизведение значительной его части в репродуктивном формате;
- овладение учебным материалом на более высоком уровне от начального и способность логического воспроизведения значительной его части с помощью корректирующих дидактических кадров;
- овладение учебным материалом, обеспечивающим воспроизведение значительной части его основных положений, умение проводить анализ, делать выводы, исправлять допущенные ошибки, прибегая к использованию корректирующих дидактических кадров.

Третий уровень объединяет такие три группы критериев:

- овладение учебным материалом на уровне, обеспечивающем его применение в стандартных ситуациях, с частичным контролем выполняемых действий, представлением отдельных примеров из собственного опыта, подтверждающих определенные положения выученной теории;
- овладение учебным материалом на уровне сопоставлений, обобщений, систематизации информации, использования на практике и исправления ошибок, подбора аргументации с использованием корректирующих дидактических единиц и кадров;
- овладение учебным материалом на уровне его свободного использования при выполнении практических задач и принятия решения в стандартных ситуациях с исправлением ошибок, подбором убедительной аргументации в рамках выученного учебного материала.

Четвертый уровень объединяет следующие три группы критериев:

- овладение учебным материалом на уровне начальных творческих способностей, самостоятельного определения отдельных целей образовательной деятельности, оценки отдельных новых фактов, явлений, идей, поиска источников информации и ее использования в соответствии с предложенными целями;
- овладение учебным материалом на уровне свободного высказывания собственного мнения, определения программы личной познавательной деятельности, самостоятельной оценки различных жизненных явлений и фактов, с проявлением собственной позиции, использования знаний и умений в нестандартных ситуациях;
- овладение учебным материалом на уровне личных творческих способностей, самостоятельного развития одаренности и склонности, самостоятельного добывания знаний.

Приведенное выше описание таксономических и компетентностных уровней оценивания дают возможность сформировать основные требования к содержательной части дидактического сценария и динамике его реализации в информационной обучающей среде.

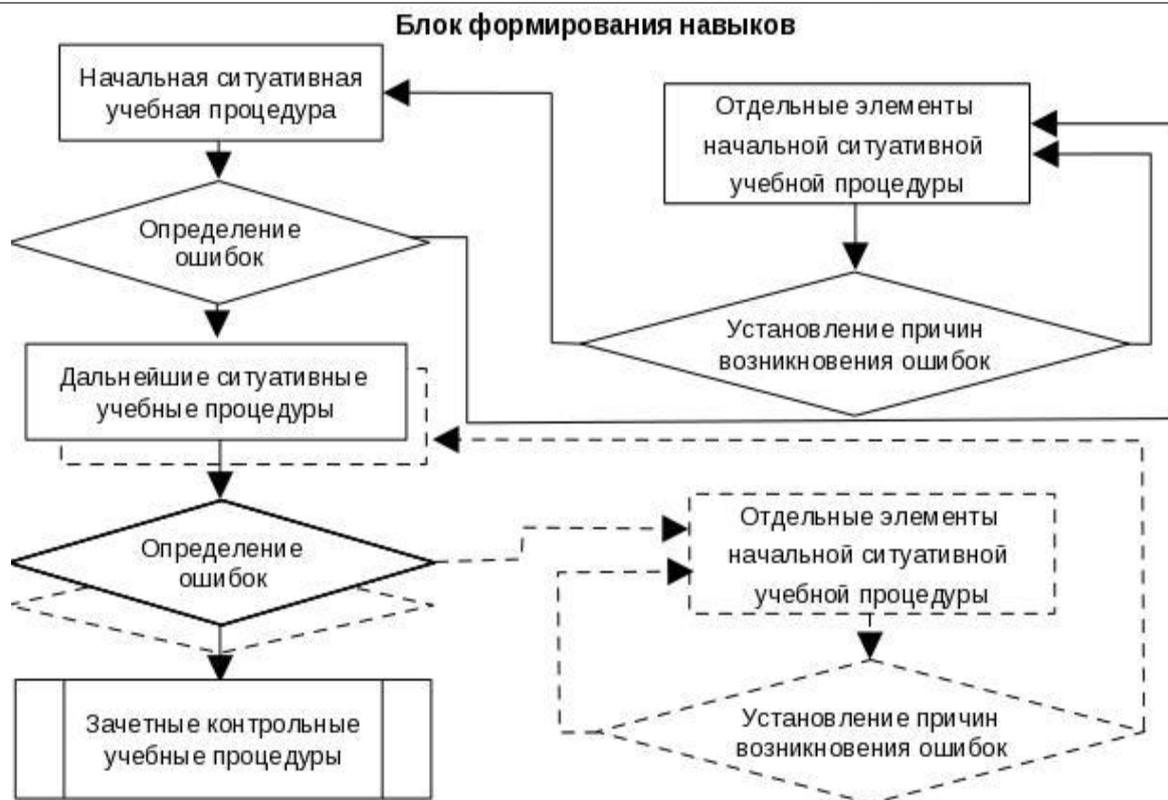

Рисунок 3 – Построение дидактического сценария формирования навыков на основе учебных элементов

Дидактический сценарий и динамика его реализации в информационной обучающей среде, по сути, это и есть модель, которая должна иметь основополагающее начало для организации познавательного процесса. К основным требованиям, предъявляемым к дидактическому сценарию в контексте его алгоритмического построения, относятся:

- природосоответствующие, систематизированные на основе структурно-логических и межпредметных связей объекты, факты, явления и их состояния в реальном масштабе времени, а также механизмы проявления личностного опыта, способностей и качеств субъектов познавательной деятельности;
- педагогически адаптированную в соответствии с заказом (государственным образовательным стандартом) систему знаний, умений, навыков, компетенций, опыта и эмоционально-ценностного отношения к окружающей действительности;
- информационно-рецептивный, репродуктивный, проблемный, эвристический, исследовательский методы взаимодействия с объектами информационной обучающей среды при выполнении системных, последовательных и взаимосвязанных действий субъектов познавательной деятельности;
- искусственно созданные объекты, специально используемые для образовательных целей в качестве носителя учебной информации, а также инструменты учебно-познавательной деятельности
- совокупность вариантов осуществления педагогического общения между субъектами познавательной деятельности.

Методологической основой проектирования информационной обучающей среды является теория программированного обучения (В.П. Беспалько, П.Я. Гальперин, Н.Ф. Талызина), а алгоритмического построения дидактического сценария и реализации изложенных выше требований – разработанная Л.Н. Ландой теория и практика «Алгоритмизация в обучении» [8; 9].

Алгоритмизация обучения в данном случае выступает как механизм разработки дидактического сценария уроков, как при непосредственном, так и при опосредованном взаимодействии ученика и учителя.

Схему алгоритмического построения дидактического сценария в определенной мере можно отнести к невербальной (формализованной) модели, которая включает три ключевых блока, одинаковых по принципу построения, но разных по целевому и содержательному назначению.

Первый блок реализует знаниевую составляющую урока, второй – и третий направлены на форми-

рование умений и навыков, а их сценарная ориентация, особенно третьего блока, который формируется на принципе реализации ситуативных игровых процедур, на поиск конструктивных решений.

Современный урок и сейчас рассматривался не как статическая, а как вариативная и постоянно изменяющаяся форма организации учебной деятельности школьников. Главное же направление этого развития видится в стремлении добиться того, чтобы урок стал результатом творчества учителя и учащихся, чтобы он отражал те ведущие тенденции и изменения, которые произошли в обществе и в системе школьного образования.

Урок – это та часть учебного процесса, где реализуются все основные проблемы обучения, воспитания и развития личности. Эффективный и творческий урок требует серьезной психолого-педагогической и методической подготовки учителя, и какими бы хорошими ни были программы, учебники и методические пособия, плохой урок все испортит.

В настоящее время особое значение придается тем идеям и направлениям, которые могут быть реализованы в системе технологий личностно ориентированного и развивающего обучения.

На это ориентируют школу и основные требования Государственного образовательного стандарта, который делает значительный шаг к обновлению и к разгрузке содержания обучения, с одной стороны, а с другой – впервые нормативно закрепляет вариативность, дифференциацию и индивидуализацию обучения в современной школе. Стандарт утверждает идею личностно деятельностного обучения и его развивающую функцию. Он нацелен на большую практическую направленность и жизненную востребованность полученных результатов. Образовательный стандарт ориентирует школу на переход от старых к новым принципам образования, от безличностной, «знаниевой» к деятельностной системе обучения, направленной на умственное и общее развитие учащихся. Достигается модернизация образования и вследствие нового подхода к содержанию образования, в частности к отбору и структурированию дидактического предметного материала.

Таким образом, ориентация стандартов на модернизацию школы предполагает не только качественное изменение содержания обучения, но и обновление соответствующих ему методов, средств и форм обучения с учетом новых реалий в обществе и новых закономерностей самой системы образования – переход от предметно ориентированного к личностно ориентированному при обновлении их средств и методов обучения за счет усиления их развивающей направленности. Оно имеет место и в обществе и, бесспорно, влияет на основные установки и ценностные ориентации современного человека. Осуществляя программированный подход к процессу обучения, рассматривая его в контексте управления формированием и развитием, информационная обучающая среда выступает эффективным механизмом создания необходимых условий для всестороннего развития творческого потенциала учеников, развития одаренности ребенка на основе интеграции, гуманизации, экологизации содержания образования и деятельностного подхода к учебе и воспитанию.

1. Брушлинский А.В. *Субъект: мышление, учение, воображение.* – М.: Прогресс, 1996. – 212 с.
2. Загвязинский В.И. *Теория обучения: Современная интерпретация: Учеб. пособие.* – М.: Академия, 2001. – 192 с.
3. Лаврентьев Г.В., Лаврентьева Н.Б. *Инновационные обучающие технологии в профессиональной подготовке специалистов.* – Барнаул: Изд-во АлтГУ, 2002. – 156 с.
4. Штейнберг В.Э. *Дидактические многомерные инструменты. Теория, методика, практика.* – М.: Наука, 2002. – 229 с.
5. Гурина Р.В. *Фреймовые схемы-опоры как средство интенсификации учебного процесса // Школьные технологии.* – 2004. №1. – С. 184-195.
6. Селевко Г.К. *Современные образовательные технологии: Учебное пособие.* – М.: Народное образование, 1998. – 256 с.
7. Остапенко А.А. *Моделирование многомерной педагогической реальности: теория и технологии.* – М.: Просвещение, 2005. – 266 с.
8. Кларин М.В. *Инновационные модели обучения в зарубежных педагогических поисках: Пособие по спецкурсу.* – М.: Арена, 1994. – 222 с.
9. Скворский В.Я. *Методические указания по разработке структуры учебной информации.* – М.: Изд-во МАДИ, 1980. – 80 с.
10. Ланда Л.Н. *Алгоритмизация в обучении.* – М.: Наука, 1986. – 98 с.
11. Беспалько В.П. *Слагаемые педагогической технологии.* – М.: Высшая школа, 1989. – 101 с.

ШАҒЫН ЖИНАҚТЫ МЕКТЕП МҰҒАЛІМДЕРІН ДАЯРЛАУДЫҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Т.Н. Жүндібаева – п.ғ.к., аға оқытушы, Абай атындағы ҚазҰПУ

Қазақстан Республикасы білім беру жүйесіндегі білім беру мекемелерінің ерекше түрі – шағын жинақты мектептер. Шағын жинақты мектеп – қоғамның талаптарына сай, білім алуда оқушылардың сұранысын қанағаттандыруды қамтамасыз ететін, Үкіметіміздің мектеп туралы нормативтік құжаттарымен анықталған білім ошағы.

Шағын жинақты мектептің тарихы ерте кезден басталады. Қазақстан топырағында ондай мектептің пайда болуы Ы.Алтынсариннің ағартушылық қызметімен тікелей байланысты. Содан бері бұл үлгідегі мектептің өзекті мәселелері күн тәртібінен түскен емес.

Алайда шағын жинақты мектептер сақталуы қажет. Себебі қазіргі кезде ауылды сақтап қалу, оны өркендетіп, халық экономикасының артуына өз үлесін қостыру мемлекеттің негізгі стратегиялық міндеттерінің бірі болып отыр. Бұл жағдайда ауылдарды сақтап қалудың бір шарты онда балалардың білім алуына жағдай жасау. Қай ата-ана өз баласының жырақта, интернаттар мен немесе ағайын туыстарының қолында өсіп, тәрбиеленгендігін қалайды? Кез келген ата-ана өз баласының отбасында тәрбиеленіп өсуін қалайды. Себебі баланың қалыптасуы мен дамуында ата-анасының өмір сүру дағдылары, отбасында қалыптасқан салт-дәстүрлер, олардың қамқорлығы ерекше рөл атқаратындығы белгілі.

Бұл мәселені ойдағыдай шешудің бір жолы шағын кешенді мектептердің әрі қарай да өмір сүруіне жағдай жасау болып табылады. Бұл тұрғыда бірталай шаралар атқарылып жатыр:

– біріншіден, ҚР 2010-2020 жылдары шағын жинақты мектептерді дамыту тұжырымдамасының жобасы ұсынылуы;

– екіншіден, Республика көлемінде шағын жинақты мектептердің мәселелерін талқылау, оны жетілдірудің өзіндік жолдарын қарастыру мақсатында педагогикалық форумның өткізілуі;

– үшіншіден, 2010 жылдың қаңтар айында Ақтөбе облыстық кадрлар біліктілігін арттыру және қайта даярлау институтында «Шағын жинақты мектептің ғылыми-әдістемелік зерттеу лабораториясының ашылуы соның айғағы.

Ғалымдардың осы мәселеге қатысты еңбектеріне талдау жасай келе, шағын жинақты мектептерді дамытуда бірқарат өзекті мәселелер туындап отырғанын байқауға болады. Солардың бірі – шағын жинақты мектептерге педагог кадрларды даярлау және сол мектептерде жұмыс атқарып жүрген мұғалімдердің біліктілігін арттыру мәселесі.

Шағын жинақты мектептегі сабақтың табыстылығы мұғалімнің педагогикалық білімі мен біліктілігіне, өз іс-әрекетін және оқушылар іс-әрекетін ұтымды ұйымдастыра білу шеберлігіне байланысты. Сондықтан шағын жинақты мектеп мұғалімдерін жоғары мектепте даярлау бүгінгі күнгі өзекті мәселелердің қатарында тұр.

Бұл мәселені шешудің бір жолы жоғары оқу орындарының оқу жоспарларындағы кәсіби пәндер цикліндегі нақты пәнді оқытудың әдістемесі мазмұнына міндетті түрде шағын кешенді мектептерде сол пәнді оқыту ерекшеліктері енгізілуі қажет. Сондай-ақ таңдау компонентіне шағын жинақты мектептерде пәнді (қазақ тілі немесе т.б.) оқыту әдістемесі деген арнайы пән енгізіліп, оның кредит саны екіден кем болмауы қажет. Себебі студентке таңдау пәні ретінде ұсынылса оны студент таңдауы да таңдамауы да мүмкін. Сонымен қатар егер міндетті компонент мазмұнына енгізілсе, арнайы типтік бағдарлама жасалынып, министрлікпен бекітіледі. Бұл оқу пәнінің мазмұнын жүйелеуге мүмкіндік береді.

Шағын кешенді мектептерге кадрлар даярлауда кездесетін тағы бір қиындық теориялық білімнің тәжірибемен ұштасуы. Студенттер нақты теориялық білім алғанымен, тәжірибе жүзінде оның қалай жүзеге асырылып жатқандығын көре алмайды және өздерінің білімдерін тәжірибеде қолданып көруге мүмкіндігі болмай отыр.

Шағын жинақты мектептердегі сабақтың өзіндік ерекшелігі болуына байланысты оны студенттер өз көздерімен көруі қажет. Бұл тұрғыда 2010 оқу жылында Абай атындағы Қазақ Ұлттық педагогикалық университетінің бастауыш оқыту педагогикасы мен әдістемесі мамандығының 4 курс студенттерін мектепке дейінгі, бастауыш білім беру және педагогика кафедрасының аға оқытушылары Әзімбаева Д.Қ. мен Бекбаева М.Т. Іле ауданы Жана арна ауылындағы шағын жинақты мектептің бастауыш сыныптарында өткізілген сабаққа және жалпы мектептің тәрбие сағатына қатыстырып, студенттердің теориялық білімдерін тәжірибе жүзінде бекітулеріне мүмкіндік берді.

Алайда мұндай жағдайлар жүйелі түрде жүзеге асуы үшін шағын жинақты мектеп пен жоғары оқу орындары арасында арнайы келісім шарттар жасалынуы қажет деп ойлаймыз.

Қазіргі кезде шағын жинақты мектеп пен жоғары оқу орындарының арасында тығыз байланыс орнату қажеттілігі күннен күнге артып отыр. Себебі бұл бір жағынан болашақ кадрларды сапалы даярлауға мүмкіндік берсе, екінші жағынан шағын жинақты мектеп мұғалімдерін ғылыми зерттеу жұмыстарына тартуға, олардың өз тәжірибелерін насихаттауға және тәжірибелі ғалым-әдіскерлерден ғылыми-әдістемелік кеңестер алуға, әр түрлі ғылыми практикалық конференцияларға қатысуға мүмкіндік тудырар еді.

Шағын жинақты мектеп мұғалімдерін даярлауда кездесіп отырған тағы бір қиыншылық мұғалімдерге арналған оқу-әдістемелік құралдардың тапшылығы және ғалымдардың өздігінен шығарған оқу-әдістемелік құралдарының шағын жинақты мектеп мұғалімдеріне жетпеуі.

Бұл жағдайды шешу үшін өкімет тарапынан шағын жинақты мектептерде пәндерді оқытудың әдістемесі бойынша оқу-әдістемелік құралдар конкурсын ұйымдастырып, соның нәтижесі бойынша үздік жұмыстарды арнайы баспадан шығару жұмыстары жүргізілсе өте жақсы болар еді. Сонда ғана оқу-әдістемелік құралдардың сапасы да саны да дұрыс болар еді. Шағын жинақты мектеп мұғалімдері бір күнде бірнеше сыныпта оқытылатын әртүрлі пәндерге қатар дайындалатындықтан оларға мүмкіндігінше барлық пәндерден тәжірибелі мұғалімдермен әдіскер ғалымдар бірлесіп жасалған сабақ жоспарларының үлгісі баспадан шығарылып, ұсынылса шағын жинақты мектеп мұғалімдеріне үлкен көмек болар еді деп ойлаймын. Бұл мұғалімдерге таптырмайтын құрал да.

1. Концепция развития малокомплектной школы в Республике Казахстан на 2010-2020 годы // Сайт Министерства образования и науки РК.

2. Адильгазинов Г.З., Хмель Н.Д. Особенности организации управления педагогическим процессом в малокомплектной школе: Учебное пособие. – Усть-Каменогорск: Изд-во ВКГУ, 2002. – 260 с.

Резюме

В данной статье рассматриваются актуальные проблемы подготовки учителей малокомплектной школы.

Summary

The actual issues of teacher preparation for rural school are disclosing in a given paper.

УДК 378-055.2-057.875;796(574)

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ СРЕДСТВ ФИЗИЧЕСКОЙ КУЛЬТУРЫ В ПРОФЕССИОНАЛЬНО-ФИЗИЧЕСКОЙ ПОДГОТОВКЕ СТУДЕНТОВ

М.Х. Испулаев – кафедра образовательной физической культуры, КазНПУ им. Абая

Молодежь должна регулярно заниматься физической культурой, спортом. Физическое и духовное развитие учащейся молодежи органически дополняет друг друга и способствует повышению социальной активности личности. Студенческий возраст имеет особо важное значение как период наиболее активного овладения полным комплексом социальных функций взрослого человека, включая гражданские, общественно-политические, профессионально-трудовые.

Физическая культура – это средство не только физического совершенствования и оздоровления, но и воспитания социальной, трудовой и творческой активности молодежи, существенно влияющего на развитие социальной структуры общества. В частности, от физической подготовленности, состояния здоровья, уровня работоспособности будущих специалистов во многом зависит выполнение ими социально-профессиональных функций [1].

Постоянно растущий объем информации, усложнение учебных программ, различные общественные поручения делают учебный труд студенческой молодежи все более интенсивным и напряженным. Зачастую это приводит к уменьшению двигательной активности (гиподинамии), а одновременное увеличение нагрузки на психику отрицательно влияет на организм, затрудняет учебу и физическую подготовку к будущей производственной деятельности.

Физическому воспитанию принадлежит большая роль в совершенствовании человеческих способ-

ностей, физической природы. В процессе физического воспитания осуществляется функциональное совершенствование организма человека, формирование и улучшение его жизненно важных физических качеств, двигательных навыков, умений и знаний. Диапазон возможностей в совершенствовании физической природы человека практически безграничен.

В процессе обучения у молодежи следует постоянно вырабатывать навыки здорового образа жизни. Необходимо помнить, что систематические занятия физической культурой и спортом сохраняют молодость, здоровье, долголетие, которому сопутствует творческий трудовой подъем. Соблюдение гигиенических норм, создание в студенческих коллективах хорошего психологического климата, стимулирование занятий массовой физической культурой, правильная организация рабочего времени – необходимые условия здорового образа жизни. Огромное значение имеет сознательное отношение к занятиям физическими упражнениями [1, 2].

Комплексное решение задач физического воспитания в ВУЗе обеспечивает готовность выпускников к более активной производственной деятельности, способность быстрее овладевать навыками, осваивать новые трудовые профессии. Физическая культура способствует проявлению лучших свойств личности студента.

В процессе занятий физической культурой и спортом вырабатываются сознательное и активное отношение к общественной работе, определенные умения и навыки к этой важной форме деятельности, основывающейся на принципах демократии и гласности. Физическая культура развивает общественную активность студентов.

Участие молодежи в сложной общественной деятельности, важнейшими компонентами которой являются производительная и внепроизводительная сферы, труд и свободное время, постоянно и динамично изменяет комплекс биологических, психофизиологических, социальных функций и состояний человека. В этих условиях возрастает роль целенаправленной физической подготовки, которая в большинстве случаев бывает важным действенным, а иногда и решающим средством приспособления человека к новым условиям [3].

Согласно трактовке современных учебников физическое воспитание – это обучение движениям, развитие физических качеств человека. Во всех отечественных словарях обучение и развитие трактуется не как воспитание, а как образование [5].

Физическое образование в учебных заведениях вооружает студентов знаниями о влиянии физических упражнений на организм человека, развивает физические качества (способности), двигательные навыки, обеспечивает физическую подготовку молодежи к жизни, общественно-политической деятельности.

Целью физического образования студенческой молодежи следует считать формирование системы специальных знаний, позволяющих оперировать общими понятиями, закономерностями, принципами, фактами, правилами теории и практики физической культуры.

В образовательную деятельность преподаватели физического воспитания, должны включать компоненты, которые относятся к духовной сфере студентов, – это содержание мыслей и чувств, ценностных ориентации, степень развития интересов и потребностей, убеждений, что в конечном итоге определяет их социальную деятельность и содействует подготовке гармонично развитых высококвалифицированных специалистов.

Таким образом, физическое образование как вид образования есть специально организованный и сознательно управляемый педагогический процесс, направленный на всестороннее физическое развитие студенческой молодежи и профилактику нервного и психофизического истощения студента.

Главным результатом функционирования системы физического образования является всестороннее физическое развитие человека – физическая культура личности (физическая подготовленность, физическая готовность или физическое совершенство), обеспечивающая успешное овладение ею и выполнение тех или иных задач, поставленных перед обществом.

Учебные занятия являются основной формой физического образования и планируются в учебных планах по дисциплине.

Целью физического воспитания в вузе является формирование физической культуры студента как системного качества личности, неотъемлемого компонента общей культуры будущего специалиста, способного реализовать ее в учебной, социально-профессиональной деятельности, а также как средство профилактики нервного и психофизического истощения [2].

Курс физической культуры предусматривает решение следующих задач:

- содействие разностороннему развитию организма, сохранению и укреплению здоровья, повы-

шению уровня общей физической подготовленности, развитию профессионально важных физических качеств и психомоторных способностей будущих специалистов;

- овладение системно упорядоченным комплексом знаний, охватывающим философскую, социальную, естественнонаучную и психолого-педагогическую тематику, тесно связанную с теоретическими, методическими и организационными основами физической культуры;

- формирование потребности студентов в физическом самосовершенствовании и поддержании высокого уровня здоровья через сознательное использование всех организационно-методических форм занятий физкультурно-спортивной деятельностью;

- формирование навыков самостоятельной организации досуга с использованием средств физкультуры и спорта;

- овладение основами семейного физического воспитания, бытовой физической культуры.

Потенциальные возможности в области двигательной деятельности, которыми человек наделен от природы и которые он в течение жизни использует недостаточно, физическая культура позволяет раскрыть, развить в полной мере. При этом расширяются представления о возможных резервах и «пределах» развития физических качеств.

Недостаток движений способствует детренированности организма. Малоподвижный образ жизни является одной из главных причин тяжелых хронических заболеваний внутренних органов. При этом ухудшается умственная работоспособность, происходят отрицательные изменения в центральной нервной системе, снижаются функции внимания, мышления, памяти, ослабляется эмоциональная устойчивость.

Приведем краткую характеристику прикладной действенности некоторых видов спорта, рекомендуемых для студентов [3].

Виды спорта на выносливость (бег на средние дистанции, лыжные гонки, плавание, пеший туризм, велоспорт, гребля, конькобежный спорт). Регулярные занятия формируют прикладные навыки рациональной ходьбы, бега; обеспечивают высокий уровень динамической работоспособности, функционирования и надежности сердечно-сосудистой, дыхательной систем и системы терморегуляции; общей адаптационной способности; развитие высокого уровня общей выносливости, устойчивости к неблагоприятным метеорологическим факторам производственной среды, интоксикации; развитие целеустремленности, дисциплинированности, настойчивости, самостоятельности, стойкости.

Виды спорта, требующие сложной сенсорно-моторной координации в вариативно-конкретной ситуации (баскетбол, волейбол, ручной мяч, регби, теннис, хоккей, футбол; все виды борьбы, бокс). Формируются навыки и умения оперативных и коллективных действий; обеспечивается достаточно высокий уровень общей работоспособности, функционирования центральной нервной, сердечно-сосудистой, дыхательной систем, зрительного, слухового, двигательного анализаторов; развиваются общая выносливость, ловкость, ловкость рук, пальцев, простая и сложная двигательная реакция, быстрота и точность движений, умение дозировать небольшие силовые напряжения, распределение и переключение внимания, оперативное мышление, эмоциональная устойчивость, инициативность, решительность, чувство коллективизма.

Таким образом, виды спорта, требующие предельно напряженной нервной деятельности (стрельба пулевая, из лука, шахматы). Регулярная тренировка обеспечивает выработку навыков выполнения двигательных заданий в условиях, требующих предельного напряжения нервной деятельности. Хорошее состояние центральной нервной системы, зрительного анализатора, развивает способность дозировать небольшие силовые напряжения, статическую выносливость мышц рук, спины, туловища (стрельба из лука), реакцию слежения (стрельба), концентрацию и устойчивость внимания, оперативное мышление, эмоциональную устойчивость, выдержку и самообладание, терпение, решительность.

1. *Вопросы физического воспитания.* / Под ред. Борилкевича В.Е. – Ленинград: Издательство ЛГУ, 1991.
2. *Методические рекомендации по физическому воспитанию студенческой молодежи.* – М.: Высшая школа, 1988.
3. *Раевский Р.Т. Профессионально-прикладная физическая подготовка студентов ВУЗов,* – М.: ФиС, 1985.
4. *Толовин В.А. Физическое воспитание.* – М.: Высшая школа, 1988.
5. *Физическая культура студентов ВУЗов.* / Под ред. Жолдака В.И. – Воронеж: Издательство ВГУ, 1991.
6. *Физическое воспитание студентов и учащихся.* / Под ред. Петрова Н.Я. – Минск: Изд-во «Полымя», 1988.

Бұл мақалада жоғары оқу орындарында оқу барысында жоғарғы спорттық нәтижелерге жетудің жолдары қарастырылған. Сонымен қатар, студенттерге білім беру мен студенттік спорт туралы айтылған.

Summary

In article problems of achievement of high sports results in training at university are considered. In article also it is told student's formations and student's sports.

ҚАЗІРГІ БІЛІМ БЕРУДЕГІ ЖАҢА ТЕХНОЛОГИЯЛАРДЫ ПАЙДАЛАНУДЫҢ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Ш.А. Нұржанова – мектепке дейінгі және бастауыш білім беру теориясы мен әдістемесі кафедрасының доценті, Абай атындағы ҚазҰПУ

Қазақстан Республикасының «Білім туралы» Заңында, Елбасының «Қазақстан-2030» стратегиялық бағдарламасы мен «Дарын», «Болашақ» бағдарламаларында, Қазақстан Республикасында 2015 жылға дейінгі білім беруді дамыту тұжырымдамасында оқушыларға нәтижеге бағытталған білім беру арқылы оның ресурстық мүмкіндіктері мен шығармашылық дағдыларын дамытуға қолайлы жағдай туғызу – ең негізгі міндеттер деп айқындалған.

Қазақстан Республикасының «Білім туралы» Заңында «Білім беру жүйесінің басты міндеті – ұлттық және жалпы адамзаттық құндылықтар, ғылым мен практика жетістіктері негізінде жеке адамды қалыптастыруға, дамытуға және кәсіптік шыңдауға бағытталған сапалы білім алу үшін қажетті жағдайлар жасау; жеке адамның шығармашылық, рухани және күш-қуат мүмкіндіктерін дамыту, адамгершілік пен салауатты өмір салтының берік негіздерін қалыптастыру, даралықты дамыту үшін жағдай жасау арқылы ой-өрісін байыту» деп атап көрсетілген. Аталған міндеттерді жүзеге асыру үшін оқытудың жаңа технологияларын, қашықтан оқыту, ақпараттық-коммуникациялық технологияларды енгізу және тиімді пайдалану секілді ауқымды мәселелер анықталады, білім беру жүйесіндегі басты ұстаным ретінде әркімнің өзінің білім алуға деген жеке әлеуетін қоғамда барынша пайдалануға көмектесетін оқыту жүйесін дамытуды, білім мен ғылымның, өндірістің кірігуі арқылы тұлғаның кәсіптік бағдарлауын қамтамасыз етуді көздейді.

Қазақстанның тәуелсіз мемлекет ретінде қалыптастыру барысында орта білім берудің жүйелі реформалануы қоғамдық тұрғыдан үлкен маңызға ие болды. Білім беруді реформалауды жүзеге асырудың және бір маңызды сипаты қазіргі уақыттағы оқыту процесін технологияландырудың қажеттілігінен туып отыр. Осыған орай соңғы кезде оқытудың әр түрлі педагогикалық технологиялары жасалып, мектеп практикасына енгізілуде.

Профессор Қараев Жаумбай Амантурлиевич педагогикалық ғылымдарының докторы, физика-математика ғылымының кандидаты. Оның жұмыстарында еліміздің көптеген мектептерінде қолданылып жүрген:

- Оқытуды дербестендіру мен деңгейлік дифференциалдау.
- Білім беруді демократияландыру мен ізгілендіру принциптеріне негізделген жаңа педагогикалық компьютерлік технология алғаш рет зерттелген. Егер осы жұмыстарда қарастырылған оқытудың педагогикалық технологиясын оқу-тәрбие процесіне, оқытудың жаңартылған жүйесінің жобасы ретінде енгізетін болсақ, онда:

- Білімді демократияландыруға және ізгілендіруге;
- Оқыту сапасын арттыруға;
- Басқару тиімділігін жетілдіруге;
- Оқушылардың дамуына бақылау жасауға;
- Оған сәйкес бағалауға болатыны дәлелденіп отыр.

Педагогикалық технология дегеніміз – тәжірибеде жүзеге асырылатын белгілі бір педагогикалық жүйенің жобасы.

Педагогикалық технологиялар жайында айта келе, Ж.А. Қараев технологияға тән төмендегідей ерекше сипаттамаларды ұсынады: міндетті білім беру деңгейінде барлық оқушылардың түгелдей оқыту мақсатына жетуіне жүз пайыздық кепілдеме, болмаса міндетті деңгейде; оқыту мақсатын диагностикалықпен қою және оқыту нәтижелерін әділетті бағалау; оқушының өзінің оқу-танымдық іс-әрекетінің мазмұнын анықтайтын оқу үрдісі құрылымының болуы; дидактикалық үрдістердің біртұтастығы.

Оқыту әдістері мен технологиясының сипаттамасы

Оқыту әдістері	Оқыту технологиясы
Оқыту әдістері мен тәсілдерінің жиынтығы; пәнді оқыту әдістері туралы ғылым. Оқушының білім беру деңгейін көтеруге бағытталған оқу-танымдық іс-әрекетін ұйымдастыру тәсілдері (педагогикалық жағдайлар шеңберінде)	Әрекеттің мәнін білдіреді, нәтиженің қалыптасуына әкелетін әрекетті сырттай дайындау. Жобалау негізінде шаралар мен ережелердің жиынтығынан құрастырылған біртұтас оқу үрдісін ұйымдастыру тәсілдері.
Педагогикалық жағдайларды ұйымдастыру тәсілдерінің белгілері және сипаты, оларды қолдануға ұсыныстар.	Тұжырымдылық, ПТ-ға тән технологиялықтың белгілері, құрылымды, жүйелілікті, оқу үрдісі мен іс-әрекетті басқаруды қамтамасыз етеді.
Тәжірибеде педагог шеберлігін суреттейді. Ішкі сезімді, шеберлікті, тосыннан (экспромтты) дайындайды.	Жекелік пен саралау ұстанымдарын ескере отырып, оқушы мен мұғалімнің өзара байланысты іс-әрекеті, экспромтық болмауы.
Пәннің, мұғалімнің жеке тұлғасы мен жағдайына, сыныптың жас ерекшелігіне тәуелді.	Пәнге мұғалімнің жеке тұлғасы мен жағдайына, сыныптың жас ерекшелігіне, мотивациялық және басқа да ерекшеліктеріне тәуелділігі шамалы.
Тәжірибе тарату нәтижесінде немесе білімді жеткізудің жаңаша жолдарын ойлап табуда пайда болады.	Нақты жағдайларға байланысты жобаланып, берілген нәтижеге бағдарланады.
Мұғалімге және оның іс-әрекетіне бағдарланған.	Оқушының оқу-танымдық іс-әрекетінің мазмұны мен құрылымын анықтайтын оқу үрдісінің жобасын ұсынады.
Мұғалім ақпарат береді және ақпараттың меңгерілуін бақылайды.	Мұғалім тек мәлімет беріп қана қоймай, ақпараттың меңгерілуін бақылайды, сонымен қатар оқу іс-әрекетін басқарады.
Тиімсіз, кездейсоқ анда-сандағы көріністік кері байланыс.	Оқу үрдісінің ашықтығы, керібайланыс тұрақты және жүйелі, диалогты.
Бағыттылықтың мақсаты айқын емес	Мақсаттар бір мағыналы, диагностикалық қалыптасады және орталық құрамы болып табылады.
Деңгейлі ғылыми түрде дәлелденбеген	Мақсатқа жетуді бақылаудың жаппай, жүйелі, объективті әдістеріне мүмкіндік береді, қарастырады.
Оқу материалы меңгеру деңгейі бағаланбай, оны толық меңгеру мен ынта бағаланады.	Оқушының шағын мақсаттарға жетуі немесе жетпеуінің дәрежесін белгілеу ретінде диагностика іске асырылады және түсіндіріледі. Бағалауәділетті, бір мағыналы.
Мұғалім іс-әрекетін субъективті бағалау.	Мұғалім іс-әрекетін әділетті және бір мағынада бағалау.
Мектептегі білім беру сапасын әділетсіз мағынасыз бағалау.	Мектептегі білім беру сапасын әділетті, мағыналы бағалау.
Сабақтан тыс өзіндік іс-әрекет – (СТЭ) (үй тапсырмасы) оқушының барлығы үшін бірдей және қойылған мақсат пен күткен нәтижеге жетумен тікелей байланысы жоқ.	Оқушының сабақтан тыс өзіндік іс-әрекеті (СТЭ) мөлшерленген, шағын мақсаттың мазмұнымен анықталады және диагностиканың мазмұнына бағытталады.
Түзету жұмыстарының жүйесі жоқ.	Түзету іс-шаралары жүйелі, әр түрлі деңгейлі, мақсатқа жетуге бағытталған, диагностика мазмұнына сай.
ОТУ-нің тиімділігін арттыруға бағытталған, бірақ 60%-дан артық емес. Жоспарланған соңғы нәтижеге кепілдеме бермейді.	Барлық оқушыларды жоғары тұрақты нәтижерелерге жетелейді. 100 пайыздық нәтижеге жетуге кепілдеме береді.
Нәтижелердің қайталанбауы	Нәтижелердің қайталануы.

Жоғарыда айтылғандар негізінде, технология әдіс емес, сонымен бірге әдісті өзгертпейді деп қорытынды жасаймыз. Технология біртұтас оқу үрдісін, ал әдістеме – педагогикалық жағдайларды ұйымдастырады.

Білім беру тәсілдерін инновациялық технологиялар негізінде жетілдіру, оқыту мен тәрбиелеу ісін

ізгілендіру, ұлттық ерекшеліктерді ескере отырып даралап, саралап оқыту арқылы оқушының дамытуда білім, білік, дағдыны жетілдіруге негізделген білім беру педагогикада адамның өзін тануын және тұлғаның психикалық, физикалық саулығын қамтамасыз ету мәселелерін алға шығарып отыр. Инновациялық технологияларды қолдана отырып оқыту – бұл таным әрекетін ұйымдастырудың арнаулы формасы. Оқытудың бұл формасы алдына нақты және бағдарланған мақсат қояды. Сондай мақсаттарының бірі – оқу үрдісінің өнімділігін арттыратын оқушының ақыл-ой кемелдіктерін, өз жетістіктерін сезінетіндей жайлы жағдай тудыру. «Интерактивті оқыту» 1990 жылдары интернет желісінің дамуымен байланысты пайда болды. Осыған орай, көптеген ғалымдардың түсіндіруінше, интерактивті оқыту компьютер және интернет желісін пайдалану арқылы оқыту дегенге саяды.

Оқушының қай ортада болсын өзіндік әрекеттерді ұйымдастырып, оны басқарушы бола алатындай дәрежеге жеткізу үшін білім мазмұнын даму тенденциялары мен оқу үрдісін инновациялық технологиялар негізінде ұйымдастырып, сабақтың түрлері мен әдіс-тәсілдерін білімділік ұстанымы тұрғысында жетілдіру қажет.

«Инновациялық технологиялар» тіркесі бүгінгі күні педагогикада, оқу-тәрбие үрдісінде ең жиі қолданылатын ұғым болып отыр. Белгілі ғалым М.Поташич «Инновация – оқу бағдарламасын меңгеруде мұғалімнің оқытудың жаңа әдістемелері мен технологияларын тиімді игеру» деген анықтама берсе, Н.Талызин «Инновациялық технологияларды қолданудағы негізгі міндет: сабақ үрдісінде белгіленген мақсатқа жетуде ең тиімді әдістерді таңдай білу» деп анықтайды.

Қолдану ерекшелігі мен орнына байланысты жаңалық енгізудің бірнеше түрлері ажыратылады.

1. Технологиялық инновациялар – өнімдерді, өндірістің жаңа технологияларын дайындаудың жаңа тәсілі. Бұл жаңалықтар білім беру саласында оқытуда қолданылатын әртүрлі технологиялық құралдар мен жабдықтарға байланысты. Дидактикалық тұрғыдан алғанда, ақпараттық ортаға ену және бағдарламалық қамсыздандыру жаңа мүмкіндіктерге жол ашты.

2. Әдістемелік инновациялар – сабақ беру мен білім алу, тәрбиелеу және оқыту әдістемесі, оқыту және оқу саласындағы инновациялар. Олар білім беру саласында ең көп таралған, жаратылыстану ғылымдық және гуманитарлық пәндерді оқытуды мектепке дейінгі тәрбиеден бастап жоғары білімге дейін оқыту үрдісін, мамандарды дайындауды қамтиды.

3. Ұйымдастырушылық инновациялар – еңбекті ұйымдастырудың жаңа формалары мен әдістерін орындатуға қатынасы бар.

Педагогикалық технология ұғымына берген ғалымдардың пікіріне тоқтала кетсек, аталған ұғымды модел, әдіс, амал, тәрбие құралы, жүйе, жоба ретінде қарастырғанына көзіміз жетеді:

- өмірде іске асатын нақты педагогикалық жүйе, жоба – В.Л. Беспалько;
- дидактикалық жүйенің құрамдас процессуалдық бөлігі – М.Чошанюв;
- оқыту үрдісін жобалау, ұйымдастыру және өткізудің ойластырылған моделі – В.Монахов;
- арнайы лайықталған әдістер, амалдар, тәрбие құралдары түріндегі психологиялық-педагогикалық қондырғы – Б.Лихачев.

Ұстаз үшін ең басты мәселе – оқыту әдісін дұрыс таңдау. Педагогикалық жаңа технологиялар оқушының тірек құзырлығын қалыптастырып, оның жеке тұлғалық күшін арттырып, шығармашылық ойының дамуында басты рөл атқарады.

Жаңа технологияларды меңгеру мұғалімнің зияткерлік, кәсіптік, адамгершілік, рухани, азаматтық және басқа да көптеген адами келбетінің қалыптасуына игі әсерін тигізеді, өзін-өзі дамытып, оқу үрдісін тиімді ұйымдастыруына көмектеседі.

Инновациялық білім беру – іскерліктің жаңа түрі. Инновациялық қызмет оқу ісін дамытуға, пәндердің мәнін тереңдетуге, оқытушының кәсіптік шеберлігін арттыруға, басқа жаңа технологияларды енгізуге, пайдалануға және шығармашылық жұмыстар жүргізуге бағытталған. Мұндай технологияларды қолдану, біріншіден, мұғалім ұтады, яғни ол сабақты тиімді ұйымдастыруға көмектеседі, оқушының пәнге деген қызығуы артады, екіншіден, оқушы ұтады, себебі оның тақырып бойынша танымы кеңейеді.

Елімізде қозғалып отырған өзекті мәселе – білім беру жүйесінде оқытудың жаңа технологиясын енгізу, халықаралық коммуникациялық желілерге шығу, білім беруде ақпараттық технологияларды қолдану, тәжірибе және ғылым жетістіктері мен жеке тұлғаларды қалыптастыру және қазіргі заман талабына сай білім алуға қажетті жағдайлар жасау. Білім берудің жаңа жүйесі жасалып, оның мазмұнының түбегейлі өзгеруі, дүниежүзілік білім кеңістігіне енуі бүкіл оқу-әдістемелік жүйеге, оқушылар алдына жаңа талаптар мен міндеттер қойып отыр.

Инновациялық үрдіс – білім беру жүйесін жаңарту және дамыту, сонымен қатар қоғамның, еліміздің өз дамуында жаңаша қоғамның, әлемнің оқытушысы қажеттілігінен туындаған үрдіс.

Инновациялық білім беру құралдары: аудио-видео құралдар, компьютер, интерактивті тақта, интернет, компьютер-мультимедиялық құралдар, электрондық оқулықтары мен оқу-әдістемелік кешен, медиатека, инновациялық ақпараттық банк, инновациялық веб-сайт және т.б. Сондықтан да қазіргі таңда көптеген веб-қосымшалар, интерактивтік бағдарламалық өнімдер, қозғалмалы нысандар құрауға мүмкіндік беретін векторлық және графикалық бағдарламалық жабдықтар көптеп шығып, қолданыс табууда.

1. Селевко Г.К. *Современные образовательные технологии.* – М., 1998.
2. Бұзақова К.Ж. *Жаңа педагогикалық технология.* 2003.
3. Беспалько В.П. *Слагаемые педагогические технологии.* – М., Педагогика, 1998.
4. Сабыров Т.С. *Оқушылардың белсенділігін арттыру жолдары.* – Алматы, 1993.
5. Пышкало А.М. *Средство обучения математике.* М.: «Просвещение», 1980.
6. Джардринова М.Ж., Байжасарова Г.З. *Теоретика-методологические аспекты развития школьного и дошкольного образования в условиях ориентации на результат: коллективные монография.* – Алматы, 2003.
7. Селевко Г.К. *Педагогические технологии на основе активизации, интенсификации и эффективного управления УВП.* – М., 2005.

Резюме

В данной статье рассматриваются некоторые проблемы современных технологий в системе образования.

Summary

This article is considered some problems of modern technology in system of education.

ОСОБЕННОСТИ ЭКОНОМИЧЕСКОГО СОЗНАНИЯ СОВРЕМЕННОЙ СТУДЕНЧЕСКОЙ МОЛОДЕЖИ

Р.Н. Бегайдарова – *ст.преподаватель КазГосЖенПУ*

Экономическое сознание – одно из наиболее часто употребляемых в современных исследованиях понятий. Существуют различные интерпретации и методологические подходы к определению понятия «экономическое сознание». В зарубежной психологии принято использовать термины «экономическое мышление» и «экономическое поведение» (А.Смит, Дж.Катона, М.Вебер, Э.Дюркгейм, П.Сорокин, В.Парето) [1, с. 271].

Значительный интерес для исследования экономического сознания представляют работы российских ученых-педагогов Т.И. Заславской и Р.В. Рыбкиной, в которых обосновывается категория «экономическая культура», Л.С. Борисовой о формировании экономического сознания молодежи, Филиппова А.В. и Ковалева С.В. о взаимосвязи экономического сознания и самосознания [1, с. 273]

Экономическое сознание выступает как способ отражения экономических отношений, познания и сознательного использования социально-экономических законов. Оно представляет собой совокупность экономических знаний, идей, взглядов социальных общностей, отражающих экономическую действительность в конкретный исторический момент времени, а также выражающих отношение носителей экономического сознания к различным явлениям экономической жизни общества. Критериями, характеризующими состояние экономического сознания, являются его научность и отражение в нем современных реалий.

Экономическое сознание включает знания об основных законах развития рыночной экономики. Важной его частью является способность экономического мышления, творческий поиск путей повышения производительности труда, достижения высококачественного производственного результата при наименьших затратах. В этом контексте появляется необходимость в формировании у студентов новой экономической позиции и, соответственно, нового стиля мышления, экономического, востребованного современным временем.

Сущность экономического сознания связывается с систематизированными знаниями, основанными на научном познании и сознательном использовании социально-экономических законов.

В рамках социальной и экономической психологии экономическое сознание предлагается рассматривать как частную форму индивидуального или группового сознания, заключающуюся в разных формах знания индивидуального или группового субъекта о различных экономических объектах и его отношении к этому знанию.

Процесс развития экономического сознания студентов является результатом функционирования различных социальных процессов, процессов деятельности, организационных систем. Представляет чрезвычайно актуальным раскрытие феномена экономического сознания в контексте индивидуально-типологических и личностных характеристик субъектов, развития мотивационных процессов субъектов в современных условиях, обеспечения надлежащего уровня профессионализации. Необходимым и значимым является дифференцированный анализ влияния профессионального фактора на формирование экономического сознания студентов. В целом экономическое сознание является производным компонентом категории «социализация», так как оно развивается и формируется в рамках определенных социальных условий, детерминированных информационными, экономическими, психологическими воздействиями внешней (профессиональной, воспитательной, образовательной) среды.

Динамика экономического сознания студентов детерминирована следующими факторами: процессом (этапом) профессионализации в ВУЗе, профессиональной направленностью, личностными характеристиками (экстернальностью-интернальностью, мотивацией достижения успеха и избегания неудач), а также системой психологических отношений к экономическим, социально-психологическим, политическим сторонам жизнедеятельности человека.

В этом контексте профессиональная направленность влияет на структуру и развитие экономического сознания студентов, в частности на субъективную оценку экономического статуса студентов, экономические потребности, отношение к экономическому риску, уровень деловой и экономической активности, а также на социальные представления о собственнике и богатстве.

Базовыми компонентами экономического сознания студентов в процессе профессионализации в ВУЗе являются субъективный экономический статус, экономические потребности, отношение к собственности, экономическая мотивация.

На основе выраженности ведущих структурных компонентов экономического сознания студентов, выделяются следующие социально-психологические типы экономического сознания: малоактивный-довольствующийся; активный-уверенный; инертный-притязательный; равнодушный-низкоинформированный; стабильный-ориентированный.

Экономическое сознание выполняет ряд общественных функций:

1) Просветительская функция состоит в систематическом распространении экономических знаний, которые позволяют каждому человеку осмыслить свою трудовую деятельность, осознать степень ее экономической эффективности. Школьники усваивают истину, что экономика, развивающаяся на базе современной науки и техники, должна быть предельно рентабельной и эффективной. Студенту экономическое мышление необходимо для жизни в определенных условиях, а с другой, выступает как компонент, часть общего воспитания человека.

2) Развивающая функция экономического сознания заключается в формировании экономического мышления. Участник экономической сферы жизни общества осваивает свою деятельность в масштабах конкретного производства и всей системы. Он не просто исполнитель, а предприимчивый рационализатор, приводящий в действие свою фантазию, смекалку, расчетливость. Все это развивает творческую личность.

3) Воспитательная функция экономического сознания направлена на формирование у субъекта умения рачительного хозяйствования, бережливости, добросовестности, честного отношения к труду, соблюдения трудовой, технологической, сознательной дисциплины.

4) Организующая функция экономического сознания непосредственно связана с научной организацией труда, которая определяет расстановку сил, задает определенный режим и ритм работы, обеспечивает технологическую последовательность операций и качественный конечный результат.

5) Организованный труд рождает эстетику трудового процесса. Эстетическая функция экономического сознания направлена на развитие понимания каждым субъектом производственной деятельности как эстетически значимой. Продукт труда, не удовлетворяющий эстетические вкусы потребителей, не пользуется спросом, утрачивает потребительскую стоимость, что наносит прямой ущерб производителю и экономике [2, с. 283-286].

Функции экономического сознания обеспечиваются в результате организованной педагогической деятельности, направленной на экономическое воспитание учащихся.

Экономическое воспитание – особый тип воспитания. Оно необходимо для существования личности в определенной сфере человеческой жизнедеятельности – экономике – и присуще всем участникам современных рыночных отношений, вне зависимости от их возраста, пола, места жительства и пр. Другое дело, насколько оно продуктивно и полезно.

В новых для Казахстана экономических условиях молодой человек подвержен влиянию многих факторов (политических, экономических, социальных, экологических, нравственных), воздействие которых в прежние годы он испытывал в гораздо меньшей степени, нежели сейчас. С одной стороны, современный человек вынужден противостоять экономической системе, а с другой стороны – быть активно в нее включенным. И то, и другое означает решение проблемы выживания в данной системе.

Следовательно, адаптационные механизмы современного человека должны быть развиты в достаточной степени. При этом нехватка экономических знаний, равно как и сформированных норм поведения, делает проблему экономического воспитания студенческой молодежи очень актуальной.

1. Бляхман Л.С. *Перестройка экономического мышления.* – М., 1990. – 271-273 с.

2. Лихачев Б.Т. *Педагогика.* – С. 283-286.

Түйін

Мақалада жоғары білімнің жүйесіндегі қазіргі студенттік жастардың экономикалық сананың ерекшеліктері мен экономикалық тәрбиесі көрсетілген.

НЕКОТОРЫЕ ПОДХОДЫ ПО ИСПОЛЬЗОВАНИЮ МЕТОДОВ НАУЧНОГО ПРОГНОЗИРОВАНИЯ ПРИ РАССМОТРЕНИИ ПРОБЛЕМ ОБЕСПЕЧЕНИЯ ВОЕННОЙ БЕЗОПАСНОСТИ КАЗАХСТАНА

А.С. Мартикьян – к.в.н., доцент КазНПУ им. Абая

Военная безопасность страны обеспечивается многими факторами. Среди них основную роль играют установление союзнических отношений с другими государствами и способность самого государства противостоять потенциальным и реальным угрозам внешнего и внутреннего порядка. Следовательно, выявление внешних и внутренних источников военных опасностей и угроз является необходимым условием успешного решения проблем военной безопасности страны.

Политика Казахстана в области обеспечения военной безопасности довольно четко определена в Военной доктрине, где сказано, что «Республика Казахстан обеспечивает военную безопасность всей совокупностью имеющихся в ее распоряжении сил, средств и ресурсов, опираясь на эффективную военную организацию государства» [1].

Военная доктрина Казахстана обозначила и круг угроз военной безопасности страны, характер которых за последние годы претерпел значительные изменения.

Какие из перечисленных в Военной доктрине угрозы носят потенциальный характер, а какие представляют реальную военную угрозу?

Дать точный ответ на поставленный вопрос невозможно без научного прогнозирования, которое позволяет своевременно выявить источники любых военных опасностей и военных угроз. Это в свою очередь позволит оценить их характер и направленность, выбрать приоритеты в области обеспечения военной безопасности, определить степень военной направленности в конкретный период жизнедеятельности страны и принять оптимальное военно-политическое решение. Чем быстрее и качественнее осуществлен научный прогноз, тем целесообразнее может быть принятое решение и эффективнее практические меры по обеспечению военной безопасности страны.

Рассмотрим отдельные условия необходимые для успешного осуществления научного прогнозирования. К ним в первую очередь относятся: «наличие теоретической базы, прежде всего, достаточно разработанной теории и методики прогнозирования источников военных опасностей и угроз; наличие информационной базы, достоверной и полной информации, оперативно поступающей для обработки и анализа; наличие достаточного количества высококвалифицированных специалистов как в области военно-научного прогноза, так и в сфере технического обеспечения научно-аналитической и управ-

ленческой деятельности» [2].

Теоретическое обеспечение научного прогнозирования, должно решить следующие задачи: разработку понятийного аппарата; осмысление путей возникновения и развития противоречий общественной жизни, которые могут привести к военным конфликтам; определение сфер жизнедеятельности общества, государства, где могут находиться источники военных опасностей и угроз; нахождение основных критериев или хотя бы признаков, по которым одни источники отличаются от других; выбор основных методов прогнозирования; определение порядка и последовательности научно-аналитической работы и т.д. Конечным результатом этой деятельности должна стать соответствующая методика прогноза, применение которой может привести к получению достоверных результатов.

Военная теория, опираясь на другие науки, должна дать прямой ответ на вопросы о том, как возникают военные опасности и угрозы и в каких областях жизнедеятельности общества следует искать источники их возникновения. Поскольку речь идет об источниках военных опасностей и угроз для страны, то область их возникновения – система межгосударственных и внутригосударственных общественных отношений.

В том случае, когда эти отношения противоречивы и их разрешение требует применения военной силы, тогда мы имеем дело с возможностью военных конфликтов. Любой военный конфликт вызывается определенным противоречием или группой противоречий. В нем сталкиваются интересы противоборствующих сторон. Следовательно, военные опасности и угрозы есть характеристики определенных этапов развития противоречий между субъектами военно-политических отношений. А это значит, что источники военной опасности и военных угроз следует искать в сфере военно-политических отношений государств, их коалиций, других субъектов военной политики. При этом надо иметь в виду, что сфера военно-политических отношений, являющаяся объектом исследования, сама представляет собой сложную систему, вобравшую в себя военно-экономические, военно-идеологические, военно-информационные и другие отношения, связанные с обороной и военной безопасностью страны.

Предметом же научного анализа, должны стать не все отношения, а лишь те, которые носят противоречивый характер и реально или потенциально могут вызвать применение военной силы. Поэтому поиск источников военной опасности и военных угроз должен быть связан с исследованием противоречий в различных сферах общественной жизни, непосредственно связанных с возможным использованием военно-силовых методов. Гонка вооружений, новые разрушительные средства массового поражения, миллионные армии хотя и являются источниками военных угроз, но все же они лишь средства в разрешении возникших противоречий. Они и стали таковыми вследствие обострения противоречий в ходе достижения политических или иных целей противоборствующими сторонами. Поэтому «для выявления источников военной опасности и военных угроз необходимо подвергнуть изучению военно-политическую обстановку в целом, особое внимание обратить на характер антагонистических противоречий между реальными или потенциальными противниками» [3].

Определить характер противоречий между субъектами военной политики можно на основе сопоставления их национальных интересов. Поэтому, важной задачей военной теории является выработка научных рекомендаций по определению национальных интересов сторон.

Проблема выявления национальных интересов Казахстана в современных условиях приобрела наиболее актуальное звучание. Ни одно важное политическое решение, ни один дипломатический шаг не может быть сделан без учета этих интересов.

Спрогнозировать потенциальную военную опасность и выявить реальную военную угрозу для безопасности страны можно лишь при условии, если разработаны соответствующие критерии оценки характера этих опасностей и угроз или определены их отличительные признаки.

На основе критериев и признаков можно осуществить классификацию источников военной опасности и угроз. Проведенная классификация в свою очередь будет важным условием научного прогнозирования этих источников для страны, обеспечит всесторонний анализ реальной военно-политической обстановки.

В качестве основных методов научного прогнозирования могут быть применены «общенаучные методы анализа и синтеза, аналогии, индукции и дедукции, различные статистические, экономические, социологические, математические и иные методы» [4].

При научном прогнозировании источников военной опасности и военных угроз можно пользоваться способами экстраполяции (распространения положений и оценок прошлых и современных войн на будущую войну) и моделирования (построение моделей возможных в будущем военно-поли-

тических отношений государств). Широкое применение при проведении научных исследований найдут специальные эвристические и другие методы.

Поскольку нахождение источников военной опасности и военных угроз связано с исследованием, в основном, статистических закономерностей, с анализом широкого спектра общественных отношений и носит, как правило, вероятностный характер, постольку методы точных наук в этом процессе также должны играть определенную роль. Однако, пока их применение ограничивается по причине отсутствия специальных методик. Именно поэтому их разработка является наиболее сложной задачей теоретического обеспечения научного прогнозирования.

Таким образом, методика научного прогнозирования источников военных опасностей и военных угроз для безопасности страны представляет собой совокупность форм, способов и приемов исследования особой сферы общественных отношений, применяемых в определенной логической последовательности с целью нахождения исходных пунктов, узлов противоречий, способных при известных обстоятельствах вызвать военный конфликт.

В самых общих чертах она, может включать: цели и задачи исследования; объект и предмет, на которые оно нацелено; порядок и логическую последовательность исследования проблемы; конкретные приемы и способы, методы прогнозирования; пространственные и временные рамки, в которых оно осуществляется; состав исследователей и общие требования, предъявляемые к ним; необходимую техническую и информационную базу и т.д.

Научное прогнозирование источников военной опасности и военных угроз может проводиться с использованием подобной методики. Формулирование конкретных целей и задач исследования, определение объекта и предмета, порядка и последовательности этой работы, ответ на другие вопросы с учетом специфики предмета исследования в своей совокупности дадут конкретное представление о том, каким образом, по какому пути должно идти научное познание, чтобы определить источники военной опасности и военных угроз.

Исключительно важное значение «для успешного прогнозирования источников военной опасности имеет информационная база. Это сбор, обработка, хранение и передача информации о военно-политической обстановке, изменениях геополитической и стратегической ситуации, военных потенциалах стран, составе, состоянии и действиях вооруженных сил, национальных интересах реальных и потенциальных противников» [5].

При этом должны быть обеспечены надежность и полнота информации, достоверность, оперативность поступления, разнообразие источников информации, наличие единого централизованного банка данных военно-политического характера.

В условиях современного Казахстана в силу целого ряда причин многие вопросы информационного обеспечения в необходимом объеме не решены. Органы государственной власти, каждое силовое ведомство решают эти вопросы в основном автономно, что затрудняет создание и использование единой централизованной системы сбора, обработки, хранения и передачи информации. Информационные потоки, которыми они пользуются, не сведены в единое информационное русло. Это одна из причин, почему в нашей стране так долго затягивалось принятие новой военной доктрины. Создание единой информационной базы для принятия военно-политических решений по обеспечению военной безопасности страны, а значит и для прогнозирования источников военной опасности – задача первоочередной важности.

Для успешного прогнозирования источников военных опасностей и угроз необходимы комплексные знания о войне (политические, экономические, социологические, военные), о военном строительстве, о деятельности различных силовых структур, связанных с организацией и обеспечением военной безопасности государства. Научные подразделения, осуществляющие такое прогнозирование, безусловно, должны включать специалистов различных областей военных знаний.

Изучение военно-политической обстановки, анализ системы военно-политических отношений, выявление источников военной опасности и военных угроз для страны составляет основное содержание научно-прогностической деятельности и служит отправным пунктом для принятия военно-политических решений и практических действий по обеспечению надежной обороны и военной безопасности страны.

1. Указ Президента Республики Казахстан №161 от 11 октября 2011 года. Об утверждении Военной доктрины Республики Казахстан / Часовой Родины, 2011, 19 октября

2. *Методологические проблемы военной теории и практики.* – М.: Воениздат, 1969. – 216 с.

3. Горбунов Е.А. *Самоорганизация систем и прогнозирование военно-политических, экономических и социальных аспектов.* – М.: Ника-Центр, 2005. – 320 с.

4. Вишнев С.М. *Основы комплексного прогнозирования.* – М.: Наука, 1977. – 289 с.

5. Мазманова Б.Г. *Основы теории и практики прогнозирования.* – Екатеринбург: ИПК УГТУ, 1998. – 128 с.

Түйін

Мақалада Қазақстанның әскери қауіпсіздігін қамтамасыз ету мәселелерін қарастыру барысында ғылыми болжамдар жасау әдістерін пайдалану бойынша бірқатар тұғырнамалар ашылып көрсетілген.

Summary

This article is devoted to some approaches of usage the methods of scientific prognostication at consideration of problems of providing the military security.

СОСТОЯНИЕ ПРЕДПОСЫЛОК К ОВЛАДЕНИЮ ПИСЬМЕННОЙ РЕЧЬЮ У УЧАЩИХСЯ 1-Х КЛАССОВ РЕЧЕВОЙ И МАССОВОЙ ШКОЛЫ

Г.М. Коржова – *научный руководитель: к.п.н., профессор КазНПУ им. Абая института магистратуры и докторантуры, PhD,*

К.Куйкабаева – *магистрант 2 курса института магистратуры и докторантуры, PhD им. Абая*

Приходя в первый класс ребенок сталкивается со множеством трудностей. Переход из дошкольного периода в младший школьный возраст является одним из критических периодов развития ребенка, так как у ребенка меняется основной вид деятельности, т.е. игровая деятельность сменяется на учебную. Переход от игровой деятельности к учебной существенно влияет на успеваемость в школе. Качество учебной деятельности будет зависеть не только от помощи педагога, родителей, но и от того, насколько хорошо ребенок был подготовлен, насколько хорошо у ребенка сформированы предпосылки к обучению в школе.

Готовность детей к овладению навыком письма предполагает сформированность как речевых так и неречевых предпосылок. На основе критериев, выделенных Е.Н. Российской, были определены следующие базовые компоненты, обеспечивающие процесс письма: функциональные (кратковременная и словесно-логическая память; объем концентрации внимания; слухомоторная координация; оптико-пространственная ориентировка), речевые (звукопроизношение; фонематическое восприятие; лексико-грамматический строй;), операциональные (программирование высказывания; фонематический анализ; реализация графо-моторных программ) [1].

Существует несколько причин несформированности предпосылок к обучению в школе младшего ученика: это дети шестилетнего возраста, которых родители не хотят оставлять в детском саду, или дети, достигшие календарных семи лет, но интеллектуальное развитие которых, на момент поступления в школу не соответствует возрастному уровню; соматически ослабленный ребенок; педагогическая запущенность ребенка (Н.А. Менчинская); конфликты ребенка с одноклассниками; застенчивость ребенка, но одной из самых распространенных и интересующих нас причин неуспеваемости является – нарушение речи.

В настоящее время дети младшего школьного возраста с недостатками речевого развития представляют самую многочисленную группу детей с нарушениями развития. Всесторонний анализ речевых нарушений у этих детей представлен в трудах Р.Е. Левиной, Л.С. Волковой, Т.Б. Филичевой, Г.В. Чиркиной и др. [2]

На основе исследований закономерностей развития речи детей с разной речевой патологией этих авторов, определены пути преодоления речевой недостаточности, содержание коррекционного обучения и воспитания, разработаны методы фронтального обучения и воспитания детей. Изучение структуры различных форм недоразвития речи – в зависимости от состояния компонентов речевой системы, позволило подойти к научно обоснованной индивидуализации специального воздействия в логопедических организациях разного типа (Е.Н. Винарская, Г.А. Каше, Р.Е. Левина, Н.А., Л.Ф. Спирина, Т.Б. Филичева, Н.А. Чевелева и др.) [3]

Анализ и обобщение литературных данных по вопросу состояния речи у учащихся школ для детей

с речевой патологией свидетельствуют о специфичном характере речевых недостатков, и дают основание констатировать, что недостатки устной речи следует рассматривать как одну из причин трудностей детей овладении процессом письма.

У младших школьников с общим недоразвитием речи фонетические, лексические и грамматические трудности нередко наслаиваются с несформированными неречевыми функциями и дополняют друг друга, что приводит к еще более значительным нарушениям письма.

В специальных исследованиях, проведенных в лаборатории логопедии НИИ дефектологии АПН, была установлена зависимость между состоянием речевого развития ребенка и возможностью усвоения им школьных знаний.

Выявлено, что 1/3 учащихся с дефектами речи является не успевающими или слабо успевающими по родному языку. Это, прежде всего, дети, у которых недостатки произношения сопровождаются недоразвитием процессов фонемообразования. При этом наблюдаются не только нарушения внятности речи, но и нарушенное овладение звуковым составом слова [4].

Отставание в фонематическом развитии создает серьезные препятствия для успешного усвоения ребенком программного материала по письму, так как у него оказываются недостаточно сформированными практически все обобщения о звуковом составе слова, которые у ребенка с нормальным речевым развитием вырабатываются задолго до обучения в школе.

К ошибкам нарушения письменной речи относят: замены, смешения, вставки букв и слогов, слитное написание слов, раздельное написание элементов одного слова, ошибки, связанные с неумением выделять границы предложения, аграмматические ошибки, ошибки в структурном оформлении предложения, пропуски слов в предложении, ошибки оптического характера (И.Н. Садовникова, А.Н. Корнев) [5, 6].

При анализе работ ряда авторов отмечены различия в трактовке происхождения вышеперечисленных ошибок. В основе замен и смешений букв при письме Р.Е. Левина, Л.Ф. Спирина, А.Н. Корнев видят недостаточную сформированность фонематического слуха, И.Н. Садовникова – неправильное обозначение звука буквой. В основе пропуска букв лежит нарушение звукового анализа (И.Н. Садовникова, А.Н. Корнев).

Причину вставок букв И.Н. Садовникова видит в появлении призвука при медленном проговаривании слова в ходе письма. Другие авторы объясняют их несформированностью фонематического слуха и восприятия. Ошибки, проявляющиеся в нарушении структуры предложения, выделения границ предложения объясняются не только бедностью словаря, ограниченностью понимания слов (Р.Е. Левина), но и состоянием интеллектуальных способностей и предпосылок интеллекта: произвольной концентрации и переключения внимания, динамического праксиса (А.Н. Корнев) и т.д.

А.Н. Корнев указывает на то, что необходимой предпосылкой навыка символизации, т.е. буквенного обозначения фонем, является достаточная зрелость фонематического восприятия [5].

Если одной из причин, обуславливающих школьную неуспеваемость, являются недостатки речи, то можно предположить, что выявление на начальных этапах обучения детей, имеющих предрасположенность к возникновению нарушения письменной речи и проведение с ними своевременной коррекционной работы, позволяет предотвратить появление у них трудностей в усвоении учебного материала и, таким образом, сократить число неуспевающих школьников.

Нами был проведен анализ предпосылок к овладению письменной речью младших школьников, школы для детей с тяжелыми нарушениями речи и младших школьников общеобразовательной школы.

Настоящая статья преследует цель описания состояния звукопроизносительной стороны речи и фонематического восприятия у детей 1-х классов речевой и массовой школы, как одной из предпосылок к овладению письменной речью.

Нами обследовалось звукопроизношение, по традиционной методике, которая предполагала называние детьми предметных картинок, в названии которых заданный звук находится в начале, середине и в конце слова, в словах простой и сложной слоговой структуры.

Эксперимент проводился в общеобразовательной специальной коррекционной школе-интернат №9 для детей с тяжелыми нарушениями речи и в общеобразовательной средней школе имени А.Молдагуловой Карасайского района. Всего в эксперименте принимало участие 20 учеников 1-х классов, по 10 из каждого типа школы.

По результатам исследования состояния звукопроизношения дети разделились на 3 группы, по характеру нарушения звукопроизношения. В I группу вошли учащиеся с отсутствием нарушения звуковой стороны речи (80%). Во II группу были включены дети с нарушениями звукопроизношения по

типу замен и смещений (10%). В III группе оказались дети с другими нарушениями звукопроизношения по типу искажений (антропофонические виды нарушений) (10%). (Таблица 1)

Таблица 1 – Состояние звукопроизношения детей массовой и речевой школы

Группы детей	Общеобразовательная школа (%)	Речевая школа (%)
I	80	-
II	10	80
III	10	20

Таким образом, как показывают результаты проведенного исследования, данные по двум школам оказались неоднозначными. Если в общеобразовательной школе только 10% детей имеют нарушения по типу замен, которые в последующем окажут влияние на состояние их письма, то в речевой школе процент таких детей по звукопроизношению составляет 80%. Следовательно, можно предположить, что если не устранить данные нарушения своевременно, дети окажутся в числе неуспевающих, будут испытывать трудности в овладении письмом.

Во второй серии, было обследовано состояние фонематического восприятия. При обследовании фонематического восприятия использовались задания на умение выделять данный звук в ряде звуков, слогов, слов на слух. Всего было определено 3 серии заданий. Первая серия включала задания направленные на умение выделять изолированный звук среди других звуков. Задания второй серии предполагали, что дети должны выделять заданный звук в слогах. И задания третьей серии направлены на умение выделять заданный звук в словах. Мы поделили детей по следующим критериям: дети, которые справились самостоятельно, дети, справившиеся с заданиями после помощи преподавателя и дети, которые не справились с заданиями даже после помощи преподавателя. Результаты показали, что дети обеих групп испытывали трудности в узнавании сходных по акустическим свойствам звуков, их различении. (Таблица 2)

Таблица 2 – Состояние фонематического восприятия детей массовой и речевой школы

Серии заданий №	Общеобразовательная школа (%)			Речевая школа (%)		
	Справились самостоятельно	Справились с помощью преподавателя	Не справился	Справились самостоятельно	Справились с помощью преподавателя	Не справился
1	80	20	-	50	50	-
2	80	20	-	50	40	10
3	60	30	10	20	40	40

Полученные данные дают основание для вывода о том, что в основе работы по формированию предпосылок к овладению письменной речью должна лежать система заданий по развитию фонематического восприятия, основывающаяся на принципах: от простого к сложному, учета специфики нарушения, доступности, наглядности и т.д.

Таким образом, нами выделена группа детей с выраженными нарушениями, которые окажут свое негативное воздействие на процесс овладения письмом. Критерием такого деления послужил характер ошибок, которые допускали дети в ходе выполнения заданий.

Своевременное устранение нарушений фонематического восприятия, звукопроизношения как одной из предпосылок к овладению письмом, будет создавать необходимую базу для устранения трудностей в усвоении письменной речью.

1. Мелихова О.В., Федосова О.Ю. Формирование готовности дошкольников с ОНР к овладению навыком письма. / Микфельд Я.О., Мурашкина Ю.М. *Логопедия* – 3(13), 2006 – С. 27.

2. Микфельд Я.О., Мурашкина Ю.М. Формирование языкового анализа и синтеза у младших школьников с дисграфией. / Микфельд Я.О., Мурашкина Ю.М. *Логопед в детском саду*, Вып. 2 – СПб., 2010.

Түйін

Мақалада жалпы білім беру мектебі мен сөйлеу тілі күрделі бұзылған балалар мектебінің бірінші сынып оқушыларының жазбаша сөйлеу тілін меңгерудің алғышарттары қарастырылады.

Summary

State of the prerequisites to mastering written language learners a voice classes and in regular school.

СОВРЕМЕННОЕ СОСТОЯНИЕ ПРОБЛЕМЫ ШКОЛЬНОЙ ДЕЗАДАПТАЦИИ: НЕЙРОПСИХОЛОГИЧЕСКИЙ АСПЕКТ

О.В. Завалишина – к.п.н., доцент кафедры общей прикладной психологии КазНПУ им. Абая

В настоящее время во всем мире отмечается резкое увеличение популяции школьников, пограничной между нормой и патологией, т.е. детей, не имеющих клинических диагнозов, но демонстрирующих выраженные признаки дезадаптивного поведения и трудности обучения (G.Rourke, К.Таріо, Р.Сантана, А.В. Семенович, С.О. Умрихин, А.А. Цыганок, Ю.В. Микадзе, Н.К. Корсакова, Каримова Р.Б.). По данным департамента образования США, за последние 15 лет процент таких детей вырос в 3 раза [1, с 181].

К неблагоприятным проявлениям дезадаптации у детей, кроме неуспешности в школьном обучении, относятся негативизм, трудности контактов со сверстниками или взрослыми, отказ от посещения школы, страхи, повышенная возбудимость или тормозимость и т.д. Речь в данном случае идет не о серьезных отклонениях от нормы, которые вовсе не позволяют обучаться в массовой школе, а о слабовыраженных, негрубых недостатках. Это непатологические формы отклонения поведения, обусловленные дефектами воспитания, эмоциональными, личностными и нейродинамическими нарушениями «пограничного уровня».

Согласно данным выборочных исследований, уже в начальных классах выявляется около 25-30% детей с подобными проблемами, и несвоевременное распознавание их характера и природы, отсутствие специальных корригирующих программ приводит не только к хроническому отставанию в усвоении школьных знаний, но и к вторичным нарушениям психосоциального развития ребенка, к различным формам отклоняющегося поведения.

С учетом таких масштабов, а также наиболее вероятных негативных последствий этого явления, выражающихся, в частности, в формировании устойчивых видов социально-психологической дезадаптации, нарушений поведения, проблему школьной адаптации следует отнести к одной из наиболее серьезных социальных проблем, требующих уже не столь углубленного изучения, сколько безотлагательного решения на практическом уровне.

В самом общем виде под школьной дезадаптацией подразумевается, как правило, некоторая совокупность признаков, свидетельствующих о несоответствии социопсихологического и психофизиологического статуса ребенка требованиям ситуации школьного обучения, овладение которой по ряду причин становится затруднительным или, в крайних случаях, невозможным [2, с. 5].

Изучить эти явления, попытаться вскрыть закономерности, стоящие за ними, наконец, помочь ребенку – задача междисциплинарная. В ее решение включены врачи, физиологи, психологи, педагоги, дефектологи и т.д. Высокой информативностью при такого рода исследованиях отличается нейро-психологический метод синдромного анализа состояния психических функций у детей по А.Р. Лурия [3].

Теоретическую основу этого метода составляет представление о том, что все психические процессы имеют сложное многокомпонентное строение и опираются на работу многих мозговых структур, каждая из которых вносит свой специфический вклад в их протекание. Каждый симптом (недостаточность праксиса, гнозиса и др.) может иметь место при дисфункции различных отделов головного мозга, но в каждом из этих случаев он проявляется специфично, качественно отличаясь от особенностей

его проявления при заинтересованности других мозговых структур.

Нарушение высших психических функций (ВПФ) позволяет анализировать первичный дефект и его вторичные последствия, которые в свою очередь приводят к появлению целого симптомокомплекса, указывающего на определенный нейропсихологический синдром.

Вклад каждого звена в работу целостной функции специфичен, и потому недоразвитие каждого из них ведет к своеобразным, качественно иным изменениям в становлении целостной функции. Вот почему при нейропсихологическом подходе необходим качественный системный анализ состояния высших психических функций.

Нейропсихологический анализ позволяет дифференцировать трудности обучения и поведения, обусловленные индивидуальными особенностями функционирования мозговых структур, от дезадаптации, связанной с неправильным педагогическим воздействием или с патохарактерологическими особенностями личности ребенка. Дифференцированное описание качественных особенностей, сильных и слабых звеньев психического функционирования каждого конкретного ребенка является главным условием эффективной помощи детям с проблемами развития и обучения. Помощь нейропсихолога требуется как детям с трудностями обучения вследствие функциональной незрелости, атипичного развития ВПФ (в том числе одаренности) или вследствие психосоматических заболеваний, так и детям, успевающим в школе, но достигающим этого в ущерб своему здоровью.

Нейропсихологическая диагностика позволяет провести системный анализ взаимодействия мозга и психики; выявить базисные патологические факторы, а не актуальный уровень знаний и умений; определить состояние отдельных нейропсихических процессов на уровне операционных и регуляторных. Основными направлениями нейропсихологической диагностики школьной дезадаптации являются [4]:

- определение соответствия развития психики ребенка;
- определение уровня осознанной произвольной деятельности и эмоционально-волевой сферы;
- определение степени фактического развития психики;
- установление трудностей в психической деятельности;
- определение уровня несформированности высших психических функций (ВПФ);
- установление степени недостаточности корковых зон.

Существует и другая проблема, когда нейропсихологическими методами широко пользуются чисто механически, не учитывая качественный анализ полученных данных, т.е. симптоматическому принципу. Это приводит к неправильному психолого-педагогическому заключению и ошибочным методичным рекомендациям.

Только на основании дифференцированной и системной нейропсихологической диагностики, не ограничивающейся выявлением слабых звеньев в развитии ребенка, но определяющей зону его ближайшего развития, т.е. возможности и условия коррекции дефектов при диалоговом режиме проведения нейропсихологического обследования (А.Р. Лурия), может быть построена своевременная индивидуальная программа коррекционно-развивающего обучения (замещающего онтогенеза) ребенка.

Центральными в работе нейропсихолога в настоящее время является выявления специфики дефицитарности (несформированности) психических функций на разных этапах онтогенеза и особенностей их компенсации, исследования динамики развития ВПФ, установления причин и разработки методов профилактики и коррекции школьной неуспеваемости [5]. При этом особое значение имеет несформированность тех психических функций, навыков и умений, которые наиболее востребованы социальной ситуацией развития ребенка – обучением в школе и его интенсификацией в современном обществе на фоне ухудшения экологии, снижения психофизического здоровья детей и, в целом, недостаточного внимания взрослых к ребенку. Именно в конце дошкольного – начале школьного возраста нередко проявляются все неблагоприятные особенности раннего развития ребенка (как психофизиологического, так и социального), которые выражаются, в первую очередь, в трудностях подготовки (неготовности) к школьному обучению.

В нейропсихологических исследованиях рассматривается возрастная динамика и коэффициенты развития наиболее важных психологических факторов. Опора на этот материал поможет исследователю оценить состояние того или иного функционального звена не вообще, а в соответствии с возрастными нормативами, которые были получены в ходе нейропсихологического обследования (дети от 4 до 12 лет) хорошо успевающих учеников массовых школ и дошкольных учреждений [51].

При исследовании двигательных функций было установлено, что различные виды кинестетического праксиса полностью доступны детям уже в 4-5 лет, а кинетического – лишь в 7 лет (причем проба

на реципрокную координацию рук полностью автоматизируется лишь к 8 годам). Тактильные функции достигают своей зрелости к 4-5 годам, соматогностические – к 6 годам. Различные виды предметного зрительного гнозиса не вызывают затруднений к 4-5 годам. Естественно, что позднее (6 лет) полностью формируется восприятие наложенных фигур Поппельрейтера и интерпретация сюжетных (особенно серийных) картин.

В сфере пространственных представлений раньше всех созревают структурно-топологические и координатные факторы (6-7 лет), метрические представления и стратегия оптико-конструктивной деятельности к 8 и 9 годам соответственно. Объем, как зрительной, так и слухоречевой памяти (то есть удержание всех шести эталонных слов или фигурок после трех предъявлений) достаточен у детей уже в 5 лет. К 6 годам достигает зрелости фактор прочности хранения необходимого количества элементов вне зависимости от ее модальности. Однако лишь к 7 годам достигает оптимального статуса избирательность мнестической деятельности. Так, в зрительной памяти ребенок, хорошо удерживая нужное количество эталонных фигур, качественно искажает их первоначальный образ, разворачивая его, не соблюдая пропорции, не дорисовывая какие-то детали, путая заданный порядок. То же в слухоречевой памяти: вплоть до 7 лет даже четырехкратное предъявление не всегда приводит к полноценному удержанию порядка вербальных элементов, имеет место много парафазии, т.е. замен эталонов словами близкими по звучанию или значению. Наиболее поздно из базовых факторов речевой деятельности созревают у ребенка фонематический слух (7 лет), квазипространственные вербальные синтезы и программирование самостоятельного речевого высказывания (8-9 лет).

В настоящее время чрезвычайно важной задачей является разработка компактной, но чувствительной схемы нейропсихологического обследования, способной диагностировать детей с высоким риском появления трудностей последующего обучения в школе. Иначе говоря, нужно как можно раньше выявить отставание в развитии доучебных навыков и необходимых для их последующего развития когнитивных и регуляторных способностей – базовых основ познавательных функций. Эту задачу ставят нейропсихологи в разных странах (К.Аmano). Нейропсихологический метод исследования является ведущим в определении готовности детей к последующему школьному обучению и прогнозировании его успешности. При этом указывается, что важнейшими характеристиками психической деятельности дошкольника, необходимыми для успешного обучения в начальных классах, являются состояние произвольной регуляции и сформированность потребности в общении, а также формирование произвольного поведения, ориентировочно-исследовательской деятельности, овладение эталонами и средствами познавательной деятельности, переход от эгоцентризма к децентрации [6, с. 36].

Большое значение имеет также уровень развития слухоречевой памяти, наглядно-образного мышления, зрительно-пространственных и вербально-перцептивных функций и кинестетической организации движений рук, а также нейродинамики протекания психической деятельности. Несформированность или слабость этих способностей не только приводит к неуспешности ребенка в начальной школе, но и может явиться причиной школьной дезадаптации, невозможности соответствовать требованиям, предъявляемым ребенку массовой школой. Большую ценность для своевременного выявления указанных дефектов представляет методика «следящей диагностики» – систематического наблюдения за деятельностью ребенка в группе [6, с. 43].

Таким образом, успешная реализация практических задач, связанных с предупреждением и коррекцией дезадаптивного поведения учащихся, возможна лишь при достаточной готовности членов педагогического коллектива к восприятию вероятных аспектов и факторов школьной дезадаптации и к сотрудничеству с психологом, который в свою очередь должен иметь высокий уровень профессиональной компетенции, достаточную подготовку в области нейропсихологии.

1. Ахутина Т.В., Пылаева Н.М. *Методология нейропсихологического спровождения детей с неравномерностью развития психических функций* // Под ред. Ахутиной Т.В. и Глоzman Ж.М. – М., 2003, – с. 181-189.

2. *Диагностика школьной дезадаптации* / Под ред. Беличевой С.А. – М., 1993, – с. 5.

3. Лурия А.Р. *Основы нейропсихологии*. – М.: МГУ, 1973, – 374 с.

4. Каримова Р.Б. *Проблема нейропсихологической диагностики школьной дезадаптации* / *Материалы Республиканской научно-практической конференции: «Роль школьного психолога в современных условиях», РИПКСО.* – Алматы, 2009.

5. Глоzman Ж.М., Потанина А.Ю., Соболева А.Е., *Нейропсихологическая диагностика в дошкольном возрасте*. – СПб., 2006.

Түйін

Бұл мақалада мектеп дезадаптациясы мәселесінің нейропсихологиялық аспектілері қарастырылған. Зерттеудің нейропсихологиялық әдісі оқуда және дамуда қиындықтары бар балаларға жемісті көмек көрсетудің негізгі шарты болып табылады.

Summary

In article are considered neuropsychological aspects of a problem of a school disadaptation. The neuropsychological method of research is the main condition of the effective help to children with development and training problems.

МАСТЕР-КЛАСС «ВНЕДРЕНИЕ ИННОВАЦИОННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ ОБУЧЕНИЯ В УЧЕБНЫЙ ПРОЦЕСС СОВРЕМЕННОЙ ШКОЛЫ»

Б.А. Жетписбаева – *к.п.н., Кафедра педагогики, дошкольного и начального образования КазНПУ имени Абая*

Учителю как личности, общая и профессиональная культура которого является опережающей по сравнению с другими членами общества, необходимо постоянно учиться. Учиться друг у друга, творчески и непрерывно. И наиболее деятельностным, продуктивным способом для этого должен стать взаимообмен профессиональным опытом, взаимообучение, взаимосовершенствование своего педагогического мастерства. Мастер-класс – на сегодняшний день одна из самых эффективных форм обучения студентов в условиях вузовской системы образования.

Мастер-класс «**Внедрение инновационных технологий обучения в учебный процесс современной школы**», организованный кафедрой педагогики, дошкольного и начального образования психолого-педагогического факультета КазНПУ имени Абая при содействии Алматинского областного института профессионального развития кадров, как уникальная по своему типу форма наращивания профессиональной компетенции будущего учителя, способствовала насыщению образовательной сферы студентов кафедры конструктивными идеями авторских разработок опытных педагогов, мастеров своего дела.

С приветственным словом к студентам и профессорско-преподавательскому составу кафедры обратилась Сагимбаева Г.У., заместитель директора по учебно-методической работе Алматинского областного института профессионального развития кадров, подчеркнув, что в ближайшей перспективе инновационные технологии обучения станут неотъемлемой частью учебного процесса школ РК в связи с переходом на новую модель образования, ориентированную на результат.

Отечественная, широко применяемая в практике общеобразовательных школ республики **модульная технология обучения** М.М. Жанпеисовой, ее дидактические функции, принципы и особенности структурирования содержания учебного курса были представлены Надырбековой Г.Н., директором СШ №13 имени Макатаева Илийского района. Прямой и комментируемый мультимедийный показ приемов работы позволил студентам, будущим педагогам, понять и вникнуть в специфику образовательной технологии, заключающейся в предоставлении содержания обучения в виде законченных самостоятельных комплексов-модулей. Применение модульной технологии предоставляет целенаправленную возможность перевести обучение на субъектно-субъектную основу, предполагающую контроль, анализ и коррекцию в сочетании с самоуправлением и тем самым улучшать его качество и повышать эффективность.

Методы создания информационно-образовательной среды школы нашли отражение в выступлении Тифанциди Н.А., директора СШ №17 Талгарского района. Она отметила, что правильно организованная информационно-образовательная среда, а именно виртуальный методический кабинет, виртуальная учебная среда, дистанционное обучение «Интернет-школа», проектная деятельность, разработка модели эффективного использования мобильных технологий в условиях электронной среды обучения школы и т.д., в частности грамотное использование ИКТ в образовательном процессе, позволяют на технологически модифицированном уровне осуществить дифференциацию обучения, повысить мотивацию учащихся. Обучениесовременным информационным способам самостоятельно-

го получения знаний, безусловно, явится достижением нового качества образования учащихся.

Таким образом, выступление директора школы продемонстрировало, что информационно-образовательную среду образовательного учреждения нужно воспринимать не только как единое информационное пространство школы, но и как эффективную образовательную систему.

Технологию разноуровневого обучения, обеспечив наглядность представления, презентовала Ахметова С.П., директор СШ №3 г. Капчагай. Акцентируя внимание студентов на том, что традиционная классно-урочная система, ориентированная на обучение всех детей по унифицированным программам и методикам, не может обеспечить полноценного развития каждого ученика, отметила: «Технология разноуровневого обучения предполагает создание педагогических условий для включения каждого ученика в деятельность, соответствующую зоне его ближайшего развития». Учителю в образовательном процессе предоставлены учащиеся с различным уровнем интеллекта и способностей. При традиционной системе обучения индивидуальные особенности каждого из них трудно учитываются.

В связи с этим было сказано, что комментируемая технология обучения предусматривает уровневую дифференциацию и обеспечивает каждому ученику добровольный выбор уровня усвоения учебного материала; организацию самостоятельной работы обучаемых на различных уровнях; опережающее, творческое обучение по индивидуальным планам; текущий и итоговый контроль усвоения учебного материала, что способствует созданию познавательной мотивации и стимулированию познавательной деятельности учащихся.

Содержание урока в **технологии деятельностного метода** представила Новосельцева Н.В., учительница начальных классов Гимназии №15 г. Алматы. Схематично четко отобразив структуру урока открытия нового знания, она отметила, что в технологии деятельностного метода различают 4 типа урока: урок открытия нового знания; урок рефлексии; урок построения системы знаний; урок развивающего контроля. Наличие богатого и содержательного иллюстративно-методического материала предоставило учителю уникальную возможность на небольшом фрагменте урока наглядно продемонстрировать, как учащиеся сами формулируют цель урока, цель своей учебной деятельности на уроке. Этап актуализации опорных знаний, заканчиваясь пробным действием, ориентирующим выполнить первый шаг учебной деятельности, позволяет детям чувствовать себя психологически комфортно на уроке, зарождает интерес и увлеченность. Выполнив второй шаг – учащиеся найдут самостоятельные пути и способы решения той или иной учебной задачи, что формирует и развивает познавательную мысль, реализует творческую активность, итак шаг за шагом.

Методологическая версия предложенной педагогической технологии позволяет построить последовательность деятельностных шагов, которая может использоваться в современной системе образования как средство формирования ключевых компетентностей школьника.

Завершила работу Сагатов Н.С., директор гимназии имени Аль-Фараби Карасайского района. Многолетний опыт работы в сфере образования, педагогическое мастерство предоставили учителю возможность творчески раскрыть концептуальные основы и наиболее эффективные пути и способы внедрения инновационных образовательных технологий в учебный процесс современной школы, способствующих ее совершенствованию и модернизации.

Таким образом, мастер-класс как двусторонний процесс с непрерывным контактом «преподаватель-студент» позволил педагогам представить профессиональное мастерство как плод достаточно длительного практического труда учителя. Но труда осмысленного, наполненного креативными размышлениями над самыми различными проблемами профессиональной деятельности. И, наверное, бесконечно прав В.А. Сухомлинский, утверждая, что «становится мастером педагогического труда скорее всего тот, кто почувствовал в себе исследователя».

Түйін

Мақалада болашақ мұғалімдердің кәсіби құзыреттіліктерін жетілдірудің ерекше формасы ретіндегі шеберлер мектебінің мәні мен ролі қарастырылған. Сондай-ақ мақалада озат педагогтардың жаңа оқыту технологияларын мектептің оқу үрдісіне ендіру тәжірибелері көрсетілген.

Summary

This article provides the forming of professional competence of future teachers. And it is shown in this article inculcating the new teaching technologies to the system of education.

МОДЕЛЬ ИНФОРМАЦИОННОЙ ОБУЧАЮЩЕЙ СРЕДЫ

З.Д. Искакова – д.ф.н., доцент КазНПУ им. Абая,
Ш.А. Нуржанова – доцент КазНПУ им. Абая

Интегральное образовательное пространство призвано преодолеть междисциплинарную разобщенность и фрагментарность; формировать активность в познавательной деятельности; развивать научное мышление; оптимизировать учебную деятельность. Реализуется интегральное образовательное пространство в информационной обучающей среде.

Информационная обучающая среда – это системно организованная совокупность организационно-педагогических, дидактико-психологических, коммуникационных и программно-технических средств и мероприятий целенаправленного процесса обучения как основы целостного профессионального, общеинтеллектуального, культурного, духовного и социального развития личности. Она представляет собой образовательное пространство, в котором в соответствии с учебными целевыми установками, осуществляется построение компетентностно ориентированных организационно-педагогических и дидактико-психологических процессов, в которых гарантированно обеспечивается формирование личности, свободно ориентирующейся в окружающем социуме, владеющей информационными технологиями. Информационно обучающая среда направлена на развитие, способности совершать осознанный выбор развития событий, решать проблемные ситуации как прикладного, так и абстрактного характера, готовности работать в команде и принимать ответственные решения.

Процесс обучения в информационной обучающей среде происходит через деятельность учащегося, через проявление его индивидуальных внутренних способностей. Динамическая совокупность расширяющихся, взаимодействующих, взаимопересекающихся сфер – таков образ ученика, познающего мир через информационную обучающую среду современного информационного общества. При этом учитель выступает не наставником, а соратником при совместном погружении в информационную обучающую среду с целью активного влияния на динамику моделируемых образовательных процессов. Особенно актуальна данная модель образовательного процесса в малокомплектной школе. Главной методологической парадигмой построения информационной обучающей среды является выбор ее самой как объекта активного воздействия с субъектами учебного процесса, а в качестве предмета – субъект-субъектное взаимодействие между собой участников этого процесса – учителя и ученика.

Интеграция внутреннего мира ученика с внешним миром, моделируемая в информационной обучающей среде, является следствием его собственной, мотивированной на познание деятельности, направленной на творение образов, подобных окружающим. Если весь внешний мир условно разделить на образовательные области, то смысловое познание и понимание их учеником происходит через создание и осознание им в себе соответствующих внутренних областей, то есть через рефлексивную деятельность. Познавая смыслы фундаментальных образовательных объектов, созданных в информационной обучающей среде, ученик осваивает внешнее образовательное пространство. Одновременно происходит обратный процесс: внешнее пространство наделяется внутренней развивающейся сущностью ученика через создаваемые им образовательные продукты. Внутренний и внешний мир ученика в ходе образования интегрируются и представляют собой одно многомерное пространство. В дидактической системе С.Т. Шацкого, А.С. Макаренко и В.А. Сухомлинского такой средой выступал окружающий социум, а в современной эвристической модели обучения А.В. Хуторского – соответствующие образцы первоисточников и их смысловое отражение в диалоге ученика с виртуальной средой [1, 2]. Таким образом, под окончательным определением понятия «информационная обучающая среда» будем понимать естественное или искусственно создаваемое социокультурное окружение ученика, включающее различные виды средств и содержания образования, способные обеспечивать его продуктивную познавательную деятельность. Образовательное содержание учебного предмета в средовом подходе не передается ученикам напрямую, а формируется у них в ходе учебной деятельности: при изучении образовательных объектов, коллективной коммуникации, сопоставлении полученных результатов с культурно-историческими аналогами и т.д.

Основным правилом формирования информационной обучающей среды выступает не повторение, отложенное на следующие уроки, а преобразование выполненного задания, осуществляемое сразу после исходного, чтобы познавать объект в его развитии, противопоставить исходную форму знания видоизмененной. Оптимизируется данный процесс построением дидактического сценария.

Дидактический сценарий – это методически обоснованная и детально проработанная по содержанию, форме и методам, последовательность учебных элементов, содержанием которых служат информационно-образовательные, учебно-тренировочные и ситуативно-процедурные дидактические единицы или укрупненные дидактические единицы, характер функционирования которых находится в прямой зависимости от структурно-логических, межпредметных и причинно-следственных связей, проявляющихся в информационной обучающей среде под влиянием мотивированной на познание субъект-субъектной деятельности участников учебного процесса. Главными элементами дидактического сценария выступают учебные элементы, дидактико-психологическое предназначение которых определяется содержанием дидактических единиц или укрупненных дидактических единиц. Дидактические единицы бывают трех типов: информационно-образовательные, учебно-тренировочные и ситуативно-процедурные. В зависимости от выбора методов работы с образовательной информацией, дидактические единицы могут иметь укрупненный вид. В зависимости от целевого предназначения дидактических единиц, дидактические кадры делятся на образовательные, контролирующие и корректирующие. Образовательные дидактические кадры могут быть ориентированы на формирование знаний-знакомств, знаний-понимания, знаний-использования, знаний-анализа, знаний-синтеза, знаний-ценностных. Контролирующие учебные элементы – главный механизм построения причинно-следственных связей – формируют и управляют интерактивным взаимодействием субъектов обучения с информационной обучающей средой как объектом познания. Они выполняют в дидактическом сценарии и функцию оценивания компетентностных достижений обучаемых.

Дидактический сценарий и динамика его реализации в информационной обучающей среде есть вербальная модель, которая должна иметь основополагающее начало для организации познавательного процесса. К основным требованиям дидактического сценария в контексте его алгоритмического построения относятся: природосоответствующие, систематизированные на основе структурно-логических и межпредметных связей объекты, факты, явления и их состояния в реальном масштабе времени, а также механизмы проявления личностного опыта, способностей и качеств субъектов познавательной деятельности; адаптированная в соответствии с государственным образовательным стандартом ЗУН, компетенций, опыта и эмоционально-ценностного отношения к действительности; информационно-рецептивный, репродуктивный, проблемный, эвристический, исследовательский методы взаимодействия с объектами информационной обучающей среды при выполнении системных, последовательных и взаимосвязанных действий; искусственно созданные объекты, специально используемые для образовательных целей в качестве носителя учебной информации, а также инструменты учебно-познавательной деятельности; совокупность вариантов осуществления педагогического общения между субъектами познавательной деятельности [3, 157].

Методологической основой информационной обучающей среды служит теория программированного обучения [3, 4], а алгоритмического построения – теория алгоритмизации в обучении [5]. Информационная обучающая среда выступает эффективным механизмом реализации творческого потенциала учеников, развития одаренности ребенка на основе интеграции, гуманизации, экологизации содержания образования и деятельностного подхода.

1. Селевко Г.К. *Энциклопедия образовательных технологий: В 2-х томах.* – М.: НИИ школьных технологий, 2006. Т.1. – С. 433-435.

2. Полат Е.С *Новые педагогические и информационные технологии в системе образования.* – М., 2000.

3. Беспалько В.П. *Программированное обучение. Дидактические основы.* – М.: Высшая школа, 1970.

4. Гальперин П.Я. *Программированное обучение и задачи коренного усовершенствования методов обучения // К теории программированного обучения.* – М., 1967. – С. 3-12.

5. Ланда Л.Н. *Алгоритмизация в обучении.* – М.: Просвещение, 1966.

Түйін

Мақалада пән құзыреттілігі мен жалпы әмбебап құзыреттілікті қалыптастыруға бағытталған қазіргі педагогикалық технологияларды енгізу аспектілері қарастырылған. Қазіргі жаңа педагогикалық технологияларды пайдалану интеграциясы оқу жағдайын жаңаша ұйымдастыруға мүмкіндік береді.

Summary

The article deals with aspects of introduction for pedagogical technologies directed for the development of both subject

and universal competences.

The integrity at using the modern pedagogical technologies gives the possibility to organize educational environment.

РОЛЬ ЗДОРОВОГО ОБРАЗА ЖИЗНИ В ПОВЫШЕНИИ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ МОБИЛЬНОСТИ БУДУЩИХ СПЕЦИАЛИСТОВ

С.К. Юмашева – к.б.н., профессор, КазНПУ имени Абая,

К.Е. Изанова – преподаватель, КазГосЖенПУ

Ключевые слова: молодые специалисты, здоровый образ жизни профессиональная мобильности, физическая культура.

На современном этапе развития Казахстанского общества профессиональная компетентность и мобильность молодежи становятся одним из важнейших условий обеспечения конкурентоспособности национальной экономики и устойчивого поступательного движения социума в целом. Повышение качества и эффективности профессионального образования, его непрерывный инновационный характер, активная включённость молодёжи в различные формы учебно-практической подготовки делают систему профессионального образования одним из основных факторов экономического роста и благосостояния страны. Направленность целевых установок образования на формирование целостной и гармонически развитой личности ставит вопрос о преподавании физической культуры студентам как об устойчивом процессе физического, духовного воспитания, самовоспитания и самосовершенствования. Высокая профессиональная направленность знаний, умение творчески их использовать в современных изменяющихся условиях находятся в гармоничном сочетании со здоровьем человека, его работоспособностью, уровнем развития физических кондиций. Путь к общекультурному развитию и от него к здоровому образу жизни начинается с овладения знаниями.

Активно взаимодействуя с другими областями знаний, интегрируясь с ними, физическая культура становится мощным стимулом формирования системы ценностных ориентации развивающейся личности, поэтому соответствовать высоким требованиям современности в большинстве случаев может только здоровый человек. Профессиональное становление личности в процессе обучения в высшем учебном заведении и овладение выбранной профессией представляет особый интерес и позволяет выделить ещё один контекст изучения рассматриваемой проблемы, это профессионально-личностный, отражающий развитие и “формирование личности, ориентированной на высокие профессиональные достижения, и её профессионализма”. При этом, особое значение в профессиональной деятельности специалиста приобретает умение сохранять и укреплять свое здоровье посредством формирования собственного здорового образа жизни, что отмечает А.М. Столяренко.

В здоровом образе жизни человека, профессиональном долголетии и мобильности специалиста заинтересованы общество, государство, организации - работодатели и в первую очередь он сам. Все названные субъекты сходятся в понимании того, что формирование здорового образа жизни человека происходит в течение всего его существования, а формирование здорового образа жизни специалиста – первоначально на этапе его профессиональной подготовки, то есть в период обучения в ВУЗе. Особое значение в профессиональной деятельности специалиста приобретает умение сохранять и укреплять свое здоровье, поддерживать хорошую психологическую и физическую форму посредством формирования собственного здорового образа жизни. Здоровый образ жизни создает такую социально-культурную среду для личности, в условиях которой возможны высокая творческая самоотдача, работоспособность, трудовая и общественная активность, психологический комфорт. В условиях введения здорового образа жизни ответственность за свое здоровье формируется у студентов как часть общекультурного развития, как показатель их общей и профессиональной культуры. Формирование здорового образа жизни осуществляется в единстве с системой воспитания в целом, во взаимосвязи с целостной структурой личности в соответствии с ее реальными возможностями.

Известно, что обучение в вузе требует от студентов значительного умственного напряжения, что в совокупности с другими неблагоприятными факторами все чаще приводит к увеличению числа юношей и девушек, имеющих серьезные отклонения в состоянии здоровья. В студенческом возрасте идет активный поиск своего нравственного идеала, определяются социальные ценности, профессиональные и личностные приоритеты, идет сложный, многоступенчатый процесс развития человека, который психологи называют самоопределением личности. Человек ищет ответы на вопросы “кто я

есть?”, “зачем я живу?”, “чего могу добиться?”, “чем я могу помочь своим близким, своей стране?”, “в чем мое индивидуальное предназначение?”.

Здоровье является благоприятным условием для полноценного становления личности и ее профессионально важных качеств, отмечает Э.Ф. Зеер.

Необходимое состояние здоровья содействует пониманию значимости своей деятельности направленной на самосохранение и самореализацию в различных областях, осознании профессиональной ценности здорового образа жизни, обогащению опыта здорового образа жизни.

Учитывая вышесказанное, можно с достаточно большой долей уверенности говорить о том, что в современных реалиях для полноценного функционирования на конкурентном рынке труда надо быть не только высокообразованным, культурным, компетентным и мобильным, но и здоровым о чем было отмечено выше.

1. Зеер Э.Ф. *психология профессионального образования: учеб. пособие. 2-е изд. перераб / Э.Ф.Зеер. - М.: изд-во Московского психолого-социального института: – Воронеж: НПО “МОДЭК”, 2003. - 480 с.*

2. Никифоров Г.С. *психология здоровья: учеб. пособие / Никифоров Г.С. - СПб.: Речь, 2002. - 256 с.*

3. *Психология здоровья: учебник для ВУЗов // под. ред. Никифоров Г.С. - СПб.: Питер, 2003. - 607 с.*

4. Столяренко А.М. *Общая и профессиональная психология: учеб. пособие для средних профессиональных учебных заведений / Столяренко А.М. - М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2003. - 382 с.*

Түйін

Мақалада болашақ мамандардың кәсіби біліктілігін көтеру үшін, денсаулықтарын нығайтуда дене шынықтырудың салауатты өмір салтында алатын рөлі туралы жазылған.

Summary

The perspective article for the ascent professional knowledge specialists, healths shore the sober life physical culture on tradition canned about role already wrote.

ДЕТСКАЯ ЛИТЕРАТУРА КАК МОДИФИКАЦИЯ ВСЕОБЩЕЙ

Г.А. Еремеева

Annotation

In the article they consider the peculiarities of children’s literature, differing it from the general literature, in spite of children’s literature originates on the basis of general literature.

Аннотация

Аталған мақалада балалар әдебиетінің жалпы әдебиеттен туындайтынына қарамстан жалпы көркем әдебиеттен өзіндік ерекшелігі қарастырылады.

Ключевые слова: детская литература, принципы и функции детской литературы, детское чтение.

Детская литература – часть общемировой литературы, возникшая как особый художественный феномен в 60-х годах XIX века.

Литература в форме фольклора возникает как словесное искусство в период позднего первобытно-общинного строя. Искусство призвано при помощи различных магических средств (ритм, объем, цвет и т.д.) воздействовать на окружающую действительность. Фольклор предназначался для словесного воздействия и представлял собой художественный тип отражения действительности, т.е. отражение с целью воздействовать на эту действительность. Таким образом, фольклор возникает как вид искусства, призванный отражать действительности при помощи слова.

Улучшение материального положения людей приводит к разделению труда, вследствие чего у некоторой части общества возникает свободное время, которое можно потратить на самореализацию. Появление письменности и класса свободных людей позволяет сформироваться литературе, отличие которой от фольклора, прежде всего, заключается в письменной фиксации. Изменяются и функции литературы.

У фольклора было две функции: *магическая* (попытка "договориться" с природой) и *кодификационная* (предписание поведения). Принципиальной чертой фольклора служила анонимность: он выражал сознание (коллективное бессознательное, менталитет) коллектива, а не отдельного его представителя

притом, что создавал произведение один человек. Литература всегда авторская, даже если автор нам не известен. Следовательно, функции литературы двуплановы: с позиции автора это функция *самовыражения и развлечения*, с позиции читателя – *развлечения и виртуальной реальности*, так как "развлекать" невозможно иначе, как опираясь на действительность с одновременной ее трансформацией.

Литература представляет отражение действительности познающим сознанием посредством слова (точнее образа, созданного при помощи слова) в целях, прежде всего, развлечения: автора, когда самовыражается, т.е., на письме выражает собственное миропонимание, и читателя, когда он воспринимает позицию автора и сравнивает ее со своей в целях подтверждения собственного взгляда на действительность или оппозиции к мнению создателя художественного произведения.

Детская литература формируется на основе общей литературы. Первоначально некоторые произведения вводились в детское чтение. Только во второй половине XIX века с открытиями в психологии, где доказывалось, что внутренний мир ребенка не есть несовершенный мир взрослого, сформировалось понимание того, что этот внутренний мир ребенка необходимо развивать исходя из запросов, как развития личности ребенка, так и общества.

На рубеже XIX-XX вв. детская литература становится неотъемлемым компонентом общего литературного процесса и так же, как литература в целом, отражает те перемены, которые происходят в жизни общества. Начало XX в. – время трагических событий, повлекших за собой серьезные изменения в общественном сознании. В такие переломные моменты в литературе и культуре в целом осуществляются попытки осмыслить происходящее, и так как новая реальность уже не может быть освоена при помощи старых методов и форм, на смену им приходят новые направления в искусстве. Это не одномоментное событие, но сложный противоречивый процесс, борьба старого и нового, острая полемика вокруг самых важных явлений. В литературу входят новые темы, образы, сюжеты, меняется язык и стиль, меняется и само представление о роли и месте искусства слова в жизни общества. Все эти тенденции характерны и для детской литературы, однако они находят в ней специфическое воплощение.

Именно на рубеже веков начинается расцвет детской литературы. Авторы произведений для детей экспериментируют со словом, ищут новые формы, адекватные детскому сознанию. Оформляются новые жанры детской литературы, в неё входят новые темы. Изменение тематики напрямую связано с переменами в реальной действительности: на смену стабильному существованию приходят война и революция. Именно эта тема доминирует в детской прозе рубежа веков – прозаические жанры, стремящиеся к отображению реальных событий, быстрее других откликаются на изменения в общественной жизни и общественном сознании.

Одновременно с появлением произведений, написанных специально для детей, формулировались закономерности детской литературы, нашедшие наиболее яркое воплощение в произведениях Р.Киплинга.

Ведущий Принцип детской литературы гласит – «Развивай на позитиве!» Что предполагает такое содержание, которое бы давало читателю модель наилучшего поведения в значимой для ребенка ситуации. Никогда не должно звучать НЕТ, ТАК НЕЛЬЗЯ, только как МОЖНО, как ЛУЧШЕ.

Данный принцип послужил основой дефиниции детской литературы, который можно сформулировать следующим образом: *детская литература – это освоение действительности посредством словесного образа, призванное показать маленькому читателю наилучшее решение актуальной для него жизненной ситуации с позиций общественного заказа.*

Второй принцип – принцип action (экшн). Действие должно быть динамичным. Статика недопустима. Динамизм диктует объем произведения, его жанр, тип (повествование предпочтительно, описание минимально, рассуждение незначительно), диалогичность (монологизм должен быть минимизирован, так как он замедляет действие).

Третий принцип – принцип доступности, который реализуется на нескольких уровнях:

➤ ТЕМАТИКА

Тема произведений должна быть актуальна для ребенка. Она может быть представлена следующими формулами: Я и ОНИ, Я и МЫ, Я, которые реализуются множеством вариантов, в зависимости от таланта и творческой задачи автора. Формула Я решается в таких произведениях, как «Винни Пух все-все-все», «Алиса в стране чудес»; формула Я и МЫ – в «Приключение Незнайки и его друзей», «Мудрец из страны Оз», Я и ОНИ – в «Малыш и Карлсон».

➤ СИСТЕМА ОБРАЗОВ

В детских произведениях читателя привлекают ему подобные, поэтому основными персонажами

являются *игрушки, звери*, которые воспринимаются ребенком как друзья, и *дети*.

➤ ЯЗЫК

Язык произведений не должен быть упрощенным, так как помимо прочего, решается и задача развития речи. Возможные сложности объясняются путем подбора синонимов или, если это невозможно, описанием.

➤ СРЕДСТВА ОБРАЗНОЙ ВЫРАЗИТЕЛЬНОСТИ

Представлены наиболее полно: сравнения, метафоры, олицетворение, эпитеты, гиперболы, литоты и т.д.

Детская литература призвана максимально способствовать всестороннему развитию читателя-ребенка, поэтому ее основой служит моделирование актуальных для ребенка жизненных ситуаций.

Принципами обусловлены функции детской литературы. В целом они заимствуются из всеобщей литературы с известными уточнениями.

ФУНКЦИИ

- развлечения. Если ребенку неинтересно, он не будет читать.
- виртуальной реальности. Актуализация жизненных ситуаций наиболее полно осуществляется в моделировании возможности тех или иных ситуаций. Из функции виртуальной реальности вытекают три субфункции:

- развивающая (что?);
- обучающая (чему?);
- воспитывающая (как?)

Именно в этой последовательности, так как наивысшая цель – развитие у ребенка всех психических новообразований необходимых ему для самореализации в социуме. Развитие, по мнению психологов, осуществляется наиболее рационально в процессе обучения. На основе полученных знаний формируются умения и навыки поведения, что составляет суть воспитания.

Статус детской литературы требует решения вопроса о том, что делать с произведениями фольклора и литературы до XIX века.

Детской литературой принято считать произведения, написанные специально для детей и учитывающие психологические закономерности развития и педагогические обучения и воспитания.

Произведения, включенные в круг детского чтения, представляют собой адаптированные такие произведения фольклора, сакральной и всеобщей литературы, которые отвечают принципам детской литературы. *Адаптированные произведения считаются ДЕТСКИМ ЧТЕНИЕМ.*

С учетом требований функций и принципов детской литературы из фольклора в детскую литературу (преимущественно для дошкольного и младшего школьного возраста) включаются сказки, мифы, легенды, пословицы, поговорки, загадки. Этому же условию соответствуют произведения всеобщей литературы, например, сказки Ш.Перро, Г.-Х. Андерсена, А.С. Пушкина и т.д.

Вопрос о включении сакральной литературы не имеет единой точки зрения. Некоторые исследователи считают, что они должны в обязательном порядке быть включены, однако с учетом возрастных особенностей следует трансформировать их в детский вариант – Детская Библия. Вместе с тем имеются сложности. Так, невозможно представить Детский Коран или Детские Веды. Трансформация неизбежно ведет к некоторому упрощению, а, следовательно, к искажению с точки зрения канона. Введение одного типа литературы требует аналогичного введения другого (христианского, исламского, иудейского, ведического и др.), что может вызвать непонимание членов соответствующих конфессий. К тому же религиозное воспитание дело сугубо индивидуальное и семейное, поэтому, на наш взгляд, нежелательно в детское чтение включать сакральные произведения.

Немаловажным вопросом является вопрос о чтении не целого произведения, а его отрывков, так как целостное произведение сложно для восприятия и понимания. Если это так, то, возможно, целесообразнее не включать данное произведение в чтение на данном возрастном этапе. Чтение отрывков не способствует целостному восприятию и пониманию, следовательно, подобного чтения необходимо избегать.

Аналогично ставится вопрос о понимании идейного содержания. Если по каким-то причинам нельзя довести до ребенка авторского понимания, то, по-видимому, не следует исходя из методических соображений давать заведомо противоречащее ему (авторскому замыслу) толкование. Лучше произведение не рассматривать.

В детской литературе, модификацией всеобщей литературы, выделяются те же роды, что и для всеобщей литературы. Однако следует выделить в особый род сказку.

Роды и жанры детской литературы. Сказка как род детской литературы.

Во всеобщей литературе выделяют три рода: 1. поэзия, 2. проза, 3. драма. В детской литературе, по-видимому, необходимо выделять еще один род – СКАЗКУ вследствие ее значимости для развития ребенка и феномена детской литературы.

ПОЭЗИЯ. Представляет собой наиболее древний род литературы и фольклора, так как именно поэзия позволяет эмоционально воспринимать и представлять действительность. Любое познание, как учит философия, начинается с чувственного познания, с эмоционального восприятия. В основе поэзии лежит такой важнейший признак, как ритм, играющий огромную роль в жизни человека. Ритм в поэзии объективируется в размере, в индоевропейской и тюркской традициях представленном чередованием ударных и безударных слогов. Рифма вторична, так как есть белые стихи и стихи в прозе. Жанры поэзии: стихотворение (малый) и поэма (средний).

ПРОЗА. Возникает вслед за поэзией как рациональное освоение действительности. Организующим началом прозы является чередование речевых пластов, представленных речью автора и различных персонажей. Малые жанры прозы – новелла (в русской традиции рассказ), средние – повесть, крупные – роман. В новелле/рассказе повествуется об одном эпизоде, в повести – о цепи эпизодов, связанных как с главным, так и с другими персонажами. В русской традиции под новеллой понимается динамичный рассказ. Роман характеризуется не объемом, а социальным срезом. Так, произведения А. Линдгрена, несмотря на свой объем повести, а не романы.

ДРАМА. Исследует природу конфликтов и способ их разрешения. Разрешается смехом – комедия, смертью одного или нескольких конфликтующих интересов – трагедия, ничем, так как на поверхности конфликта интересов не видно (они находятся глубоко внутри), – собственно драма. Содержание обуславливает форму – диалог или полилог. Малый жанр – басня, крупный – комедия, трагедия, драма.

СКАЗКА. Моделирует действительность. Фольклорная сказка выполняла кодифицирующую функцию. Отсюда своеобразие тематики и структурных компонентов композиции

Современное состояние детской литературы характеризуется причудливым родо-жанрово-тематическим соотношением (см. таблицы 1-2).

Таблица 1 – Жанровая структура современной детской литературы

Род	Жанр
Сказка	Литературная сказка – конструирование действительности дидактических целях
	Фантастика – конструирование потенциальной действительности
	Фэнтези – конструирование действительности в целях ухода от действительности
Проза	Женская – освоение действительности в рамках женского начала
	Пиратская – освоение действительности в рамках мужского начала
	Детектив – освоение действительности в целях восстановления справедливости
	Готическая – освоение действительности в целях преодоления страха перед ней
	Реальная – освоение действительности в целях ее познания
Поэзия	Реальности – эмоциональное освоение действительности
	Игровая – освоение действительности путем ролевой игры
Драма	Комикс – выражение интересов путем графического диалога

Таблица 2 – Жанрово-тематическая характеристика современной детской литературы

Род	Тематика			
	Я	Альтер-Я	Я и мы	Я и они
Сказка		Литературная сказка	Литературная сказка	Литературная сказка
			Фантастика	Фантастика
		Фэнтези		
Проза	Женская	Женская		
	Пиратская		Пиратская	Пиратская
	Детектив		Детектив	Детектив
	Готическая	Готическая		

	Реальная		Реальная	Реальная
Поэзия	Реальности		Реальности	Реальности
	Игровая		Игровая	Игровая
Драма				Комикс

Новейшая детская литература, являясь частью всеобщей литературы, переживает все те же процессы, связанные с утратой мировоззренческой основы модерна и эпохи Просвещения с ее верой в могущество разума (разума).

Конфликт конца XX века и начала XXI века находит отражение в литературе в виде смешения романтического и реалистического понимания действительности. В центре находится романтический тип освоения мира с его несогласием с окружающим, выражающемся либо в бегстве от действительности (постмодерн), либо в конструировании собственной реальности (романтизм). Первый подход реализуется в детских произведениях в виде фэнтези, женской, пиратской, готической прозы, комиксах, игровой поэзии; второй – в виде литературной сказки. Реалистический взгляд маргинализируется, так как разработанные им темы развития ребенка (Я – познание своей сути в действии и общении, самопознание; Я и мы – восприятие и общение ребенка с теми, кого он видит себе подобными; Я и они – социализация и познание мира на основе законов взрослых) для его социализации становятся неактуальными. Наиболее востребованной становится тема «Альтер-Я» с ее рефлексией, неустойчивостью, невозможностью понять мир взрослых и свое место в нем.

ШАҒЫН ЖИНАҚТЫ БАСТАУЫШ МЕКТЕПТЕГІ ИННОВАЦИЯЛЫҚ ІС-ӘРЕКЕТКЕ БОЛАШАҚ МАМАНДАРДЫ ДАЙЫНДАУ

Ж.Қ. Астамбаева – Абай атындағы ҚазҰПУның аға оқытушысы

Маман дайындау сапасы әрдайым өзекті мәселе болып табылады, «Қазақстан дағдарыстан кейінгі дүниеде: Болашаққа интеллектуалдық секіріс» атты 2009 жылдың қазан айында жасаған баяндамасында Қазақстан Республикасы Елбасы қазіргі заманғы білім берудің перспективалық міндеті етіліп, «сындарлы ойлай білетін және ақпараттар ағымында бағдар ала білуге қабілетті адамдар даярлау» қажет екендігін атап өткен еді /1/.

Бұл мәселе Қазақстан Республикасындағы кез келген білім беру ошағына, оның ішінде шағын жинақты мектептерге де қатысты екендігі белгілі.

Қазіргі таңда мұндай мектептердегі проблемалар өте көп, солардың кейбіріне тоқталсақ:

1. Аталмыш мектептерге мамандардың жетіспеушілігі (көпшілік жағдайда өзге мамандық иелері (олардың көпшілігі сол жердің тумасы болғандықтан ғана) бастауышта жұмыс жасайды, ондай мектептерге жас мамандардың барғысы келмейді);

2. Мектептерде мұғалімдердің санының аздығына (1-2 адам) орай, олардың кәсіби деңгейін көтеруге мүмкіндігінің аздығы;

3. Әдістемелік көмекші құралдардың жетіспеушілігі;

4. Кейбір ауылдардың орталықтан өте шалғайда орналасқандығынан, қыс мезгілінде мұндай мектептермен байланыс мүлдем болмай қалады. Осы кезде олардың білім беру жүйесінде болып жатқан өзгерістерден хабарсыз болып қалуы мүмкін.

5. Мұндай мектептердің жабдықталуы да өте төмен, компьютер жоқ, интерактивті тақтаны мүлдем көрмеген, ұялы телефон ұстамайды, байланыс жоқ.

6. Қаржының да аз бөлінетіндігіне орай, әдістемелік құралдармен қамтамасыз ету жеткіліксіз. Мұғалімдердің мұндай құралдарды өз бетімен сатып алуына мүмкіндіктері жоқ.

7. Мұндай мектеп мұғалімдерінің тәжірибесі де өз деңгейінде таратылмай келеді. Өйткені, біріншіден, мұндай мектеп мұғалімдеріне мақала жазуға, оны теруге (мүмкіндік те жоқ), басып шығаруға уақыттары аз болса, екіншіден, ғылыми жұмыспен айналысатын мүмкіндік те жоқ, әдебиеттер аз, интернет мүлдем жоқ.

8. Мектеп оқушыларын да ғылыми жұмысқа тарту, олимпиада, спартакиадаларға қатыстыру жұмыстары да артта қалуда.

Осындай мәселелерге қарамастан, ШЖМ жүйесінің өзгеру динамикасы шағын жинақты бастауыш

және негізгі мектептердің қысқарып, орта мектептердің көбейіп келе жатқанын байқатады. Соңғы 15 жылдың ішінде ШЖМ екі есе көбейді. «Қазақстан Республикасында білім беруді дамытудың 2011-2020 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасында»: Қазақстандық білім беру жүйесінің ерекшелігі – мектептердің жалпы санының 56,5%-ын құрайтын (2005 жылы – 52%) ШЖМ болуы. Оның ішінде, ауылдық жерлерде – 68,6%. Іс жүзінде әрбір төртінші мұғалім ШЖМ-да жұмыс істеп, әрбір алтыншы қазақстандық оқушы ШЖМ-да оқитыны» атап көрсетілген /2/.

Қазіргі жаһандану заманында өркениетті елдердің білім беру саласындағы алдыңғы қатарлы озық педагогикалық идеяларын және олардың тәжірибесіндегі оқытудың инновациялық технологияларын қолданбау мүмкін емес. Өйткені, ортақ білім жетістігін түзуге және ықпалдаса жұмыс жасауға талпыну өмір талабынан, қоғам дамуының жаңа сатысының талаптарынан туындап отыр. Ендеше, педагогика ғылымы мен тәжірибесінде белгілі әр алуан оқыту технологиялары ішінен тиімділігін таңдап алу немесе қандай да бір оның түріне тән әдіс-тәсілдер жиынтығын қолдану мүмкіндігін анықтауға тура келеді. Мұның барлығы болашақ ұстазды осындай іс-әрекетке дайындау қажеттігін аңғартады.

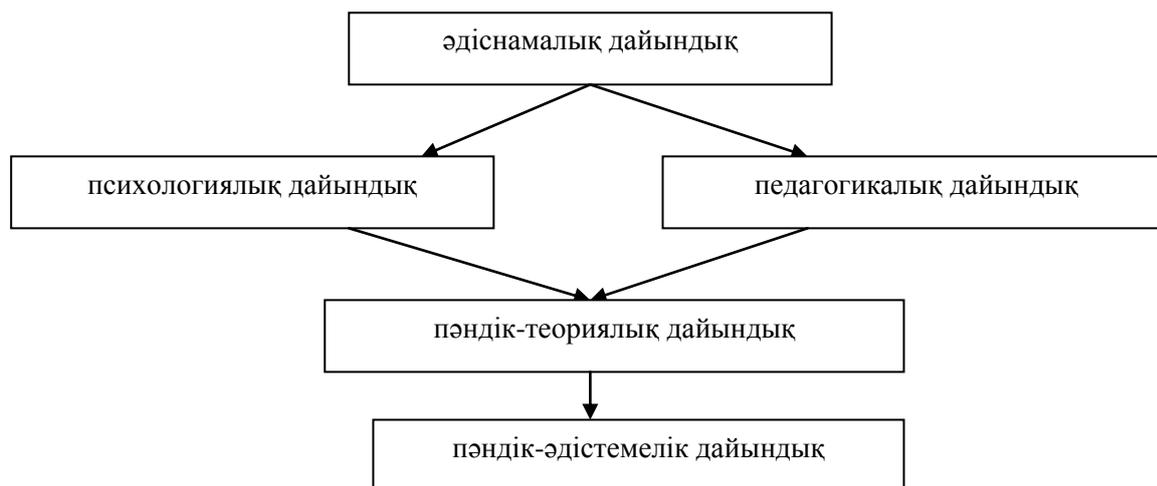
Қазіргі заманғы қоғамның болашағы – өскелең ұрпақтың тәрбиесі мен білім алуы мұғалімнің қандай болуына байланысты. Сондықтан білім берудің қазіргі жайы мұғалімнен әлдеқайда жоғары деңгейдегі кәсіби іс-әрекетті талап етеді. Ол өз кезегінде жоғары мектептегі оқу пәндерін оқыту мәселесіне ерекше көңіл бөлу керектігін көздейді. Оның үстіне соңғы жылдары жоғары оқу орындарында кредиттік оқыту жүйесіне көшумен байланысты маман дайындау мәселесі тәжірибеге ендіріле бастады. Осыған орай, қазіргі заман талаптарына сай бакалавриат деңгейінде мұғалімді кәсіби дайындау мазмұнын құру қажеттігі туындайды.

Білім беру жүйесінде көрініс табатын инновациялық үдерістер өзіндік механизм ролін атқарады. Осының әсерінен оқытудың мақсаттары, мазмұны, әдістері мен технологиялары сияқты жекелеген құраушылары, соның ішінде, алдымен мұғалімнің өзі де өзгеріске ұшырайды. Қазіргі таңда қазақстандық мектептегі білім берудегі инновациялық қозғалыстың өзіндік ерекшелігін оқып үйренбеген, білім беру жүйесіндегі инновациялық іс-әрекеттің мән-мағынасын түсінбеген, инновациялық білім беру технологияларын игермеген мұғалім педагогикалық сауатты, құзыретті маман болып есептелмейді.

Инновациялық іс-әрекет қалыптастыру проблемасына мұғалімдердің кәсіби іс-әрекетіне дайындығы жайлы зерттеулер мазмұны жағынан жақын, олар түрлі ғылыми әдебиеттерде кең түрде көрініс тапқан (Гребенюк Т.Б., Дурай-Новаков К.М., Лазарев В.С., Щербаков А.И., Кузьмин Н.В., Марков А.К., Гोनоболин Ф.Н.).

Қазақстан Республикасы жағдайында мұғалімдер дайындаудың әр түрлі мәселелері (Ш.Әлжанов, Қ.Бержанов, М.Нұғманов, К.Құнантаева, Б.И. Құдайқұлов, Т.С. Сабиров, А.П. Сейтешев, А.И. Сембаев, А.И. Ситдыков, Г.К. Нұрғалиева, Г.А. Уманов, Г.Т. Хайруллин, Н.Д. Хмель және т.б.); жоғары оқу орнына дейінгі, жоғары оқу орны жағдайында және оны бітіргеннен кейінгі кезеңдердегі мұғалімнің жеке тұлғасының қалыптасуы (Б.В. Друзина, Н.К. Закирьянов, Л.Н. Маркина, Г.А. Критинина және т.б.); арнайы орта оқу орындарындағы студенттердің кәсіби дайындығы (А.Ж. Абдукаликова, Л.И. Лапочкина, Р.Р. Масырова және т.б.) жан-жақты талқыланған, сондай-ақ нақты кезеңдерде зерттеліп, өзіндік шешімін тапқан.

Жоғары оқу орнына арналған ресми-құқықтық, ресми-нормативтік құжаттардан, арнайы бағдарламалар мен тұжырымдамалардан, ғылыми-зерттеу жұмыстары нәтижелерінен, кредиттік технологияларға көшуден, инновациялық оқыту технологияларының жасалуы, қолданылуы және таралуынан, Қазақстан Республикасы жалпыға міндетті мемлекеттік білім стандарттарынан, типтік оқу жоспарларынан, педагогикалық кадрларды дайындаудың қазіргі кездегі үдерістен туындайтын алғышарт – бүгінгі күннің талаптары тұрғысынан мұғалімдер дайындаудың жаңа концепциясы жасалуы тиіс. Болашақ бастауыш сыныптар мұғалімдері жоғары оқу орны қабырғасында педагогикалық, психологиялық дайындықтан ғана өтіп қоймай, бастауыш мектепте оқытылатын барлық пәндердің теориясы мен технологиясынан қажетті білім, білік және дағдылардың, құзіреттіліктердің белгілі бір көлемін игеруі тиіс. Біздің ойымызша, болашақ маман дайындаудың концепциясы мыналарды қамтуы тиіс: әдіснамалық, психологиялық, педагогикалық, пәндік-теориялық, пәндік-әдістемелік.

Әдіснамалық дайындық философиялық категорияларға, диалектика заңдарына, адам-тұлға, таным, қоғам сияқты мәселелерді игертумен, дүниені, қоғамдық өмірдің құбылыстарын танумен байланысты болады.

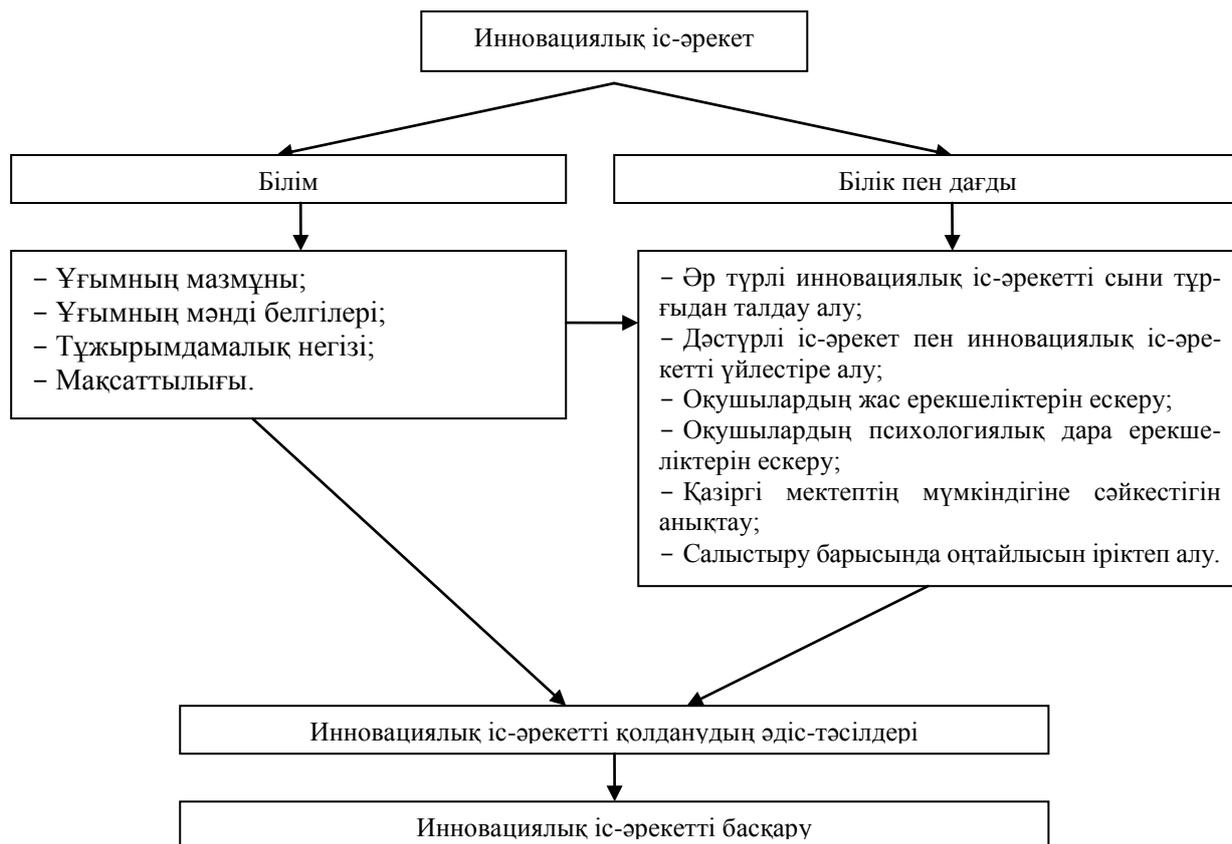
Психологиялық дайындық болашақ мамандарды «жалпы психология», «жас ерекшелік психологиясы» курстарынан адам, жеке тұлға, оның қалыптасуы мен даму заңдылықтары, таным процестері, жас кезеңдерге бөліну мен мектеп жасындағы, әсіресе кіші мектеп жасындағы балалардың өзіндік ерекшеліктерін, олардың әр кезеңдегі даму ерекшеліктерін білу, соған сәйкес түрлі іс-әрекеттер ұйымдастыра алуы барысында жүзеге асады.

Педагогикалық дайындық жоғары оқу орнын бітіруші түлектердің бойында болуға тиісті білім, білік, дағдылар мен күзiреттiлiктердiң қалыптасуын жүзеге асыратын негiзiн дайындық екенi белгiлi. Математиканы оқыту әдiстемесi – «математиканы оқытудың заңдылықтарын зерттейтiн педагогиканың бiр бөлiмi немесе тармағы». Болашақ мамандар математиканы оқыту барысында «дидактикалық принциптердi, оқыту мен тәрбиелеу барысын құрудың әр түрлi тәсiлдерiнде көрiнiс табатын заңдылықтарды» бiлуi тиiс /3/.

Пәндік-теориялық дайындық болашақ бастауыш сыныптар мұғалімдері математикалық пәндердің жоғары оқу орнында оқытылатын пән ретіндегі әдіснамасын, пәні мен нысанын, мақсаты мен міндеттерін, зерттеу әдістерін біліп қана қоймай, математиканың бастауыш мектептегі оқу пәні ретінде бастауыш математика курсының құрайтын аса маңызды ұғымдар мен оларды оқытудың амал-тәсілдерін игеруді көздейді.

Пәндік-әдістемелік дайындық болашақ бастауыш сыныптар мұғалімінің жеке тұлға ретінде қалыптасуына бірден-бір септігін тигізетін негізгі дайындықтар жүйесін құрайды. Мұнда болашақ мамандар кәсіби іс-ірекетіне қажетті оқу-тәрбие үдерісі, оны ұйымдастыру, оқу-тәрбие үдерісін ұйымдастырудың негізгі формасы ретінде әлі күнге өзектілігін жоймаған сабақ, математика сабағының ерекшелігі және оны оқытудың мақсаты мен міндеттерін, әдіс-тәсілдерін, көрнекілігін анықтау, кезеңдерін анықтай алу және соған сәйкес өзінің және алдындағы «белгілі бір қажетті біліктер мен дағдылардың иесі, оқу әрекетінің субъектісі, әртүрлі мәдениеттер мен өз көзқарасы тұрғысынан диалогқа түсетін автор және жас ерекшелігіне сәйкес өз жасын қалыптастыруға күш жұмсап, еңбектенетін баланың» – әрекетін ұйымдастыра, басқара алатын күзiреттi тұлға ретiнде қалыптасады.

Болашақ бастауыш сыныптар мұғалімдерін инновациялық іс-әрекетке дайындау оларды жаңалықты қабылдау, түсіну, қабылдау және қолдану мен онымен байланысты әрекеттерді басқару жайлы білімі мен білігі және дағдыларының болуын қажет етеді. Болашақ маман алдымен «инновациялық іс-әрекет» ұғымының мазмұнын түсінуі тиіс. Қазіргі заман бастауыш мектептерінде болып жатқан жаңалықтар, олардың мазмұны, заман талабына сай екендігі, оқу-тәрбие үдерісін ұйымдастыруда қолданылатын педагогикалық технологиялар, олардың мазмұны жайлы білімі болғаны дұрыс. Сонымен бірге, инновациялық іс-әрекеттің дәстүрлі әрекеттен айырмашылығы, яғни аталмыш ұғымның мәнді белгілері жайлы білімі болуы да талап етіледі.

Біздің міндетіміздің педагог-кадрларды жаңалыққа жақын болуға, жаңа мен «ескіні» үндестікте шығармашылықпен пайдалануға, жаңадан, новациядан қорықпай, қазіргі заман талаптарына сай өз кәсіби іс-әрекетінде қолдана алуға, бір сөзбен айтқанда, иновациялық іс-әрекетке, иновациялық технологияларды тиімді пайдалануға дайындау болып табылатындығын баса айту еді..

1. Назарбаев Н.Ә. Қазақстан дағдарыстан кейінгі дүниеде: Болашаққа интеллектуалдық секіріс. – Ана тілі. №41 (982), 15-21 қазан, 2009.

2. Қазақстан Республикасында білім беруді дамытудың 2011-2020 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы. – Астана: Ақорда, 2010.

3. Типтік бағдарлама. Бакалавриат. – Алматы, 2007.

Резюме

В статье рассматриваются проблемы подготовки будущих специалистов к инновационной деятельности в малокомплектных школах РК.

САЛАУАТТЫ ӨМІР САЛТЫН САҚТАНАЙЫҚ!

С.Т. Кокенов – Сауықтандыру дене мәдениеті кафедрасының аға оқытушысы

Төрекожа Ханқожаұлы өзінің шығармашылық еңбектерінің бірінде:

*«Жігітке дәулет те көп, байлық та көп,
Қызығы дүниенің есен-саулық»* – дейді

Не дегенмен, орынды айтылған сөз. Байлығың да, барың да тек, деніңнің саулығы емес пе? Әрине адам баласы үшін денсаулықтан артық бағалы зат жоқ.

Жиырмаға енді толған дархан даламыздың, айбынды еліміздің болашағы жалынды жастар екені баршаға мәлім болса, ал жастардың өз елін дамыған мемлекеттің қатарынан көрінуге атсалысу үшін, әрине, ең бастысы – білім және денсаулық керек. Қазіргі мемлекетіміздің жастарға қойып отырған талаптарының бірі де сол – сапалы білім алып, салауатты өмір салтын сақтау болып табылады [1].

«Ауру – сырқаудан сау дене дұрыс рухтың жемісі болып табылады» – деген орыстың атақты ғалымы И.П. Павлов. Ал осы дұрыс рухтың жемісіне айналдыру үшін ауру-сырқаудан сау денені қалай қалыптастырамыз? – деген сұрақ көкейіңді тесіп өтеді. Бұл сұрақтың жауабы барлығына да аян, яғни денеміздің дұрыс рухтың жемісіне айналуына әкеп соқтыратын, сауықтандыратын, салауаттандыратын өмір жаршысы – спорт дер едім.

Салауатылыққа тәрбиелеу ұстаздар қауымына қойылған міндет болса, қазіргі жастардың біршама-сы осы міндеттерді орындап, саулықтың байлық негізі екенін естен мүлде шығармайды. Мәселен, Абай атындағы Қазақ ұлттық педогогикалық университеті студенттерінің спортты сүюіндегі құлшыныстарын байқауға болады. Ал осы білім ордасының «Сауықтандыру және дене мәдениеті» кафедрасының жастардың құлшыныстарына серпін беріп, салауаттылыққа тәрбиелеу ісінде атқарып жатқан іс-әрекеттері жетіп-артылады. Әрине, әр студенттің, әр адам баласының салауатты, ауру-сырқауды сезбей өмір сүруіне біз өз көмегімізді беріп, сол жолда аянбай еңбек етеміз. Жалынды жастырдың сау жүздерін көру біздер үшін үлкен бақыт десем қателеспеймін. Себебі жастар мықты болған сайын мемлекетіміз де нығайып, дамыған үстіне дами түспек.

Кафедра ұжымы ең алдымен қазіргі заманында жастарымыздың түзу жолдан адасып, шылым шегіп, ішімдік ішіп, нашақорлыққа әуестеніп жаман жолға түсіп кетпей, денсаулығын ойлап, салауаттылықты сақтауы, салауатты өмірге бейімделу жолында тер төгіп жүргенін көріп қуанамыз, және біздің ұжым жоғарыда аталған жаман әдеттерге бет бұруынан жастарымызды қорғап қалуға іс-әрекеттерді ұйымдастырып жүргізіп жатыр.

Мәселен, кафедра оқытушылар арнайы сабақтармен қоса түрлі спорттық ойын түрлерімен шұғылдандырып, қосымша сабақ түрлері, жаттығу жұмыстарын, көптеген сайыстарды өткізе отырып жастарды өздеріне баурап алып, спортпен шұғылданып, салауатылыққа негіздейді.

Биылғы жаңа оқу жылы бастала салысымен-ақ студенттер өздерінің сабақтарына атсалысып, түрлі спорт түрлерінен ұйымдастырылған жарыстарға қатысуға өз ұсыныстарын білдірді.

Атап айтсақ, қыркүйек айынан бері түрлі спорт түрлерінен сайыстар өткізілді. Спорттың футбол, волейбол, баскетбол сияқты тағыда басқа ойын түрлерінен факультет аралық сайыстар өткізіліп, студенттер қарқынды жұмыс атқарды. Осы сайыстарда жүлделі орын алғандар оқу орнының арнайы дипломдары мен бағалы сыйлықтарға ие болды. Сонымен қоса қараша айында «Студенттік құрылыс және жастар еңбек жасақтары» қоғамдық бірлестігінің Тәуелсіздігіміздің 20 жылдық мерей тойына байланысты волейболдан өткен қыздар арасындағы қалалық оқу орындары арасындағы тартыста біздің Абай атындағы Қазақ ұлттық университетінің факультетаралық студенттер арасынан құрылған қыздар 1-орынға ие болып, арнайы диплом мен сыйлыққа иелік етті. Және біз бұны мақтанышпен айтамыз.

Сондай-ақ Тәуелсіздігіміздің 20 жылдығына арнап «Спартак» стадионында 11-қараша күні жастар арасында ұлттық спортымыздың бір түрі – тоғызқұмалақтан сайыс ұйымдастырдық. Бұл тартысқа да біздің жастарымыз қарқынды атсалысты. Және алдағы уақытта стол теннисінен факультет аралық сайыс ұйымдастырылады деп жоспарлануда. Жалпы алғанда жастардың қарқындылығы өте керемет.

«Ауырып ем іздегенше, ауырмайтын жол ізде» – деген қазаққа бір сөз бар. Негізінен біздің оқу ордамызда алғаш рет Абай атындағы Қазақ ұлттық университетінде әлемде кең тараған және қарқынды дамыған спорттың «черлидинг» атты бір түрі енгізілді. Әрине, бұл біздің қара шаңырағымыздағы қуанышпен айтатын басты жаңалық болып табылады. Яғни ауырмайтын жол іздеуде алдыңнан табылатын салауаттылықтың жаршысының бірі осы спорт түрі деп білеміз. Бұл спорт түрі биылғы жаңа оқу жылынан бастап енгізіліп, студенттердің сүйікті спорт түрлеріне (әсіресе қыздарда) айналып бара жатыр десем артық емес шығар. Ал осы спорт түрінің жай-жапсарын айта кетсек:

Черлидинг – бұл көптеген қимылдарға – би, гимнастика, акробатика, аэробика элементтеріне толы спорттың жаңа түрі [2].

Черлидинг – XIX ғасырда Америкада пайда болған. Өздерінің командаларын футбол матчтарында қарқынды қорғаған бозбалалар ойлап тапқан. Алғашында балалар керілген плакаттармен тұрып алып, айқай-шу көтеріп, көпшіліктің назарын өздеріне аударған. Кейінірек бұл додаға қыздар қосылды, сөйтіп біртіндеп жанкүйерлердің өжеттік рухын көтеру үшін ойын алаңдарында қолдау көрсететін жеке топтар құрылды.

Черлидинг – бүгінгі күні негізгі екі бағыты бар «cheer» (акробатикалық) и «dance» (билейтін) дербес, тәуелсіз спорттың түрі.

Қазақстанда черлидинг алғаш рет 50-ге жуық командалар қатысқан дербес чемпионаттар мен фестивальдардың деңгейіне жетті. Соңғы үш жылда черлидингтің көптеген білім мекемелерінде белсенді

түрде дамуына қарағанда, спорттың бұл түріне деген қызығушылық өте жоғары.

Черлидинг – бүгінгі күні әлемде ең кең тараған және қарқынды дамыған спорттың түрі болғандықтан, спорттың бұл түріне студенттерді көбірек тарту басты міндет. Себебі, би мен акробатика элементтері үйлесім тапқан өте әдемі шоуа студенттер топ болып жұмыс істеуге, бос уақыттарын пайдалы әрі қызықты өткізуге дағдыланады, сондай-ақ бой жетіп келе жатқан қыздардың дене бітімінің әдемі болып қалыптасуына тигізер пайдасы зор. Черлидинг сияқты әдемі көрініске бай жаңа спорт түрін дамыту арқылы жастар арасында салауатты өмір салтын қалыптастыру мен оны насихаттау қажеттігі туралы Елбасының алға қойған халық денсаулығын жақсартуға арналған маңызды міндеттерінің бірін жүзеге асыру болып табылады [2].

Черлидинг ойының жеке ерекшеліктеріне қатысты мәнерлеп өлең айтудан басқа: секіру, би, шапалақтау, гимнастикалық және акробатикалық жаттығулар, таяныштар мен пирамида сияқты ойын түрлері бар. Черлидингтің пайда болуы мен дамуы ХІХ ғасырдың аяғында АҚШ университеттерінде бастау алған американдық футболмен тікелей байланысты. Ресейде алғашқы черлидерлік топтар 1990 жылдардың аяғында пайда болса, Қазақстандық Черлидинг Федерациясы өзінің іс қимылын 2007 жылдың сәуірінде бастады.

Ал осы спорт түрін жақсы көруді біздің студенттеріміз одан әрі жалғастыру үшін біздің тарапымыздан ең алғаш осы спорт түрінен түрлі іс-шаралар, сайыстар ұйымдастырса онда жастар арасында салауатты өмір салтын қалыптастыру, спорт пен дене тәрбиесін барынша дамыту жоғарғы деңгейге жетеді деп сенемін.

Және де осы басқада спорт түрлерімен жастарымызды қамтып солардың денінің саулығына біз бар күшімізді саламыз. Сондай-ақ сайыстардың өту шарасы әліде алда демекпін. Сондықтан жастарға, бүкіл адамзат баласына салауатты өмір салтын сақтанайық! Себебі салауаттылық біздің өміріміздің айнасы. Және де спорпен шұғылданып, ауырмайтын жол іздейік демекпін.

1. *ФК және спорт. – Алматы, 1998.*

2. *www.cherliding.ru.*

3. *Сауықтандыру дене мәдениеті кафедрасының тәжірибиесінен.*

Резюме

В этой статье рассматриваются вопрос о здоровом образе жизни молодежи-студентов на базе кафедры оздоровительной физической культуры.

Summary

In this article, are considered eligible question about a healthy way of life of young people-students on the basis of the department of health-enhancing physical culture.

БОЛАШАҚ БАСТАУЫШ СЫНЫП МҰҒАЛІМДЕРІН «КӨРКЕМ ЕҢБЕК» ПӘНІН ОҚЫТУҒА ДАЯРЛАУДЫҢ КЕЙБІР МӘСЕЛЕЛЕРІ

А.О. Абдықадыров – аға оқытушы, Абай атындағы ҚазҰПУ

Қазақстан Республикасының президенті Н.Ә. Назарбаев «Жаңа онжылдық – жаңа экономикалық өрлеу – Қазақстанның жаңа мүмкіндіктері» атты жолдауында: 2020 жылға қарай орта білім беруде 12 жылдық оқыту моделінің табысты жұмыс істеуі үшін Үкімет барлық қажетті шараларды қабылдауы тиіс, – деп көрсетті. Мемлекет деңгейінде көтеріліп отырған білім беру мәселесі бүгінгі күні әлемдік білім беру кеңістігіне енудің алғышарты болып табылады.

Еліміздегі білім берудің жаңа жүйесі, оның мазмұнының түбегейлі өзгеруі бүкіл оқу-әдістемелік жүйеге, мұғалімдер алдына жаңа талаптар мен міндеттер қойып отыр. Осы себепті 12 жылдық білім беру жүйесіне көшу тұсында мұғалімнің кәсіптік жетілуі мен дамуы тұрғысында көп мәселелер қарастырылуы да заңды.

12 жылдық мектептің басты мақсаты: жедел дамып келе жатқан ортада өмір сүруге қабілетті, өзін-өзі дамытуға, өз ойын еркін айта білуге, қоғам талабына сай өзін көрсете білетін жоғары білімді, ұлттық тілді, тарихты жетік меңгерген, отандық және әлемдік мәдениетті бойында қалыптастырған, бәсекеге қабілетті, шығармашылығы дамыған жеке тұлғаны қалыптастыру болып отыр. Осы мақсаттан келесі

міндеттер туындайды: тәрбиелеу және дамытушылық іс-әрекетін ұйымдастыру; құзыреттіліктерді қалыптастыру және дамыту; оқушы жеке тұлғасының қалыптасуына көмектесу, оның ішкі мүмкіншілігі, бейімділігі, мақсат-мүдделері мен шығармашылық қабілетінің байқалуы мен қалыптасуына жағдай жасау.

Осындай ауқымды міндеттерді жүзеге асыруға бағытталған 12 жылдық мектептегі қызметке болашақ бастауыш сынып мұғалімдерінің арнайы даярлығын қалыптастыру мақсатында біршама базалық және кәсіптендіру пәндерінің мазмұнына 12 жылдық мектептегі оқу-тәрбие үдерісінің мазмұндық ерекшеліктеріне сәйкес өзгерістер енгізілген. 12 жылдық білім беру жүйесіндегі бастауыш мектептің оқу жоспарына енгізілген сабақтарды оқыту әдістемесін қарастыратын пәндердің бірі – «Көркем еңбекті» оқыту теориясы мен әдістемесі» пәні. Бұл пән «Технология» білім беру саласы бойынша бастауыш мектепте оқытылатын «Көркем еңбек» пәнін оқытуға болашақ бастауыш сынып мұғалімдерін кәсіби даярлау мақсатында жүргізіледі.

«Көркем еңбек» – бейнелеу өнері мен еңбектің негізгі түрлерін, барлық қажетті материалдарды мазмұнына қарай біріктіріп енгізген кіріктірілген курс. Шығармашылық іс-әрекет барысында қоршаған ортадағы объектілерді бір бейнеде көрсету үшін өнер түріндегі көркемдік тіл (түс, сызық, штрих, көлемді пластика, стилдеу, көлем, кеңістік, конструкция, композиция т.б.) және материалдың физикалық қасиеттерінің (ерігіштігі, жабысуы, иілуі, бүктелуі т.б.) мүмкіндігі пән мазмұнында кіріктіріліп берілген.

Бұрынғы оқытылған екі пәннің біріктірілуі жоғары деңгейлі белгілі бір нәтижеге жетуге, шығармашылыққа баулуға жағдай жасайды.

Пәннің мақсаты: баланың өзінің пәндік шығармашылық іс-әрекеті арқылы әлемді тану үрдісінде өзін-өзі дамытуға ұмтылатын тұлғаны дамыту.

Міндеттері: жалпы мәдени ой-өрісін кеңейту, шығармашыл тұлғаны дамыту, оның сапалық та біліктілік қасиетін қалыптастыру, алдына мақсат қоя білетін, мұғалім қойған не туындаған проблемаларды табатын және шешетін, өзінің ойын іске асыру үшін тиісті құралдарды таңдай алатын, өзінің тәжірибесін түсінетін және бағалайтын, өзінің сөйлеу мәнері мен эстетикалық талғамын үйлестіре білетін, адамның материалдық бейнесіндегі әлеуметтік-эстетикалық арман-мұратының жетістігі ретінде өнер туындыларымен жалпы таныстыру, эстетикалық тәжірибесі мен технологиялық білімін, білігі негіздерін баланың түпкі ойының практикалық түрде іске асыру негізінде қалыптастыру. Бұл міндеттер баланың көркем шығармашылық іс-әрекеті арқылы өз бетінше дамуын және жеке тұлға ретінде дамуын қамтамасыз ететін жалпы мәдени білімін іске асырады.

Сондықтан «5В010200 – Бастауышта оқыту педагогикасы мен әдістемесі» мамандығы үшін оқытылатын «Көркем еңбекті» оқыту теориясы мен әдістемесі» пәні – болашақ бастауыш сынып мұғалімдерін даярлаудың педагогикалық жалпы жүйесінің ең бір маңызды бөлігі. Ол студенттердің пән бойынша теориялық білімді, практикалық білігі мен дағдысын меңгеруін, оны кәсіби іс-әрекетінде пайдалануды қарастырады. Бұл пән бәсекеге қабілетті маман даярлауда қазіргі қоғамның әлеуметтік сұранысын қанағаттандыратындай сапалық деңгейін қамтамасыз етуге бағытталған.

Аталған пән болашақ бастауыш сынып мұғалімдерін кәсіби-әдістемелік дайындау мақсатында пән бойынша теориялық материалдар, оны игертудің амалдары мен оқыту әдістерін қамтиды. Пәннің ерекшелігі бастауыш сынып оқушыларын Отандық және шетел, халықтық сәнді-қолданбалы өнер туындыларымен таныстыру әдістемесімен қатар студенттерге бейнелеу құралдарын еңбек іс-әрекетімен кіріктіре отырып, оқушылардың сурет салу, мүсіндеу мен жапсырмалау, әр түрлі конструктор құрастыру бойынша практикалық іс-әрекеттерін қалыптастыру әдістемесін оқытуды көздейді. Осыған сәйкес студенттерді ғылыми-әдістемелік біліммен қаруландырып (пәннің ғылым ретіндегі және оқу пәні ретіндегі ерекшелігін, «көркем еңбекті» оқытудың мақсаты мен маңызын, одан берілетін білім көлемін, оны жеткізу әдістерін, білім беруді ұйымдастыру формаларын, олардың түрлері мен типтерін, қажетті құрал-жабдықтарын т.б.), өз бетімен кәсіби әрекетін іске асыруға мүмкіндік жасайтын бірден-бір әдістемелік пән болып табылады. Сол себепті болашақ бастауыш сынып мұғалімдерін дайындауда «Көркем еңбекті» оқыту теориясы мен әдістемесі» пәнінің маңызы зор, яғни бұл курс – бастауыш сынып мұғалімдерін даярлайтын жоғары оқу орындарындағы негізгі пәндердің бірі.

12 жылдық білім берудің басты мақсаты: жедел дамып келе жатқан ортада өмір сүруге қабілетті, өзін-өзі дамытуға, өз ойын еркін айта білуге, қоғам талабына сай өзін көрсете білетін жоғары білімді, ұлттық тілді, тарихты жетік меңгерген, отандық және әлемдік мәдениетті бойында қалыптастырған, бәсекеге қабілетті, шығармашылығы дамыған жеке тұлғаны қалыптастыру болып отыр. Осы мақсат-

тан келесі міндеттер туындайды: тәрбиелеу және дамытушылық іс-әрекетін ұйымдастыру; құзыреттіліктерді қалыптастыру және дамыту; оқушы жеке тұлғасының қалыптасуына көмектесу, оның ішкі мүмкіншілігі, бейімділігі, мақсат-мүдделері мен шығармашылық қабілетінің байқалуы мен қалыптасуына жағдай жасау. Бұл мақсат-міндеттерді іске асыру оқытудың құралдары мен әдістерін жаңартуды, жаңа технологияларды пайдалануды талап етеді.

Бастауыш мектепте «Көркем еңбек» пәнін жеке тұлғаға бағдарлап оқыту жоғарыда айтылған 12 жылдық білім берудің басты талаптарына сай екенін байқауға болады. Өйткені жеке тұлғаға бағдарланған оқыту парадигмасының негізінде әрбір оқушының оқу өрісінің даралығын тану ниеті жатыр. Мұғалімнің рөлі білім беруде құзыреттіліктер, біліктіліктер мен дағдыларды қалыптастыру ғана емес, оқушы өзінің жеке әлеуетіне сүйенетін және оқытудың жаңа технологиясын пайдаланатын тиісті білім беру ортасын құруда болып отыр.

Жеке тұлғаға бағдарланған оқыту үрдісінде оқушының өзін іс жүзінде көрсетуіне және оқытылатын пәндерді меңгеру барысында өзінің жеке қасиеттерін дамытуға арналған оқушы мен мұғалімнің бірлескен іс-әрекеті түрінде көрінеді. Ынтымақтастықтағы оқыту үрдісі әрбір оқушының өзінің даму деңгейіне сәйкес оқу материалын меңгеруін қамтамасыз етуге мүмкіндік береді. Мұғалім өзінің іс-әрекеті арқылы педагогикалық үрдісті шығармашылықпен түрлендіре алады. Жеке тұлғаға бағдарланған оқыту үрдісінде мұғалім жетекші, қуат беруші, жігерлендіруші рөл атқарады.

Жеке тұлғаға бағдарланған оқытудың басты мақсаттарының бірі оқушылар білімінің дербес модельдерін іске асырудың бір мезгілде жүргізілуі, бұл кезде әрбір оқушыға барлық оқу пәндерін меңгеруде өзіндік білім алу өрісін жасау мүмкіндігі беріледі.

Бастауыш мектепте жеке тұлғаға және нәтижеге бағдарланған оқытуды ұйымдастыру мұғалімдердің төмендегідей міндеттерді іске асыруын көздейді:

- пән бойынша тақырыпты, мақсатты нақты таңдай білу;
- әр сыныпта меңгерілетін ұғымдар мен түсініктерді жете білуі;
- білім берудегі міндеттерді шешуде әдістерді, рефлексия тәсілдерін, өзінің іс-әрекетін шығармашылықпен ұйымдастыру;
- әр сынып бойынша ізденімпаздық, шығармашылық жұмыстарды жүйелеп пайдалана білуі, үлгі бойынша немесе еркін тақырыпта әртүрлі шығармашылық жұмыстарды жасай алуға машықтандыру;
- бағдарламадағы оқыту нәтижелері бойынша «көркем еңбек» пәнінен білімді меңгертуі.

Қорыта келгенде, бастауыш мектепте оқушыларға «Көркем еңбекті» оқытуда бірқатар педагогикалық талаптарды орындау қажет деп санаймыз:

- педагогтар мен оқушылардың өзара әрекеттерінің жеке тұлғаға бағдарлануы;
- әрбір оқушыға іс-әрекет түрлерін және оған сәйкес құрал-жабдықтарды таңдау мүмкіндігін беру;
- оқушының тұлғалық, жеке бастық, эмоционалды-сезімдік, эстетикалық дамуында оның даралығын сақтауға ықпал ететін білім алу ортасын құру;
- дайын үлгіні жаңғырту және зерттеушілік шығармашылық іс-әрекеттің, белсенділіктің бірлескен және дербес түрін пайдалану.

Осындай педагогикалық талаптарды орындай білетін болашақ бастауыш сынып мұғалімдері бастауыш мектепте 12 жылдық білім беру жүйесіне сәйкес оқытылатын пәндердің бағдарламалық материалдарын еркін игерте алатын, оқу әрекетін оқушының қызығушылығы мен бейімділігіне қарай шығармашылық іс-әрекет тұрғысынан ұйымдастыра білетін, оқушылардың білімі мен қабілет деңгейін бағалай алатын, баланың жеке тұлғасын іс-әрекет субъектісі ретінде қалыптастыра алатын болады деп ойлаймыз.

1. Назарбаев Н.Ә. «Жаңа онжылдық – жаңа экономикалық өрлеу – Қазақстанның жаңа мүмкіндіктері» атты жолдауы // Айқын, 30 қаңтар, 2010 жыл.

2. Қазақстан Республикасы мемлекеттік жалпыға міндетті бастауыш білім беру стандарты. Ресми басылым, – Астана, 2009. <http://www.portal.edu.kz>.

3. Жұмабаева Ә.Е. Шағын жинақты бастауыш мектепте қазақ тілін оқыту әдістемесі. – Алматы, 2010.

4. Әмірова Ә.С. Бастауыш сынып оқушыларының шығармашылық іс-әрекетін қалыптастырудың теориясы мен технологиясы. – Алматы, 2008.

Резюме

В статье рассматриваются некоторые проблемы подготовки будущих учителей начальных классов, учитыва-

Summary

The problem of this article are considered the preparing Future primary teachers at the subject of «Art work» in the 12-th years school education.

МЕКТЕП ЖАСЫНА ДЕЙІНГІ БАЛАЛАРДЫ СӨЗДІ ДЫБЫСТАУ МӘДЕНИЕТІНЕ ТӘРБИЕЛЕУ: МӘНІ, МАЗМҰНЫ

Г.Ж. Омарова

Бала тілін сәби кезінен бастап дамыту олардың ойын өрбіту, сол арқылы жеке басының қалыпта-суына жағдай жасау – оқу-тәрбие мәселесіндегі негізгі мақсаттардың бірі. Бала өз ойын тіл арқылы жеткізеді. Ал бала тілінің дамуы, оның сөйлеу мүмкіндігінің қалыптасуы бірден пайда болмайтын күрделі психологиялық процесс. Ол жүйелі жүргізілетін жұмыс түрлерінің негізінде жүзеге асады. Жас бүлдіршіндердің сауатты да мәдениетті сөйлеуі мектепке дейінгі ұйымдарда жүргізілетін тіл дамыту жұмыстарына тікелей байланысты екені белгілі. Бала тілін дамытуда жүзеге асырылатын міндеттердің бірі тілдің дыбыстық мәдениетін тәрбиелеу болып табылады.

Мектеп жасына дейінгі балаларды дыбыстау мәдениетіне тәрбиелеу дегеніміз – сөйлеу барысында барлық тілдік құралдарды (дыбыстарды дұрыс айту, мәнерлеп сөйлеу тәсілдерін, есту қабілеттерін жетілдіру, дұрыс тыныс алу) орынды пайдалана білуге тәрбиелеу.

Балаларға ана тілін үйрету тәжірибесінен белгілі болғанындай, балаға ең қиыны жекелеген дыбыс-тардың артикуляциясын үйрену болып табылады. Егер баланың сөйлеуіндегі кемшілік дыбыс жағын-да болса, логопедтер мұндай кемшіліктің себебі, ең алдымен, баланын тілмен, аса маңызды артикуля-циялық органмен, дұрыс «жұмыс істеуді» үйрене алмауынан деп санайды. Балаларға көбірек қиын болатыны – таңдай ортасы дыбыстарын [р], [л], [ш], [ж]; кейде таңдай арты дыбыстарын [г], [к], [х] артикуляциялау.

Фонетикада фонемаларды дыбыстаған кездегі барлық артикуляциялық мүшелердің (тілдің, ерін-нің, тістің, дауыс шымылдығының және т.б.) жұмысы егжей-тегжейлі жазылған [1].

Мысалы, [ш] тілдің ұшымен айтылатын дыбыс (тілдің ұшы тістің етіне тиеді), ызың дыбыс (тіл тістің етіне толық тимейді, аздаған саңлау қалады), қатаң дыбыс (көмей жұмыс істемейді) болып келетіндігі мәлім. Осылайша барлық 37 дыбыс жіктелген.

Тек логопедтер ғана емес, әрбір тіл мәдениетін сақтаған тәрбиеші фонетикаға жүгінеді, сөз дыбыс-тарының «анатомиясын» білу балалардың оларды үйрену үдерісін тездетуіне көмектеседі. Дегенмен, дыбыстың артикуляциясын менгеру қиын әрі ұзаққа созылады; ол бес, кейде жеті жылға созылады: тез дегеннің өзінде балалар бестен алтыға аяқ басқанда ғана таза сөйлейді. Балалар бақшасындағы тәрбиелеу мен оқыту бағдарламалары баланы оқуға және жазуға үйрету басталған кезде – алты-жеті жасқа қарай барлық дыбыстардың артикуляциясын толық үйрену міндетін қояды.

Логопедтер сөз дыбыстарын олардың айтылуын қамтамасыз ететін артикуляциялық (дыбыс шыға-рушы) органдардың жұмыс істеу сипатына қарай былайша бөледі:

а) «ерте онтогенез» дыбыстары (онтогенез дегеніміз бала организмнің жеке дамуы): дауысты дыбыстар және дауыссыз [м], [п], [б], [т'], [д'], [н] дыбыстар;

б) «орташа онтогенез» дыбыстары: дауысты [ы]; меңгерілген дауыссыз дыбыстарды ұндығы және қатаңдығы бойынша жіктеу; [л]; барлық дауыссыз дыбыстарды үндендіру;

в) «кейінгі онтогенез» дыбыстары: тілдің алдының көтерілуін қажет ететін [р], [р'], [ш], [ж], [щ] дыбыстары, [л], [ц]' дыбыстары.

Сөз дыбыстарын бұлайша бөлу баланың белгілі бір артикуляцияны менгере алатын жас мөлшерін де көрсетеді. Сөз дыбыстарының осылайша бөлінуіне орай түрлі жастағы балаларға арнап дыбыс жаттығуларын жүргізу белгіленеді [2].

Сөйлеу қабілеті ойдағыдай дамып келе жатқан (сөйлеу әрекетінің дамуына логопедтердің арала-суы қажет емес) балаларға арналған артикуляциялық жаттығулар баланы дұрыс айтуға үйрететін дыбысты қамтитын сөздер мен сөйлемдерді олардың дауыстап айтуынан тұрады. Жаңылтпаштар мен белгілі бірыңғай дауыссыз дыбыстар қайталанып келіп отыратын өлеңдер бұл жерде дидактикалық материал қызметін атқарады.

Егер балалар орфоэпиялық жағынан дұрыс айтатын адамдардың арасында өссе, онда дұрыс айтуды үйрену міндеті оларда оңай шешілуі мүмкін, егер олар ересек адамдардың аузынан диалектілік немесе сөздің қате айтылуын естісе, үйренуі қиын (дәлірек айтқанда – ешқандай мүмкін емес).

Дауыс нақышын («эмоциялық мәнерлілік» мағынасында алғанда – дауыспен қуанышты, қайғыны, таң қалуды, ашулануды, шаттануды және т.б. білдіру) суреттеу қиынға түседі, тәрбиеші бар болғаны оны дауыстап айта алады және балаларға өз айтқанын қайталауға ұсыныс жасайды. Мысалы, дидактикалық ойын өткізіп, онда бір сөзді (сөйлемді) – «Ұшақ!» (немесе «Ұшып келеді») өзгермелі жағдайға қарай:

1) үрейлі сезіммен: жау ұшағы ұшып келеді;

2) қуанышты сезіммен: балаларға сыйлық әкеле жатқан ұшақ ұшып келеді, – деп айтуға болады.

Балалар ерекше жігер жұмсамай-ақ барлық тілдік құралдарды, әсіресе, дауыс нақышын жеңіл меңгеретіндігін тәжірибе дәлелдеп отыр (балалар сәби кезінің өзінде-ақ ересектердің дауыс интонациясынан мейірімді, қорқытуды, тыныштандырғысы келгендігін және т.б. айыра білетіндігі белгілі), көптеген балалар ешбір үйретусіз-ақ тілдік құралдарды қабылдайды, мектепке дейінгі жастағы балаларды интонация элементтеріне оқытудың әдістемелік құралдары туралы мәселенің қойылмауы да сондықтан болса керек. Бірақ үйретушілер (ата-аналар, тәрбиешілер, тіпті мектептегі мұғалімдер) өздері ана тілі интонациясын тамаша білгендіктен (сөз ырғақсыз жеке өмір сүре алмайды ғой) оны аңғармайды (ауадағы оттегінің мөлшерін аңғармаған секілді, ол жетіспегенде ғана адам оның керек екенін сезінеді). Егер сәби бірқатар тілдік құралдарды «өз бетімен» үйренбесе (мұндай балалар аз, бірақ қалай дегенде де кездеседі), әдетте ересектер сөйлеудің мұндай кемшіліктеріне жуық арада назар аудармайды, балаға көмектеспейді, бала сол кемшілікпен мектепке келеді, онда сөз дыбыстарының артикуляциясының кемшілігіне қарағанда, интонация кемшілігін қалпына келтіру әлдеқайда қиынға түседі.

Жоғарыда аталған және басқа да кейбір интонация элементтерін балалар сөйлемнің тұтас дауыс интонациясынан жеке бөліп алуды үйренеді және оларды, сондай-ақ жеке дара емес, сөйлемнің ішінде орындайды. Сөйлемнің өзін (ойдың аяқталғандығын) балалар интонация бойынша түсінуді үйренеді. Олар аяқталған ойдың екі интонациясын: хабарлы («Бір қасқыр тамақ іздеп келе жатып, құрулы тұрған қақпанға түсіп қалады», «Қасқырды егінші қапқа салып алады») және сұраулы («Қашып бара жатқан қасқыр көрмедің бе?») интонацияны ұғынады.

Аяқталған интонация негізінде балаларға логикалық екпінді көрсетеді және оларды аяқталмаған интонацияны – кең тараған сөйлемдердің мағыналы бөлігін орындауға жаттықтырады. Мұндай интонация алтау екендігі (А.Н. Гвоздевтің жұмысынан) белгілі: 1) тізіп айту интонациясы («Ханымға тұп-тура толған, піскен, алтын алма ұшып келеді», «Ол ханымды және ұлын, қызын құшақтап, бәрі дастарханға отырды»), бұл интонацияны орындау үшін логикалық екпінді қоя білу керек; 2) қарама-қарсы қою интонациясы («Ол үшінші рет қармағын тастады – қармағына бір балық, балық болғанда жай емес, алтын балық ілікті.»); 3) сөзге шақыру (атау) интонациясы («Қартым, саған, не керек?»; «Күнім менің, жарығым! Бар шындықты айт, жайып сал...»); 4) ескерту интонациясы немесе қос нүкте интонациясы («Алтын балық: «Қайғырма, үйге қайта бер» – дейді»; «Шал таң қалып, қорқып қалды: ол отыз үш жыл балық аулады, бірақ балықтың сөйлегенін естіген емес еді»; «...бізді өлтірме, жылатпа: шығар бізді құрғаққа!», «Көріп тұр: боран соғып, қар жауып, даланы қар көмкерді»); 5) кіріспе интонациясы («Ол, міне, көк теңізге бет алды) теңіз буырқанып жатты, (ол алтын балықты шақыра бастады...»); 6) ерекшелену интонациясы («Дегенменен, жас ханым, мазасын алмай басқаның, тыныштықта өсті, өсті – айдарлы, қара қасты, (қолаң шашты жан боп өсті») [3].

Жоғарыда айтылған фонетикалық және фонологиялық дыбыстық құралдар байланыстыра сөйлесуде бір мезгілде пайдаланылады. Байланыстыра сөйлеуінің стилі, оның эмоционалдық бояуы баланың сөз дыбыстарын қалай айтатындығына (артикуляциясы жігерлі, айқын немесе енжар", түсініксіз), мүмкін болған тілдік құралдардың қайсысын таңдайтындығына (мейірбандық немесе қастық сезімін бәсең – қатты, тез – баяу дауыс тембрімен аңғартады) байланысты.

Артикуляциялық мүшелердің қозғалуының әсерінен сөйлеушінің бұлшық етінің түйсінуді – бұл субъективтік қабылдаудағы «тіл материясы» болып табылады, ауызекі тілде бұлшық еттің түнсінуге мұнан басқа елестету (образдарды) түрінде қатысатын есту сезімі және іштей сөйлеу де жатады.

Белгілі бір дыбыстардың кешенін сөз деп қабылдауды үйренген, яғни оны болмыстың белгілі бірі құбылысы деп түсінген бала сол сөзден есту және бұлшық ет түйсігін есінде сақтап қалады. Бала әлі ең алдымен сөзді (сөйлеуді) естуді, ал онан кейін ғана оны айтуды үйренеді. Алайда сөздің естілу образы мен оның «бұлшық еттік» образы балада бір мезгілде пайда болады: алғашқы кезде «бұлшық

еттік» образдың дәл болмайтындығы басқа мәселе.

Белгілі бір сөздерді дұрыс айта алмайтын үш, тіпті төрт жастағы балалар олардың дұрыс естілу образын білетіндігі және ересектер мұны бұзып айтқанда аңғаратындығы белгілі. Мысалы,

Айбар (3 жаста) деген бала өзінің атын «Айбал» деп атайды. Көрші әйел оны әрдайым қағытып қарсы алады:

– Сәлем, Айбал

Бала қабағы катуланып, жұдырығын түйіп, еш нәрсені түсінбейтін әйелді ақылға шақырғысы келеді:

– Мен Айбал емеспін, мен Айбаал, – деп дауыс көтереді.

Демек, әрбір адам үшін сөздің сезімдік негізі – бұл оның; есту және бұлшық еттің (сөйлеу қимылының) сезінуі. Физиологтардың мәліметтеріне қарағанда, миға «берілетін» нақ осы сөйлеу қимылы миды (оның белгілі бір учаскелерін) сөйлеу органы ретінде жұмыс істеуге мәжбүр етеді екен.

Тәрбиеші мына нәрсені білу қажет: баланы сөз дыбыстарын дұрыс артикуляциялауға, тілдік құралдарды пайдалануға үйрету керек, яғни оның «тілдің материясын» үйренуіне көмектесу керек, әйтпесе ол тілді үйрене алмайды. Бұл заңдылық.

1. Мырзабеков С. Қазақ тілінің дыбыс жүйесі. – Алматы, 1999.

2. Федоренко Л.П., Фомичева Г.А., Лотарев В.К. Мектеп жасына дейінгі балалар тілін дамыту методикасы. – Алматы, 1981.

3. Гвоздев А.Н. Вопросы изучения речи. – М., 1961.

Түйін

Мақалада мектеп жасына дейінгі балалардың жас ерекшелігіне қарай сөзді дыбыстау мәдениетіне тәрбиелеудің мәні мен мазмұны сөз болады.

Summary

In that article are shown role and meaning of education speech culture pre-school age children with circulation of age.

ПАТРИОТИЧЕСКОЕ ВОСПИТАНИЕ МОЛОДЕЖИ В УСЛОВИЯХ СОЦИАЛЬНЫХ ПЕРЕМЕН

Н.Н. Сакатова – преподаватель, КазГосЖенПУ

В нынешнем Послании Президента Республики Казахстан Н.А. Назарбаева народу Казахстана «Социально-экономическая модернизация – главный вектор развития Казахстана» был обозначен пункт «о важности усиления воспитательного компонента процесса обучения молодежи патриотизму, нормам морали и нравственности, межнациональному согласию и толерантности, физическому и духовному развитию, законопослушанию». Отмечая, что в стране нет учебников, преподавателей, которые работают с молодежью именно по этим вопросам, Глава государства поручил Правительству РК разработать типовой Комплексный план по обеспечению знаний молодежью этих ценностей во всех образовательных учреждениях. В этом контексте построение демократического общества с социально ориентированной экономикой невозможно без нравственного и духовного развития молодежи, формирования у молодого поколения казахстанцев таких качеств, как патриотизм, профессионализм, ответственность, освоение молодежью социокультурного опыта прошлых поколений, достижений мировой цивилизации и Казахстан как молодая суверенная республика объективно нуждается в гражданах, безгранично преданных делу служения нации, укрепления Независимости – самого драгоценного достижения развития нашей государственности.

Решение ряда проблем в жизни страны во многом зависит от уровня развития гражданского общества, формирования высокого патриотического сознания, чувства гордости за свою страну, воспитания готовности к выполнению гражданского долга по защите интересов Родины. Молодежь особенно должна осознавать всю полноту ответственности за наш народ и будущее страны. Первоочередная задача молодежи сохранить и приумножить все, то самое ценное, что было «нажито» старшими поколениями.

Молодежь во все времена была и остается наиболее прогрессивной частью населения. Она всегда находилась на переднем краю всех положительных сдвигов и изменений в обществе. По сути, молодежь – это стратегический ресурс государства, который способен сгенерировать созидательную энер-

гию развития и национальную мощь. Очевидно, что необходимо и дальше прививать молодежи основные ценности казахстанского общества – прочное национальное единство, динамичное экономическое процветание, неуклонное стремление получать новые знания и ответственность за будущее нашей общей Родины.

Поскольку наша республика является многонациональной, политика ее направлена на поддержание дружбы между народами. Интернационализм – это хорошая почва для воспитания казахстанского патриотизма.

Многие мыслители и педагоги прошлого, раскрывая роль патриотизма в процессе личностного становления человека, указывали на их многостороннее формирующее влияние. Так, например, К.Д. Ушинский считал, что патриотизм является не только важной задачей воспитания, но и могучим педагогическим средством: «Как нет человека без самолюбия, так нет человека без любви к отечеству, и эта любовь дает воспитанию верный ключ к сердцу человека и могущественную опору для борьбы с его дурными природными, личными, семейными и родовыми наклонностями» [8, т. 2, с. 160].

Патриотизм является элементом как общественного, так и индивидуального сознания. На уровне общественного сознания под патриотизмом подразумевается национальная и государственная идея единства и неповторимости данного народа, которая формируется на основе традиций, стереотипов, нравов, истории и культуры каждой конкретной нации. На уровне индивидуального сознания патриотизм переживается как любовь к Родине, гордость за свою страну, стремление узнать, понять и улучшить ее. Таким образом, патриотизм представляет собой одну из составных элементов структуры общественного сознания, в которой отражено: отношение личности к Отечеству, к Родине, к народу.

Остановимся на трех бесспорных основных компонентах, выделяемых учеными в понятии «патриотизм».

Первый. Почитание места своего рождения и места постоянного проживания как своей Родины, любовь и забота о данном территориальном формировании, уважение местных традиций, преданность до конца своей жизни данной территориальной области. В зависимости от широты восприятия места своего рождения, зависящего от глубины сознания данного индивида, границы его родины могут простираются от площади собственного дома, двора, улицы, поселка, города до районных, областных и краевых масштабов. Для обладателей высших уровней патриотизма (жиждущегося на более высоких уровнях сознания) широта их эмоций совпадает с границами всего данного государственного образования, именуемого Отечеством. Низшими его уровнями, граничащими с антипатриотизмом, являются мещанско-обывательские понятия, отраженные в поговорке: «Моя хата с краю, ничего не знаю».

Второй. Уважение к своим предкам, любовь и проявление терпимости к своим землякам, проживающим на данной территории, желание помогать им, отучать от всего дурного. Высший показатель данного параметра – благожелательность по отношению ко всем своим соотечественникам, являющимся гражданами данного государства, т.е. осознание общественного организма, называемого во всем мире «нацией по гражданству».

Третий. Направленность на конкретные каждодневные дела для улучшения состояния своей родины, ее обустройства, на помощь и взаимовыручку своих земляков и соотечественников (начиная от поддержания опрятности, порядка проживания и упрочения дружеских отношений с соседями в подъезде, доме, дворе до достойного развития своего города, района, государства в целом).

Истинный патриотизм по своей сущности гуманистичен, включает в себя уважение к другим народам и странам, к их национальным обычаям и традициям и неразрывно связан с культурой межнациональных отношений. В этом смысле патриотизм и культура межнациональных отношений теснейшим образом связаны между собой, выступают в органическом единстве и определяются в педагогике как «такое нравственное качество, которое включает в себя потребность преданно служить своей родине, проявление к ней любви и верности, осознание и переживание ее величия и славы, своей духовной связи с ней, стремление беречь ее честь и достоинство, практическими делами укреплять могущество и независимость» [9].

В статье министра образования и науки РК Б.Жумагулова, опубликованной в "Казахстанская правда", от 15 июня 2011г. четко определены основы патриотического воспитания молодежи. В частности им было сказано «Любовь к Родине, преданность своему Отечеству не должны быть просто красивыми словами. Настоящий патриотизм должен быть деятельным. Главой государства делается очень многое для развития молодежи, ее воспитания и образования, наращивания человеческого капитала

Казахстана. А от молодежи мы ждем новых инициатив, которые будут расширять возможности самовыражения каждого молодого человека как личности, гражданина и патриота, деятельно участвующего в жизни страны. И будем такие инициативы всемерно поддерживать».

Итак, при определении основных направлений коренного улучшения патриотического воспитания в современных условиях следует учитывать необходимость преодоления деформированных и негативных сторон патриотического воспитания как социально значимой деятельности, испытывающей воздействие самых различных, в том числе весьма неблагоприятных и даже противодействующих, факторов. Патриотическое воспитание молодежи должно осуществляться на основе не только дифференцированного, но и индивидуального подхода, т.е. в интересах каждой личности, развития у нее индивидуально проявляемых качеств гражданина и патриота Республики Казахстан. Субъекты патриотического воспитания должны располагать всеми необходимыми средствами и эффективно использовать качественно новые методы и формы в своей деятельности. В этом контексте большое внимание патриотическому воспитанию уделено в новой Государственной программе развития образования на 2011-2020 годы.

Подводя итоги, хотелось бы отметить, что в решении проблем гражданско-патриотического воспитания современного поколения должна в первую очередь принимать участие сама молодежь, осознавая всю важность своего участия в жизни Родины, любить, знать и уважать ее культуру, традиции и историю. Однако направлять действия молодежи в нужное русло должно как государство, так семья, школа и вуз. И их основная задача заключается во взаимодействии с целью формирования национального самосознания, гражданственности и патриотизма у современной молодежи.

Еще раз хочу обратить внимание на цитаты из статьи министра образования и науки РК Б.Жумагулова «Патриотизм закладывается в наших сердцах с детских лет и проходит красной нитью через всю сознательную жизнь, определяет наш вклад в развитие родного государства. В 2008 году на съезде молодежного крыла "Жас Отан" Президент страны Нурсултан Назарбаев сказал замечательные слова: "Я часто спрашиваю себя, каким он будет "казахстанец будущего". Сегодня, глядя на вас, я вижу его. Его глаза должны гореть жаждой новых знаний. Его ум должен быть отточен для решения самых сложных задач. Его сердце должно пылать беззаветной любовью к Родине". Эти слова Главы государства лучше всего характеризуют сущность казахстанского патриотизма, вектор его устремленности в будущее. И я абсолютно уверен – именно так и будет».

1. *Послание Президента Республики Казахстан Н.А. Назарбаева народу Казахстана «Социально-экономическая модернизация – главный вектор развития Казахстана». 27 января 2012 года.*

2. *Государственной программе развития образования на 2011-2020 годы.*

3. *Бакытжан ЖУМАГУЛОВ, министр образования и науки РК, "Казахстанская правда", 15 июня, 2011.*

4. *Лушиков А.М. История педагогики: Учеб. пособие для студентов педагогических высших учебных заведений. 2-е изд. – Екатеринбург: Урал. гос. пед. ун-т, 1994. – 368 с.*

Түйін

Мақалада әлеуметтік өзгерістердің шарттарындағы оқу орындарында жастардың патриоттық тәрбиесі қалай жүргізілуі болатындығы туралы айтылған.

ПРОБЛЕМА ПОДГОТОВКИ КАДРОВ ДЛЯ МАЛОКОМПЛЕКТНОЙ НАЧАЛЬНОЙ ШКОЛЫ

А.Х. Сулейменова – *ст.преподаватель КазНПУ имени Абая*

Как отмечается в Государственной программе развития образования Республики Казахстан на 2011-2020 годы: «Характерной чертой казахстанской системы образования является наличие малокомплектных школ (далее – МКШ). Из 7576 общеобразовательных организаций Казахстана 4288 являются МКШ, что составляет 56,5% от общего числа. В сельской местности – 4139 (68,6%) – МКШ. За последние 15 лет количество основных МКШ увеличилось в 2 раза. Практически каждый четвертый учитель работает, и каждый шестой казахстанский школьник учится в условиях МКШ».

Задачи создания современной системы образования, внедрение инновационных форм и методов обучения предъявляют все более высокие требования к личности и профессиональной компетентности педагогических работников. Особое значение приобретает предметно-методическая подготовка

педагогов, так как, существует необходимость реструктурировать учебное содержание для индивидуальных образовательных программ учащихся, разработать качественные дидактические средства для их самостоятельной и коллективной учебной деятельности. Это возможно при владении предметной областью в целом и наличии системного мышления у педагога.

Педагогу малокомплектных школ приходится работать в разновозрастных учебных группах. Содействием деятельности на этом этапе становится: осознание руководителями школ и учителями принципов включённости каждого ученика в коллективный учебный процесс отказ от фронтальной работы, включение в учебный процесс разных видов и приёмов парного взаимодействия учащихся, сочетание различных организационных форм обучения. Чтобы ученики могли консультировать друг друга, обучать друг друга, проверять, что-то совместно изучать, а учитель в это время мог работать с отдельными школьниками, разным школьникам даётся различный учебный материал из одного раздела.

В современной школьной практике наиболее предпочитаемыми идеями, используемыми при организации образовательного процесса, являются идеи педагогики сотрудничества, которые заключаются в установлении партнерских отношений учителя с учениками и учеников друг с другом.

В процессе сотрудничества появляется возможность для реализации таких идей, как: учение без принуждения; трудной цели; свободного выбора; опережения; крупных блоков; соответствующей формы; самоанализа; создания благоприятного интеллектуального фона учебной группы; личностного подхода; идея взаимообучения; идея продвижения в индивидуальном темпе; идея самоконтроля и взаимоконтроля.

Эффективное использование положений педагогики сотрудничества возможно при использовании диалогических форм обучения, так как диалогическая форма – это отношение творчества, обмен творческой деятельностью. Кроме того, реализация педагогического диалога в учебном процессе позволяет в ходе учебно-познавательной деятельности детей развивать их творческий потенциал.

В современной психологии и педагогике считается, что только в процессе деятельности человек может развиваться.

Общение – это специфическая форма взаимодействия человека с другими людьми, и в процессе его происходит взаимный обмен деятельностью, их способами и результатами, идеями и установками. В результате взаимодействия членов группы в процессе общения возникают некие устойчивые отношения: отношения друг к другу, отношения к окружающей действительности, отношения к событиям и фактам. Эти отношения могут существенно повлиять на способы взаимодействия (общения) индивидов, совершенствуя их. По этой причине можно считать, что общение может выступать как способ организации совместной деятельности.

Совместная деятельность представителей одного психологического возраста наиболее продуктивна, если она будет опираться на тип ведущей деятельности. В трудах А.Н. Леонтьева показано, что именно в ведущей деятельности индивида возникают новые отношения с социальной средой, новый тип знаний и способы их получения, а значит, новые виды взаимодействия.

Несмотря на положительный опыт совместной организации учебной деятельности учащихся разного возраста, основным методом организации образовательного процесса в разновозрастных коллективах малокомплектной начальной школы остается такой метод, при котором самостоятельная работа учеников одного или двух классов – условие нормальной учебной деятельности учащихся конкретного возраста.

Организация самостоятельной работы учащихся одних классов при работе с другим классом требует от учителя дополнительных усилий как во время подготовки к уроку, так и во время его проведения. При этом очень важно научиться рационально использовать время урока.

Трудность организации и проведения самостоятельной работы в условиях работы учителя одновременно с несколькими классами состоит еще и в том, что использование наглядных пособий и технических средств обучения в одном из классов отвлекает от работы учащихся другого класса.

На наш взгляд, использование даже самых передовых методов работы не могут дать такого эффекта, как умелая организация учебной деятельности с использованием возможностей межвозрастного общения. При объединении детей малочисленных классов в общий коллектив работа идет успешнее, поскольку повышается заинтересованность каждого ученика решением общих задач, рождается свойственное младшим школьникам стремление соревноваться и оказывать помощь товарищу в случае затруднения. Это позволяет учителю успешнее решать образовательно-воспитательные задачи урока.

Наблюдаемое в последнее время резкое сокращение сельского населения, вызванное интенсивным

оттоком молодежи из села, привело к появлению термина «неперспективная деревня». Это так и есть на самом деле, потому что средний возраст жителей в отдельных деревнях практически сравнялся с пенсионным. В связи с этим количество детей школьного возраста резко сократилось. Некогда полноценные сельские средние школы превратились в малокомплектные и малочисленные школы.

Для того чтобы дети, обучающиеся в малокомплектных сельских школах, получали полноценное образование, необходимо в каждой из них иметь полный штат административного, педагогического и вспомогательного персонала.

Очевидно, что чем меньше численность учащихся школы, тем больше затраты на обучение одного ученика. В соответствии с данной логикой содержание малокомплектных сельских школ становится экономически невыгодным. Оказывается, что организация подвоза детей в более крупные школы или обучение детей в школах-интернатах более выгодно. Возможно, что экономически это и выгодно, однако такое решение проблемы малокомплектной школы существенно ущемляет права ребенка и делает его учебу гораздо затруднительнее.

Проблеме малокомплектной сельской школы посвящено большое количество публикаций в научно-педагогической литературе и периодической печати. Все авторы отмечают, что, несмотря на экономическую нецелесообразность, необходимо сохранить малочисленные школы на селе по двум основным причинам. Во-первых, ребенок учится в более комфортных условиях и, во-вторых, школа практически единственный институт, способный сохранить и возродить село.

Практика показывает: как только закрывается малочисленная школа на селе, все работоспособные жители этого села его покидают, потому что у них, как правило, есть дети школьного возраста. Кроме того, ни одна молодая семья не поедет в ту деревню, где нет школы для их детей.

В ряду проблем малокомплектной школы, пожалуй, самая важная – это курсовая переподготовка педагогов малокомплектных сельских школ, так как учитель малокомплектной сельской школы меньше всего имеет возможность регулярно проходить курсовую переподготовку по многим известным причинам. Это и удаленность школ, затрудняющая выезд, это и отсутствие возможности замены, это и семейные обстоятельства, и многое другое.

При организации подготовки учителя разновозрастного обучения малокомплектной сельской школы следует учитывать требования, предъявляемые к учителям такого профиля.

1. Высокая научно-теоретическая и методическая подготовка.
2. Хорошее знание своего предмета и смежных дисциплин.
3. Высокие коммуникативные способности. Наличие навыков общения и взаимодействия с детьми разного возраста.
4. Способность проектировать и реализовывать различные способы межвозрастного взаимодействия.
5. Расположенность к проектной деятельности в учебной и социальной сфере.
6. Умение планировать и осуществлять педагогический эксперимент.
7. Развитые организаторские способности и наличие лидерских качеств.
8. Хорошая психологическая подготовка.
9. Аналитические и рефлексивные качества.

Одним из основных направлений развития МКШ должно стать превращение их в центры воспитательной работы.

Именно на этом пути сельская школа и сельский учитель могут обрести поддержку и авторитет среди населения. Школьная библиотека, музей, спортивный зал, кружки, конференц-зал должны стать притягательными центрами для сельской молодежи.

Таким образом, решение проблем малокомплектной школы требует мобилизации значительных общественных и экономических ресурсов. Без обеспечения координации и интеграции усилий всех заинтересованных ведомств, использование всех имеющихся резервов невозможно сохранить сельскую школу как фактор стабильности и центр духовной культуры

БІЛІМ БЕРУ САЛАСЫНДАҒЫ ҚҰЗІРЕТТІЛІКТІҢ РОЛІ

Н.Н. Авгамбаева – аға оқытушы, С.Д. Асфендияров атындағы ҚазҰМУ

Қазақстандағы білім беруді дамытудың 2011-2020 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы жобасында Қазақстанда оқытындарды сапалы біліммен қамтамасыз етіп, халықаралық рейтингілерде

гі білім көрсеткішінің жақсаруы мен қазақстандық білім беру жүйесінің тартымдылығын арттыру үшін, ең алдымен, педагог кадрлардың мәртебесін арттыру, олардың бүкіл қызметі бойына мансаптық өсуі, оқытылуы және кәсіби біліктілігін дамытуды қамтамасыз ету, сондай-ақ педагогтердің еңбегін мемлекеттік қолдау мен ынталандыруды арттыру мәселелеріне үлкен мән берілген. Осыған байланысты қазіргі таңда еліміздің білім беру жүйесіндегі реформалар мен сындарлы саясаттар, өзгерістер мен жаңалықтар әрбір педагог қауымының ойлауына, өткені мен бүгіні, келешегі мен болашағы жайлы толғануына, жаңа идеялармен жаңа жүйелермен жұмыс жасауына негіз болары анық. Олай болса, білімнің сапалы да саналы түрде берілуі білім беру жүйесіндегі педагогтердің, зиялылар қауымының деңгейіне байланысты. Дәстүрлі білім беру жүйесінде білікті мамандар даярлаушы кәсіби білім беретін оқу орындарының басты мақсаты – мамандықтарды игерту ғана болса, ал қазір әлемдік білім кеңестігіне ене отырып, бәсекеге қабілетті тұлға дайындау үшін адамның құзырлылық қабілетіне сүйену арқылы нәтижеге бағдарланған білім беру жүйесін ұсыну – қазіргі таңда негізгі өзекті мәселелердің бірі.

Соңғы жылдары білім беру саласында болашақ мамандардың құзыреттілігін қалыптастыру туралы әр түрлі пікірлер жиі айтылуда. “Құзыреттілік” түсінігі білім беру саласында 1960-1970 жылдардағы шетел әдебиеттерінде, ал 1980 жылдардың соңында отандық әдебиеттерде кездесті. “Кәсіби құзыреттілік, жете білушілік” ұғымын енгізудің қажеттілігі оның мазмұнының кеңдігімен, интегративтік сипатымен, “кәсіптілік”, “біліктілік”, “кәсіби мүмкіндіктер” және т.б. түсініктерді біріктіреді. Д.И. Ушаковтың редакциясымен жарық көрген түсіндірме сөздіктің авторлары “құзыреттілік” және “құзырет” сөздерінің арасындағы айырмашылықтарды дәлелдеуге тырысқан. “Құзыреттілік” – хабардар болушылық, абыройлық; “құзырет” – жеке тұлғаның кәсіби қасиеті және қызметтік сипаттардың нақты жиынтығы.

Болашақ маман дайындау мәселесі оның тұлғалық сапалары мен қасиеттерін қалыптастырудың маңызын көрсетеді. Тұлғалық-бағдарлық бағытта білім беру нәтижесі білім, біліктілік және дағды жүйесінде, шығармашылық іс-әрекет тәжірибесіне және эмоционалды көңіл-күйді көрсете білуге, ерікті қарым-қатынасқа педагогикалық бейімделген тұлғаны қалыптастыру ретінде түсіндіріледі.

Білім беру жүйесі қоғамның әлеуметтік-экономикалық дамуында жетекші роль атқарады, сондай-ақ оны әрі қарай айқындай түседі. Ал білімнің қалыптасып, дамуының жалпы шарттары философияның негізгі мәселесі – рухтың материяға, сананың болмысқа қатынасы тұрғысынан зерттелетін ілім таным теориясы деп аталады. Таным теориясының басқа ғылыми теориялардан түбірлі айырмашылығы – ол білімнің қалыптасуы мен негізделуінің жалпы ұстанымдары, объективтік қатынастарды қалыптастырады.

Қазіргі білім беру жүйесінің мақсаты – бәсекеге қабілетті маман дайындау. Мектеп – үйрететін орта, оның жүрегі – мұғалім.

Ізденімпаз мұғалімнің шығармашылығындағы ерекше тұс – оның сабақты түрлендіріп, тұлғаның жүрегіне жол таба білуі.

Ұстаз атана білу, оны қадір тұту, қастерлеу, арындай таза ұстау – әр мұғалімнің борышы. Ол өз кәсібін, өз пәнін, барлық шәкіртін, мектебін шексіз сүйетін адам. Өзгермелі қоғамдағы жаңа формация мұғалімі – педагогикалық құралдардың барлығын меңгерген, тұрақты өзін-өзі жетілдіруге талпынған, рухани дамыған, толысқан шығармашыл тұлға құзыреті. Жаңа формация мұғалімі табысы, біліктері арқылы қалыптасады, дамиды.

Нарық жағдайындағы мұғалімге қойылатын талаптар: бәсекеге қабілеттілігі, білім беру сапасының жоғары болуы, кәсіби шеберлігі, әдістемелік жұмыстағы шеберлігі.

Осы айтылғандарды жинақтай келіп, жаңа формация мұғалімі – рефлексияға қабілетті, өзін-өзі жүзеге асыруға талпынған әдіснамалық, зерттеушілік, дидактикалық-әдістемелік, әлеуметтік тұлғалы, коммуникативтілік, ақпараттық, құқықтық және тағы басқа құзіреттіліктердің жоғары деңгейімен сипатталатын рухани-адамгершілікті, азаматтық жауапты, белсенді, сауатты, шығармашыл тұлға.

Мұғалім – оқушылардың жеке тұлғасын дамытуға басымдық беретін, күрделі әлеуметтік-мәдени жағдайларда еркін бағдарлай алатын, шығармашылық процестерді басқара алатын, адам туралы ғылымның жетістіктерін, оның даму заңдылықтарын, компьютерлік оқыту өнерін терең меңгерген жан-жақты дамыған шығармашыл тұлғаны талап етеді.

Ал, білім беруде кәсіби құзырлы маман иесіне жеткен деп мамандығы бойынша өз пәнін жетік білетін, оқушының шығармашылығы мен дарындылығының дамуына жағдай жасай алатын, тұлғалық-ізгілілік бағыттылығы жоғары, педагогикалық шеберлік пен өзінің іс-қимылын жүйелілікпен атқаруға қабілетті, оқытудың жаңа технологияларын толық меңгерген және білімдік мониторинг негізінде ақпараттарды тауып, оларды таңдап сараптай алатын, отандық және шетелдік тәжірибелерді

шығармашылықпен қолдана білетін кәсіби маман педагогті айтамыз.

Білім беру жүйесіндегі өзгерістер мен жаңарулар мұғалімнен кәсіби біліктілігін үнемі көтеруді қажетсінеді. Қазіргі білім беру жүйесі өткен тарихымызды сақтайтын, қоғам мен мемлекетті дамыту мен жаңартуға өзіндік үлес қосатын, өзін-өзі үнемі дамытып, жетілдіріп отыратын маман талап етіп отырғандықтан, осы маманды дайындайтын мұғалімнің кәсіби құзыреттілігін қалыптастыру мен дамытуға ерекше мән беріледі. Сондықтан да кәсіби біліктілігі, шығармашылық ойлауы жоғары т.б. мұғалімге деген сұраныс көп.

Өзінің кәсіби деңгейін көтеріп отыру – мұғалімнің қоғам және оқушы алдындағы басты міндеті.

Қоғамдық-саяси даярлық болашақ мұғалімдерді қоршаған дүниені, табиғатты, қоғамдық өмірдің құбылыстарын тану әдіснамасына, әлеуметтік-экономикалық даму мәселелерін пайымдау, талдау, маңыздысын ажырата білуге, адамдармен қарым-қатынастағы жоғары мәдениеттілікке үйренуге мүмкіндік береді.

Болашақ мұғалімді терең әдіснамалық және теориялық тұрғыда даярлау қай кезде де күн тәртібінен түспек емес.

Олай болса, республика жоғары оқу орындарының алдында жан-жақты дамыған, саяси сауатты, терең теориялық біліммен қаруланған, адамдармен қарым-қатынас мәдениетін меңгерген маман дайындау міндеті тұр.

Мұғалім қоғам талабына сай өзін-өзі үздіксіз тәрбиелеп отыратын, ортамен, адамдармен, балалармен, қарым-қатынасқа тез түсе алатын, ұйымдастырушылық қабілеті жоғары, тәжірибесі мол т.б. қасиеттерді жинақтағанда ғана оның бойынан кәсіби құзыреттілігі анық байқалып тұрады.

Мұғалімнің кәсіби құзыреттілігін қалыптастыруда педагогикалық практика үлкен рөл атқарады. Педагогикалық практиканы өту кезінде студенттің педагогикалық іскерлігі мен дағдылары жылдам қалыптасады. Оның шығармашылық және педагогикалық құбылыстарды зерттеуге деген қабілеті дамиды, педагогикалық шеберліктің негіздері қаланады.

Кәсіби құзыреттілікті қалыптастыру жеке шығармашылық қабілетті дамытуды, педагогикалық инновацияларды дұрыс қабылдауы, күнделікті өзгеріп жататын педагогикалық ортаға тез бейімделуді қажет етеді.

Ғалымдар жоғары оқу орнын бітірушілердің құзыреттіліктерінің құрылысын жалпы кәсіби құзыреттілік, арнайы кәсіби құзыреттілік деп бөліп саралайды. Жалпы кәсіби құзыреттілік студенттің жалпы кәсіптік білімі, дағдысы, қабілеті мен мамандығының дайындығы арқылы анықталады. Сонымен бірге құзыреттіліктің бұл түріне студенттің ғылыми-зерттеушілік, басқарушы-ұйымдастырушылық қабілеттері мен кәсіби және педагогикалық қызметі жатады.

Жуық арада үкімет «Білікті ұстаз – сапалы білім кепілі» бағдарламасын талқылап, бекітті. Осы инновациялық жобаны жүзеге асыруда педагогикалық кадрларды даярлау мәселесі түбегейлі өзгертуді қажет етеді. Бұл – мемлекеттік жалпыға міндетті білім беру стандарттары мен оқу бағдарламаларын жетілдіру; ЖОО-ның материалдық-техникалық және кадрлық әлеуетін жоғары деңгейге көтеру; педагогикалық мамандыққа деген көзқарасты өзгерту, педагогикалық ЖОО түлектерін мамандығы бойынша жұмысқа ынталандыру; талапкерлерді қабылдауға қойылатын талаптарды күшейту; педагог мәртебесін көтеру, педагогикалық практиканы жетілдіру және т.б. болып табылады.

Қазіргі кезеңде үш сатылы үздіксіз білім беру жүйесіне жаңа бағыт, жаңа мазмұн беру жұмыстары қолға алына бастады. Жуық арада «Педагогтардың біліктілігін арттырудың Ұлттық орталығы» (ПБА ҰО) холдингі құрылатын болады. Алдағы уақытта кадрларды қайта даярлау Қазақстанның жетекші педагогикалық ЖОО-ның жанындағы 5 біліктілікті арттыру орталықтары мен оларға бекітілген эксперименттік тірек мектептерінде жүзеге асыру көзделіп отыр. Осы тұрғыдан алғанда, педагогикалық ЖОО-ның алдында тұрған басты мақсат – білім беру жүйесіне жаңа мазмұн беріп, білім сапасын көтеру.

Жоғары білім берудің мақсаты болашақ маманды кәсіби іс-әрекетке даярлау, бейімдеу ғана емес, құзырлы маман тәрбиелеп шығару болуы тиіс. Осыған сәйкес кәсіби педагогикалық білім беру жүйесін түбегейлі өзгертуде оны кезең-кезеңмен жүзеге асыру қажет. Әр кезең өзінің жеке тұғырлы міндеттерін шешуге тиіс.

Қазіргі кезеңде республикадағы қалыптасқан педагогикалық кадрларды даярлау жүйесі құзыреттіліктері дағдыларды толығымен қамтамасыз етуі қажет.

1. Равен Дж. Компетентность в современном обществе: выявление, развитие и реализация. Перевод с англ., – М., 2002.

Резюме

В данной статье раскрываются роль педагогической компетентности в подготовке конкурентноспособных специалистов.

Summary

This article expands the role of teaching competence in preparation of competitive specialists.

УДК:378.037:796(574)

ПОДВИЖНЫЕ ИГРЫ В ОРГАНИЗАЦИИ УЧЕБНОГО ПРОЦЕССА СТУДЕНТОВ

М.М. Иралина – старший преподаватель кафедры оздоровительной физической культуры, факультета физической культуры и начальной военной подготовки КазНПУ имени Абая

Игра – исторически сложившееся общественное явление, самостоятельный вид деятельности, свойственный человеку. Игра есть первая деятельность, которой принадлежит большая роль в формировании личности. Игровая деятельность очень многообразна: настольные игры, игры подвижные, игры спортивные и т.д. Игра может быть средством физического и социального воспитания, средством спорта.

Главным содержанием подвижных игр являются разнообразные движения и действия играющих. Они оказывают благотворное влияние на сердечнососудистую, мышечную, дыхательную и другие системы организма. Подвижные игры повышают функциональную деятельность, вовлекают в разнообразную динамическую работу различные крупные и мелкие мышцы тела, увеличивают подвижность в суставах [1].

Подвижные игры на занятиях по физической культуре используются для решения образовательных, воспитательных и оздоровительных задач в соответствии с требованиями учебной программы. В соответствии с учебной программой по физической культуре подвижные игры проводятся на занятиях со студентами в сочетании с гимнастикой, легкой атлетикой, спортивными играми, лыжами.

Подвижные игры на учебных занятиях используются как средство и метод общего физического воспитания студентов, а также как средство подготовки и формирования разностороннего двигательного потенциала студентов, освоении ими техники двигательных действий, способствующих воспитанию и совершенствованию физических качеств и навыков [1, 2].

Среди большого разнообразия игр на учебных занятиях широко распространены подвижные игры, характерной особенностью, которых является ярко выраженная роль движений в содержании игры (бега, прыжков, бросков, метаний, передач и ловли мяча и др.). Кроме того, в подвижных играх совершенствуются и закрепляются естественные движения и отдельные умения, приобретенные на занятиях гимнастикой, легкой атлетикой и др.

Игры распределяются:

- по степени сложности их содержания: от самых простых к более сложным (полуспортивным);
- по видам движений, преимущественно входящим в игры (игры с элементами общеразвивающих упражнений, игры с бегом, игры с прыжками в высоту, в длину с места и разбега; игры с броском и ловлей мяча, игры с передвижением на лыжах);
- по физическим качествам, преимущественно проявляемые в игре (игры, способствующие воспитанию силы, выносливости, ловкости, быстроты, гибкости). Большинство подвижных игр требуют от участников быстроты (быстрее убежать, догнать, мгновенно реагировать на звуковые, зрительные, тактильные сигналы). Распределение игр по видам движений и физическим качествам используется главным образом во всех формах занятий по физической культуре;
- постепенно изменяющаяся обстановка в игре, требующая от участников быстрого перехода от одних действий к другим, способствует воспитанию ловкости; игры со скоростно-силовой направленностью воспитывают силу;
- игры с частыми повторениями, напряженных движений, с непрерывной двигательной деятель-

ностью, связанной со значительной затратой сил и энергией, развивают выносливость;

– игры, связанные с частым изменением направления движений, способствуют воспитанию гибкости.

Подвижные игры на занятиях легкой атлетики

Существует много подвижных игр, помогающих студентам развивать качества и навыки, необходимые при занятиях легкой атлетикой. Одни игры содействуют воспитанию быстроты реакции, помогают совершенствовать технику старта и финишный рывок («Вызов номеров», «День и ночь»), другие – направлены в основном на освоение бега по повороту, передачи эстафеты («Пустое место», «Встречная эстафета»). Игры на пересеченной местности помогают студентам лучше освоить технику бега с преодолением препятствий, научиться рассчитывать время прохождения беговых отрезков («Рывок за мячом», «Сумей догнать»).

Подвижные игры на занятиях спортивными играми

Спортивные игры очень эмоциональны и способствуют воспитанию коллектива, наряду с высокой техникой владения мячом, требуется выносливость, волевое напряжение и умение мыслить. На занятиях по физической культуре по спортивным играм наряду со специальными упражнениями применяются и подвижные игры, содействующие решению задач физической подготовки студентов. Различные спортивные игры имеют много сходных компонентов в построении технических и тактических действий. Поэтому игры с отбором мяча у водящих, перемещениями, взаимодействием партнеров могут одинаково успешно применяться как, например, в баскетболе, так и в футболе (линейные и встречные эстафеты, «Мяч в центр», «Не давай мяч водящему» и др.) [2].

Спортивно-игровые упражнения [5]

Баскетбол

1. Передачи мяча в движении, в парах, с параллельными смещениями. Темп выполнения упражнения постепенно увеличивать.

2. Передачи мяча разными способами в движении во встречных колоннах с перемещением после передачи в конец встречной колонны.

3. Броски мяча в прыжке с близкого расстояния (индивидуально).

4. Броски мяча в прыжке: а) после ведения (вначале 7-8 метров до щита игроки выполняют ведение, а затем бросок с 2-3 метров); б) после ловли мяча в движении (3-4 метра разбега, ловля мяча от партнера и бросок с 2-3 метров); в) после финта на проход в одну сторону с последующим уходом в другую (выполняется без ведения и с ведением мяча).

5. Ловля двумя руками и передача мяча в парах в прыжке со сближением до 2 метров и удалением до 4 метров.

6. Ловля мяча с полуотскока.

7. Ведение мяча и броски в кольцо.

Волейбол

1. Передача мяча сверху двумя руками: а) стоя на месте в парах; б) в парах, но с постепенным увеличением расстояния между партнерами; в) после перемещения приставными шагами вправо или влево, вперед или назад;

2. Различные передачи мяча через сетку в групповых упражнениях с переходом из зоны в зону.

3. Прием мяча от сетки.

4. Нижняя прямая подача на точность попадания в зоны.

Футбол

1. Упражнения по овладению техникой приемов игры в футбол: удар по летящему мячу средней подъема, удар по мячу головой.

2. Ведение мяча с изменением направления и скорости на расстоянии 10-20 метров.

3. Ведение мяча в «коридоре» шириной 1 метр по прямой и изменением направления.

4. Чередование ударов по мячу на точность попадания.

1. *Коротков И.М., Подвижные игры, ТВТ Дивизион, 2009.*

2. *Григорович Е.С., Переверзев В.С., Физическая культура, учебное пособие. – Минск: «Высшая школа», 2009.*

3. *Железняк Ю.Д., Портнов Ю.М., Савин В.П., Лексаков А.В. Спортивные игры, учебник – М.: издательский центр «Академия», 2006.*

4. *Ковалев В.Д., Голомазов В.А., Кераминаз С.А., Спортивные игры, учебник – М.: Просвещение, 1988.*

5. *Лях В.И., Координационные способности школьников – Минск: Польша, 1989.*

Түйін

Бұл мақалада дене тәрбиесі сабағына қозғалыс ойындарын қолдану мәселесі қарастырылған.

Summary

The article is about the use of mobile gaming in the studies for physical education.

ЭКСПЕРИМЕНТАЛЬНОЕ ИССЛЕДОВАНИЕ ОСОБЕННОСТЕЙ ЭМОЦИОНАЛЬНОГО ИНТЕЛЛЕКТА НА ПРИМЕРЕ ГРУППЫ КИНОЛОГОВ

Р.Б. Абдрахманова – к.психол.н., доцент Института
Магистратуры и Докторантуры PhD, КазНПУ им. Абая,
Риги Гити – магистрант 1-го курса

Рассматривать человеческую природу, не учитывая силу эмоций, значит проявлять прискорбную близорукость. Само название *Homo sapiens* (лат. человек разумный), мыслящий вид, вводит в заблуждение в свете нового понимания и видения места эмоций в нашей жизни, предлагаемых ныне наукой. Как всем нам хорошо известно по опыту, когда дело доходит до выработки решений и определения линии поведения, чувство принимает во внимание каждую мелочь не меньше, а зачастую и больше, чем мышление. Мы зашли слишком далеко, делая упор на значении и важности чисто разумного – того, что измеряется коэффициентом умственного развития, – в человеческой жизни. К лучшему или худшему, но интеллект может оказаться бесполезным, если власть захватят эмоции [1].

В данной статье нами рассмотрено такое понятие как эмоциональный интеллект. На сегодняшний день эта способность является достаточно актуальной в сфере труда, профессионального и карьерного роста и т.д. Поскольку все больше и больше компаний приходят к пониманию того, что поощрение мастерского владения эмоциональным интеллектом является важнейшим компонентом принципов управления любой организацией. «Теперь уже недостаточно конкурировать своей продукцией, успешность конкуренции зависит от того, насколько хорошо вы используете своих служащих», – следовательно, эмоциональный интеллект составляет основополагающую предпосылку руководящих кадров.

Обзор принятых в крупных корпорациях методов выбора исходных данных для сравнительной оценки, выполненной в 1997 году Американским обществом по профессиональной подготовке и развитию, показал, что четыре из пяти компаний стараются активизировать эмоциональный интеллект своих работников посредством обучения и развития, когда оценивают выполнение работы и при найме на работу.

Глобализация рабочей силы повышает спрос на эмоциональный интеллект в богатых странах. Более высокие уровни заработной платы в этих странах, если, конечно, их хотят сохранить, будут зависеть от производительности нового типа. Но при этом не достаточно одних только структурных установлений или достижений технического прогресса. К примеру, в одной калифорнийской фирме, занимающейся биотехникой, работы по приданию телам обтекаемой формы или какие-то другие новации зачастую создают новые проблемы, которые требуют даже еще большего эмоционального интеллекта [2].

Рассмотрим в чем же сущность понятия эмоционального интеллекта (англ. *Emotional intelligence, EI*). Это группа ментальных способностей, которые участвуют в осознании и понимании собственных эмоций и эмоций окружающих. Люди с высоким уровнем эмоционального интеллекта хорошо понимают свои эмоции и чувства других людей, могут управлять своей эмоциональной сферой, и поэтому в обществе их поведение более адаптивно, и они легче добиваются своих целей во взаимодействии с окружающими [3].

На основе теоретического материала международной электронной энциклопедии, выделяются пять главных составляющих эмоционального интеллекта:

- самосознание;
- самоконтроль;
- эмпатия;
- навыки отношений;
- мотивация [3].

Исходя из практики для улучшения навыков в области эмоционального интеллекта, в первую очередь необходимо глубже изучить и расширить свои представления относительно этих навыков.

В данном случае четыре навыка эмоционального интеллекта можно разбить на две пары: одна образует внутриличностную компетентность, вторая – межличностную (социальную) компетентность.

«Внутриличностная компетентность» формируется за счет навыков самовосприятия и управления собой, которые концентрируются преимущественно на человеке лично, а не на его взаимодействиях с другими людьми. Внутриличностная компетентность представляет собой способность сохранять восприимчивость своих эмоций и управлять деталями и общими тенденциями своего поведения.

«Социальная компетентность» состоит из навыков социальной восприимчивости (чуткости, эмпатии) и управления отношениями. Социальная компетентность представляет собой способность понять настроения, поведение и мотивы других людей, с тем, чтобы улучшить качество отношений и связей с ними.

Эти четыре навыка в совокупности и формируют эмоциональный интеллект. Первые два – самовосприятие и управление собой – говорят о самом человеке. Нижние два навыка – социальная восприимчивость и управление отношениями – говорят о том, как личность взаимодействует с другими людьми (таблица 1).

Таблица 1 – четыре навыка в области эмоционального интеллекта

Внутриличностная компетентность	Самовосприятие	Управление собой
Социальная компетентность	Социальная восприимчивость восприимчивость	Управление отношениями

1. Самовосприятие представляет собой способность точно улавливать собственные эмоции в каждый момент времени и осознавать, с какими тенденциями связаны те или иные ситуации. Самовосприятие предполагает, реакцию на определенные события, задачи или конкретных людей.

2. Управление собой проявляется в случае, когда личность действует – или, напротив, воздерживается от действий. Оно зависит от уровня самовосприятия и является вторым основным элементом внутриличностной компетентности. Управление собой – это способность использовать знание своих эмоций для того, чтобы оставаться гибким и позитивно управлять своим поведением. Это означает управление своими эмоциональными реакциями по отношению к различным ситуациям и людям.

3. Социальная восприимчивость в качестве первого компонента социальной компетентности является основополагающим навыком. Социальная восприимчивость представляет собой способность точно улавливать эмоции других людей и понимать, что на самом деле с ними происходит. Это часто означает способность воспринимать чувства и мысли других людей, даже если человек при этом испытывает другие чувства. Слушание и наблюдение являются двумя самыми важными элементами социальной восприимчивости.

4. Управление отношениями представляет собой второй компонент социальной компетентности, этот навык часто предполагает развитие способностей, связанных с первыми тремя навыками эмоционального интеллекта: самовосприятием, управлением собой и социальной восприимчивостью. Управление отношениями представляет собой умение использовать свою способность воспринимать эмоции (как собственные, так и испытываемые другими людьми) для эффективного выстраивания взаимодействия. Это обеспечивает четкую связь и эффективное разрешение конфликтов. Управление отношениями также представляет собой узы, которые создаются с другими людьми с течением времени. Люди, умеющие эффективно выстраивать связи, способны увидеть преимущества связей со множеством различных людей, даже тех, кто им не очень нравится [4].

Рассматривая сущность эмоционального интеллекта мы приходим к выводу о том, что данная особенность является актуальной и востребованной во многих сферах жизнедеятельности человека. Так как в связи с технологическим прогрессом, глобализацией рабочей силы для повышения производительности увеличивается спрос на продуктивность труда сотрудников разных сфер.

В данном случае нами было проведено экспериментальное исследование по изучению уровня эмоционального интеллекта, группы кинологов. Мы считаем, что профессионализм кинолога – это не столько результат обучения, сколько следствие образа жизни, связанного с постоянным взаимодей-

ствием с животными (собаками).

Изучая профессиограмму кинологов главными личностными качествами, которыми они должны обладать, являются: терпеливость, последовательность и организованность, выдержка и самоконтроль. Немаловажна и способность к эмпатии – «вчувствованию» в состояние другого живого существа. Требуется высокая физическая работоспособность – ведь работа проходит преимущественно на воздухе, в любую погоду и связана с активными перемещениями. Вряд ли хорошие специалисты получатся из тех, кто отличается излишней пунктуальностью и желает, чтобы все совершалось по раз и навсегда заведенным правилам – ведь животные ведут себя спонтанно и не всегда предсказуемо. Также для успешной работы кинологом необходимо обладать большим зарядом энергии, способностью показать собаке своё лидерство и, в то же время, уметь быть спокойным и рассудительным человеком, поэтому изучение эмоциональной сферы и умение улавливать и управлять своими эмоциями являются уместными в данном случае.

В нашем экспериментальном исследовании была применена методика Н.Холла на выявление уровня эмоционального интеллекта [5]. Целью методики является выявление особенности понимания отношения личности, репрезентируемые в эмоциях и управлять эмоциональной сферой на основе принятия решений.

Методика состоит из 30 утверждений и содержит 5 шкал:

1. эмоциональная осведомленность;
2. управление своими эмоциями (скорее это эмоциональная отходчивость, эмоциональная неригидность);
3. самомотивация (произвольное управление своими эмоциями, исключая пункт 14);
4. эмпатия;
5. распознавание эмоций других людей (умение воздействовать на эмоциональное состояние других людей).

Нами проведена работа по адаптации данной методики для группы кинологов, следовательно, модифицированы вопросы, касающиеся шкал эмпатии (включающей 9, 11, 20, 21, 23, 28 вопросы) и умение распознавать эмоций других людей (в данном случае животных – собак) (включающая 12, 15, 24, 26, 27, 29 вопросы).

По итогам проведения методики выявляется парциальный (оценки по каждой шкале) и интегральный (общий показатель эмоционального интеллекта) уровни эмоционального интеллекта.

В результате нашего экспериментального исследования эмоционального интеллекта группы кинологов были получены следующие данные:

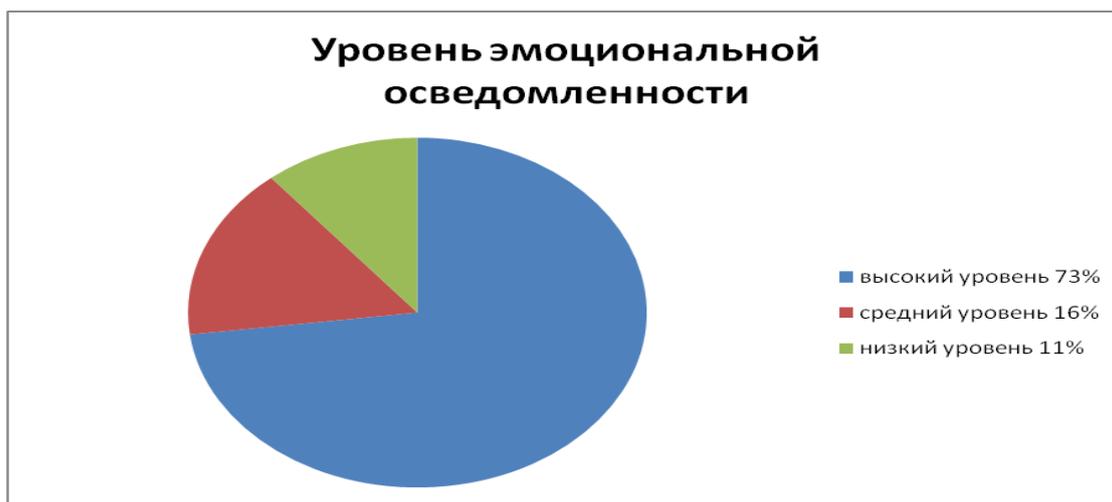

Диаграмма 1 – показатель уровня эмоциональной осведомленности

Согласно показателям, 73% испытуемых обладают высоким и 16% средним уровнем эмоциональной осведомленности. Т.е. у данной категории опрошенных развита способность наблюдать, изменение своих чувств, анализировать как отрицательные, так и положительные эмоции, понимать источник их возникновения и проблемы, которые их спровоцировали. Полученная таким образом информация о своих истинных чувствах служит источником знания о том, как поступать в жизни и лучше

управлять происходящими событиями. Однако у 11% респондентов прослеживается низкий уровень эмоциональной осведомленности. Они не способны точно улавливать собственными эмоциями в каждый момент времени и осознавать, с какими тенденциями связаны те или иные ситуации. Характерной чертой их деятельности является низкий уровень самоконтроля и самоорганизации. Мы считаем, что высокие показатели могут быть следствием базовой профессиональной подготовке, заинтересованности и владением искусства взаимодействия с животными. В то время как низкие баллы, говорят нам об обратном.

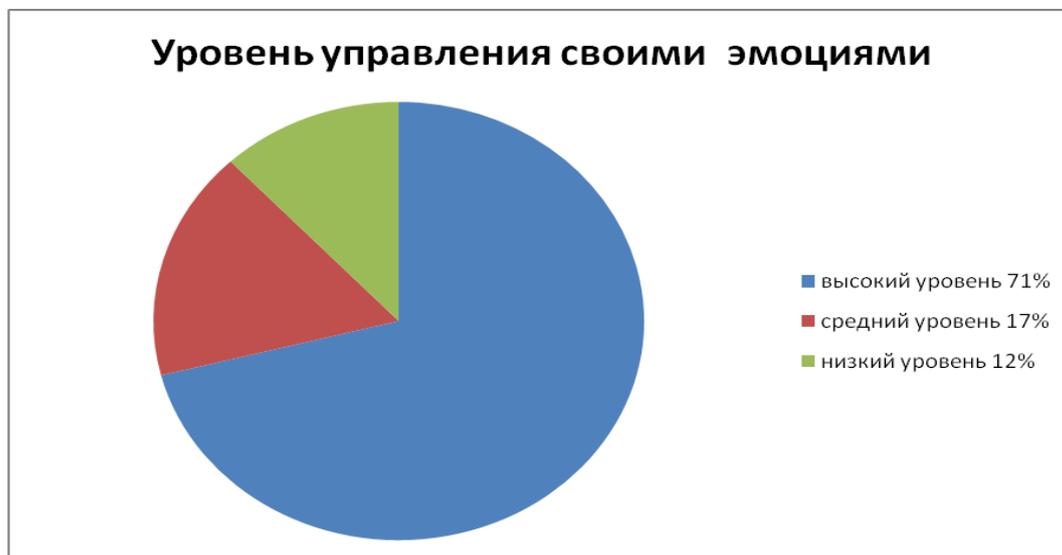

Диаграмма 2 – показатель уровня управления своими эмоциями

По итогам диаграммы 2 следует, что 71% респондентов обладают высокими и 17% средними показателями по шкале управления своими эмоциями. Эти данные говорят о высоком уровне самоконтроля, выдержки, умения использовать знание своих эмоций для того, чтобы оставаться гибким и позитивно управлять своим поведением. Однако пониженный уровень управления своими эмоциями, который прослеживается у 12% испытуемых, обладают тенденцией к "застреванию" на отрицательно окрашенных переживаниях после неожиданных огорчений, заикливанию на негативных эмоциях по поводу случившихся неприятностей. Отметим недостаточно выраженный самоконтроль над своими чувствами в конфликтных ситуациях. На наш взгляд причинами этих показателей можно выделить те же факторы, указанные по итогам предыдущей диаграммы.

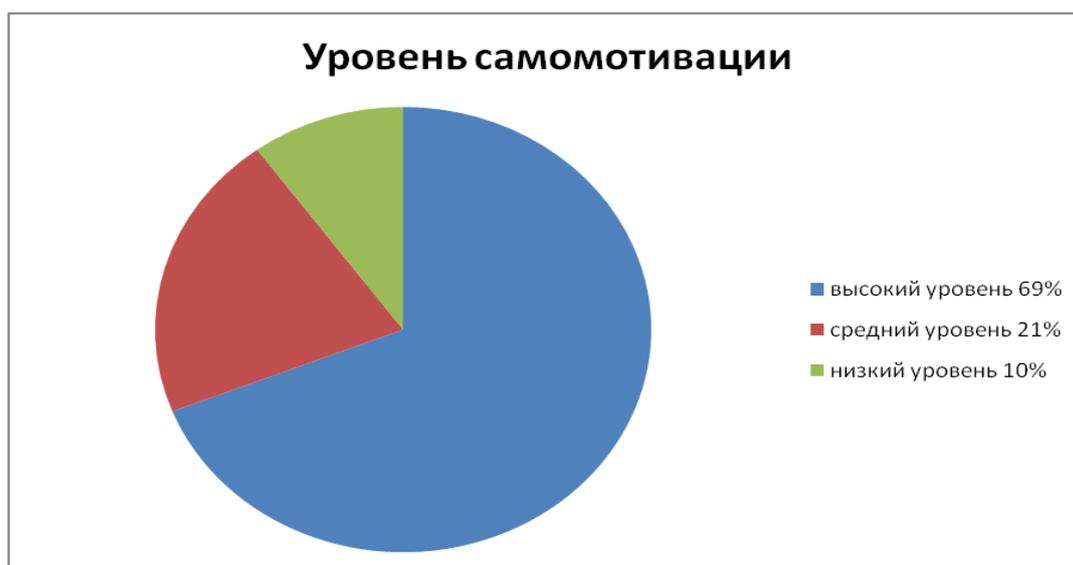

Диаграмма 3 – показатель уровня самомотивации

В данном случае мы видим, что у 69% высокие и 21% средние показатели по шкале самомотивации. Что свидетельствует о произвольности и развитости волевых качеств, при работе с животными

(собаками), умении сосредотачиваться и контролировать негативные эмоции, сохранять спокойствие при возникновении конфликтных ситуаций или непонимания указаний человека собаками. Однако у 10% респондентов с низким уровнем самовоспитания существует склонность испытывать затруднения при необходимости произвольно управлять своими эмоциями, входить в состояние спокойствия, готовности и сосредоточенности, отбрасывать негативные чувства, вызывать у себя широкий спектр положительных эмоций и действовать в соответствии с запросами жизни. Поскольку ключевым компонентом данной шкалы является «воля», мы предполагаем, что эти показатели являются свидетельством отсутствия мотивации и целеполагания при управлении своими эмоциями. Если человек не видит смысла в самоконтроле или самообладании в конфликтной ситуации, то он естественно не будет прилагать никаких усилия для ее подавления или решения.

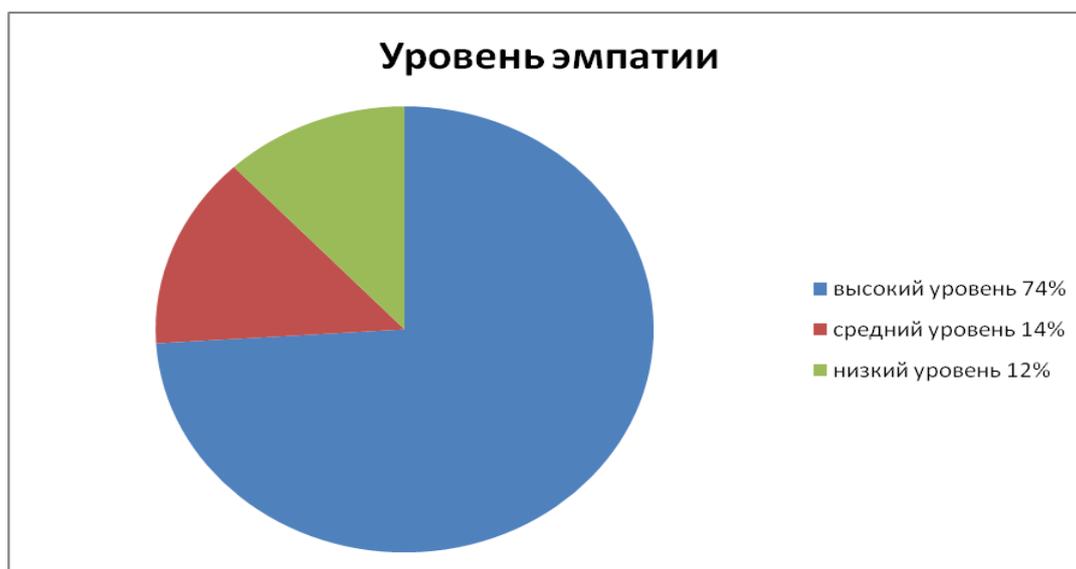

Диаграмма 4 – показатель уровня эмпатии

По результатам диаграммы 74% испытуемых обладают высоким и 14% средним уровнем эмпатии. Это говорит о способности личности к постижению эмоциональных состояний животного, проникновению в его внутренний мир, пониманию его переживаний, чувств. Эмпатия проявляется в форме сопереживания тех же самых чувств, которые испытывает животное (здесь собака), а также в форме сочувствия – склонности эмоционально отзываться на чувства. Однако у 12% респондентов низкие показатели по данной шкале. Мы считаем, что эта категория специалистов не проявляет способности к сопереживанию животным, учету их эмоционального состояния, чувств, т.е. вчувствование в состояние другого живого существа. Это может быть результатом незаинтересованности в работе с животными или же стереотипизации того, что животных необходимо учить только «кнутом», т.е. наказывая, не учитывая никаких лишних особенностей.

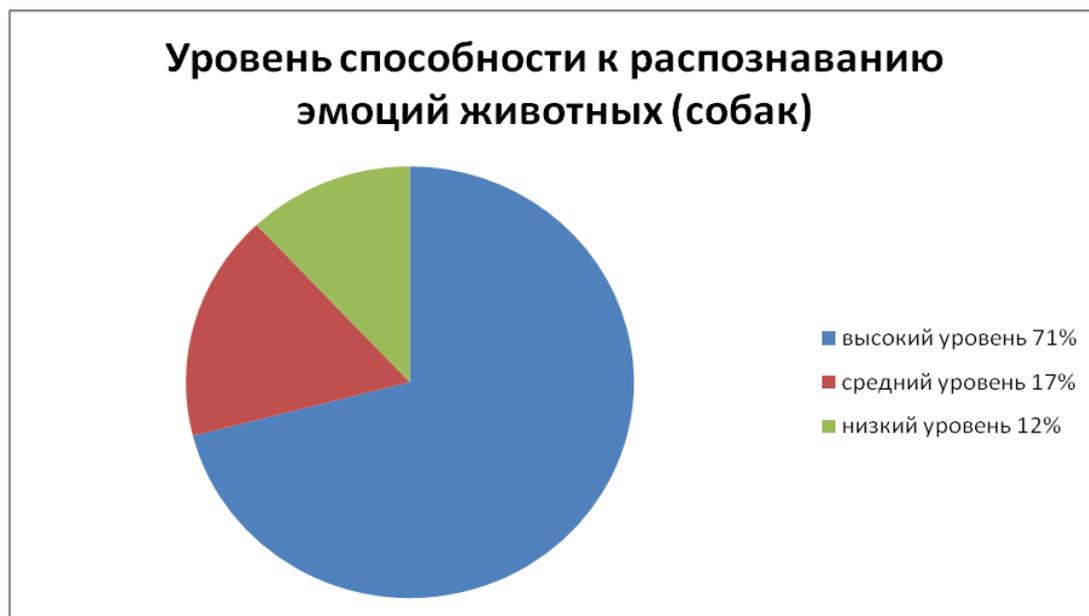

Диаграмма 5 – уровень способности к распознаванию эмоций животных

По показателям 71% обладают высоким и 17% средним уровнями по шкале способности к распознаванию эмоций животных (собак). Респонденты проявляют тенденцию к адекватности реагирования на настроения, побуждения и желания собак. Умеренно выраженное умение воздействовать на эмоциональное состояние животных, успокаивать их, улучшать их настроение. Эта категория респондентов позитивно настроена при работе с животными и склонна к оптимистическому прогнозированию их деятельности, т.е. на то что, при поощрении они могут выполнить какое-либо действие лучше. Однако у 12% испытуемых прослеживается низкий уровень способности к распознаванию эмоций животных (собак). Они не реагируют на эмоциональное состояние животных, не проявляют желания успокоить или же воздействовать на них. Настроение собак их мало волнует и имеет второстепенное значение.

По итогам нашего экспериментального исследования выявлен интегративный уровень эмоционального интеллекта кинологов, коэффициент которого равен 72% является высоким показателем. Это говорит об образованности, профессионализме, компетентности, заинтересованности, толерантности, организованности и физической работоспособности специалистов. Мы считаем, что данная категория профессионалов в совершенстве владеют искусством и навыками взаимодействия с животными (в данном случае собаками).

1. Гоулман Д.Г. *Эмоциональный интеллект* / Дэниел Гоулман; пер. с англ. А.П. Исаевой. – М.: АСТ: АСТ МОСКВА; Владимир: ВКТ, 2009. – 478, 2 с.
2. Гоулман Д. перевод с английского А.П. Исаевой / *Эмоциональный интеллект на работе*, – М., 2010.
3. http://ru.wikipedia.org/wiki/Эмоциональный_интеллект.
4. Тревис Бредбери, Джин Гривз, "Эмоциональный интеллект 2.0", "Манн, Иванов, Фербер", 2010 г.
5. *Диагностика «эмоционального интеллекта» (Н.Холл)* / Фетискин Н.П., Козлов В.В., Мануйлов Г.М. Социально-психологическая диагностика развития личности и малых групп. – М., Изд-во Института Психотерапии. 2002 г. – С. 57-59.

Түйін

Ғылыми мақалада кинологтардың эмоционалды интеллекттік ерекшеліктерінің эксперименталды зерттелген мәселелері қарастырылған. Сонымен қатар, кинологтардың эмоционалды интеллекттік ерекшеліктерінің теориялық қырлары айқындалған.

Summary

In article the pilot study of features of emotional intelligence on an example of group of cynologists is opened. And also theoretical aspects of emotional intelligence of cynologists are opened.

ДҮНИЕТАНУ ПӘНІ БОЙЫНША БІЛІМ МАЗМҰНЫНЫҢ СИПАТТАМАСЫ

Г.Г. Арынова – аға оқытушы, Абай атындағы ҚазҰПУ

Жалпы білім беретін орта мектеп бағдарламасы бойынша оқытатын пәндердің бірі болып дүниетану жеке пән ретінде 1-4 сыныптарда оқытылады. Пәнді оқытуға оқу жоспарында аптасына 1-4 сыныптарға 2 сағат бөлінген.

Бастауыш сыныптарда дүниетану бағдарламаларының негізгі идеясы оқушылардың қоршаған табиғат туралы түсініктері мен бастапқы ұғымдарын қалыптастыру; оқу үдерісінде балаларды дамыту, олардың таным әрекетін жандандыру болып табылады. Оқушылар дүниетану сабақтарында табиғатта тікелей байқалынатын жеке құбылыстар мен заттардың арасындағы қарапайым байланыстарды анықтап үйретулері керек.

1-сыныптағы дүниетану сабақтарында балалар өз жеріндегі жыл мезгілдерінің негізгі ерекшеліктері мен айырмашылықтары туралы бастапқы түсініктер мен ұғымдар, тұратын орта өңіріндегі тірі және өлі табиғат туралы жыл мезгілдері бойынша қарапайым деректер алады. Сөйте отырып бірте-бірте оқушылар өлі табиғаттағы маусымдық өзгерістер, өсімдіктер мен жануарлардың тіршілігінде адамның еңбегіне тиісінше әсерін тигізеді деген қорытындыға келдік.

1-сыныпта оқытылатын негізгі тақырыптар: «Табиғаттағы жазғы және күзгі құбылыстар мен адамдардың жаздағы және күздегі еңбегі», «Табиғаттағы қысқы құбылыстар және адамдардың қыстағы еңбегі». Маусымдық ұстаным 1-сыныптағы дүниетану бағдарламасын құрудың негізі болып табылады.

Аталған тақырыптар күнделікті бақылауларға және табиғатқа экскурсиялар жасауға негізделеді. Мұғалім балаларды айнала қоршаған табиғатпен таныстыру кезінде бақыланып құбылыстарды сезімдік қабылдаудан олар қорытындылауға және ойлап түсінуге өту керек. Бақылаулар көлемі, алынған нәтижелерді тіркеу тәсілдері «Бақылау күнделігінде» көрсетілген. Дәлірек бақылауларды ұйымдастыру үшін мұғалім алғашқы сабақтардың бірінде балаларды термометрді пайдалану ережелерімен және температураны жазумен таныстырады. Жылдың аяғына қарай екінші сынып оқушыларының бәрі де термометрмен жұмыс істеу және оны пайдаланып ауаның температурасын анықтау дағдыларына ие болулары керек.

Мұғалім дүниетану сабақтарында балалардың әртүрлі табиғат құбылыстарына ықыласын, табиғатқа сүйіспеншілігін және оны қорғауға ынтасын тудыруға тырысу керек. Табиғатты қорғау мәселелері бағдарламаның барлық бөлімдері мен тақырыптарына енгізілген.

1-сыныпта дүниетануды оқып үйренген кезде бағдарламаның негізіне тек маусымдық ұстаным ғана емес, сонымен бірге өлкетану ұстанымы да алынғанын ескеру керек.

Табиғатты зерттеулер түгелдей оқушылардың нақ тұрған жерінде өтетін құбылыстарды бақылау негізінде жүргізіледі.

Бастауыш сыныптардың мұғалімі дүниетануды оқыту әдістерін жаратылыстану циклінің пәндеріне тән әдістер; бақылаулар, топсеруен, заттық сабақтар, практикалық жұмыстары яғни балаларды айнала қоршаған табиғатты зерттеуге итермелейтін әдістер болуы керек екендігін ұмытпауы керек.

3-сыныптағы дүниетану курсының міндеті-оқушылардың тірі және өлі табиғат туралы 2-сыныпта алған білімдерін тереңдету және қорыту. Оларға табиғаттың заттары мен құбылыстары туралы қарапайым білім беру, табиғат пен адамның арасындағы өзара байланысты бастауыш мектеп жасындағылар түсіне алатындай түрде көрсету және сонымен бірге оқушылардың өздерінің өлкесі туралы жаңа білімдерімен қаруландыру, жер бетінің планы мен географиялық картаны оқуға, олардың шарттары белгілерін ажырата білуге, жергілікті жерді бағдарлай білуге үйрету, ттың заттары мен құбылыстары туралы қарапайым білім беру, табиғат пен адамның арасындағы өзара байланысты бастауыш мектеп жасындағылар түсіне алатындай түрде көрсету және сонымен бірге оқушылардың өздерінің өлкесі туралы жаңа білімдерімен қаруландыру, жер бетінің планы мен географиялық картаны оқуға, олардың шарттары белгілерін ажырата білуге, жергілікті жерді бағдарлай білуге үйрету, 3-сынып оқушыларына адам организмі туралы және табиғатты қорғау туралы деректер беру болып табылады.

3-сынып оқушыларының табиғат құбылыстарын бақылау дәрежесі 2-сынып оқушыларына қарағанда анағұрлым күрделі болуы керек. Оқушылар «Бақылау күнделігіне» желдің бағытын белгілей бастайды, табиғаттың әртүрлі құбылыстарын және өсімдіктер мен жануарлар тіршілігіндегі өзгерістерді түсіреді.

3-сынып бағдарламасының негізіне өлкетану, Отантану және жалпы жертану ұстанымдары алынған. Балалар өз өлкесін зерттеудің негізінде салыстыру арқылы жер бетінің формалары және су алқаптарының түрлері-мұхиттар, теңіздер, көлдер, өзендер туралы өсімдік пен жануарлар дүниесі туралы ұғым алады. Балалар табиғатты сүйеге және оны қорғауға үйренеді. Бағдарламада жалпы жертану ұстанымы оқушыларды жер шарының мұхиттар және материктермен, жердің формасымен оның айналуы және қозғалысымен танысу арқылы жүзеге асырылады. Бұл білімдер 3-сынып оқушыларын 4-сынып «Жер-күн системасының планетасы» деген үлкен де, күрделі тақырыпты оқуға дайындайды.

3-сынып «Біздің өлкеміздің табиғаты», «Отанымыздың глобустағы және картадағы орны. Отанымыздың табиғатының алуан түрлілігі», «Адам организмі және оның саулығын сақтау», «Адамның табиғатты пайдалануы және қорғауы» деген тақырыптар оқытылады. Табиғатты қорғау мәселелері қорытынды тақырыппен біріктірілгенімен, мұғалім әрбір тақырыпты, сонымен бірге кейбір жеке мәселелерді (су алқаптарымен, жануарлармен т.б. танысу) оқыту кезінде оқушыларды өз жеріндегі шаралармен таныстырып отыру керек екенін есінде сақтау керек.

Әрбір бағдарламалық тақырыпта міндетті топсеруен, заттық сабақтар, практикалық жұмыстар мен тәжірибелер бөлек көрсетіледі.

3-сыныптың оқу бағдарламасында әртүрлі масштабтардағы карталарда, глобустарда жер бетін кескіндеуге үлкен көңіл бөлінеді. Мұғалім балаларды бірінші кезекте біздің Отанымыздың картасымен таныстырады, оларды шартты белгілерді, масштабты және картадағы бағыттардың бейнелеуін дұрыс түсінуге және салыстыруға үйретеді.

Дүниетану пәнін оқыту 4-сыныпта аяқталады. Бұл сыныптың бағдарламасында табиғаттың көптеген құбылыстарын қарапайым болғанымен, ғылыми тілді түсіндіретін табиғат туралы деректер кіргізілген. Сонымен дүниетану курсы мазмұнының ғылыми және түсінікті болуы балалардың материалистік көзқарастарының қалыптасуына, олардың таным қабілеттерінің дамуына көмектеседі. Бұл пәнді оқу барысында оқушылардың табиғатты эстетикалық қабылдауға, оған табиғатты сақтау және қорғау қажеттігін сезінуге тәрбиеленеді.

2-сыныпқа арналған «Дүниетану» оқулығы өзінің құрылымы мен мазмұны жөнінен талдау жасап түсіндіретін болсақ, оқулықтың материалды жеткізу жөніндегі ерекшелігі-онда балаларға негізгі оқу ақпаратын суреттер береді. Мәтіндері қысқа, шымыр жазылған мақалалар, шағын әңгімелер мен түсініктемелер берілген, сұрақтар тапсырмалардың айқын жүйесі түрінде берілген. Олар, балалар тікелей бақылай алмайтын табиғат құбылыстары (мәселен, орман аңдарының қысқы дайындығы) суреттерінің мазмұнын толықтырады. Оқулықта әрбір үлкен тақырып бойынша бір жердің әртүрлі жыл мезгіліндегі суреттері бар. Бұл оқушыларға табиғатта жыл ішінде болатын өзгерістерді қадағалауға мүмкіндік береді. Әрбір сабақ бойынша негізгі суреттерге сабақтың негізгі мазмұнын алуға көмектесетін нақтылаушы иллюстрация беріледі. Әртүрлі жағдайларда бейнеленген араның, үкінің, көлбақаның суреттері барлық сабақтарға дерлік ілесіп отырады. Балалар бұл суреттерге қарағанда кішкентай көлбақа мен араның қысқы пейзаждарда екендігінде назарларын аударады.

Әрбір суретке сұрақтар мен тапсырмалар сериясы берілген. Олардың біразы мұғалімге балалардың назарын табиғаттың әртүрлі ерекшеліктерін, заттары мен құбылыстарының белгілерін анықтауға бағытталған соның арқасында оқушыларға сабақтың тақырыбы бойынша қажетті фактілер материалды хабарлауына көмектеседі. Бұл жағдайда балалардың табиғатты тікелей бақылауларының үлкен мәні бар.

Сұрақтар мен тапсырмалардың басқа бір тобы екі немесе бірнеше суреттерді қатар қойып, өзара салыстыруды немесе табиғатты және адамдар еңбегіндегі кейбір себепті байланыстарды өзара байланыстырады, ұсынады.

Әрбір сабақ бойынша қысқаша қорытынды келтіріліп, онда жазылған материалдың негізгі мазмұны баяндалады, ұғымдардың түрі көрсетіледі. Бұл қорытындылар балалардың сабақта тәсілдерімен салыстыруға арналған. Әдістемелік және оқыту тұрғысынан қарағанда бұл сәтті кіріспе, өйткені балалар деректер алып сұрақтарға жауап беріп, бір құбылыстарды басқа құбылыстармен салыстырып қана қоймайды, сонымен бірге өздері де бір қорытындыларға келеді, өздерін тексере отырып қорынды жасайды.

Оқулық бойынша қорытынды сабақ материалынан өзі туады және ол оқылған қысқаша түйіндеме бере отырып жасалады. Әрбір сабақтың соңында табиғатта бақылау жасауға келесі сабаққа дайындалуға арналған тапсырмалар беріледі. Барлық жаңа терминдер оқулықта шрифтпен бөлініп көрсетіледі. Әрбір сабақта дерлік табиғатты қорғау мәселелері орын алған. Оқулықта топсеруен мен заттық

сабақтар жүргізуге арналған материалдар бар, олар инструкциялар, сұрақтар мен тапсырмалар келтірілген, қорытынды сабақтар бойынша пайдаланылады, мазмұнын қысқаша баяндау және көптеген сұрақтар тапсырмалар түріндегі текст берілген.

Қазіргі кезде 3-сыныпта сабақ жаңа «Дүниетану» оқулығымен жүргізіледі. Оқулық 3-сыныпқа арналған дүниетану бағдарламасына сәйкес келеді, баяндауы қонымды, тілі осы жастағы оқушыларға түсінікті болып келген.

Тақырыптар бойынша негізгі қорытындылар мен анықтамалар басқа шрифтермен бөлініп көрсетілген. Оқулық иллюстрациялар мен жақсы жабдықталған, бұл материалды тәуір, нақтылы игеруге көмегін тигізеді. Кітап мұғалімге бастауыш сыныптарда дүниетанудан сабақ берудің басты міндеттерінің бірі – бұл жастағы оқушылардың Отанымыздың табиғатты, табиғат байлықтары туралы біртұтас түсінігін қалыптастыру, оларды адамды табиғатты еңбек әрекетіне байланысты пайдалануының нақтылы фактілерімен таныстыру, оқушыларды план мен картаны қолдануға үйрету міндетін шешуге көмектеседі.

Сондықтан балалар дайын білімді ала салмайды, қайта өздері білімге ие болуға ат салысады. Бұған оқушылардың таным әрекетін жандандыратын сұрақтар мен тапсырмалар, дүниетану түсініктері мен ұғымдарын қалыптастыратын әртүрлі тәжірибелер мен практикалық жұмыстар көмегін тигізеді. Оларды орындай отырып, балалар бақылауға, тұжырымдауға, қорытындылар жасауға үйренеді, ал мұның өзі өз кезегінде алынған білімді сенімге айналдыра отырып ғылыми талдауларға, логикалық ой қорытындылауға апарды.

1. *Аймағамбетова Қ. Дүниетануды оқыту теориясының негізі. – Алматы, 2003.*

2. *Жүнісова К., Аймағамбетова Қ., Бірмағамбетова А. Дүниетану оқулықтары (1-4 сыныптарға арналған). – Алматы, 2000-2003.*

3. *Қоянбаев Ж.Б., Қоянбаев Р.М. Педагогика. – Алматы, 2002.*

4. *Қожагелдиева С.С. Бастауыш сыныптарда дүниетануды оқыту әдістемесі. – Түркістан, 2008.*

Резюме

В данной статье рассматриваются характеристика содержания учебной программы по познанию мира.

Resume

This article is considered the characteristic of teaching program contain at world around.

ТЕСТИРОВАНИЕ В ОБУЧЕНИИ ИНОСТРАННЫМ ЯЗЫКАМ

Г.А. Косанова – *ст.преподаватель, Кафедра английского языка для специальных целей (гуманитарное направление) КазНПУ им. Абая*

Вопросы тестирования привлекают в последние годы все больше внимания преподавателей иностранных языков. Интерес к тестированию объясняется тем, что, помимо своей основной функции контроля, оно может служить средством диагностики трудностей языкового материала для студентов, мерой определения эффекта обученности и способом прогнозирования успешности или неуспешности обучения. Заложенные в тестировании возможности быть орудием научного познания, объективации и повышения эффективности обучения языком будут реализованы лишь при широком знакомстве преподавателей с психологическими и лингвистическими принципами тестирования и владением его приемами.

В понятие тестирования входит, с одной стороны, техника составления заданий контрольного типа. Такие задания получили большое распространение в связи с развитием программированного обучения, в частности, в связи с применением различных технических устройств, использующих принцип множественного выбора. Нередко тестовые задания стали использоваться и как обычные тренировочные упражнения. С другой стороны, тестирование включает составление и проверку специальных тестов, обладающих большим и меньшим качеством стандартизации и служащих – в определенных границах средством измерения различных сторон учебного процесса.

Таким образом, преподавателям иностранного языка предстоит овладеть как техникой тестирования, так и практикой применения стандартизованных тестов. Классификация языковых тестов состо-

ит, цель которых состоит в определении способности того или иного студента к изучению иностранных языков (prognostic tests, aptitude tests). Эти прогностические тесты могут использоваться при профессиональной ориентации студентов. Другая разновидность тестов измеряет общее владение иностранным языком с учетом характера будущей деятельности испытуемого. Наибольшую актуальность для преподавателя иностранного имеют так называемые тесты достижений или успешности. Цель их состоит в том, чтобы служить средством текущего или итогового контроля, то есть мерилom усвоения знаний, формирования навыков и развития умений: а) по какому-либо языковому материалу, б) за какой-либо срок, в) при использовании той или иной методики, г) у определенной категории студентов.

В качестве объекта тестирования выбираются либо элементы языка, либо речевая деятельность. Первый подход реализуется в тестах по грамматике, лексике, стилю. Второй – в тестах по различным видам речевых умений: аудированию, устной речи, чтению, письму, переводу.

Комплексное тестирование на выявление языковой компетенции.

Под языковой компетенцией понимается совокупность достоверных с точки зрения языковой нормы, умений и навыков в совершении речевых действий и операций на иностранном языке. Она характеризуется избирательностью и вариативностью в выборе языковых средств, безошибочным владением языковой формой, умением реализовать в иноязычной речи различия между родным и иностранным языком, адекватным сознательным и автоматическим переносом языковых средств из одного вида речевой деятельности в другой, из одной ситуации в другую, языковым чутьем.

В умениях и навыках, характеризующих языковую компетенцию, отражаются многие качества языковой нормы и узуса в речевой деятельности. Вследствие этого комплексное тестирование помогает выявить следующие характеристики владения иностранным языком:

– Представление о социальном фоне языковых единиц, то есть усвоение значения и понимание языковых характеристик и особенностей словаря, грамматики, и произношения различных социальных групп носителей языка, умение различать и анализировать эти особенности, составлять мнение об их носителе, а в случае речевой необходимости оперировать ими.

– Владение семантической валентностью слов и структур данного языка. Представление о потенциальных и явных возможностях любой языковой единицы в плане семантической и формально выраженной ее сочетаемости на новые и незнакомые языковые единицы.

– Чувство функционального стиля. Умение выбирать стилистически адекватные определенному виду общения языковые единицы и пользоваться ими. Умение организовать стилистические поля в рамках определенного акта общения. Представление о несвойственных данному стилю языковых единицах и их отчуждение. Правильный взаимообмен с другими функциональными стилями в процессе целевого общения.

– Навык дифференциации эмоциональных и номинативных средств языка. Умение пользоваться эмоциональными характеристиками и выражениями, правильно представлять эмоциональный потенциал языковых единиц.

– Установление отношений абстрактного или конкретного в значениях языковых единиц. Знание их соответствий и несоответствий значениям соотносимых языковых явлений в родном языке.

– Владение однозначностью и комиссией. Понимание оттенков значения и знание их формально-го выражения. Умение правильно воспринимать в речевом потоке и контексте особенности значений, их автоматическое восприятие в речевом общении. Адекватный перенос особенностей значения на собственную иноязычную речь, исключая возможность неверного истолкования высказывания собеседниками.

– Чувство языковой симметрии. Правильность ориентации в разнообразных оппозициях, понимание их особенностей и адекватная реализация в собственной речи. Умение оправдать свой выбор языкового средства за счет построения симметричной структуры.

– Знание общих и частных особенностей дистрибуции языковых единиц в данном языке и умение реализовать их в речи.

– Умение определять языковую норму и отступать от нее. Владение семантическими и прагматическими характеристиками таких отступлений.

– Навыки соотношения особенностей диалогической и монологической речи. Умение владеть специфическими средствами этих форм речи на практике. Владение средствами передачи монологической речи в диалоге, и диалогической – в монологе.

– Представление о семантических, прагматических и формальных особенностях эквивалентных в родном и иностранном языках слов, выражений, синтаксических, морфологических фонетических средств и реализацию этих средств в речи.

– Умение простыми языковыми средствами выражать сложные семантические комплексы. Умение сочетать наиболее общеупотребительные в данном языке формы, слова и выражения для передачи наибольшего объема информации, избегая применения сложных, громоздких и редко употребляемых форм и сохраняя в то же время оригинальное изображение деталей и нюансов предмета высказывания.

– Владение модальными средствами речевого выражения отрицания и утверждения на иностранном языке, знание характеристик отрицательного, положительного и нейтрального объемов языковых единиц.

При тестировании можно использовать любые обучающие или контролирующие упражнения, проводимые в разделах обучения аспектам языка и видам иноязычной речевой деятельности. Чтобы подобрать соответствующее упражнение, следует тщательно соотнести цели и объекты тестирования, его критерии и показатели.

Преподаватель, составляющий тест, должен решить для себя главную проблему: тестирует ли он язык или речь? Тестировать язык – это значит брать за основу тестовых заданий явление системы языка и подбирать лексический материал так, чтобы студент демонстрировал понимание языкового механизма. Сюда входит и проверка знания правил.

Тестировать речь – это значит брать за основу выполнения задания те внеязыковые отношения, которые заложены в конкретном речевом высказывании.

По своему характеру тестовые задания относятся к проблемным ситуациям, то есть таким отношениям между студентом и условиями его деятельности, при которых он должен раскрыть искомое, скрытое. Задача тестируемого состоит в таком решении проблемной ситуации, чтобы состоялась одновременная передача языковой и внеязыковой информации и адекватность языковым нормам должна сопровождаться передачей какого-либо смысла. Поэтому тестовые задания должны характеризоваться всеми признаками проблемных ситуаций: жизненностью, трудностью решения, возможностью формулирования проблем и гипотез, динамичностью и завершением в виде какого-либо решения.

Являясь хорошим средством интеграции языковых трудностей, построенные в соответствии с научными принципами, тесты могут стать основным средством обучающего контроля в условиях массового обучения иностранному языку.

1. Бернштейн М.С. *К методике составления и проверки тестов.*
2. Цатурова И.А. *Проблемы контроля и метод тестов.*
3. Рапопорт И., Сельг Р. *Тесты в обучении иностранным языкам.*
4. Watcyn- Jones P. *Test your Vocabulary.*
5. Murhy M. *Test yourself on English Idioms.*

Түйін

Бұл мақалада студенттерге арналған ағылшын тілінде тест тапсырмаларын дайындау жолдары жайында айтылған.

Resume

This article is considered the making of the tests for students.

ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ИНФОРМАЦИОННЫХ И КОММУНИКАЦИОННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ ПРИ ПОДГОТОВКЕ БАКАЛАВРОВ ПО ФИЗИЧЕСКОЙ КУЛЬТУРЕ

К.И. Ергазиева

В условиях информатизации общества, внедрения информационных и коммуникационных технологий (ИКТ) во все сферы жизнедеятельности перед системой образования стоит задача подготовки современного человека к широкому использованию средств информатизации и коммуникации. В этой связи особую значимость приобретает процесс информатизации образования, направленный на обеспечение сферы образования методологией, технологией и практикой создания и использования

научно-методических разработок в области информационных и коммуникационных технологий [1].

Вопросы использования средств ИКТ в образовании рассматриваются в работах многих современных исследователей [1, 2, 3]. В этих работах отмечается, что использование средств информационных и коммуникационных технологий направлено на модернизацию образования и способствует совершенствованию общеобразовательного процесса подготовки, а также профессиональной переподготовки специалистов различного профиля, в том числе в области физкультуры и спорта.

Ряд авторов в своих работах рассматривают вопросы использования средств ИКТ в различных видах спорта, в учебном процессе по физической культуре, в процессе подготовки специалистов (педагогов по физической культуре, тренеров, судей по спорту, инструкторов и др.), в процессе спортивных тренировок и соревнований, а также диагностики и мониторинга физического состояния учащихся и спортсменов [3, 4, 5]. Вместе с тем, в этих исследованиях не уделено должного внимания вопросам подготовки специалистов, в том числе педагогов по физической культуре и тренеров в области использования средств информационных и коммуникационных технологий в своей профессиональной деятельности.

Анализ опыта использования средств информационных и коммуникационных технологий в различных видах спорта, в учебном процессе по физической культуре и спорту, а также в процессе диагностики и мониторинга физического состояния учащихся и спортсменов [3, 4, 5, 6] показал, что уровень использования этих средств педагогами не высок. Причиной возникновения такой ситуации является не только отсутствие соответствующих технических средств и коммуникаций в учебных заведениях, в том числе физкультурного и спортивного профиля, но также недостаточная подготовленность специалистов, в частности педагогов по физической культуре, в области использования средств информационных и коммуникационных технологий в своей профессиональной деятельности. Поэтому умение использовать компьютер при обучении и в профессиональной деятельности специалистов по физической культуре и спорту становится одним из необходимых качеств преподавателя. И если рассматривать процесс компьютеризации обучения как одну из наиболее современных тенденций методики преподавания любых спортивно-педагогических дисциплин, то владение методологией использования современных информационных технологий в учебном процессе должно стать неотъемлемым качеством каждого преподавателя независимо от специализации. В основу формирования информационной культуры преподавательского состава должна быть положена идея компьютерной поддержки каждого изучаемого предмета

Анализ Государственных образовательных стандартов высшего профессионального образования (ГОС ВПО) по специальности 050108 «Физическая культура» показал, что в процессе подготовки педагогов и специалистов по физической культуре при освоении физкультурно-спортивных дисциплин недостаточно внимания уделялось изучению средств информационных и коммуникационных технологий. В ГОС ВПО по специальности 050108 «Физическая культура» вопросы использования средств информационных и коммуникационных технологий изучаются в рамках дисциплин «Информатика». В процессе изучения дисциплины «Информатика» студенты, будущие педагоги по физической культуре, изучают устройство компьютера и стандартное программное обеспечение. У будущих специалистов по физической культуре и спорту формируются пользовательские навыки работы на персональных электронных вычислительных машинах (работа с процессором Microsoft Word, пакетом программного обеспечения для управления базами данных Microsoft Access, электронными таблицами, графическими редакторами и т.д.).

В ГОС ВПО по специальности 050108 «Физическая культура» определен перечень дисциплин предметной подготовки, в содержании которых не включены вопросы использования средств информационных и коммуникационных технологий в профессиональной деятельности будущего педагога по физической культуре.

Государственные образовательные стандарты высшего профессионального образования (ГОС ВПО) по направлению подготовки 050108 «Физическая культура», утвержденные в 2011 году, также недостаточно ориентируют бакалавра на использование средств ИКТ в учебной и профессиональной деятельности. Так, бакалавры по специальности 050108 «Физическая культура» должны быть готовы к следующим видам профессиональной деятельности, каждый из которых предполагает использование средств ИКТ: педагогическая, тренерская, организационно-управленческая, научно-исследовательская, культурно-просветительская. Однако в перечне дисциплин основной образовательной программы бакалавриата в базовой части предлагаемых учебных циклов представлена дисциплина «Инфор-

матика», которая не предусматривает изучение вопросов использования средств ИКТ в профессиональной деятельности бакалавров по физической культуре, тем более, с учетом различных видов спорта. Наряду с дисциплиной "Информатика", которая стала обязательной для всех специальностей согласно государственным образовательным стандартам, в учебных планах физкультурных вузов и факультетов физической культуры должен предусматриваться ряд курсов и дисциплин, играющих значительную роль в информационной подготовке будущих специалистов. Это – информационные технологии в физической культуре и спорте, спортивная метрология, основы научно-методической деятельности и др. [5].

В этой связи следует отметить необходимость создания учебно-методических и программно-технологических разработок с учетом профильной направленности подготовки бакалавров по физической культуре и спорту в области использования ИКТ в учебном процессе по спортивно-педагогическим дисциплинам. Современная подготовка студентов в процессе освоения базовых физкультурно-спортивных видов должна учитывать возможность использования: аудио- и видеоматериалов по физкультуре и спорту; различных баз данных; демонстрационных и контролирующих программ по различным видам спорта; обучающих систем, направленных на моделирование спортивных соревнований и разбор тактических действий; программ статистической обработки результатов спортивно-педагогической деятельности и т.д.

Немаловажной задачей использования ИКТ в системе повышения квалификации и непрерывного физкультурного образования является программно-методическое обеспечение. Здесь только начинается серьезная работа по созданию и внедрению в учебный процесс дидактических материалов, подготовленных на основе современных информационных технологий. Очень важно в системе подготовки и повышения квалификации создавать и использовать единую многомодульную систему электронных учебников и справочников, банков данных и баз знаний, развивать на унифицированной основе электронные библиотеки и обеспечить взаимодействие между ними средствами телекоммуникаций. Методически ИКТ в системе повышения квалификации и непрерывном образовании должны быть проработаны с ориентацией на конкретное применение в учебно-тренировочном процессе, проведение научных исследований, учитывать специфику отдельных видов спортивно-педагогических дисциплин. Так, например, часть ИКТ может поддерживать лекционные и практические занятия – это электронные учебники и энциклопедии, обучающие и контролирующие программы, подготовленные на основе технологий мультимедиа, другая – поиск, обработку и представление научно-методической информации на основе Интернет-технологий, третья может быть ориентирована на создание Web-страниц и презентаций и т.д. Особую значимость ИКТ приобретают при выполнении самостоятельных заданий на домашнем компьютере, при организации дистанционного обучения, проведении научных исследований [5].

Таким образом, необходима подготовка бакалавров по физической культуре, которые могли бы использовать средства ИКТ в профессиональной деятельности с учетом их профиля.

1. Роберт И.В. *Теория и методика информатизации образования (психолого-педагогический и технологический аспекты)*. 2-е издание, дополненное. – М.: ИИО РАО, 2008. – 274 с.
2. Мартиросян Л.П. *Информатизация математического образования: теоретические основания; научно-методическое обеспечение*. – М.: ИИО РАО, 2009. – 236 с.
3. Прозорова Ю.А. *Организация среды учебного информационного взаимодействия на базе Интернета. Информатика и образование*. 2003. №3 – с. 62-66.
4. Петров П.К. *Информационные технологии в физической культуре и спорте*; – М.: Академия, 2011. – 286 с.
5. Волков В.Ю. *Компьютерные технологии в физической культуре, оздоровительной деятельности и образовательном процессе. Теория и практика физ. культуры*. 2001, №4, – с. 60-63; №5, – с. 56-61.

Түйін

Мақалада дене шынықтыру бакалаврларды дайындау мақсатында информациялық және коммуникациялық технологияларды оқыту процессіне енгізудің проблемалары қарастырылды.

Summary

The article deals with the necessity of introducing information and communication technologies to the educational process while preparing batchellers in the physical culture.

ПЕДАГОГ-МУЗЫКАНТТЫ ӘДІСТЕМЕЛІК ДАЙЫНДАУ ҮРДСІНДЕГІ МУЗЫКА САБАҒЫН ҰЙЫМДАСТЫРУ ЖОЛДАРЫ

Л.М. Қажығалиева – *М.Өтемісов атындағы БҚМУ-нің II курс магистранты*

Көркемөнер тәрбиесіне баулитын пәндердің бірі – мектептегі музыка сабағы. Жоғары оқу орындарында музыкант педагогтарды дайындау үлкен жауапкершілікті жүктейді. Өйткені, бүгінгі студент – ертеңгі маман. Болашақ музыка пәні мұғалімінің алдында тұрған негізгі міндет – өзінің теориялық білімін практикамен ұштастыру. Сондықтан, педагог-музыканттың дайындығы қандай деңгейде болуы керек? Ол оқушыларды сабаққа қалай қызықтыруы керек? Пән ерекшелігі неде? деген сан түрлі сауалдар туындайды.

Музыка сабағы – мектептегі музыкалық-педагогикалық үрдісін ұйымдастырудың негізгі формасы. Музыка пәні – өнер сабағы болғандықтан, болашақ маман музыка сабағының басқа сабақтармен байланысын және олардан айырмашылығын ажырата білуі керек. Сабақты өткізбес бұрын мұғалімнің жұмыс жоспары құрылып, жоспарда музыка сабағын ұйымдастыруға қойылатын талаптар мен сабақ мазмұны айқын көрсетілуі тиіс. Мұғалімнің сабаққа дайындығы барысында музыка сабағының құрылымын, салалары мен түрлерін анықтау да үлкен жауапкершілікті жүктейді. Музыка сабағын өткізу үлгісін алдын-ала ойластырып, үй тапсырмасын беру, сабаққа қатысқан оқушыларды бағалау, сабақта оқушыларды мадақтау тәсілдерін қарастыру қажет. Қазіргі заманғы музыка сабағы – ол қандай болуы керек?

Мектепте отандық музыкалық тәрбиенің жетілу ерекшеліктері музыка сабағында жүзеге асырылады. Мектептегі музыка сабағының рөлі өнер сабағы іспеттес. Музыканың ғажайып күші оқушылардың ішкі жан дүниесіне әсер етіп, баланың музыкаға және оның сұлулығына қызығушылығын оятып, ой-танымын жетілдіреді.

Мұғалімнің сабаққа дайындығының негізгі кезеңдері төмендегідей:

Музыка сабағын өткізу үшін ең алдымен жоспарлауды жүйелеу керек. Атап айтқанда, жылдық, күнтізбелік-тақырыптық, тоқсандық, күнделікті сабақ жоспарлары, жоспар конспектісі.

Музыка пәніне берілетін әдістемелік нұсқаулар басшылыққа алынады. Мәселен, педагогикалық талдау, нұсқалар, музыка сабағында педагогикалық технологиялардың тиімді жүзеге асырылуы.

Музыка кабинетінің техникалық құралдармен жабдықталуына аса мән берілуі қажет. Атап айтқанда, заманауи музыкалық аспаптар: синтезатор, компьютер, ұнтаспа, әр түрлі аудио, бейне жазбалар, көне ұлттық музыкалық аспаптар: домбыра, қобыз, сазсырнай, үскірік, шаңқобыз т.б.

Мектеп оқушыларының музыкалық шығармашылығын ұйымдастыру формаларына мыналар кіреді: сабақтан тыс шаралар және мектептен тыс жұмыстар. Тұтастай алғанда сабақтың педагогикалық үрдісін ұйымдастыруды оның негізгі формасы деп қарауымыз орынды. Оқушыларды көркем мәдениетке тәрбиелеудегі оқу-тәрбие үрдісінің бір бөлігі ретінде музыка сабағының рөлін маңызды деп түсінуіміз қажет.

В.П. Симоновтың тәжірибесіне сүйенетін болсақ, сабақ – мұғалімнің ұйымдастыру және оқу-тәрбие негіздерін қалыптастыру, ол оқушылармен біріккен оқу-танымдық жүйесі болып табылады, жалпы (арнайы) оқыту, тәрбиелеу мен жетілдірудің мақсаттары мен міндеттері оқытудың мемлекеттік стандартына және үздіксіз білім беру жүйесіне сәйкес құрылып, белгілі бір нәтижеге жетуге бағытталады.

Әр сабақ оқу үрдісінің құраушы бөлімі ғана емес, жүйесі болып та саналады. Оқу немесе сабақ оқу-тәрбие міндеттері бар және оқытудың нақты әдіс-тәсілдері таңдалған, оқу материалының мазмұны мен оны ұйымдастырудың формалары айқындалған тұтастай динамикалық жүйесі болып табылады. Осы жинақталған жеке элементтер мен олардың арасындағы тығыз байланыс, қай компоненттің рөлінің зор екеніне және жоспарланған нәтиженің алынуына байланысты. Музыка пәнінің тұтастығы және толық қамтылуы оның музыкалық-педагогикалық идеясы мен тақырыбына негізделіп, нақты бағытын ашып, баланың жан-жақты көркем жетілуін көздейді.

«Мектептегі музыка» пәні статусының өзгеруі – бұл сабақтан техникалық білік сабағына көшу, балалардың шығармашылық қабілеттерінің жетілуіне бағытталу.

Студенттер ең алдымен, музыка пәні оқушылардың ішкі жан – дүниесіне эмоциялық жағынан әсер ететін ғажайып күш, музыкаға деген қызығушылықтарын ояту, қарым-қатынас жасау қажеттілігін тудыратын пән екеніне аса мән берулері керек. Баланың қабілетін жетілдіру, музыка мен өнердің сұлулығын қабылдау, бағалау сабақтың басты міндеттерінің бірі болып есептеледі. Сабақтың әр түр-

лілігі және оқушылардың белсенді қатысуы, олардың музыкалық және шығармашылық қабілеттерін шыңдап, олардың қызығушылықтарын, талғамдарын, қажеттіліктерін қалыптастырады.

Сабақтарда музыка сабағының басқа сабақтармен байланысын, жалпылама ұқсастығын анықтап, оны оқушыларға жете түсіндіруі қажет. Студенттер музыка пәнінің көркемөнер цикліндегі бейнелеу өнері, технология, әдебиет сынды сабақтарға жақындығын байқаулары қажет.

Әр музыка сабағын музыкалық тәрбиенің бір бөлімі ретінде қарастырып, оның мақсаты мен міндетін, мазмұны мен құрылымын, оң нәтиже, жетістік әкелетін құралдары мен әдіс-тәсілдерін алдын ала ойластырылған жөн.

Мақсатты нақты қою арқылы сабақтың саласы мен құрылымы айқындалады. Мұғалім әр сабақтың мазмұнын, тоқсан тақырыбын, сыныптың ерекшелігіне, балалардың музыкалық қабілетіне қарай отырып, болашақтағы нақты тәрбиелік, оқыту және жетілдіру міндеттерін қоюы керек.

Музыка сабағын өткізудің негізгі міндеттеріне төмендегілер кіреді:

1. Эмоциялық-құнды қарым-қатынас тәжірибесінің байытылуы;
2. Музыкалық әсер жүгінің толығы;
3. Арнайы музыканың тілін білу;
4. Балалардың шығармашылық білімдері мен біліктерін жетілдіру.

Оқушылармен әр жаңа кездесулер арнайы дайындықты қажет етеді. Музыка пәні мұғалімінің дайындық жұмысын төмендегідей кезеңдерге бөлуге болады:

1. Әрдайым түрлі саладағы білімдерін үнемі толықтырып отыру;
2. Сабақтар жүйесін өңдеу мен жұмыс жоспарын құру;
3. Оқу материалы мен репертуарын тандау;
4. Фортпианода, баянда шығармалар жаттау;
5. Оқу материалын әдістемелік жағынан ойлау, жаңа бастаған педагогтың дайындығы;
6. Мұғалімнің өзін-өзі психологиялық түрде дайындығының үйлесімділігі.

Мұғалім әр сабаққа кірер алдында өзін осы сабақтың басты кейіпкері ретінде сезініп, сол тұрғыда дайындалуы қажет.

Әр сабаққа дайындық: сабақты жоспарлаудан, сабақтың мақсатын анықтаудан, оның құрылымын, оқыту тәсілдерін, уақытын бөлу графигінің үлгісін айқындаудан тұрады. Жаңа бастаған мұғалімге жақсы өңделген сабақ жоспары немесе сабақтың жазбасын жазу талап етіледі. Жоспар – конспект қысқа да нұсқа болуы қажет. Оқу үрдісін жоспарлау оқу бағдарламасына сүйене құрылады. Сабақтың мазмұны түрлі образды көркем-шығармашылық негізін құрап, жұмыстың бір түрінен басқасына мұғалім оқушылардың зейінін аудару керек.

Музыка сабағын жоспарлау. Мұғалім дайындығының бір кезеңі әр сыныпқа тақырып бойынша сабақты жоспарлау жүйесі болып табылады. Мұғалім әр оқу жылында оқушылардың көркем жетілуіне аса мән беріп, нақты жоспарлауды іске асырады. Тоқсан, жартыжылдық жоспар бойынша (жылдық, күнтізбелік-тақырыптық, тоқсандық, сабақ жоспарлары), сабақ өткізілетін күндер, реттік нөмірлері, әр сабақтың мазмұны тақырып түрінде, үйретілетін ән, музыка тізімдемелері, керекті оқу жабдықтары, құралдарын жоспарлайды.

Сабақ жоспары. Мұнда сабақтың мақсаты, оның құрылымы, оқыту тәсілдері, белгіленген уақыты анық көрсетіледі.

Жоспар-конспект – сабақ барысы тек сұрақ-жауап түрінде өрнектеліп қана қоймайды, көрнекі құралдарын суреттеу арқылы да нақты ашылады.

Күнтізбелік-тақырыптық жоспарлау музыкалық оқу бағдарламасын дұрыс меңгеруден басталады. Әр тоқсанның белгілі атауы мен бағыты бар. Жоспарлаудың міндетті талабына сәйкес сабақтастық қағидаларын сақтау мен мектеп оқушыларының жетілдіру стратегиясын басшылыққа алу жүзеге асырылады.

Сабақты жоспарлағанда мыналарды ескеру қажет:

1. Сабақтың мақсатын анықтау;
2. Репертуар тандау;
3. Үйлесімділік қағидаларын есепке ала отырып, шығармашылықтың сан алуан түрлерін қамтитын құрылымын жасау;
4. Уақытты үнемдеуді қарастыру;
5. Міндеттердің кешенділігін айқындау;
6. Жұмыс тәсілдерін ойластыру;

7. Жұмыс әдістемесін анықтау;

8. Музыка сабағын өткізудің қабілеттілігін айқындайтын және педагогикалық талаптарға сай ұйымдастыруды жасақтау.

Болашақ мамандар сабақтың барлық элементтері: сабақтың тақырыбы тоқсандық, жылдық тақырыпқа бағынышты болғандықтан сабақ музыкалық қабілетті жетілдіруге бағытталуы қажет.

Музыка сабағын жүргізу кезінде балалардың әр түрлі музыкалық қабілеті ескеріледі. Мысалы, ән айту, музыкалық-ырғақтық қозғалыс, балаларға арналған музыкалық аспаптарында ойнау, музыка тыңдау т.б. Музыка сабағы қатып қалған бір тәртіппен жүргізілмейді. Осыған байланысты музыка сабақтары пән мұғалімінің алдына қоятын заман талаптарына сай таңдалып өткізілуді қажет етеді.

Музыка сабағының құрылымы, салалары мен түрлері. Сабақтың сан алуан құрылымы, оны өткізудің әдіс-тәсілдері мен дидактикалық мақсаты оның әр түрлі салаларын болжайды. Музыка сабағының түрлерін оқып-білуі керек. Оған жататындар: жаңа тақырыпты түсіндіру, өткенді қайталау, жалпылама сабақтар, сабақ тақырыбының кіріспесі, тақырыпты тереңдете түсіндіру сабақтары т.б. Бірақ та практика кезінде сабақтар бұл түрлерден таза күйінде жүргізілмейді. Сабақтың әр түрлілігі мұғалімнің құрылымы мен түрлерін таңдауына байланысты. Сабақтың біртұтас нәтижелі болуы мұғалімнің сабақтың құрылымын анықтауында және музыкалық шығармашылық түрінде жалғасып дамуында болмақ. Сабақтың әр түрлілігі, жаңашылдығы, тартымды да әсерлі өтуі мұғалімнің шығармашылық ізденісіне байланысты. Музыкалық материалдар мұғалімнің талабына сабақтың тақырыбы мен мақсатына сай болуы керек. Сабақ драматургиялық тұрғыда басқа да сабақ түрлерінің талабына сай қаралуы керек және бұл сабақта жоғарыдағы көрсетілген түрлерімен бірге халықтық және кәсіби музыка түрлері болуы керек. Сабақтың құрылымын студенттерге таныстырғанда музыка сабағының жанрларымен де таныстыру қажет. Атап айтқанда, саяхат-сабақ, фольклорлық экспедиция, мереке-сабақ, басты сабақ жанрына концерт-сабақ жатады. Бұл сабақ барлық өтілген сабақтардың қорытындысы болып саналады. Концерт-сабақ өткізуді тоқсанның ең соңғы сабағына жоспарлау қажет. Оқушылар үшін концерт-сабақтың берері мол. Өйткені, бұл сабақта оқушыларды әр қырынан тануға болады. Мысалы, бойында ән айту, би билеу, аспапта ойнау өнері бар балалар анықталады.

Әрбір сыныптың бағдарламасына сәйкес білім беру, соның негізінде тәрбие беру мектептің негізгі міндеттерінің бірі болса, оқу мен тәрбие бірінен-бірі ажыратылмайтын біртұтас үрдіс болып табылады.

Туған халқымыздың танымдық мұрасын (сәулет, жазу-сызу, ою-өрнек, киіз үй жасау, ертегі-аңыз, салт-сана, әдет-ғұрып, бес саусақ т.б.) ой таразысынан өткізе отырып, оның адам баласының ақыл-парасатына, көзқарасына, сана-сезіміне, тәлім-тәрбиесіне күшті әсер ететінін жан-жақты әңгімелеп, табиғат құбылысының кейбір беймәлім сырларын ғылыми негізде түсіндіруге болады. Саяхат-сабақтың мақсатын түсіндіретін болсақ, тарихқа көз жүгіртеміз. Өткен тарихты зерттеуде көне жазбалар, тас бетіндегі суреттер, тас мүсіндер, сәулет мұралары айрықша орын алады. Тұрмыстық бұйымдардың бетіндегі көне жазу, ою-өрнек, әшекейлердің де қосар үлесі мол дей келе, тарихтың тереңінен шымшымдап сыр тартатын осындай тұлғалармен қоса, халқымыздың әдет-ғұрпы, дәстүрі, танымдары, аңыз-ертегілері, өлең-жырлары, ұлттық ойындары т.б. ерекше тәрбиелік мәні бар баға жетпес асыл қазынасы деп пайымдайды.

Түрлі салт-дәстүр, әдет-ғұрып, ойындар т.б. оқушылардың рухани сезімін, адамгершілік қасиетін, мінез-құлығын ғана қалыптастырып қоймай, дүниетанымын кеңейтіп, түрлі білімдер негізінен мағлұмат береді.

Практика кезінде студенттер сабақтың тақырыбын, мақсаты мен міндеттерін, мазмұнын, жұмыс әдістемелерін балалардың жас ерекшеліктері мен даму деңгейіне қарап анықтауы керек. Сабақтың жоспарына сәйкес конспектсі өңделіп, тыңдалатын музыкалық шығарма, қажетті көрнекі құралдары, материалдары таңдалынады.

Музыка сабағының үлгілері. Музыка сабағын жоспарлау мен құру әдістерімен таныса және үйрене отырып, студенттер сабақтың үлгілерін жасау үрдісін үйренеді. Бұл әр түрлі құрылымдық және шығармашылық сабақ үлгілері: бағдарлама-сабақ, зерттеу сабағы, сөзжұмбақ сабағы т.б.

Музыка сабағындағы үй тапсырмасы. Зерттеушілердің пікірінше, үй тапсырмасының үш кезеңі бар: сабақ үстіндегі нұсқау, үйде тапсырманы орындау, үй тапсырмасын тексеру. Музыка сабағындағы үй тапсырмасының өзіндік ерекшеліктері бар. Сондықтан, үй тапсырмасын әрдайым беруге талап етілмейді. Үй тапсырмасын нақты әр түрлі: композиторлар туралы, музыкалық шығарманың шығу тарихы және шығармашылық (әннің атын ойлап табу, эпиграф таңдау, әдеби портреттер ойлап табу, эссе жазу, ертегі жазу, музыкалық сөзжұмбақ ойлап табу т.б.). Балалардың үй тапсырмасын орындау

кезіндегі шығармашылық талпынысын бағалау қажет. Музыкалық тәрбиені бағалау кезінде көптеген пікірталастар туындайды. Болашақ музыка пәнінің мұғалімі білімді, білікті, ақылдылықты есептемей, өзінің назарын балалардың музыкаға деген қызығушылығын, эмоционалдық пысықтығын, музыканың балалардың ішкі жан-дүниесіне әсерін аудару қажет.

Студенттер практикалық жұмысы кезінде музыка сабағын педагогикалық тұрғыда талдау жасауы қажет. Тәжірибелі, жоғары санатты мұғалімдердің сабақтарына кіру студенттер үшін педагогикалық әзірліктің басты мақсаты. Сабақтың өтілу барысын бақылау және оны талдау екеуі бірдей жүргізілуі керек. Сабақ өткізуге үлкен әзірлікпен келу керек: өтілетін сабақтың мазмұнын білу керек, осының алдында өтілген сабақтың мазмұны білу керек, өзінің оқу кітабы болуы керек. Сабаққа қатысқан кезде сабақтың өтілу барысын жазу керек. Мұның бәрі сабақты талдау кезінде қажет болады.

Практикалық сабақтар кезінде студенттерге түрлі практикалық тапсырмалар: музыка сабағына қатысу және талдау, музыка пәні мұғалімінің күнделікті сабақ жоспарын оқу, оқу сабағының күнделікті жоспарын құру, оқушылардың жас ерекшелігіне қарай нақты музыка сабағының жоспарын құру, тоқсандық тақырыпқа қарай сабақтың білімділік, дамытушылық, тәрбиелік мақсатын көрсете отырып, сабақ жоспарын құру, әр түрлі сабақ конспектісін жазу және оның мазмұнын талдау, музыка пәні мұғалімінің сабаққа дайындығы, сабақ кезеңдерін жобалау мен өңдеу, реттеу, музыка сабағына қатысу және оның құрылымын анықтау, музыка сабағының музыкалық шығармашылықты сипаттайтын белгілі бір бағытта тақырыпты ойлап табу, музыкалық драматургияны берілген тақырыпқа байланысты ойлап табу, нақты бір әнді, биді, ойындарды үйрету әдістемесін өңдеу, шығармашылық сабақ үлгісін дайындау: бағдарлама сабағы, пресс-конференция сабағы, біріккен сабақтың жұмыс жоспарын әр түрлі жанр түрлеріне қарап өңдеу, сабақ конспектісін құру және сабақтан үзінділер өткізу, бір сабақтың жоспарын әр түрлі сыныптарға өткізетіндей етіп құру, ашық сабақ өткізу. Музыкалық қызметтің түрлеріне музыкалық-ырғақтық қимылдар жатады. Балалардың музыкалық қызметтерін дамытуда музыкалық-ырғақтық қимылдарды қолдану, швейцарлық ғалым Женева консерваториясының профессоры, пианист және композитор Э.Ж. Далькроздың (1865-1950) идеясы. Оның ойынша, музыка ырғағы адамның моторлық, бұлшық еттерінің реактивтігімен тығыз байланысты. Әрі қарай Далькроздың идеясын оның ізбасарлары Н.Г. Александровамен, Е.А. Румермен, Н.А. Метловпен және т.б. дамытылған. Музыкалық-ырғақтық қимылдарды музыка сабағында қолдану балалардың шығармашылық қабілеттерін, музыкадан алатын әсерлерге шапшаң және дұрыс жауап бере білушілік қабілетті, сонымен қатар саздылықпен ырғақ сезімін дамытады. Музыкалық ырғақтық қимылдарының тәсілдері арқылы музыкалық тәрбиенің міндеттері:

1) *білімділік*: жүріс, жүгіріс және т.б. қимыл түрлері арқылы музыкалық бейнелерді білдіру машықтарын қалыптастыру, музыкалық шығармаларды екпінімен, динамикасымен, регистрлік ерекшеліктерімен сәйкес ырғақпен қозғалу машықтарын қалыптастыру, қимылдарда метрді, акценттерді, ырғақтық суреттерді белгілеу машықтарын қалыптастыру.

2) *тәрбиелік*: балалардың қимыл мәдениетін, сезім мәдениетін, жаттығуларды, ойындарды және билерді ұжыммен орындауда жауапкершілік сезімін тәрбиелеу.

3) *дамытушылық*: балалардың эмоциялық белсенділігін, көркемдік-шығармашылық қабілеттерін дамыту. Музыкалық-ырғақтық қимылдардың түрлері. Музыкалық тәрбие қозғалыс тәсілдері жаттығуларда, ойындарда, билерде іске асырылады. Атап кеткен музыкалық-ырғақтық қимылдар жалпы міндетті орындайды – қимыл және музыка бірлігіне жету. Музыкалық ойындар музыканың эмоционалдық мазмұнын білдіруіне бағытталады. Сюжеттік және сюжетсіз музыкалық ойындар түрлері бар. Балалардың билері халықтық және классикалық бишілік қимылдар элементтеріне негізделген. Балаларды музыкалық-ырғақтық қимылдарға үйрету әдістемесі негізінде жүзеге асырылады. Оқушылардың музыкалық тәрбиесінің негізгі міндеттерінің бірі *музыкалық қабылдауды* дамыту болып келеді. Музыкалық педагогикада «музыканы қабылдау» екі мағынаны білдіреді. Біріншісі, сабақтағы балалардың музыкалық қызметтер түрлері – хормен ән айту, музыкалық аспаптарда ойнау, музыкалық-ырғақтық қимылдар. Терминнің басқа мағынасы, музыканы тыңдау: әр түрлі стильдегі және жанрлардағы музыкалық шығармалармен, композиторлармен, орындаушылармен таныстыру. Музыканы қабылдау эстетикалық қабылдаудың бөлігі болып келеді және соны есте сақтау қажет: музыканы қабылдай отырып адам оның әсемдігін сезіну керек. Музыкалық қабылдау – музыкалық мазмұнды (музыкалық бейнелерге) эмоционалды есту және уайымдау көркемдік бірлік ретінде. Оқушыларда музыкалық қабылдау үрдісі тұрақтылығын сезімдік аспектісінен, эмоцияны оятудан бастау керек. Музыкалық шығарманы қабылдау үрдісін ұйымдастыруды төмендегідей кезеңдерге бөлуге болады:

мұғалімнің кіріспе сөзі, шығарманы тыңдау, тыңдалған шығарма туралы әңгіме, шығарманы талдау, қайтадан тыңдау. Оқушылардың музыкалық шығармаларды қабылдау барысында: педагогикалық жүйелілік басқару, балалардың да, мұғалімнің де эмоционалдық ашықтығы, Бұл орайда балалардың музыканы естіп қуануы, тандануы, таңырқауы бағалы, балаларға музыкалық-эстетикалық білімдерді қызықты формамен жеткізу, көлемдері үлкен емес музыкалық шығармалар. Балалардың қызмет түрлерінің ішінде музыка сабағында хормен ән айтудың бірнеше анық артықтығы бар. Музыка сабақтарында хормен ән айтудың мақсаты: дауысты қою және оны дамыту, хордағы дауыс машықтарын қалыптастыру, репертуармен таныстыру, вокалдық есту қабілеті ән айтудың маңызды факторы ретінде біртұтас ән айту нақышына тәрбиелеу, ұйымшылдыққа, назар аударуға, жауапкершілікке тәрбиелеу, музыкалық қабілеттерді дамыту, балаларды хормен ән айтуға қызықтыру. Музыка сабақтарында хормен ән айту қызметін қолдануда, мұғалім кіші буын оқушыларының дауыс ерекшеліктерін білу қажет. Шығармамен вокалдық хордық жұмыс жасау келесі кезеңдерден тұрады: әнмен таныстыру, әуенді және сөздерін меңгеру, мәнерлік орындауға жұмыс жасау, қорытындылау және қайталау.

Сонау Эллада дәуірінде Аристотель адамның жан-жақты мәдени және рухани дамуына ерекше мән беріп, әсіресе, өнер, соның ішінде музыка адамдарды тәрбиелеудің негізгі құралы деп баға берген. Жастарды адамгершілікке, ерлік пен нәзіктікке тәрбиелеудің құралы.

Музыка – ерекше өнер түрі. Ал, музыка әлемі – адамзат мәдениетінің байлығы ішіндегі мұхиттай шексіз, ғажайып дүние. Музыкада адамның асқақ, асыл ойлары, арман-мақсаты, ізгі тілектері, қуанышы, қайғы-қасіретімен әр түрлі сезім иірімдері бейнеленеді. Музыканың адам жан-дүниесіне тигізетін әсері орасан, сондықтан оны шынайы ықыласпен қабылдау арқылы ғана түсінуге болады.

Қазақстан Республикасының Білім туралы заңының 3-тарауы 10-бабында: «Білім беру жүйесі – білім беру деңгейінің сабақтастығын қамтамасыз ететін мемлекеттік жалпыға міндетті білім беру стандарттарының және білім беретін оқу бағдарламаларының жиынтығын білдіреді», – деп көрсетілген. Сондықтан, жоғары оқу орындарының болашақ педагог-музыканттары алдында тұрған міндеттердің бірі – ұрпақтарды отандық және әлемдік мәдениеттің жетістіктеріне баулу болып табылады.

1. Ильин Е.Р. Музыкально-педагогический практикум, 2008. – 154-156 б.б.

2. Жайымов А., Ысқақов Б., Еңсепов Ж., Сәрсембенов Ж. Музыка, 5 сынып, 2005. – 20 б.

ТВОРЧЕСКИЙ ЭКЗАМЕН КАК ФАКТОР ПОДГОТОВКИ УЧИТЕЛЕЙ НОВОГО ПОКОЛЕНИЯ

Б.А. Жетписбаева – к.п.н., Кафедра педагогики,
дошкольного и начального образования КазНПУ им. Абая

Одной из древнейших профессий на Земле является педагогическая деятельность. Издревле, когда еще не зародилась ни одна из мировых религий, не родились Христос, Мухаммед и Будда, уже существовали и процветали гимназии и другие учебные заведения, в которых центральным действующим лицом был учитель. И хотя с тех пор радикально изменились как организация, так и содержание образования, в реестре социально значимых и востребованных профессий доминирует профессия педагога, деятельность которого направлена на развитие и формирование человека. Великий педагог современности В.А. Сухомлинский очень емко определил суть учительской профессии, сказав, что это «человековедение, постоянное, никогда не прекращающееся проникновение в сложный духовный мир человека».

Общепризнано, что профессия учителя является творчески ориентированной, требующей фундаментальной подготовки, постоянной интеллектуальной работы над собой. Но на сегодняшний день по существующим ныне социально-правовым нормам она не отнесена к таковым, и прием на педагогические специальности осуществляется только на основе результатов ЕНТ, без экзаменов по профилю, определяющих креативную готовность абитуриента к будущей профессии.

Многолетний опыт работы высшей школы лишней раз подтверждает, что такой, явно деструктивный подход вряд ли правомерен. Целесообразно было бы при приеме абитуриентов на педагогические специальности ввести творческий экзамен как некоторый фактор решения проблем, связанных с повышением статуса педагога и подготовкой учителей нового поколения – профессионально компетентных, креативных, мобильных, работающих в инновационном режиме и стремящихся к успеху.

Это позволило бы выявить уровень подготовки абитуриента по предмету, его интересы и мотивы, оказавшие влияние на выбор специальности.

В условиях современной системы образования, ориентированной на результат, проблема профессиональной подготовки учителя обретает многогранный, многоаспектный, комплексный характер. Модернизация образования, связанная с изменением форм и методов работы учителя, внедрением в практику современных школ инновационных технологий обучения, индивидуальных образовательных траекторий, осуществлением перехода от знаниевой парадигмы к компетентностной требует изменения всей системы подготовки будущих специалистов. Приход в школу учителей с классическим университетским образованием, хороших предметников, ориентированных лишь на качественное знание своего предмета, способно свести реформирование образования к нулю в канун перехода на 12-летнюю модель среднего образования.

Таким образом, совершенно очевидно, что профессия учителя требует определенных способностей и качеств, и в будущем, несомненно, возникает необходимость введения дополнительных испытаний, подобных тем, которые сейчас проводятся при наборе на творческие специальности. Педвузы ориентированы на подготовку не только специалистов-профессионалов, но и творческих работников, способных обучать и обучаться самим.

В связи с вышеизложенным, можно заключить, что для определения профессиональной пригодности будущих учителей, на наш взгляд, стоит предоставить педагогическим ВУзам возможность введения творческого экзамена, состоящего из этапов:

1. Профбеседа, включающая:

- обоснование выбора педагогической профессии;
- психологическое собеседование;
- беседу для выявления общей культуры выпускника школы и его интеллектуального развития;
- тестирование абитуриентов;
- предоставление творческих работ, посвященных педагогическим профессиям (эссе, фотоальбомы, компьютерная презентация).

2. Этап демонстрации следующих качеств:

- умение связно и стилистически грамотно излагать свои мысли;
- демонстрация актерского мастерства;
- мини-сочинение на предложенную тему;
- чтение наизусть стихотворения, отрывков из литературного произведения;
- выполнение творческих заданий;
- проверка музыкальных способностей (исполнение песни на школьную тему);
- проверка пластичности и техники движения (абитуриенту необходимо исполнить танец, участвовать в выполнении специальных упражнений по проверке пластичности и техники движения).

Письменная творческая работа должна отличаться от привычного школьного сочинения, ее нужно написать как материал, предназначенный для публикации в печатном издании.

Повышение процента выпускников школ, целенаправленно ориентированных на выбор педагогической профессиональной деятельности, осознающих любовь к детям важнейшей личностной и профессиональной чертой учителя вселяет уверенность, что вопросы образования и воспитания, проблемы школы и учителя станут этапными в дальнейшем развитии всей системы образования; личностное становление детей, как потенциала нации и всей страны в целом, явится вопросом жизни всего общества.

Түйін

Мақалада талапкерлерді педагогика мамандықтарына қабылдау үшін шығармашылық емтихан енгізу қажеттілігі қарастырылған.

СЫНЫП ЖЕТЕКШІСІНІҢ ОҚУШЫЛАРМЕН ЖҮРГІЗЕТІН ТӘЛІМ-ТӘРБИЕ ЖҰМЫСТАРЫ

Ұ.Ә. Илясова – Абай атындағы ҚазҰПУ-дың бастауыш оқыту педагогикасы және әдістемесі мамандығының 3 курс студенті,

Р.Е. Каримова – ғылыми жетекші, аға оқытушы

Қазіргі жағдайда жастарды тәрбиелеу ең күрделі әлеуметтік мәселе қатарына жатады. Себебі, біліктілігі жоғары маман даярлау дегеніміз – оқытуды ғана жақсы жолға қою емес, сонымен қатар тәрбие жұмыстарын да дұрыс ұйымдастыру, оқушылардың өз күштерін іске асыруына мүмкіндік беру және бос уақыттарын дұрыс пайдалану.

Қазақстан Республикасының 2007 жылы қабылданған «Білім туралы» заңында: жас ұрпақты азаматтық пен патриотизмге, өз Отаны – Қазақстан Республикасына сүйіспеншілікке, мемлекеттік рәміздерді құрметтеуге, халық дәстүрлерін қастерлеуге, Конституцияға қайшы және қоғамға жат кез-келген көріністерге төзбеуге тәрбиелеу қажеттігі айқын көрсетілген.

Бүгінгі күнде бала тәрбиесі мектеп, отбасы және қоғамның алдында тұрған маңызды мәселенің бірі саналады. Қоғамдағы күрделі өзгерістер аясында өмір сүріп жатқан жас ұрпақты тәрбиелеудің күрделі мәселелері жеткілікті. Қазір – егеменді еліміздің нықталып, тәуелсіздік туы тік тұрған тұста, жасындай жарқ еткен жас ұрпаққа ұлттық тәрбиені дарыту өзекті болып отыр. Осы тұрғыдан алғанда, қазақ халқының ғасырлар бойы жинақтап, уақыт тезінен өткен тәрбие тәжірибесін жас ұрпаққа беру мәселесі өзінен-өзі туындады.

Асыл азаматымыздың бірі М.Жұмабаев тәрбиенің төрт түріне назар аударуды өсиет еткен еді: «Тәрбие төрт түрлі: дене тәрбиесі, ақыл тәрбиесі, сұлулық тәрбиесі һәм құлық тәрбиесі. Егер адам баласына осы төрт тәрбие тегіс берілсе, оның тәрбиесі түгел болғаны. Егер ол жөпшеңді ыстық, суық, аштық, жалаңаштық сықылды тұрмыста жиі ұшырайтын көріністерді елемейтін мықты, биік денелі болса, түзу ойлайтын, дұрыс пішетін, дәл табатын дұрыс ақылды болса, сұлу сөз, сиқырлы үн, әдемі түрден ләззат алып, жаны толғанарлық болса, жамандықтан жаны жиреніп, жақсылықты жаны тілеп тұратын құлықты болса, міне осылай болғанда адам баласының дұрыс тәрбие алып, шын адам болғандығы».

Педагог-ғалым айтқандай, тәрбие – жастарды әлеуметтік өмірге және еңбекке даярлау, оларға қоғамды – тарихи тәжірибені үйрету үдерісі.

Тәрбие баланың өздігінен табиғи және еркін дамуы үшін жасалатын жағдай деп айтамыз. Тәрбие арқылы жеке адамның дүниеге ғылыми-материалистік көзқарасы, мінез-құлықтық, эстетикалық және осы сияқты қасиеттері қалыптасады, ол еңбек етуге ынталы қоғамның белсенді мүшесіне айналады.

Бірақ, көп қырлы тәрбие жұмыстарының маңызын белгілі бір өлшеммен бағалау мүмкін емес. Сондықтан тәрбие жұмысына жалпы білім беретін мекемелерінің барлық желісі қатысып, әрқайсысы өз үлгісін қосып, жүйелі түрде бір мақсатта құрылған тәрбие үрдісін ұйымдастырып дамытуы қажет болып отыр.

Тәрбие ісі кез келген білім беру мекемесінің педагогикалық қызметінің өзегі болғандықтан, ол педагог пен оқушының өзара қарым-қатынасы барысында тәрбиеленушінің жеке тұлғасын дамыту мақсатындағы біртұтас динамикалық жүйе ретінде қарастырылады. Тәрбие ісінің бірақатар ерекшеліктері бар: бір мақсатқа бағытталған, көп факторлы, ұзақ, үздіксіз, кешенді, нәтижесі әр түрлі болатын құбылыс.

Баланың тұңғыш ұстазы – оны мектеп табалдырығын алғаш аттағанда күтіп алып, әріп танытып, жазуға үйрететін мұғалімі. Оқушының сабақ алған мұғалімдері мен дәріс тыңдаған оқытушылары да ұстазға саналады. Бірақ бұл жерде ұстаз сөзі мұғалім, оқытушы, ғылыми жетекші деген сөздерге әсте толық мағыналас болып шыға бермейді. Әдетте «ұстазы жақсының ұстамы жақсы» деген мағынада оқушының бойына шынайы білім-білік дағдыларын дарытып, зердесіне ғылыми негіздерін тоқыта алған, бүлдіршінді майталман бағбандай мәпелеп баулып, үйренген нәрселерін өмірде, іс-жүзінде қолдана білуге жаттықтыра алған сөйлеген сөзі, істеген ісі, парасат-пайымы, инабаты, білімінің тереңдігі мен жан-жақтылығы арқылы шәкірттеріне ең беделді үлгі бола алған адам ұстазға саналады.

Сынып жетекшісінің жүргізілетін тәрбие жұмыстарының формалары көптеп саналады. Олар: ата-аналармен жұмыс, сыныптан және мектептен тыс тәрбие жұмыстары.

1. Тақырыптық сынып сағаттарын өткізу және оған дайындық жұмыстарын ұйымдастыру: қабырға газетін шығару, альбом жасау, плакаттар, ұрандар әзірлеу, нақыл сөздер жазу, оқушыларға ән, би, күй, такпақ оқуды үйрету.

2. Қызықты кездесулер, кештер, ертеңгіліктер өткізу (ақын-жазушылармен, әртістермен, еңбек озаттарымен, халық қалауларымен, соғыс ардагерлерімен және интернационал жауынгерлермен).

3. Сыныптағы саяси хабарламаның жүргізілуін ұйымдастыру: тақырыптық, шолулық, жедел хабар.

4. Әртүрлі тақырыпта ән айту, би билеу, өлең оқу, сурет салуға арналған байқауларды ұйымдастыру.

5. Оқушылардың қолымен жасалған шығармашылық жұмыстарына сай көрмелер өткізу.

6. Көңілділер мен тапқырлар клубы байқауларының жұмысын жүргізу.

7. Оқушылармен ток-шоу, дөңгелек стол, пікірталас, әңгіме түрінде тәрбие жұмыстарын ұйымдастыру.
8. Спорттық жарыстар өткізу: шахмат, дойбы, тоғыз құмалақ, волейбол, баскетбол, футбол, шаңғы тебу т.с.с.

9. Оқушылардың оқудан тыс қызықты кітап, газеттер мен журналдар оқуын, оны өзара талқылауын, пікір алысуын ұйымдастыру.

10. Әдебиет пәні және мектеп кітапхана қызметкерлерімен бірлесе отырып оқырмандар конференциясын өткізіп отыру.

11. Мектептегі үйірме жұмыстарына оқушылардың талап-тілектері, қабілеттеріне сай қатынасуын ұйымдастыру: пәндік, көркемөнер, спорттық, өлке тану, жас техниктер т.б.

12. Үйірме жұмыстарының нәтижесіне сай байқаулар, олимпиада, жарыстар өткізу.

13. «Атамекен» бағдарламасына сай жұмыстарды жүргізу.

14. Мейрам күндерін, Республиканың атаулы мерекелерін атап өту.

15. Сынып жиналыстарын өткізу.

16. Оқушылардың сыныптағы, мектептегі кезекшілігін, жалпы тазалыққа қатысуын, кабинетті жабдықтау, темір сынықтарын жинау, оқу-өндірістік алаңын жөндеу, мектеп алаңын тазалау, безендіру, сенбіліктерге қатысу секілді қоғамдық пайдалы жұмыстарын ұйымдастыру, олардың нәтижелеріне талдау жасап отыру.

17. Мұражайларға, көрмелерге, демалыс-мәдени орындарға, кино, театр, өндіріс орындарына саяхат жасау.

18. Соғыс, еңбек ардагерлеріне, жалғызбасты қарттарға көмек көрсету жұмыстарын ұйымдастыру.

19. Оқушылардың қысқы, жазғы демалыстары кезінде мәдени жорықтарын ұйымдастыру.

20. мектептен тыс тәрбие мекемелерінің жұмысына қатысу.

Сыныптан тыс жүргізілетін жұмыста әр шәкірттің ерекшелігі мен бейімі, талабы еске алынады.

Олай болса сынып жетекшісі өзінің негізгі қызметін жүзеге асыруда оқушылармен сыныптан және мектептен тыс тәрбие жұмыстарының формасын таңдайды. Олар, ең алдымен оқушылардың әр түрлі әрекеттерін ұйымдастырумен байланысты болып келеді. Яғни, тәрбие жұмысының формасын әрекеттің түрлері арқылы бөліп қарастыруға болады.

Сынып жетекшісінің іс-әрекетінің ең бастысы – тәлім-тәрбие жұмыстары адамгершілік тәрбиесі, ақыл-ой тәрбиесі, еңбек тәрбиесі, экономикалық тәрбие, экологиялық тәрбие, эстетикалық тәрбие, дене тәрбиесі, құқықтық мәдениет тәрбиесі арқылы жүзеге асырылады.

Адамгершілік тәрбиесі – бұл тәрбиеленушінің қоғамдық мораль талаптарына сай санасына, сезіміне, әдет-қылығына, мақсат бағытына жүйелі түрде ықпал ету. Қазіргі мектепте адамгершілік тәрбиесінің мазмұны жалпы адам құндылығын жоғарылату қажеттілігінен көптеген өзгерістерге бет бұрды. Егеменді ел болғаннан бері жас ұрпақты адамгершілікке, парасаттылыққа, саналылық пен жауапкершілік тәрбиесі арқылы жеке тұлғаны қалыптастырудың сипаттарына. Жауапкершілік, көздеген мақсатқа жету, кісілігін, қадір-қасиетін сақтау, сенімділік жатады.

Ақыл-ой тәрбиесі әр заманда жастарға білім берудің негізгі құралы болып келеді.

Ақыл-ой тәрбиесі – тұлғаның жан-жақты дамуының негізі. Ақыл-ой тәрбиесі еңбек өнімділігін арттыруға, еңбектің шығармашылығына зор ықпал жасайды. Ең бастысы ол ғылым мен техниканың, мәдениеттің жедел дамуының қайнар бұлағы екендігін үнемі есте ұстағанымыз жөн. Ақыл-ой тәрбиесі арқылы оқушылардың оқып, білім алуына, іс-әрекетін бағыттау сана-сезімнің дамуына, ғылыми негіздерін меңгеруіне бағыт-бағдар бере отырып жеке тұлғаны қоғамның өркениетті даму бағытына сай жан-жақты тәрбиелеудің құрамды бөліктерінің бірі.

Ақыл-ой тәрбиесінсіз дүниеге адамгершілікті көзқарас, саналы тәртіп пен орынды мінез-құлық, еңбек нәтижесі, экономикалық білімдер, дағдылар, тіршілік ету ортасы, табиғат және қоғам құбылыстарына, талғампаздық, дене күш-қуатын арттыру жолдарын білу, қоғам өмірінің құқықтық негіздерін игеру мәселелерін шешу мүмкін емес.

Еңбек тәрбиесіне келер болсақ, адамның жан-жақты және үйлесімді дамуында еңбек шешуші факторлардың бірі. Ал халық педагогикасында еңбекті бүкіл тәрбие жүйесінің күре тамыры деп қарастырады. Адам еңбексіз дамымайды, кері кетеді, азады.

Еңбек арқылы адамның денесі, көз-қарасы, эстетикалық және ақыл-ой деңгейі дамып, жетіледі, еңбектің мәні және құндылығы артады.

Мектепте еңбекке тәрбиелеудің басты міндеттері: біріншіден, еңбек сүйіспеншілікпен еңбек адамдарына құрметпен қарау; екіншіден, оқушыларды халық шаруашылығының салаларындағы еңбектің

түрлерімен таныстыру, еңбек іс-әрекетінің барысында олардың дағдысы мен іскерлігін қалыптастыру; үшіншіден, мамандықты таңдауға дайындау.

Экономикалық тәрбие деп – оқушыларды экономикалық білімдер негіздерімен қаруландыру, қоғамның экономикалық саясатын ұғындыру, өндіріс, айырбас, бөлісу және тұтыну шеңберіндегі негізгі экономикалық қатынастарда тәжірибеде меңгерту деп түсінуіміз керек.

Экономикалық тәрбие – мектепте берілетін адамгершілік тәрбиесінің құрамдас бөлігі. «Экономикалық тәрбие – қоғам мүшелерінің білімін, қабілетін және дағдысын, қажеттілігі мен мүддесін, ойлау стилін қалыптастыру мақсатында жүйелі, мақсатты бағытта ықпал ету» деп түсініледі.

Экономикалық тәрбиеде оқушылар мынадай ұғымдарды білуі қажет. Олар: ұлттық кіріс, қаржы, еңбекақы, пайда, өзіндік құн, еңбек өнімділігі, акция, бизнес, рынок т.б.

Оқушыларды экономикалық тәрбиелеудің маңызды міндеті оларды экономикалық әрекетке дайын болуға тәрбиелеу болып табылады. Бұл мектеп бітірушілердің өз экономикалық білімін, білігін, қоршаған ортаны аялау мен бос уақытын тиімді пайдалану мүмкіндіктерін білдіреді.

Экологиялық тәрбиеге келер болсақ, экология – жас ғылым. Оқушыларға экологиялық тәрбие жөнінде әңгіме қозғағанда, табиғат, оны қорғау, оқушылардың өзін қоршаған ортаны көріктендіру жайлы айтуымыз қажет. Табиғатты қорғау – ең алдымен халықтың экономикасын көтеру, табиғатты көріктендіру, болашақ ұрпаққа бай мұра қалдыру деген сөз.

Оқушыларға экологиялық тәрбие мен білім беру деп адамның қоршаған табиғи ортаға саналы көз-қараспен қарап, оның байлықтарын үлкен парасаттылықпен пайдаланатын, табиғи ресурстарды байыта түсудің қажеттілігін түсінетін, қоршаған табиғи ортаны қорғауға белсене араласатын көзқарасты қалыптастыруды айтамыз.

Эстетикалық тәрбиенің өзіне тән міндеттерінің бірі – эстетикалық сезімді және эстетикалық қабылдауды тәрбиелеу. Өмірдегі, өнердегі әдемілікті сезу және көру адамдарда әр түрлі болады. Біреулер әдемілікке үңіле қарап, оның сырын білуге тырысады, ал кейбіреулер оған онша мән бермейді. Эстетикалық тәрбиенің үлгісі ретінде оқулықтың безендірілуінен бастап, әр сабақта қолданылатын көрнекіліктердің өзін атауға болады.

Дене тәрбиесі саласында ырғақ жеке гигиена, дене шынықтыру мәдениеті, туризм, спорт ерекше орын алады. Сабақтар мен сыныптан тыс дене тәрбиесі жұмыстарында күн ырғағы, дене жаттықтыру, организмді шынықтыру, тамақтану гигиенасы, ұйқы т.б. жөнінде оқушылар нақты білім алуы тиіс.

Қорыта айтқанда, сынып жетекшісінің қазіргі жағдайда тәрбие беру жұмысының тиімділігі мен сапасын арттырудың негізгі жолы – барлық тәрбиелік іс-шараларды ұйымдастыруды кешенді түрде жүргізу, яғни оқушылардың жеке басы мен әр түрлі әлеуметтік топтарын ескере отырып, тәрбие салалары: адамгершілік, эстетикалық және дене, еңбек, құқықтық пен экологиялық тәрбиелерінің өзара тығыз бірлігін қамтамасыз ету.

1. *Әбенбаев С.Ш. Сынып жетекшісі. – Алматы: Дарын, 2004.*

2. *Иманбекова Б.И. Тәрбиеге жетекшісі. – Алматы, 2004. – 145-153 б.*

3. *Болдырев Н.И. Сынып жетекшісі. – Алматы: Мектеп, 1980.*

4. *Губашева С.Г., Отарбай А.Ж. Тәрбие жұмысының әдістемесі. – Астана, 2007.*

5. *Қожахметова К.Ж. Сынып жетекшісі. – Алматы, 2000.*

Резюме

В статье рассматриваются воспитательные работы, проводимые классным руководителем с учениками.

Summary

In article is considered the educational works spent by the class teacher with pupils.

ОРГАНИЗАЦИЯ САМОСТОЯТЕЛЬНОЙ ПОЗНАВАТЕЛЬНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ УЧАЩИХСЯ

К.А. Абдреймова – к.п.н., заместитель декана по учебной работе факультета ФК и НВП,
Н.М. Токмолдаев – заместитель декана по воспитательной работе факультета ФК и НВП

Главная отличительная черта современного урока – выполнение учащимися творческой самостоя-

тельной работы. Следовательно, им необходимо время на самоподготовку, которая включает работу с несколькими источниками информации и оформляется в виде творческого отчета (письменно или устно). По своей организации деятельность современного ученика напоминает деятельность студента, который готовится к встрече преподавателем на практическом или семинарском занятии.

К сожалению, в средней школе не запланировано время на самостоятельную работу, что противоречит современным требованиям обучения.

Чтобы решить проблему дефицита времени для самостоятельной работы, передовые преподаватели стали изменять как форму организации учебной деятельности, так и структуру изучения учебного предмета. Использование современных педагогических технологий обучения школьников и управления их познавательной деятельности привели к трансформации урока в учебное занятие. Оно шире понятия урок. Это – частный случай учебного занятия. Характеризуется оно двойко: как организационная форма обучения и как временной отрезок процесса обучения, способный отразить все его особенности.

Творческая самостоятельная работа позволяет учащимся получать принципиально новые для них знания, закрепляет навыки самостоятельного поиска информации. Психологи считают, что умственная деятельность учащихся при решении проблемных, творческих задач во многом аналогична умственной деятельности творческих и научных работников.

К организации самостоятельной деятельности обучающихся на учебном занятии предъявляются следующие требования:

- на любом уровне есть конкретная цель, которая прогнозирует результат деятельности учащегося;
- каждый ученик знает порядок и приемы выполнения работы;
- самостоятельная работа соответствует учебным возможностям учащегося;
- уровень сложности задания соответствует уровню развития ученика;
- содержание работы, форма ее выполнения должны вызывать интерес учащегося, желание эту работу сделать;
- выполнение работы обеспечивается педагогической поддержкой и управлением деятельностью обучающегося, его ориентацией на успешный результат.

В зависимости от цели и содержания учебного занятия в педагогической практике используется сочетание различных форм организации самостоятельной работы – фронтальная, индивидуальная, групповая, парная, коллективная. Успех познавательной деятельности ученика во многом зависит от тщательности ее подготовки преподавателем, его умения организовать самостоятельную работу, управлять деятельностью учащихся, уделять внимание классу в целом и каждому ученику в отдельности.

Рассмотрим один из вариантов творческой и самостоятельной работы учащихся через методику разработки реферата.

Методика работы над рефератом

Работа над рефератом – метод организации учебно-познавательной деятельности, развивающей мыслительную деятельность ученика, формирующей аналитическое мышление, вырабатывающей навыки публичных выступлений, позволяющей оценить интенсивность самостоятельной работы.

В основу реферата входят: *замысел, план и написание.*

Замысел – это выделение проблемы, формулировка темы.

План предполагает сам процесс работы над рефератом (сбор информации, доказательств, примеров, сопоставление и доказательство фактов).

Написание – это оформление, корректировка работы, обобщение и выводы.

Затем выступление с рефератом, ответы на вопросы.

Самостоятельная работа по военно-патриотической тематике сопровождается постановкой заданий, побуждающих учащихся к поисковой деятельности, решению проблем. Практически по всем темам раздела «Основы воинской службы» можно использовать реферативную работу, заменяя традиционный опрос на уроке или вводя в объяснение новой темы реферативные сообщения учащихся, таким образом осуществляя принцип опережающего обучения.

На современном этапе обучения появились новые проблемы. Использование компьютера, Интернета, с одной стороны, расширяет информацию, помогает хорошо оформить работу, с другой – позволяет копировать чужие работы, книги, учебную литературу, и становится все труднее определить личный вклад автора.

Таким образом, реферативные работы должны предусматривать раскрытие заявленной темы,

наличие анализа, обобщение выводов, грамотное изложение материала и своей точки зрения. В работе над рефератом помощь могут оказать родители. Это укрепляет с ними связь, повышает значимость работы.

Группа учащихся, которая работает над рефератами, идет с опережением процесса обучения. Получается союз преподавателя и учащихся в объяснении новой темы. Самым ценным в написании реферата является высказывание учеником своего отношения к излагаемой теме, написание заключения, т.е. обобщение проработанного материала.

Рефераты чаще используются на уроках, когда преподаватель ставить задачи по воспитанию гражданской зрелости учащихся, формированию положительного отношения к военной службе. Для этого необходимо знания военного законодательства, правильного представления понятий о воинской дисциплине, долге.

Реферативной формой занятий лучше всего пользоваться после изучения большой темы или целого раздела учебного материала, когда учащиеся уже обладали определенными знаниями.

Саморазвитие становится в современных условиях важнейшей педагогической задачей. Его механизм базируется на выявлении природных задатков и способностей детей. Педагог в этом процессе выступает как деловой партнер.

Неотъемлемым компонентом педагогической системы обучения является организация наблюдений и фиксирование изменений в развитии детей, которое осуществляется через формы самостоятельной и исследовательской деятельности, каковыми является работа учащихся над сообщением, докладом, рефератом по военно-патриотической тематике.

1. *Психология и педагогика. Учебник для ВУЗов. Под ред. Маклакова А.Г., – СПб.: Питер, 2005.*

2. *Щукина Г.И. Формирование познавательных интересов учащихся – важный фактор совершенствования современного обучения. – Просвещение, 1984.*

3. *Сартаев Ж.Н., Кулатаев К.А. Девиантное поведение подростков. – Омск, 2011.*

Түйін

Бұл мақалада оқушылардың танымдық іс-әректін өз бетімен жұмыс істеу арқылы ұйымдастыру мәселелері қарастырылған.

Summary

Of readers this article cognitive movement immediately work through questions the organization will consider.

ӘОЖ: 378.14

СЕМИНАР САБАҚТАРЫН ӨТКІЗУДІҢ ӘДІСТЕМЕСІ

Ж.Ә. Төлебаева – *п.ғ.к., доцент, Абай атындағы ҚазҰПУ,*
Б.Ө. Смаилова – *магистр, оқытушы, Абай атындағы ҚазҰПУ,*
Б.Б. Атабекова – *магистр, оқытушы, Дене мәдениеті*
теориясы мен әдістемесі кафедрасы, Абай атындағы ҚазҰПУ

Семинар сабақты оқыту тәжірибесінде ғылыми, әдістемелік әдебиеттерде көрсетіліп жүрген семинар-пікірталас, семинар-конференция, семинар-ойын, семинар-жобалау, семинар-аукцион т.б. түрлері бар. Оқу үдерісінде оқулық шеңберімен шектелмей, әртүрлі оқу материалдарын, яғни сөздіктер, анықтағыштар дыбыстық-бейне құралдарын қолдану т.б. студентке терең білім береді, оқытудың тиімділігін арттырады. Алған білімнің студенттің келешек кәсібіне қажеттілігін сезіну дәрежесіне жеткізу оқытушы шеберлігіне, оның оқыту үдерісінде жағымды уәждеме тудыра білуіне байланысты. А.К. Колеченко өз еңбегінде оқу уәжінің маңыздылығын дәлелдеумен байланысты мынадай тәжірибе жасаған: Үш топты іріктеп алып, оқыту үдерісінде оларға үш түрлі әдіс қолданады: бірінші топта қолданылатын әдіс – студенттердің қызығушылығын, шығармашылық қабілетін оятуға байланысты жүргізледі, екінші топта ынтымақтастық үдеріс негізінде, үшіншісінде жарысу үдерісін басым етіп, оқу үдерісінің қай топта тиімділігі артқанын зерттеген. Тәжірибе барысында бірінші топтағы әдіс тиімді болғаны анықталады. Демек, қызығушылық, шығармашылық әрекет оқытуда жағымды уәж тудыруға

байланысты екенін байқауға болады. Уәждің ішкі және сыртқы түрі бар. Ішкі түріне пәнге қызығушылығы, әдіс-тәсілдерінің түрлілігі, көңіл-күйдің көтеріңкілігі, белсенді бірлескен ұжымдық, топтық әрекеті, ал сыртқы түріне жақсы баға алуға тырысу, оқытушыға сүйіспеншілік т.б. жатады. Бұлар жағымды уәждер, ал жағымсыз түріне төмен баға алу, сын-ескертпелер, мұғалімнің авторитарлық басқару стилі сияқты әрекеттер жатады. Дидактикада жағымды уәжді қалыптастыратын не деген тұста нақты тұжырым қалыптаспаған. Оқыту үдерісінде жағымды уәждеме студенттің оқу белсенділігін көтереді, ал оқу белсенділігі-білімді игерудің алғы, басты шарттарының бірі. Осы орайда жоғарыда аталған семинар-пікірталас, семинар-конференция, семинар-ойын, семинар-жоба т.б. түрлерін жүргізуге болады.

Білімдерді жалпылау мен жүйелеу сабақтарына біріншіден семинар сабақтары жатады. Семинарлық сабақтар өзінің дамуында бірнеше ұзақ та күрделі кезеңдерден өткен. Ежелгі Афинаның өзінде семинарлар оқытудың бір тәсілі ретінде қолданылған.

Семинарлық сабақтар – бұл оқытушының басшылығымен жүретін студенттердің интенсивті түрдегі өзіндік жұмыстары. Семинар сабақтары – оқытуды ұйымдастырудың бір түрі.

Мақсаты – студенттердің өзбетімен жұмысын қорытындылау, оқытушы басшылығымен ұжым болып талқылау нәтижесінде оқылып отырған тақырыпты терең түсіну.

Міндеті – оқу ситуацияларында білімді кәсіби пайдалану, семинарға қатысушылар алдында әрбір студентті сөйлеуге, өз көзқарасын дәлелдеуге және қорғауға үйрету. Студенттерге оқытушы біріншіден семинар сабақтарында қаралатын тапсырмалар тізімін ұсынады. Семинар сабақтары алдымен бір оқушының негізгі мәселе бойынша кең баяндауын, кейін басқа студенттерді қатыстыра отырып, талқылауын ұйымдастыру түрінде өтеді. Дайындалған баяндама, реферат талқылауда жиі пайдаланылады. Оқытушы талқыланатын мәселе бойынша барлық оқушылардың дайындалуына қолы жетуі керек. Студенттер семинар сабақтарына дайындалу кезінде тек қана көптеген мәлімет көздерін талдап, оқып қана қоймай, рефераттар, сызбалар, карталар дайындап, бақылау жасап, тәжірибелер жүргізеді, ең маңыздысы, олар өздерінің ойларын, көзқарастары мен пікірлерін қалыптастырады. Сондықтан да тапсырмалар репродуктивті сипатта емес, проблемалық сипатта болғаны маңызды.

Семинарлық сабақтардың өзге сабақтардан айырмашылығы, мұнда студенттер өздерінің өзіндік жұмыстарының қорытындысына бірлесіп талдау жасайды. Осындай типті сабақтарда кеңінен қолданылатын тәсілдердің түрлері келесідей: баяндама жасау, оларды талдау; қойылған сұрақтарға жауап беру; жауаптарға баға беру; идеялар ұсыну; бірлесіп іздену; ролдік позицияда сабақ айту және т.б.

Семинар сабағы – бұл білім беру мекемелерінде көптеген пәндер бойынша өтіледі. Семинарға қатарынан екі сабақ беріледі. Онда 2-3 мәселе қарастырылады. Студенттер семинарға дайындалу үшін әрбір мәселе бойынша материал жинақтайды. Семинар сабақтары студенттерді өз бетімен жұмыс істеуге үйретеді, зерттелген материалдың мәніне жете түсінеді, өз ойын мазмұндап дәлелдейді. Демек, семинар сабақтары студенттерді зерттеу жұмысының кейбір элементтерімен таныстырады.

Семинар практикалық оқу сабақтарының негізгі түрінің бірі. Тақырыпты не курстың тарауын тереңдете ұғынуға арналған. Семинар сабақтары үрдісінде студенттер зерделеніп отырған ғылым саласының әдістемесін меңгереді, өз алдына жұмыс істеуге және оны хаттамалауға (ауызша және жазбаша баяндау, өз қорытындыларын дәлелмен қорғау және т.б.) машықтанады. Семинарды өткізудің негізгі шартының бірі – әрбір тыңдаушының қолы жететіндей түп нұсқалардың: кітап және басқа әдебиет, анықтамалық материалдар және т.б. болуы. Семинар жетекшісі тыңдаушымен әңгімелер өткізіп, алдағы семинардың мақсатын, тақырыбы мен мазмұнын түсіндіреді, хабарламаларды баяндайды және т.б. даярлау жөнінде, негізінен әдістемелік сипатта қажетті нұсқаулар береді.

Студенттер семинар сабақтарында лекциядан және өзінің дербес жұмысы арқылы алған білімін тереңдетіп, нығайтады, өзінің сенімін тексереді, терминологияны меңгереді, өз көзқарасын қорғайды.

Семинар сабақтарын жоғары оқу орындарында өткізудің өткізудің бірнеше формалары бар:

1. Сұрақ- жауап;
2. Студенттерге күні бұрын берілген жоспар бойынша жан-жақты әңгіме өткізу;
3. Студенттердің ауызша баяндамалары, соңынан оны талқылау;
4. Жазбаша реферат талқылау;
5. Теориялық конференция;
6. Семинар диспут.

Ең кең тараған түрі – студенттердің ауызша баяндамаларын тыңдап, талқылау.

Студент сөйлеген кезде топ оны мұқият тыңдауы, содан кейін оған сұрақ беруі, толықтыруы және

айқындауы, логикалық немесе сөйлеу кемшіліктерін сыпайы түрде көрсетулері тиіс. Семинар сабақтың нәтижелі болуының басқа бір маңызды шарты – сенімділік, мұнда студент талас идеялар айтады.

Семинар басқарушы тапсырысымен студенттердің жеке сұрақтарды, мәселелерді, баяндама түрінде кейін талқылау үшін айқындалған материалды, рефератты және оны бірлесе талқылауға өз бетімен зерттеуге құрылған оқу барысының формасы.

Семинар сабағының барысы мен мазмұны

Элемент №	Семинар сабағының құрылымдық элементі	Семинар сабағының элементінің мазмұны. Пайдаланылатын әдістер мен тәсілдер
1	Ұйымдастырушы кезең	Студенттермен амандасу. Сабаққа қатысушыларды және олардың семинар сабағына дайындықтарын тексеру.
2	Семинар сабағының мақсаты мен міндетін қою	Тақырыпты, оның мақсаты мен міндетін хабарлау. Алдағы іс-әрекетті жоспарлау.
3	Оқу материалын жалпылау, қайталау және бекіту	1. Бұрын меңгерілген материалдар бойынша фронтальді әңгіме жүргізу. 2. Студенттердің сабақ айтулары. 3. Микротоп болып жұмыс істеу.
4	Семинар сабағын қорытындылау	Оқытушының қорыту сөзі, жеке студенттер мен жалпы топтың жұмыстарын бағалау.
5	Үйге тапсырма	Оқулықтармен жұмыс істеу және т.б. Тақырыпқа байланысты.

Қорыта келгенде, студенттер семинар сабақтарында тақырыпты не курстың тарауын тереңдете ұғынуға мүмкіндік алады. Семинар сабақтары үрдісінде студенттер зерделеніп отырған ғылым саласының әдістемесін меңгереді, ғылыми ізденісі дамиды.

1. Полат Е.С. *Новые педагогические и информационные технологии в системе образования / Под ред. док. пед. Наук проф.* – М., 2006.

2. Зимняя И.А. *Педагогическая психология.* – М., 2004.

3. Қоянбаев Р.М. *Педагогика.* – А., 2000.

4. Қоянбаев Р.М., Ыбыраимжанов Қ.Т. *Педагогикалық сөздік.* – Түркістан, 2006.

5. Әлімов А. *Интербелсенді әдістерді жоғарғы оқу орындарында қолдану.* – Алматы, 2009.

6. Сүлейменова Ж., Орынбаев А., Абитжанова Ж.С. *Қазақ тілін оқыту әдістемесінен қысқыша анықтамашы-сөздік.* – Алматы, 2009.

Резюме

В данной статье рассматриваются о проведении семинарских занятий. А также конкретные виды, методы на семинарских занятиях высших учебных заведениях.

Summary

In this article examined about realizations of seminar employments. And also concrete kinds, methods on seminar employments higher educational establishments.

МЕКТЕП ЖАСЫНА ДЕЙІНГІ СӨЙЛЕУ ТІЛІНДЕ АУЫТҚУШЫЛЫҒЫ БАР БАЛАЛАРДЫҢ СӨЙЛЕУ ТІЛІН ДАМУЫҒА ҚОЛДАНЫЛАТЫН СУРЕТТЕР

Б.Б. Жақанбаева – «Арнайы педагогика» кафедрасының оқытушысы

Баланың ақыл ойының, сөйлеу тілінің дамуына суреттердің әсері өте мол екенін Е.И. Тихеева атап кеткен. Оның айтуы бойынша бір жасынан бастап балалардың өмірінде құрметті орынға ие болуы керек деген. Мектеп жасына дейінгі балалардың ақыл ойын, сөйлеу тілін дамытуға суреттерді қолдану әдістері Е.И. Плехеева, Е.А. Флерина, Л.А. Пенъевской, Е.И. Радина, М.М. Конин т.б аттарымен тығыз байланысты. Олардың барлығы балалардың сөйлеу тілін дамытуда суреттерді қолданудың

маңызын ерекше атап өтті.

Е.А. Флерица, Л.А. А.А. Любменский, В.С. Мухина екі жастағы бала суреттерге шын ниеттерімен көңіл аударып және үлкендердің соңынан қайталай алады деген [1].

Суреттерді бақылап, оларды өз сөздерімен суреттегі бейнелерді жеткізу баланың сөйлеу тілін эффективті дамытады. Бала ертегілерді, әңгімелерді тек сөз жүзінде ғана естігенге қарағанда, суреттер арқылы қабылдаса естерінде өте жақсы және нақты сақталып қалады.

Мектеп жасына дейінгі балалардың сөйлеу тілін дамытуда, түзетуде қолданылатын демонстрациялық суреттердің бірнеше түрлері бар. Олар:

Заттық суреттер. Заттық суреттерде атында айтып тұрғандай заттар, адамдардың, аңдардың, өсімдіктердің бейнелері бейнеленеді. Бұл суреттер балалардың сөздік қорын дамытуға көмектеседі.

Жеке іс-әрекетті білдіретін суреттер. Осы суреттерде адамдардың, аңдардың, жалпы тіршілік иелерінің күнделікті жеке іс-әрекеттері бейнеленеді. Мысалы: Мейірбек сабағын оқып жатыр, Азамат тамақ ішіп отыр, жолбарыс үріп жатыр т.б. Аталған сурет балалардың сөйлеу тіліндегі етістікті бекітеді, сөйлем құрастыруға жәрдемдеседі.

Тематикалық суреттер. Тематикалық суреттерде бірнеше аймақтағы (сферадағы) заттар, персонаждар, әрекеттер (бөлмедегі, отбасындағы, спорт алаңындағы т.б.) бейнеленеді. Балалардың сөйлеу дағдыларын қалыптастыруға осы суреттерді қолдануға болады.

Ситуациялық суреттер. Бұл суреттер нақты детальдармен нақты жағыдайда күнделікті шындық әрекеттерді бейнелейді. Нақты сол сәтті бейнелеу қандайда бір әрекеттің болмысын, сол әрекеттің мағынасын, мақсатын, тұлғаның әрекетегі қатынасын, олардың жағыдайын табуға мүмкіндік береді. Мысалы: егер суретте біз Мейірбектің (Аянаттың) ағаш отырғызып жатқанын көрсек ол жеке әрекетті білдіретін суреттерге жатады. Егер ағаш мектеп мекемесінде отырғызылып жатса, сонымен қоса мұғалімдер және басқада оқушылар мектеп айналасында жұмыс жасап жатса онда ол ситуативті суреттерге жатады. Ситуациялық суреттер балалардың сөйлем құрау дағдыларын дамытуға қолданылады.

Диалогты-ситуативті суреттер. Диалогты-ситуативті суреттердегі алдымен балаларға диалогқа қатысушылармен, диалог орнымен, уақытымен таныстырады. Барлық диалогты-ситуативті суреттер екі түрге бөлінеді:

1. Диалог персонаждары не айтып тұрғанын, қандай ойды білдіріп тұрғанын тұспалдауға мүмкіндік беретін суреттер мысалы:

2. «Мұғалім сыныпқа кіреді», «Ұлар Үмітке кітап береді»;

3. Диалог персонаждары нені меңзеп тұрғанын табуға мүмкіндік бермейтін суреттер мысалы: екі адам телефонмен сөйлесіп жатыр», «Екі адам көшеде сөйлесіп тұр».

Бұл суреттер диалог кезінде балаларды ойын жинақтауға көмектеседі.

Объектіні бейнелейтін (фото) суреттер. Бұл суреттерде балаларға таныс немесе таныс емес қалалардың түрлерін, ескерткіштерді, құрмет орындарын, әр түрлі символдарды бейнелейді.

Портреттік суреттер. Персонаждардың және жеке тұлғаның сыртқы бет бейнесін кескіндеу портреттік суретке жатады.

Иллюстративті суреттер. Мәтіннің құрылымындағы көріністерді бейнелеп сол көріністердің жеке бөліктерін толықтай түсінуге мүмкіндік береді. Сонымен қатар бұл суреттерді ертегілерді, әңгімелерді айту кезінде көрнекі құрал ретінде пайдаланады.

Фабульді суреттер. Қандайда бір шараның кульминациялық кезеңін бейнелейді.

Сюжетті сериялы суреттер. Берілетін суреттердің бірі екінші суретпен байланысты болады. Бұл суреттер көркем шығармаларды қабылдау барысында және ертегілер мен әңгімелерге көрнекі құрал ретінде қолданылады. Суреттерді қолдану баланың байланыстырып сөйлеу тілін дамытуға көмектеседі. Оларды қолданғанда ең бірінші суреттегі бейнеленген заттан бастайды. Мысалы: Азамат қарашы: міне ит. Ит үріп жатыр «ау-ау». Көрсетші ит қайсы. Келесі кезеңде суретпен жұмыс барысында бейнеленген барлық әрекеттерге көңіл аудартады. Мысалы: Мысық не істеп жатыр? Мысық ұйықтап жатыр. Көрсетші мысық қайда ұйықтап жатыр т.б.

Сонымен қатар логопедиялық сабақтарда қабырға суреттері, таным ірекеттерін жетілдіруге арналған (Ойыншықтардың, аңдардың жалпылама атауы, мысалы: ит, мысық – аңдар, қарға, қарлығаш, торғай, тырна – құстар т.б.) суреттер, заттардың жеке бөліктерін (сирдың мүйізі, қоянның құйрығы т.б.) суреттер қолданылады [2].

Сөйлеу тілі күрделі бұзылған балаларға тематикалық іріктеу бойынша мынадай суреттер қолданылады:

№	Құрылымы	Оқыту міндеті
1	Заттық суреттер (Статикалық жағдайдағы бір заттың бейнесі: ит үрді -ав-ав)	Заттардың бейнесін білу
2	Заттық суреттер (Балаларға таныс құстар, аңдар бейнеленген 4-5 суреттің ішінен біреуін таңдайды)	Бейнеге зейін қойып есте сақтау және олардың жеке бөліктерін ажырату
3	Жұп суреттер (Тура осындай суретті тауып берші)	«Мысық қалай мияулайды?» т.б. сұрақтарға дыбыстық еліктеу арқылы жауап беру
4	Құрылымы таныс сюжетті суреттер (мысық доппен ойнап жүр, балалар тамақ ішіп отыр)	Заттардың жағдайын, адамдардың әрекеттері туралы түсініктерін кеңейту және бекіту
5	Балаларға таныс, толығымен қамтылған (мыс: Анасы баласын ваннада жуындрып жатыр, балалар текшелермен ойнап отыр) орта көлемдегі сюжетті суреттер	Қарапайым себеп-салдар қарым-қатынасын орнықтыру
6	Жұп суреттер (Үлкен доп-кікентай доп, қызыл күрек-жасыл күрек) Кең көлемде, толық қамтылған, балаларға таныс қабырға суреттер (мыс: балалар көлшікке қайық жіберді)	Заттардың формасы, көлемі, түстері туралы түсініктерін бекіту Суретте көрсетілген, өздерінің өміріне жақын сюжетті түсіну, сюжеттен алға әсерін 2-3 сөзден сөйлем құрап жеткізу
7	Заттарды функционалды қағидасы бойынша құрылған заттық сериялы суреттер. Мысалы: «Не киіп жатыр?», «Тарелкалар, қасықтар, кеселер не үшін керек?»	Заттар туралы түсініктерін кеңейтіп, заттардың жалпылама қызметтерін дамыту
8	Сериялы суреттер. Тақырып бойынша лото суреттер. «Аңдар», «Ойыншықтар», «Киімдер»	Жинақталған заттар туралы түсініктерін қалыптастыру.
9	Орта көлемдегі сериялы суреттер «Аңдар және олардың балалары»	Үй жануарлары туралы білімдерін бекіту, олардың дауыстарына еліктеу. Дауыстарын ажыратуға үйрету
10	«Орманды мекен ететіндер» атты сериялы суреттер (Қасқыр, түлкі, қоян т.б. нақты бейнесі)	Жабайы аңдар туралы нақты түсініктерін қалыптастыру

Сөйлеу тілін дамыту, түсініктерді қалыптастыру, кеңейту мақсатында берілетін суреттердің жүйелі, қолжетімді, қарапайым сюжеттен күрделірек сюжетке көшуді қатаң сақтау қажет. Суреттер құрылымы балалардың жас ерекшелігіне, даму деңгейіне сай болғанда ғана эффективті нәтиже береді [3].

Қолданысқа ұсынылатын суреттердің жасалуына төмендегідей талаптар қойылады:

- Сурет салынатын материал қатты, өте сапалы болу керек;
- Материалдың түсі ақ түсті болуы керек;
- Қолданылатын бояулар суға және жарыққа төзімді, қанық түсті болу керек;

Сонымен қатар суреттердің көлемі – 60х90 топтамаларға арналған суреттерге – 15х20 см, 10х15 см [4].

Қортындылай келе мектеп жасына дейінгі балалардың таным үрдістерін (ақыл ойы, қиялы, сөйлеу тілі, зейіні, ойлауы), сөйлеу тілінде ауытқушылығы бар балалардың сөйлеу тілін түзету және дамыту кезінде қолданылатын суреттерге қойылған жоғарыда аталған талаптарды ескере отырып балаларға жүйелі қолданғанда ғана эффективті нәтиже береді.

1. Пятница Т.В. *Развивающая среда дошкольного учреждения*. – Мозырь: Белый ветер, 2008.

2. Пятница Т.В., Солоухина-Башинская Т.В. *«Справочник дошкольного логопеда»*, – Ростов-на-Дону: «Феникс», 2011.

3. Рыжова Н.А. *Развивающая среда дошкольных учреждений*.

4. Бащинская Т.В. *Как превратить неговорящего ребенка в болтуна*. – Мозырь: Белый ветер, 2008.

Резюме

В статье рассматриваются изобразительные ресурсы развивающей среды.

ВОЗМОЖНОСТИ И РЕКОМЕНДАЦИИ ПО ИСПОЛЬЗОВАНИЮ ЭССЕ В ПОДГОТОВКЕ БУДУЩИХ ПРЕПОДАВАТЕЛЕЙ-РУКОВОДИТЕЛЕЙ НАЧАЛЬНОЙ ВОЕННОЙ ПОДГОТОВКИ

А.А. Загинайко – старший преподаватель,
Е.Е. Оспанкулов – магистрант, кафедры теории и методики
начальной военной подготовки факультета ФК и НВП, КазНПУ им. Абая

Образование признано одним из важнейших приоритетов долгосрочной Стратегии «Казахстан-2030». Общей целью образовательных реформ в Казахстане является адаптация системы образования к новой социально-экономической среде. В этой связи основными задачами системы образования являются: создание необходимых условий для получения качественного образования, а также развитие творческих, духовных и физических возможностей личности, формирование прочных основ нравственности и здорового образа жизни, обогащение интеллекта путем создания условий для развития индивидуальности. Поэтому наиболее значимыми компонентами «опережающего» образовательного стандарта являются формы и методы обучения, активизирующие познавательную и социальную деятельность обучающихся и прививающие им соответствующие базовые умения.

В настоящее время можно констатировать: применение активных форм обучения в КазНПУ им. Абая, в частности, на факультете физической культуры и начальной военной подготовки, характеризуются самостоятельностью получения обучающимися новых знаний, умений и навыков, широким пространением диалоговых и интерактивных форм учебных занятий. Одной из форм самостоятельной практической работы студентов – будущих преподавателей-руководителей начальной военной подготовкой, является эссе, как итоговая контрольная работа при изучении отдельных тем целого ряда дисциплин – общая и военная педагогика и психология, этнопсихология, спортивная психология, педагогический менеджмент, начальная военная подготовка как основа Вооруженных сил РК, военно-патриотическая подготовка, а также других предметов гуманитарного цикла.

Эссе от французского "essai", англ. "essay", "assay" – попытка, проба, очерк; от латинского "exagium" – взвешивание. Создателем жанра эссе считается М.Монтень ("Опыты", 1580 г.). Это прозаическое сочинение-рассуждение небольшого объема со свободной композицией. Жанр критики и публицистики, свободная трактовка какой-либо проблемы. Эссе выражает индивидуальные впечатления и соображения по конкретному поводу или вопросу и заведомо не претендует на определяющую или исчерпывающую трактовку предмета. Как правило, эссе предполагает новое, субъективно окрашенное слово о чем-либо и может иметь философский, историко-биографический, публицистический, литературно-критический, научно-популярный, беллетристический характер.

На кафедре ТИМ НВП достаточно часто эссе предлагается в качестве задания для самостоятельной работы студентов под руководством преподавателя. Это связано, в первую очередь, с необходимостью развития способности к анализу научно-учебной информации, познавательной активности обучающихся, самостоятельности творческого мышления, а также совершенствования навыка письменного изложения собственных мыслей.

Вместе с тем, студенты первых курсов часто путают такие формы работы, как эссе и написание реферата, такая же ошибка свойственна и некоторым молодым преподавателям, в связи с чем, возникает необходимость более подробного раскрытия содержания и формы работы над эссе.

Эссе должно содержать: четкое изложение сути поставленной проблемы, включать самостоятельно проведенный анализ этой проблемы с использованием концепций и аналитического инструментария, рассматриваемого в рамках дисциплины, выводы, обобщающие авторскую позицию по поставленной проблеме. В зависимости от специфики дисциплины формы эссе могут значительно дифференцироваться. В некоторых случаях это может быть анализ имеющихся статистических данных по изучаемой проблеме, анализ материалов из средств массовой информации и использованием изучаемых моделей, подробный разбор предложенной задачи с развернутыми мнениями, подбор и детальный анализ примеров, иллюстрирующих проблему и т.д.

Таким образом, тема не должна инициировать изложение лишь определений понятий, ее цель – побуждать к размышлению. Тема эссе должна содержать в себе вопрос, проблему, мотивировать на размышление. Например: «Гожественна ли психика нервной системе?», «Целесообразно ли выделение коллективного бессознательного в отдельную структуру психики?», «Сравните механизмы формирования авторитета и псевдоавторитета в воинском коллективе».

Построение и структура эссе. Построение эссе – это ответ на вопрос или раскрытие темы, которое основано на классической системе доказательств.

Структура эссе:

1. **Титульный лист** или заголовок;

2. **Введение** – суть и обоснование выбора данной темы, состоит из ряда компонентов, связанных логически и стилистически. На этом этапе очень важно правильно **сформулировать вопрос, на который вы собираетесь найти ответ в ходе своего исследования**. При работе над введением могут помочь ответы на следующие вопросы: «Надо ли давать определения терминам, прозвучавшим в теме эссе?», «Почему тема, которую я раскрываю, является важной в настоящий момент?», «Какие понятия будут вовлечены в мои рассуждения по теме?», «Могу ли я разделить тему на несколько более мелких подтем?»

3. **Основная часть** – теоретические основы выбранной проблемы и изложение основного вопроса. Данная часть предполагает развитие аргументации и анализа, а также обоснование их, исходя из имеющихся данных, других аргументов и позиций по этому вопросу. В этом заключается основное содержание эссе и это представляет собой главную трудность. Поэтому важное значение имеют подзаголовки, на основе которых осуществляется структурирование аргументации; именно здесь необходимо обосновать (логически, используя данные или строгие рассуждения) предлагаемую аргументацию/анализ. Там, где это необходимо, в качестве аналитического инструмента можно использовать графики, диаграммы и таблицы. В зависимости от поставленного вопроса анализ проводится на основе следующих категорий: причина – следствие, общее – особенное, форма – содержание, часть – целое, постоянство – изменчивость.

В процессе построения эссе необходимо помнить, что один параграф должен содержать только одно утверждение и соответствующее доказательство, подкрепленное графическим и иллюстративным материалом. Следовательно, наполняя содержанием разделы аргументацией (соответствующей подзаголовкам), необходимо в пределах параграфа ограничить себя рассмотрением одной главной мысли. Хорошо проверенный (и для большинства – совершенно необходимый) способ построения любого эссе – использование подзаголовков для обозначения ключевых моментов аргументированного изложения: это помогает посмотреть на то, что предполагается сделать (и ответить на вопрос, хорош ли замысел). Такой подход поможет следовать точно определенной цели в данном исследовании. Эффективное использование подзаголовков – не только обозначение основных пунктов, которые необходимо осветить. Их последовательность может также свидетельствовать о наличии или отсутствии логичности в освещении темы.

4. **Заключение** – обобщения и аргументированные выводы по теме с указанием области ее применения и т.д. Подытоживает эссе или еще раз вносит пояснения, подкрепляет смысл и значение изложенного в основной части. Методы, рекомендуемые для составления заключения: повторение, иллюстрация, цитата, впечатляющее утверждение. Заключение может содержать такой очень важный, дополняющий эссе элемент, как указание на применение (импликацию) исследования, не исключая взаимосвязи с другими проблемами.

При написании эссе чрезвычайно важно то, как студентами используются эмпирические данные и другие источники (особенно качество чтения). Все (фактические) данные соотносятся с конкретным временем и местом, поэтому прежде, чем их использовать, необходимо убедиться в том, что они соответствуют необходимому для исследований времени и месту. Соответствующая спецификация данных по времени и месту – один из способов, который может предотвратить чрезмерное обобщение, результатом которого может, например, стать предположение о том, что все страны по некоторым важным аспектам одинаковы (если вы так полагаете, тогда это должно быть доказано, а не быть голословным утверждением).

Всегда можно избежать чрезмерного обобщения, если помнить, что в рамках эссе используемые данные являются иллюстративным материалом, а не заключительным актом, т.е. они подтверждают аргументы и рассуждения и свидетельствуют о том, что автор умеет использовать данные должным образом. Нельзя забывать также, что данные, касающиеся спорных вопросов, всегда подвергаются сомнению. От автора не ждут определенного или окончательного ответа. Необходимо понять сущность фактического материала, связанного с этим вопросом (соответствующие индикаторы? насколько надежны данные для построения таких индикаторов? к какому заключению можно прийти на основании имеющихся данных и индикаторов относительно причин и следствий? и т.д.), и продемонстрировать это в эссе. Нельзя ссылаться на работы, которые автор эссе не читал сам.

Качество любого эссе зависит от трех взаимосвязанных составляющих, таких как:

- исходный материал, который будет использован (конспекты прочитанной литературы, лекций, записи результатов дискуссий, собственные соображения и накопленный опыт по данной проблеме);
- качество обработки имеющегося исходного материала (его организация, аргументация и доводы);
- аргументация (насколько точно она соотносится с поднятыми в эссе проблемами).

Процесс написания эссе можно разбить на несколько стадий: обдумывание-планирование-написание-проверка-правка.

Планирование – определение цели, основных идей, источников информации, сроков окончания и представления работы.

Цель должна определять действия. **Идеи**, как и цели, могут быть конкретными и общими, более абстрактными. Мысли, чувства, взгляды и представления могут быть выражены в форме аналогий, ассоциации, предположений, рассуждений, суждений, аргументов, доводов и т.д.

На основании вышеизложенного, критерии оценки эссе могут трансформироваться в зависимости от их конкретной формы, при этом общие требования к качеству эссе могут оцениваться по следующим критериям:

Критерий	Требования к студенту
Знание и понимание теоретического материала	– определяет рассматриваемые понятия четко и полно, приводя соответствующие примеры; – используемые понятия строго соответствуют теме; – самостоятельность выполнения работы
Анализ и оценка информации	– грамотно применяет категории анализа; – умело использует приемы сравнения и обобщения для анализа взаимосвязи понятий и явлений; – способен объяснить альтернативные взгляды на рассматриваемую проблему и прийти к сбалансированному заключению; – диапазон используемого информационного пространства (студент использует большое количество различных источников информации); – обоснованно интерпретирует текстовую информацию с помощью графиков и диаграмм; – дает личную оценку проблеме
Построение суждений	– ясность и четкость изложения; – логика структурирования доказательств; – выдвинутые тезисы сопровождаются грамотной аргументацией; – приводятся различные точки зрения и их личная оценка; – общая форма изложения полученных результатов и их интерпретации соответствует жанру проблемной научной статьи
Оформление работы	– работа отвечает основным требованиям к оформлению и использованию цитат; – соблюдение лексических, фразеологических, грамматических и стилистических норм русского литературного языка; – оформление текста с полным соблюдением правил русской орфографии и пунктуации; – соответствие формальным требованиям

Таким образом, применение на занятиях по начальной военной подготовке таких заданий для студентов, как написание эссе, позволяет будущим преподавателям НВП совершенствовать четкость и грамотность формулировки своих мыслей, структурировать информацию, корректно использовать основные понятия изучаемой дисциплины, выделять причинно-следственные связи между событиями и явлениями, иллюстрировать индивидуальный эмпирический опыт соответствующими примерами, аргументировано подводить итоги и выводы, овладеть научным стилем речи.

1. Галактионова Т.Г. *От самопознания к самореализации. Персонал-технология образовательной деятельности* – СПб.: Институт специальной педагогики и психологии. 1999.

2. *Простые слова. Конкурс эссе. Пособие для участников конкурса.* - МОО "Достижения молодых" - Junior Achievement Russia – М., 2002.

Резюме

В статье раскрываются возможности и даются практические рекомендации по использованию эссе в подготовке будущих преподавателей.

Resume

In article possibilities reveal and practical recommendations about essay use in preparation of the future teachers are made.

УДК 378-055.2-057.875;796(574)

ВЫНОСЛИВОСТЬ КАК ОСНОВА ФИЗИЧЕСКОЙ ПОДГОТОВКИ СТУДЕНЧЕСКОЙ МОЛОДЕЖИ

А.К. Бисекенова – старший преподаватель кафедры оздоровительной физической культуры
КазНПУ имени Абая

Время, в которое мы живем, требует от всех нас высокой работоспособности, энергии, четкости, инициативности – качества, для воспитания которых вряд ли можно обойтись без физической культуры.

Не случайно тысячи лет условием выживания наших предков являлась именно выносливость. Добывание пищи, защита от врагов, а затем примитивная трудовая деятельность были связаны с почти непрерывной на протяжении дня мышечной работой. В процессе эволюции человек, его нервная и гормональная системы, обмен веществ приспособились к напряженной физической работе. Чтобы оставаться здоровым, двигательная активность человеку столь же необходима, как еда, отдых, сон [1]. Долгое время роль и значение выносливости, одного из основных, наряду с силой, гибкостью и быстротой, физических качеств человека недооценивались, оставались нераскрытыми. Забывалось, что планомерно, систематически и настойчиво развивать выносливость должен не только стайер, мечтающий о победах на длинных дистанциях (да и вообще любой без исключения спортсмен), но и каждый разумный человек с тем, чтобы:

1. Заложить основу крепкого здоровья – укрепить сердце и улучшить физическую подготовленность – приобрести способность выполнять повседневные обязанности энергично и четко, не испытывая при этом чрезмерной усталости, создать резервы высокой работоспособности;

2. Улучшить обмен веществ, нормализовать вес тела;

3. Укрепить нервную систему, зарядиться оптимизмом и хорошим настроением;

4. Продлить активную жизнь и добиться творческого долголетия.

Под воздействием упражнений на выносливость, таких, как ускоренная ходьба, бег, передвижение на лыжах, езда на велосипеде, плавание, разные виды гребли, в организме происходит глубокая перестройка, обеспечивающая возможность противостоять утомлению и переносить самые различные нагрузки – физические, эмоциональные, умственные. Конечно, было бы наивно искать связь между, скажем, работоспособностью токаря, педагогическим мастерством учителя, достижениями исследователя и их показателями в беге или плавании. Но следует знать, что, развивая выносливость, человек укрепляет свое здоровье, а это является важным условием для успешной деятельности в любой области.

В физическом воспитании под выносливостью понимают способность организма бороться с утомлением, вызванным мышечной деятельностью. Однако в связи с тем что виды физических нагрузок весьма разнообразны, неодинаковы и механизмы утомления, а следовательно, различны и виды выносливости к физическим нагрузкам. Поэтому различают выносливость общую и специальную.

Общей выносливостью называют способность продолжительно выполнять работу, вовлекающую в действие многие мышечные группы и предъявляющую высокие требования к сердечно-сосудистой и дыхательной системам.

Выносливость по отношению к определенной деятельности, избранной как предмет специализации, называют специальной. Следовательно, существует столько же видов специальной выносливости, сколько видов спортивной специализации.

Общеизвестно, что выносливость является необходимой предпосылкой для достижения высоких результатов в любом виде спорта. Велико значение упражнений на выносливость для сохранения и

укрепления здоровья, повышения общей работоспособности организма, подготовки к трудовой деятельности и общего физического развития человека.

Высокий уровень выносливости позволяет учащимся успешно справляться с большим объемом тренировочной и соревновательной работы. У представителей разных видов спорта уровень выносливости неодинаков. Высокие показатели общей выносливости проявляют бегуны, велосипедисты, лыжники, пловцы, конькобежцы, специализирующиеся на длинных дистанциях. Следовательно, в подготовке обучающихся этих специализаций большой удельный вес должны занимать упражнения на выносливость. Тренирующиеся на короткие дистанции, тяжелоатлеты, гимнасты, игровики и другие по уровню общей выносливости значительно уступают тренирующимся первой группы, но это не значит, что они не нуждаются в развитии выносливости. Упражнения на выносливость являются эффективным средством функциональной подготовки спортсменов всех видов спорта.

В качестве средств воспитания выносливости используют общеподготовительные, вспомогательные, специально-подготовительные и соревновательные упражнения, которые по воздействию на организм делятся на упражнения общего (бег, плавание и др.), частичного (приседания, вращения, наклоны туловища и др.) и локального воздействия (многократное поднимание и опускание рук, ног и др.).

Упражнения частичного и локального воздействия позволяют избирательно активизировать деятельность отдельных мышечных групп, отстающих в своем развитии, повышать силовые, скоростно-силовые и скоростные компоненты выносливости.

Высокий уровень выносливости тесно связан с аэробными и анаэробными возможностями организма. Рациональное сочетание разнообразных упражнений на выносливость способствует повышению производительности сердечно-сосудистой и дыхательной систем, что проявляется в увеличении максимальных величин кислородного долга до 20-25 л (вместо 5-6 л у незанимающихся), максимального потребления кислорода (до 80-90 мл/кг-мин с 40-45 мл/кг-мин у начинающих), содержания креатинфосфата и гликогена в мышцах, активизации интенсивности гликолиза, повышении активности ферментов, ответственных за энергообеспечение организма, и др.

Упражнения на выносливость предъявляют высокие требования к работе сердечно-сосудистой и дыхательной систем и способствуют повышению и улучшению обменных процессов и координации деятельности различных физиологических систем организма [2].

При развитии общей выносливости применяется непрерывная длительная дистанционная работа, выполняемая с равномерной или переменной скоростью, продолжительностью (в зависимости от особенностей вида спорта, состояния тренированности) не меньше 25-30 мин у начинающих и от 50 до 120 мин и выше у более подготовленных (бег, плавание, гребля и др.), а в лыжных гонках, в велосипедном спорте – еще больше.

Средства и методы повышения аэробных и анаэробных возможностей организма неоднозначны, поэтому целесообразно рассматривать пути их повышения отдельно.

В развитии выносливости имеются 4 этапа.

Первый – воспитание общей выносливости – осуществляют в течение всего переходного и в начале подготовительного периода. Продолжительность первого этапа 2-3 месяца.

К средствам, способствующим развитию общей выносливости на первом этапе, можно отнести длительные, циклические упражнения с невысокой интенсивностью (при пульсовом режиме от 130-160 в 1 мин): бег (лучше кроссы), ходьба на лыжах, гребля, езда на велосипеде, плавание и др.

На первом этапе с целью воспитания общей выносливости используют продолжительный бег с различной интенсивностью, особенно по пересеченной местности. При длительном беге с умеренной интенсивностью создаются благоприятные условия для повышения не только работоспособности сердечно-сосудистой, дыхательной и нервной систем, для совершенствования нервно-гуморальных механизмов регуляции, совершенствования систем биохимических процессов, но и работоспособности всего организма.

Решению этих задач более всего способствует малоинтенсивная, но длительная работа в беге, гребле, плавании, ходьбе на лыжах и др.

Для развития общей выносливости на первом этапе используют следующие методы тренировки:

равномерный – прохождение тренировочной дистанции с равномерной малой скоростью, от занятия к занятию продолжительность работы увеличивается;

переменный – непрерывное чередование тренировочной работы умеренной или малой интенсивности;

кроссовый – выполнение тренировочной нагрузки (бег, ходьба на лыжах) умеренной или малой

интенсивности по пересеченной местности;

смешанный – чередование медленного бега с ходьбой. Обычно используется на первых занятиях у новичков.

На первом этапе с целью развития общей выносливости могут быть использованы от 2 до 3 занятий в неделю.

На втором этапе (длительностью до 2,5-3 мес.) продолжается развитие общей выносливости с помощью вида спорта, в котором специализируются учащиеся. При этом нагрузку умеренной интенсивности (при частоте пульса вдвое или чуть больше по сравнению с состоянием покоя) выполняют ежедневно и продолжительно. На всей дистанции частота пульса держится на относительно одинаковом уровне. Повышение ЧСС при сохранении скорости выполняемой работы служит сигналом к прекращению тренировки.

На этом этапе также применяют равномерный, переменный и кроссовый методы тренировки в большом объеме.

Используется также и метод постепенного втягивания, при котором обучающиеся с постоянной скоростью вначале проходят постепенно увеличиваемую, а затем уменьшаемую дистанцию.

Продолжительность выполнения в умеренном темпе упражнений избранного вида спорта с целью развития выносливости может составлять в беге на длинную дистанцию, спортивной ходьбе – до 20-50 км, в лыжных гонках, гребле на байдарке – до 3-5 ч, в велосипедном спорте – до 100-150 км.

К концу второго этапа, когда достигнута норма продолжительности работы на выносливость, скорость может быть незначительно увеличена.

Третий этап (продолжительностью до 1-2 месяца) характеризуется улучшением анаэробных возможностей организма и повышением силового и скоростно-силового компонентов выносливости. Для решения этих задач преимущественно используют: соревновательные упражнения в трудных условиях (бег по песку, глубокому снегу и др.), в облегченных (бег с горы, гребля по течению и др.) и в обычных условиях.

Упражнения на выносливость на третьем этапе выполняют с большей, чем на втором этапе, скоростью.

В одном занятии могут сочетаться все три метода тренировки: например, бег по равнине, в гору и под гору и т.п. Методы тренировки, используемые на этом этапе: повторно-силовой (упражнения на выносливость с повышенным проявлением выносливости), скоростно-силовой (упражнения с повышенным проявлением быстроты и силы), повторно-скоростной (повторное выполнение с повышенным проявлением быстроты).

Четвертый этап (продолжительностью до 4-6 месяцев) направлен на воспитание специальной выносливости посредством упражнений вида спорта, в котором специализируются учащиеся, с интенсивностью, близкой к соревновательной, соревновательной и превышающей ее [4].

В циклических видах спорта (бег, лыжные гонки, велосипедный спорт, плавание и др.) развитие специальной выносливости осуществляется посредством повторного прохождения дистанции со скоростью, превышающей соревновательную (на отрезках 200, 400, 1000 м и т.д.), в сумме это превышение может достигать 60-100% и более.

Таким образом, воспитание выносливости является общим свойством организма человека, которое находит конкретное проявление в трудовой, спортивной и боевой деятельности студенческой молодежи.

1. Холодов Ж.К., Кузнецов В.С. *Теория и методика физического воспитания и спорта; Учебное пособие для студентов учебных заведений.* – М.: Издательский центр «Академия», 2000.

2. Захаров Е.Н., Карасева А.В., Сафонов А.Л. *Энциклопедия физической подготовки (Методические основы развития физических качеств) / Под общей редакцией Карасева А.В.* – М.: Лептос, 1994.

3. Зацiorsкий В.М. *Физические качества спортсмена.* – М.: 2009.

4. Матвеев Л.П. *Основы спортивной тренировки.* – М.: ФиС 1977.

Түйін

Бұл мақалада студент-жастардың спорттық қызметтерінің дене дайындығының сапасын, төзімділігін тәрбиелеудегі нақты еңбек көрсеткіштері қарастырылған.

Summary

This article considers questions of education of physical quality – stamina which finds concrete expression in labor,

ТАЕКВОНДОНЫҢ ДАМУ ТАРИХЫ

Ж.Қоспағарова – «Дене мәдениеті және спорт» мамандығының 1-курс магистранты,
Абай атындағы ҚазҰПУ

Таеквондо – Корея халқының ұлттық спорт ойын түрі. Кореяда бұл әскери өнер Когуре, Текче және Силла династиялары кезінде 400 жыл бұрын пайда болған. Археологтардың скульптуралары мен фрескаларына қарағанда, осы үш хандық әскери өнерді қорғаныс ретінде іс жүзінде жүзеге асырған. Б.з.д. 668-918 жж. Силла хандығын басқарған Джин Хеднг хан хваранг-до ұйымын құрды. Бұл ұйымда білім принциптері мен машықтану программалары жүргізілген. Яғни әскери академияда балаларға арналған тае кьон элементтері бойынша сабақ жүргізілген. Хваранг-до принциптері тіл алу, аке-шешені сыйлау және өз мемлекетіне адал болу. Хваранг-до ұйымының арқасында Когуре, Текче және Силла хандықтары бірікті. Ал Таэ кьон бүкіл Корея жеріне тарайды.

Коре хандығы (918-1392) кезінде Таэ Кьон «субак» деген атақ алды. Субак бірнеше жүйелерге бөлінеді. Олармен әскерлер, қарапайым адамдарда айналысты. Бұл жүйені ұсынушылар жарыстар мен көрініс көрсетуді ұйымдастыра отырып, өз өнерлерін таратты.

1790 жылы Ли хандығы (1392-1910) кезінде Ли Дух Му «Муе Добо Тонгджи» кітабын жазды. Бұл Кореялық алғашқы әскери өнер кітабы. Бұл кітаптың бір бөлігі субакқа арналған.

Бұл кітап халық арасында кеңінен тарайды. Бірақ субак кейіннен құлдырай бастады.

1909 жылы Кореяны Жапония басып алды. Кореялық әскери өнермен шұғылдануға тыйым салынды. Бір кездері бұл тыйым салу субакқа қызығушылық танытты. Көптеген адамдар белгілі шеберлердің басқаруымен құпия түрінде әскери өнерді меңгерді басқалары Кореяны тастап әскери өнерді үйрену үшін Жапония мен Қытайға кетті.

1943 жылы Кореяға дзюдомен, каратэмен, ушумен айналысуға рұхсат етілгеннен кейін, әскери өнермен шұғылданушылар көбейе түсті.

1945 жылы Корея бостандық алғаннан кейін ұлттық әскери өнерді дамытуға қайта мүмкіндік алды.

1955 жылы кездесу ұйымдастырылып, квандар біріктірілді.

1957 жылы таеквондо ресми түрде Кореялық әскери өнер ретінде аталды.

1961 жылы Корея таеквондо ассоциациясы құрылып, бүкіл әлемге таеквондодан көрсетілімдер қойды.

1972 жылы Сеулде «Куккивон» деп аталатын таеквондоға арналған спорттық зал тұрғызылды. Бір жылдан кейін Куккивонда алғашқы әлем чемпионаты өткізілді. Оған 200 спортшы, 17 мемлекет қатысты. Куккивон әлемдегі штаппәтер болып саналады.

1973 жылы бүкіл әлемдік Таеквондо федерациясы (WTF) құрылды.

1988 жылы Таеквондо көрсетілім программасы бойынша алғашқы рет Олимпиада ойындарында пайда бола бастады.

Таеквондонның Қазақстанда дамуы.

Қазақстанда таеквондо федерациясы 1991 жылы құрылды. Оның негізін Мұстафа Өзтүрік қалады. Қазақстан таеквондо федерациясының президенті болып Бексейіт Исабеков сайланды.

Олимпиада ойындарына Қазақстан ең алғаш рет 2004 жылы Афинада қатысты. Оған алғаш рет А.Сағындықов деген спортшымыз қатысты. Бірақ нәтиже көрсете алмады.

2008 жылы өткен Пекин олимпиадасында Шылманов Арман III орынға яғни қола медальға ие болды, сөйтіп таеквондодан олимпиаданың қола жүлдегері атанды. Олимпиададан басқа Азия чемпиондары мен Әлем чемпиондары бар.

1. Таеквондо «Техника и тактика».

2. Иеон Хван Парк, Том Сибуры. «Искусство спарринг и самооборный».

Резюме

В статье об истории по Таеквондо сказано как развивался этот вид спорта зарубежом и в Казахстана.

Resume

In the article of history of Taekwondo was about the development of this sport in other counties and in Kazakhstan.

ДЕНЕ ТӘБИЕСІ ЖӘНЕ СПОРТПЕН ШҰҒЫЛДАНУ КЕЗІНДЕГІ АҒЗАНЫҢ КЕЙБІР ФИЗИОЛОГИЯЛЫҚ ЖАҒДАЙЫ

Т.Т. Ережепов – аға оқытушы, Абай атындағы ҚазҰПУ

Дене тәрбиесі және спортпен шұғылданатын студенттердің, сабақ алдында ішкі ағза мен жүйелері қызметінің өзгеруі байқалады, бұл ағзаның сөре алдындағы және сөрелік жағдайы. Бұл өзгерістер рефлекторлық шартты қызметінің қорытындысы мен әртүрлі сапалық көріністері болуы мүмкін.

Сөре алдындағы жағдайда, әдетте жүйке жүйесінің қозғалысының көтерілуінен, қанайналым, тыныс алу, ас қорыту мен бөлу, зат алмасу жүйесі қызметінің күшеюінен болады. Егер, бұл өзгерулер біркелкі болса, орнықты шекарадан асып кетсе, олар қозғалыс аппаратын ішкі ағза мен жүйені алдағы бұлшық ет қызметіне қамтамасыз етуге дайындайды. Кейде оқу сабақтары мен жарыстар жағдайы, өте күшті тітіркенгіштік болуы мүмкін, онда жүйке жүйесінің қолайлы қозуының орнына, студенттердің қозғалысының шамадан тыс көтерілуі «сөрелі безгектің» белгісі.

«Сөрелік безгек» – соңғы қорытындысында жүйке жүйесі орталығының тежелу процесінің дамуына, ағза қызметі мен жүйесінің езілуіне, спорттық техникалық нәтиженің төмендеуіне әкеліп соғады. Мұндай сөреден шығар алдындағы сөрелік жағдайына қолайсыз болады. Сөрелік жағдайы денені қыздыру арқылы реттеуге болады [1, 2, 3].

Бұлшық еттердің жұмысты ұзақ уақыт орындаған кездерінде бірте бірте қуат қоры таусылады, қанша зат алмасу өнімдері жиналады, ал бастың ми қабына жұмыс істеуші қаңқа бұлшық еттерінен түскен шабыттар, қозу мен тежеу процесінің әдеттегі өзара қатынасын бұзуға қатынасын келтіреді. Өзгеру адамның сезімімен қосылып, дененің жұмысын орындауды қиындатады, қорытындысында ағзаның жұмыс қабілеті төмендейді, қажу жағдайы басталады. Егер ағзаны тынықтырып, басқа қызметке қосып тынықтырса ағза өнімдердің ыдырауынан босайды, өзінің уақыт қорын қалпына келтіреді. Қажудың дәрежесі, яғни қалпына келтіру, қажу белгілері жойылады, ағза қайтадан жұмысқа қабілетті болады. Қажудың дәрежесі, яғни қалпына келтіру кезеңі, студенттердің денсаулық жағдайы мен дене дайындығына, орындалған жұмыстарының ұзақтығы мен қарқындылығына, көлемі мен қоршаған ортаның жағдайына байланысты. Басқа тең жағдайда, дененің жұмыс істеу қабілетіне, студенттің рухани-жігерлі дайындығына, сезім әрекеттеріне бой алдырғыш күш-қуатына көп ықпал етеді [4].

Мақсаттылық, жеңіске деген жігерлілік, борышқа деген жауапкершілік, жағымды сезімге шақырады, олар күш қосады, қажудың басталу уақытын алыстатады және керісінше жігерліліктің болмауы, алдағы еңбектен, күрестен қорқу, жабырқану, төменгі рухани жағдай, қарама-қайшы сезіну, қажудың басталуын жылдамдатады, шаршаудың сезімдерін күшейтеді.

Жұмыс істеу қабілеті мен қажудың төмендеуін әртүрлі жатығулардан, жұмыстардан кейін, күшті қалпына келтіретін демалыс қажет. Демалыс белсенді және белсенді емес болуы мүмкін. Ұйқы және тамақтанудың дұрыс ережесі толыққанды демалысқа маңызы өте зор.

Демалыстың болмауынан, жеткіліксіз ұйқы салдарынан, ретсіз және шамадан тыс тамақтанудан, сонымен бірге денсаулық жағдайында ауытқуы бар болса, әркездегі қайталанып келетін ауыр жұмыстар созылмалы қажуға, тым шаршауға әкелуі мүмкін. Қажу құбылысы елеусіз, біртіндеп ұлғая түсуі мүмкін: ұйқы бұзылады, тәбет төмендейді, сосын шаршағандықты сезіну пайда болады, шұғылдануды қаламайды, тер шығу үдейді, салмақ азаяды, ағзада басқа да бұзылулар пайда болады. Ұзақ уақыт тым шаршап қажығандықты, орталық жүйке жүйесінің шамадан тыс тітіркенгендігі мен қажығандығы және жаттығу сабақтарының тәртібі мен негізі процестерінің байланысы бұзылуын спортта артық жаттыққандық деп атайды. Жүйелі дәрігерлік-педаногикалық бақылау мен өзін-өзі бақылау ұзақ уақыт артық жаттыққандықтың бастапқы белгілерін уақытында анықтауға және қажетті сақтандыру шараларын қабылдауға мүмкіндік береді. Артық жаттыққандық арнайы емделуді талап етеді [3, 4].

Егер дене шынықтыру мен шұғылданушы немесе спортшы жеткіліксіз жаттықса және оған қарамай жаттыққандық жағдайындағы қуаттылыққа тепе-тең дене шынықтыру жұмысын орындауға тырысса, онда жұмыс істеу басталғаннан соң, бірнеше уақыттан кейін ол, аяқтың қозғалмай қалуын, кеудесінің қысылғанын, ауыртпалықты, басы айналуы, тұншығуды сезінеді. Аталған сезімдердің шарықтау шегін «өлі нүкте» деп атайды. Бұл қажығандықтың бір түрі. Егер жұмысты жалғастыра отырып қайраттылықтың күшімен «шыдап» бақса, пайда болған ауыр сезімдерден басым келсе, онда

біршама уақыттан кейін, тыныс алу, кеуденің қысылғаны, ауырғаны жеңілдейді және жеңе алмайтын, жұмысты тастау ықыласы, жалпы көңіл-күй сезімінің жақсаруына орын береді. Мұндай жағдайды «екінші тыныс» – деп атайды.

Жақсы жаттыққандық жағдайында алдын ала денені қыздыру, біртіндеп еңбектің күшін көбейту, «өлі нүктенің» келу уақытын алыстатады немесе жағымсыз сезімдерді әлсіретеді, «екінші тыныстың» келуін, ашылуын жеңілдетеді.

Дене мәдениеті және спорт сабақтары кезінде кейбіреулердің әдістемелік және санитарлық-гигиеналық ережелерді өрескел бұзғаны салдарынан мына төмендегідей аурулы жағдайлар пайда болуы мүмкін: гравитациялық естен тану, ортостатистикалық талықсу, талып қалу жағдайы және т.б. Дене мәдениеті және спортпен шұғылданушы студент, осы аурулы жағдайлардың негізгі ерекшеліктерін, олардың пайда болғанын ескеруді және оған қажетті алғашқы көмек көрсетуді білуі қажет.

Гравитациялық естен танудан сақтанудың әдісі – мәреге жүгіріп келгенде бірден тоқтап қалмай, жүгірісті біртіндеп тоқтату керек.

Ортостатистикалық талықсу – гравитациялық естен танудың біртүрі. Бұл құбылыс адамның қатарда ұзақ тұруынан болады. Ортостатистикалық талықсу ұзақ уақыт күштену жағдайынан кейін белсенді қозғалыстың шектелуінен күре тамыр қанының күш қуатын реттеушісінің бұзылуына, қанның кеуде мен аяқтың төменгі бөлімінде тұрып қалып жүрекке күре тамыр арқылы қанның құйылуының нашарлауына байланысты пайда болады. Сырттан қарағандағы белгілері, сақтану ережелері, шаралары мен алғашқы көмек, сол гравитациялық естен тану жағдайындай [1, 2, 3, 4].

Талып қалу жағдайы кейбір денені шынықтырушылар мен спортшылардың қатты уайымдап, қайғыру, салдарынан және жағымсыз сезімдерден пайда болады. Бұл жағдайларда күре тамыр қанның күш қуаты бірден төмен түседі. Осыдан бастың миына біршама қан жетіспейді де есінен танады. Денешынықтыру жаттығуларын шамадан тыс зорланып істейтін ауыр атлеттер мен басқа спортшыларда көкірек пен құрсақтың ішкі қан қысымының бірден көтерілу нәтижесінен кеуденің сору әрекеті бұзылады, күре тамырдағы қан қысымы төмендейді, қанды көмірқышқыл газымен байыту нашарлайды. Ауыратлетшілерде мойын бұлшық еттерінің жақсы дамуына байланысты қатты күштену кезінде, мойынның қан тамырлары соғылады да, миға қан келмейді. Нәтижесінде ми қансызданады да, талып қалу жағдайына әкеледі.

1. Адамбеков Қ.І., Тастанов Ә.Ж., Әбілдабеков С.Ә. «Таңдамалы спорт түрлерінің теориясы мен әдістемесі» – Алматы, 2011.

2. Массовая физическая культура в ВУЗе (учебное пособие). Под редакцией Маслякова В.А., Матякова В.С. – М.: «Высшая школа», 1991.

3. Пономарев Н.И. Физическая культура как элемент культуры общества и человека. – Алматы: «Мерей», 1996.

4. Физическая культура студента. Под редакцией. Ильинича В.П. – М.: Гардарики, 2001.

Резюме

В данной статье рассматриваются некоторые физиологические состояние организма, во время занятий физической культурой и спортом у студентов и подростков.

Summary

In the article we present some physiological condition of students and teenagers organism during occupying physical training and sport.

УДК: 796.011.3: 796.856

ОБЩИЕ ФИЗИЧЕСКИЕ КАЧЕСТВА КАК ФАКТОР, ОБЕСПЕЧИВАЮЩИЙ РЕАЛИЗАЦИЮ ТЕХНИКО-ТАКТИЧЕСКИХ УМЕНИЙ

Б.Ж. Аязбаев – преподаватель кафедры «Оздоровительный физической культуры» КазНПУ им. Абая

Двигательные возможности человека принято называть физическими качествами. Сила, быстрота, выносливость, ловкость, гибкость – все эти физические качества проявляются в движениях, и характер их проявления зависит от структуры движений. Например, удары могут выполняться с установ-

кой на силу (длинный – сильный удар) и с установкой на скорость (короткий – быстрый удар).

Однако установка на «сильный» удар, как правило, приводит к толчковому эффекту, а установка на быстрый удар – к нокауту (если удар был точен).

Воспитание физических качеств в таэквондо осуществляется во всех формах занятий. В качестве средств воспитания необходимых физических качеств, прежде всего, необходимо выделить упражнения, связанные непосредственно с таэквондо (учебные, учебно-тренировочные, тренировочные и соревновательные бои).

Однако в связи с тем что реализация техники и тактики тхэквондо в ходе тренировочной встречи не зависит от желания самого спортсмена, а обусловлена трудно предсказуемым возникновением «пусковых» ситуаций в тренировочном процессе, трудно запланировать число необходимых повторений приема. В то же время может оказаться необходимым повторение определенных приемов, требующих повышения какого-либо чисто физического качества.

В этих случаях целесообразно применять близкие к движениям бойца упражнения, имитирующие атакующие и защитные действия без снарядов и с использованием различных снарядов.

Следует обозначить два направления в развитии физических качеств: общую физическую подготовку и специальную физическую подготовку. Практически во всех видах спорта с приближением хода подготовки к основным соревнованиям значительную часть времени отводят упражнениям, специфическим для данного вида, однако в процессе многолетней подготовки и особенно на этапе начальной подготовки приоритет отдается общефизическим упражнениям, обеспечивающим формирование основных групп мышц, и реализацию таких естественных для человека движений, как бег, прыжки, гимнастика, плавание, игры.

Но в то же время следует помнить, что в условиях ранней специализации, когда в спортивные секции приходят дети со слабым произвольным вниманием, доминирование упражнений, далеких от смысловой деятельности избранного вида спорта, побуждает детей уходить из такой секции.

Пока что в спортивных единоборствах программ, в которых учитывался бы факт ранней специализации и, соответственно, обосновывались бы содержание и методология подготовки детей, нет. Каждому тренеру придется использовать свои знания и интуицию педагога на уровне первооткрывателя.

Необходимо также внести ясность в понятия о физических качествах.

Исторически сложилось так, что к физическим качествам, кроме силы, быстроты и выносливости, относят гибкость и ловкость. Это неверно, поскольку гибкость следует относить к анатомическому качеству, обеспечивающему подвижность в суставах позвоночника (непосредственно гибкость) и растянутость в суставах конечностей (табл. 1).

Ловкость намного более многомерна, чем блок чисто физических качеств, и состоит из ряда таких составляющих, как точность движений по меткости, устойчивость, согласованность движений, которая обеспечивает координированность, и т. д. (табл. 1).

В связи с вышеизложенным целесообразно рассматривать функциональную подготовку как единый процесс развития:

- энергетических способностей;
- физических способностей, обеспечивающих динамические функции;
- сенсомоторных способностей, обеспечивающих управленческую функцию;
- психомоторных способностей, обеспечивающих надежность управления в психострессорных ситуациях, что так важно в боевых условиях поединков.

Выполнение энергетических и динамических функций обеспечивается качествами, представленными в трех блоках: морфологического, вегетативно-энергетического и чисто физического состава (табл. 1).

Морфологические качества предопределены генетически и тренировке практически не поддаются. Их учет необходим для сравнения своих морфологических данных с данными противника, что позволяет более приближенно адаптировать свои действия против него.

Соматотип предопределяет многие функциональные качества. Так, состояние жировой прослойки относит бойца к категории способного к скоростно-силовой борьбе или к темповой борьбе.

Весоростовые качества, пропорции тела и длина конечностей оказывают влияние на состав оптимальной техники и в определенной степени на эффективность проявления физических качеств в процессе реализации этой техники.

Степень гибкости влияет на эффективность реализации техники как в атакующем, так и в защитном аспекте.

Энергетические качества зависят от генетически заложенных механизмов хемообмена обеспечивающих энергетику всей умственной и двигательной деятельности питательными веществами и кислородом через кровь и лимфу.

Кровь доставляется по сосудистой системе благодаря непрерывной работе сердца. При этом сосуды должны варьировать свой тонус в зависимости от потребностей организма, а сердце должно варьировать частоту сокращений и систолический объем, что и относится к гемодинамике, на которую обращается основное внимание при организации медицинского контроля в спорте.

Таблица 1. Функциональные качества таэквондиста как средство прогнозирования направленности его подготовки

№	Блок качеств	Составляющие	Направление использования данных
1	Морфологические данные	<ul style="list-style-type: none"> • соматотип; • весо-ростовые данные; • пропорции тела. длина конечностей; • степень гибкости 	Соматотип дает возможность прогнозировать преимущественные качества индивида в соответствии с законами морфологии. Пропорции тела и т.д. позволяют индивидуализировать технику. Гибкость обеспечивает амплитуду движений в ударной технике
2	Энергетические качества	<ul style="list-style-type: none"> • гемодинамика; • хемообмен; • омега (Π)-потенциал 	Гемодинамика позволяет оценивать реакцию организма на нагрузки и оперативно вносить изменения. Хемообмен сигнализирует о качестве обмена веществ и влиянии на общую энергетику. Омега-потенциал позволяет прогнозировать возможности бойца, а его колебания – свидетельствовать об отклонениях от нормы и мерах по их снятию
3	Физические (кондиционные) качества	<ul style="list-style-type: none"> • сила; • быстрота; • выносливость 	Эти качества должны соответствовать средним нормам для СВК. Попытки превзойти самого себя могут привести к поломке функциональных систем. Следует помнить, что в данном виде спорта главным показателем является спортивный результат
4	Сенсомоторика	<ul style="list-style-type: none"> • двигательная асимметрия; • сенсорные пороги; • скорость простой реакции 	Все перечисленные в данном блоке качества определяют качество формирования таких способностей, как: <ul style="list-style-type: none"> • скорость удара; • частота ударов; • точность ударов по движущейся мишени
5	Сенсомоторика	<ul style="list-style-type: none"> • координированность • скорость и адекватность сложной моторной реакции; • рецептивная антиципация; • сенсомоторная выносливость; • адекватность работы в ситуативном психострессе; • длительность адекватной работы в ситуативном психострессе 	<ul style="list-style-type: none"> • точность ударов в собственном передвижении; • скорость защитной реакции туловища на удар противника; • скорость защитной реакции отскока на удар противника; • скорость защитной реакции руками на удар противника; • скорость ответного удара на удар противника

Омега-потенциал является интегральным показателем степени энергетической обеспеченности индивидуума. Омега-потенциал до 20 милливольт характеризует слабую энергетическую обеспечен-

ность, но (как правило) высокую управляемость. Омега-потенциал от 20 до 40 милливольт характеризует высокую энергетическую обеспеченность. Омега-потенциал, выходящий за пределы 40 милливольт, характеризует сверхвысокую энергетику, зачастую приводящую к неуправляемости индивида. Тренер, имеющий такие данные о своих учениках, может более приспособительно работать с ними в плане обучения технике и тактике, прогнозирования величины функциональной отдачи и в плане воспитательной работы.

Физические (кондиционные) качества непосредственно участвуют в реализации технических действий, обеспечивая *силу* их проведения и длительность без снижения эффективности.

Их учет сам по себе дает возможность тренеру более глубоко оценивать возможности каждого воспитанника и представлять сложную взаимосвязь всех качеств в борьбе за победу.

Как сказал профессор Ю.А.Шулики в научной и научно-методической литературе по таэквондо нет единого мнения о соотношении физического и технико-тактического компонента на этапах спортивной подготовки таэквондистов.

1. Ким Су. Основы таэквондо. – Сеул. Южная Корея.
2. Шулики Ю.А. Таэквондо. Теория и методика. – Россия. 2007.

Түйін

Бұл мақалада жалпы физикалық дайындықтан спортшыға өзінің техникалық тактикалық арсеналын пайдалануға тигізетін әсері жайында баяндалған.

Resume

This article is about the effect of sportsman's technical and tactical arsenal of general physical training.

ӘОЖ: 37(574):004

ТРЕНАЖЕРЛЫҚ ЖҮЙЕМЕН ВОЛЕЙБОЛ ОЙЫНЫ ТЕХНИКАСЫН ТИІМДІ ЖЕТІЛДІРУ

С.Ахметов – магистр оқытушы, Абай атындағы ҚазҰПУ

Зерттеу өзектілігі. Волейбол ойынындағы кемшіліктерді түзетуге және техникалық даярлықтың тиімділігін арттыруға қимылдарды орындау барысы бойынша тұрақты кері байланысты ұйымдастыру көмектесуге тиіс. Осы талаптарға спортшыға оның қимыл-қозғалыстарының сапасы туралы белгі беретін тренажер қондырғылары жауап береді. Олай болса, жаңа тренажер қондырғыларын жасау әрқашан да оқу-жаттығу үдерісі тиімділігінің арттырылуын қамтамасыз ететін өзекті бағыттардың бірі болып табылады.

Жұмыстың мақсаты. Жаңа тренажер қондырғыларын және оларды қолдану әдістемесін пайдалану негізінде білікті волейболшы қыздардың бойында қос қолмен қабылдау-беру техникасын одан әрі жетілдіру жолдарын анықтай білу.

Зерттеу әдістері: арнайы спорттық құралдарды қолдану әдістемесін қолдана отырып педагогикалық бақылау жасау.

Зерттеу нәтижелері мен сараптамасы

Арнайы тренажерлерді пайдаланудың реттілігі негізіне допты қабылдау-беруді орындау жағдайларын біртіндеп күрделендіру, сонымен қатар бір тренажердің екінші тренажерге бірізді өзара көмектесу қағидасы қойылды. Мысалы, бірінші тренажерде волейболшы қыздар тек қана қос қолмен төменнен қабылдауды орындайды. Екінші тренажерде енді төменнен қабылдау да, жоғарыдан қос қолмен доп беру де орындалады, бұл ретте бірінші тренажерде жетілдірілетін дағдылар дәл осы дағдыларды екінші тренажерде жетілдіруге көмегін береді. Алайда, доптың кідіріс табуымен байланысты қателер көрсетіліп отыратындықтан, жаттығуларды орындау жағдайлары бірінші тренажерге қарағанда күрделірек бола бастайды. Үшінші тренажерде волейболшы қыздар допты қабылдау-беруді енді ойын жағдайларына жақындастырылған жадайларда, барлық мүмкін болатын тәсілдермен орындайды. Бұл ретте алғашқы екі тренажерлерде жетілдірілетін дағдылар дағдылардың үшінші тренажерде жетілдірілуіне көмегін береді.

Жаттығу барысында волейболмен шұғылданушы әрбір спортшының барлық үш тренажерді пайдалану уақыты, жаттығу жоспарын бұзбау үшін, 30-35 минуттан аспауы қажет екендігі анықталды. Әрбір тренажерде жаттығуларды орындау әрекеттері арасындағы үзіліс 5-10 с көп болмауы керек, өйткені бірқатар мәліметтер бойынша, тренажер қондырғыларын пайдаланудың осы режимі максималды дәлдікті алу тұрғысынан алғанда ең тиімді болып келеді.

Әрбір тренажерді апробациялау барысында алғашқы екі тренажердегі жаттығу жағдайларын күрделендіру:

а) серігі жіберетін доптың ұшу жылдамдығын (алдамшы соққылар – 5-7 м/с бастап, доп берулер мен шабуылдаушы соққылар – 16 м/с дейін);

ә) серіктер арасындағы қашықтықты (4 м-ден 8 м дейін);

б) диаметрі 50 см шеңберде тұрған серігі шеңберден шықпай-ақ допты ұстап алатындай етіп (қатарынан 3-тен 5-ке дейін рет) орындалған допты беру-қабылдау санын арттыру арқылы жүзеге асырылуы керек екендігі анықталды.

Екінші тренажерде жаттығу жағдайларын күрделендіру, онымен қоймай, «шекті» уақытты белгілеу қондырғасын қайта қосу арқылы жүзеге асырылуға тиіс. Волейболшы қыздардың дербес даярлығына қарай, қос қолмен төменнен қабылдауды орындаған кезде 40 мс-ден 30 мс-ге дейін, ал қос қолмен жоғарыдан беруді орындаған кезде – 70 мс-ден 80 мс-ге дейін. Бұл ретте төменнен қос қолмен қабылдап алуды орындаған кезде дыбыс сигналының болуы жол берілген қателікті, доптың кідіріс табуын білдіреді. Жоғарыдан қос қолмен доп беруді орындаған кезде, керісінше, дыбыс белгісінің болмауы қатені білдіреді, яғни спортшы доп беруді жұмсақ емес, қатты орындайды, бұл жаңадан үйренушіге тән. Алайда, эталонды техникаға сәйкес келетін, қос қолмен жоғарыдан доп беруді орындаған кезде қолдардың доппен өзара әрекеттесуінің жоғарғы шегі 90 мс-мен шектелді. Бұл, қос қолмен жоғарыдан жұмсақ доп беру дағдыларын жетілдіре отырып, допты ұстап алу мен лақтыру шегіндегі айқын кідіртуді болдырмау үшін жасалды.

Үшінші тренажерде допты қабылдау-берулерді барлық тәсілдермен, допты кідіртусіз және жоғалтусыз орындау қажет, бұл ретте торы бар раманың бұрылу бағдарламасы, тордың алдымен көлбеу жазықтықта, ал одан кейін көлденең жазықтықта және екі жазықтықта да бірге бұрылу бұрышының шамасы бойынша біртіндеп күрделене түсуі керек.

Тордың бұрылу бұрышы мен бағытының өзгеруіне қарай доптың қайту жылдамдығы мен бағыты өзгереді. Осылайша доптың ұшу жылдамдығы мен траекториясы бойынша жаттығуды орындау жағдайлары күрделене түседі. Онымен қоймай, тордың бұрылуының әрбір келесі бағдарламасымен, допқа дәл шығу үшін, қабылдау-беру тәсілін таңдау үшін, бастапқы қалып қабылдау және таңдап алынған тәсілмен одан кейінгі қабылдау-беруді орындау үшін, доптың кері ұшу жылдамдығы мен бағытын дәл табу қиынырақ бола бастайды.

Әрбір тренажерде жаттығуларды орындаудың дәлдік критерийі тапсырмаларды алдымен 3, одан соң 4 және 5 рет қатесіз және допты жоғалтпай орындау болуға тиіс екендігі анықталды.

Жаттығулар барысында сонымен қатар барлық тренажерлерде серіктер қабылдау-беруді орындау техникасын өзара жетілдіруді жүзеге асыра отырып, жұппен жаттығуға тиіс екендігі де анықталды. Бұл спортшылардың қызығушылығын арттырады, бір-бірімен жарысуларына ықпал етеді.

Тренажерлерді апробациялау бойынша жүргізілген зерттеулердің нәтижесінде біз оларды пайдалану әдістемесін жасап шығардық, ол келесі шағын тарауда баяндалған.

Қорытынды. Жүргізілген зерттеулер волейбол ойынының қазірде бар техникалық тәсілдерінің құрылымдық айырмашылықтарына қарамастан, волейболшы қыздардың қолдарының өзара әрекеттесу сатыларында техниканы меңгеру деңгейін сипаттайтын ортақ белгілердің бар екендігі туралы қабылданған болжамын растап берді.

1. Амалин М.Е., Шилов О.С. *Методика оценки соревновательной деятельности в спортивных играх. Теория и практика физ. культуры, 1980, №9, – с. 19-22.*

2. Әбілдәбеков С.Ә., Тастанов Ә.Ж. *Мектептегі волейбол. (оқу құралы). – Алматы: 2011. – 110 б.*

Резюме

В статье рассматриваются гипотеза о том, что есть общие показатели, характеризующие освоение техники на стадиях взаимоотношений рук волейболисток, несмотря на структурные различия технических методов игры.

Summary

The hypothesis that there are the general indicators characterizing development technicians at stages of mutual relations of hands волейболисток, despite structural differences of technical methods of game is proved.

МЕТОДЫ И ПРИЕМЫ РУКОПАШНОГО БОЯ

Б.М. Максұтов – преподаватель кафедры ОФК

Наиболее рациональные и целесообразные способы физического воздействия на противника, а также тактические и специальные психологические приемы, способствующие эффективности их применения, составляют систему, получившую название рукопашный бой.

Стремление эффективно противодействовать в рукопашной схватке вероятному противнику, владеющему самыми различными современными и древними видами единоборств, вынуждает разрабатывать и включать в систему рукопашного боя наиболее прикладные, эффективные и простые технические и тактико-технические действия.

Диалектический подход к синтезации рукопашного боя обязывает воспринимать этот процесс как постоянное, качественное совершенствование тактико-технических и психологических приемов, строить обучение на самых современных методах и способах системы физического воспитания.

Основываясь на принципах советской системы физического воспитания, рукопашный бой не приемлет религиозную и мистическую основу древних видов боевых единоборств, но предполагает широкое использование современных методов психорегуляции в процессе обучения и психологических приемов, способствующих эффективному противодействию противнику.

Программа ограничивает минимальный объем техники, используемой обучающимися для действий в моделях вероятных ситуаций.

Навыки формируются и совершенствуются в действиях:

- по задержанию;
- освобождению от захватов;
- защитно-атакующих, от нападения вооруженного или невооруженного противника;
- используемых в различных видах рукопашных схваток. Исходя из этого, учебно-тренировочный процесс направлен на учение действиям системы рукопашного боя и выработке устойчивого, вариативного навыка в этих действиях.

Базовые технические действия и тактико-технические требования Программы изложены таким образом, что обеспечивается возможность дифференцированного подхода к обучению.

Структура учебно-тренировочного процесса предусматривает два этапа: подготовительный и основной (этап совершенствования).

На подготовительном этапе обучения достигается физическая и координационная готовность к освоению действий рукопашного боя, осуществляется разучивание минимального объема технических действий. В процессе занятий происходит уточнение двигательных умений, частично переходящих в навык.

Тактико-технические требования подготовительного этапа обучения носят обусловленный характер и служат средством достижения элементарных навыков в технических действиях системы рукопашного боя.

Этап совершенствования преследует цель выработки устойчивых вариативных навыков в тактико-технических действиях рукопашного боя на базе координационных и двигательных умений, заложенных в ходе учебно-тренировочного процесса подготовительного этапа.

Программа предусматривает два уровня (ступени) обучения на этапе совершенствования, которые различаются по сложности тактико-технических требований и объему технических действий.

Тактико-технические требования ступени являются тестовыми моделями проверки навыков, выработанных в процессе учебно-тренировочных занятий.

Цели, определенные Программой достигаются правильной организацией процесса обучения, основу которого составляют регулярные плановые занятия.

Регулярность плановых занятий обеспечивает не только устойчивость приобретаемых навыков, но и проявление их вариативности с ростом профессионального мастерства обучаемых.

Основной гарантией достижения целей обучения является квалифицированное руководство заня-

тиями и умелое использование современных методических приемов обучения, основанных на научных принципах системы физического воспитания.

В результате длительных перерывов происходит «угасание» наиболее тонко специализированных и поздно приобретенных связей, лежащих в основе двигательных навыков и физических качеств.

Одним из наиболее простых выходов из этой ситуации могут служить индивидуальные и групповые дополнительные занятия, усиливающие тренировочный эффект в приобретении и закреплении необходимых навыков.

Надежной гарантией закрепления двигательных навыков и физических качеств являются самостоятельные занятия в свободное время. Правильно организованная консультативная деятельность и строгий контроль инструктора сближают эту форму подготовки с индивидуальной учебно-тренировочной работой. Несмотря на определенное количество ограничений в применении некоторых технических и тактических действий, занятия в секции рукопашного боя способствуют приобретению бойцовских качеств, достижению высоких результатов в овладении техникой и тактикой рукопашного боя. Соревновательные поединки, являющиеся неотъемлемой частью тренировочного процесса, наиболее точно моделируют психологическую картину боевой ситуации.

Незаменимая – роль соревнований как фактора совершенствования тактико-технического мастерства, накопления опыта применения приемов рукопашного боя, воспитания специфической выносливости и психической устойчивости.

Особый физиологический и эмоциональный фон, создаваемый обстановкой и самим процессом состязания, усиливает тренировочный эффект воздействия упражнений и способствует высшему проявлению функциональных возможностей организма за счет резервов, которые трудно (а зачастую и невозможно) полностью мобилизовать в обычных учебно-тренировочных занятиях.

Занятия по рукопашному бою – сложный учебно-тренировочный процесс, включающий в себя помимо вопросов обучения техническим действиям, воспитание необходимых физических и психологических качеств, специальных тактических умений.

Эффективность занятий, т.е. выработка необходимых умений в кратчайшие сроки, зависит от правильной методики их проведения. Понятие методики охватывает совокупность средств, методов обучения и принципов, на которых они основаны.

Все теоретические и практические проблемы методики российской системы физического воспитания решаются на научной основе.

Идеологические основы методики в учебно-тренировочном процессе обеспечивают высокую сознательность и активность занимающихся, позволяют давать правильную нравственную и правовую оценку своим действиям, воспитывают твердую убежденность и решительность.

Строгая научность всех методов и средств обучения позволяет добиваться максимальной эффективности занятий за счет внедрения наиболее действенных, современных методических принципов.

Методика лишь тогда ведет кратчайшим путем к цели, когда основывается на верных принципах, наиболее общих теоретических положениях, выражающих закономерности обучения.

Наиболее общие, отправные положения, определяющие всю направленность и организацию деятельности по физическому воспитанию в нашем обществе, – это принципы всестороннего гармонического развития личности, связи воспитания с трудовой и оборонной практикой.

Главенствующее положение в методике обучения рукопашному бою занимает принцип связи физического воспитания с трудовой и оборонной практикой.

Именно это общетеоретическое положение выражает главную цель учебной дисциплины «Рукопашный бой».

Есть, вместе с тем, ряд принципов, которые выражают методические закономерности педагогического процесса и, в силу этого, являются обязательными при организации проведения занятий.

К педагогическим (дидактическим) принципам относятся:

Принцип сознательности и активности

Реализация этого принципа заключается в способности инструктора добиваться понимания сущности учебных заданий обучающимися и обеспечить, активное и заинтересованное выполнение необходимых упражнений. Это способствует результативности применения методических приемов обучения, обуславливает творческое использование приобретаемых знаний и умений.

Принцип наглядности

Наглядность обучения предполагает как широкое использование, зрительных ощущений, восприя-

тий, образ, так и постоянную опору на свидетельства всех других органов чувств, благодаря которым достигается непосредственный контакт с действительностью.

Инструктор должен знать, какие раздражители преимущественно воспринимают обучаемые: зрительные, моторные или акустические, и максимально воздействовать на отдельные рецептивные типы с помощью определенных приемов обучения.

Принцип систематичности и последовательности

Принцип требует соблюдения рациональности и последовательности в процессе обучения. Только после воспитания необходимых начальных умений и качеств создаются предпосылки для разностороннего развития и универсальности в действиях.

Принцип доступности и индивидуальности

Реализация принципа заключается в обязательном учете групповых, возрастных и индивидуальных различий у занимающихся при подборе оптимальных методов, способов и нагрузок в учебно-тренировочном процессе.

Специфические закономерности отдельных направлений физической подготовки выражают другие группы принципов.

Наиболее точно выражают закономерности обучения рукопашному бою принципы методики спортивных единоборств. К ним относятся принципы совершенствования спортивного мастерства и принципы спортивной тренировки.

По мере освоения движения различные органы чувств функционируют во все более тесном взаимодействии, образуя единый «комплексный анализатор». Это способствует наиболее тонким и в то же время обобщенным восприятиям, необходимым для управления движениями.

Но при взаимодействии различных анализаторов, особенно в условиях сложной двигательной деятельности, функции одних анализаторов могут в определенных ситуациях ослаблять другие рецепторные функции.

В этой связи заслуживает внимание идея временного искусственного выключения некоторых анализаторов, например, зрительного, для того, чтобы повысить требования к двигательному анализатору и тем ускорить совершенствование его функций.

1. Булочко К.Т. *Обучение рукопашному бою.* – М., 1942.
2. Галковский Н.М., Катулин А.З. *Спортивная борьба.* – М.: Физкультура и спорт, 1978.
3. Роднов В.С. *Рукопашный бой (Методическое пособие),* – М.: 1984.
4. Самойлов В.И., Прудов А.В., Соболев С.Н. *Техника выполнения рукопашного боя.* – М.: ЦС (Динамо), 1986.
5. Травников А.И. *Боевые искусства мира: история, философия, современность. Часть первая.* – Краснодар, 1990.
6. Травников А.И. *Искусство самообороны.* – Краснодар. Краснодарские известия, 2002.
7. Харлампиев А. *Борьба самбо.* – М.: Физкультура и спорт, 1957.
8. Яблочков Н.С., Звягинцев Г.Н. *Приёмы нападения и самозащиты.* – М.: Министерство обороны, 1966.
9. *Психология физического воспитания спорта.* / Под общей редакцией проф. Джамгарова Т.Т. и проф. Пуни А.Ц. – М.: Физкультура и спорт, 1979.
10. Захаров Е. и др. *Рукопашный бой: Самоучитель.* – М.: «Культура и традиции». 1992.

Түйін

Бұл мақалада қоян-қолтық ұрысының әдісі мен тәсілі көрсетілген.

Summary

This following article is considered the methods and ways of hand fighting.

ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ЖОҒАРЫ ОҚУ ОРЫНДАРЫНДА БАСТАУЫШ СЫНЫП МҰҒАЛІМДЕРІН ДАЙЫНДАУ ЖҮЙЕСІ

Б.А. Сабденова – Абай атындағы Қазақ ҰПУ-нің
Магистратура және PhD докторантура институтының I-курс магистранты

Қазақстан Республикасындағы білі беру жүйесінің реформасы, қоғамдағы әлеуметтік-экономика-

лық жаңарулар адам өмірінің қай саласында болсын түбегейлі өзгерістер жасауда. Болашақ тек өркениеттілік техникалық прогрестің деңгейіне және экономиканың өсуіне ғана байланысты емес, ол көбінесе адам игілігі үшін негізгі әлеуметтік-экономикалық мәселелерді шешуге дайындығы бар «Адаммен» анықталады және жаңа талаптар қояды.

Бұл талаптарды жүзеге асыруда жаңашыл оқу үрдістерін толық меңгерген, өз мүмкіндіктері мен мүдделерін барынша үйлесімді ете алатын, мәдени-әлеуметтік жағдайларға бейімделу қабілеті бар мамандарды дайындаудың қажеттігі арта түсетіні белгілі.

Сонымен бірге қазіргі таңдағы білім беру жүйесіне ізгілендіру, демократияландыру бағыттарының енуімен байланысты бастауыш мектеп мұғалімін дайындау жүйесін психологиялық, педагогикалық, әдістемелік және теориялық тұрғыдан қарастыру да негізгі мақсаттардың біріне айналып отыр.

Елбасы Н.Назарбаевтың «Қазақстан-2030» бағдарламасына сәйкес «Қазақстан Республикасында білім беруді дамытудың 2011-2020 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы» бекітілді, онда "Білім берудің қазіргі негізгі мақсаты – білім беру жүйесін түбегейлі жетілдіру үшін азаматтардың әл-ауқатын және экономикалық тұрақты дамуын қамтамасыз ететін оның бәсекеге қабілеттілігін арттыру, адамзат капиталын дамыту" – делінген [1].

Жоғарыда жіктеліп айтылған қоғамдағы жаңа әлеуметтік-экономикалық жағдай, әлемдік білім беру кеңістігіне ену, өркениетті елдердегі педагогика ғылымы және білім беру жүйесінің қазіргі кезеңдегі даму бағыттары, мәдени-әлеуметтік жағдайларға бейімделу қабілеті бар, әлемдік деңгейде педагогика ғылымында жинақталған тәжірибелерді талдау нәтижесі болашақ бастауыш сынып мұғалімдерін сапалы даярлауды қажет етеді.

Педагогика ғылымының теориясы мен практикасының қазіргі кезеңдерінде Қазақстандағы педагогикалық жоғары оқу орындарында бастауыш мектеп мұғалімдерін дайындау жүйесі мәселесі жоғары оқу орындарындағы болашақ маманды дайындаудың әдістері мен формаларын жетілдіруді, педагогикалық технологияларды жасауды және олардың нәтижелерін жүйелеуді қажет етеді. Бұл контексте болашақ маманды өзін-өзі іске асыра алатын, өзін-өзі айқындай алатын, өзін-өзі дамыта алатын маман тұлғасын қалыптастыру басымдылық көрсетеді.

Білім беру Қазақстан Республикасының негізгі басымдықтарының бірі ретінде ерекше маңызға ие. Бастауыш сынып мұғалімін халықаралық құзыреттілік деңгейіне сәйкес дайындаудың қажеттілігі жаһандану үрдісімен сипатталды.

Қазақстандағы педагогикалық білім беру модернизациясы алуан түрлі аспектіде (ізгілік, тұлғалық-бағдарлық, құзыреттілік, көпмәдениеттілік және т.б.) ашып көрсетуге мүмкіндік туғызады: мамандарды дайындау сапасын қамтамасыздандыру механизмдері (ғылыми-әдістемелік қамтамасыздандыру, тестілеу, сапалы басқару, мониторинг сапасы, сапа өлшемдері т.б.) (А.В. Хуторской, Б.С. Гершунский, В.В. Краевский т.б.); білім саясаты және оның білім берудің ізгілік парадигмасы контекстінде даму перспективалары (А.Г. Асмолов, Е.В. Бондаревская, А.А. Бейсенбаева, Б.А. Тұрғынбаева, Абсатова М.А. т.б.) [2, 3, 4, 5].

Қазақстанда көпмәдени білім беру моделі жүзеге асырылады, ол әр түрлі этникалық мәдениет арасында байланыс жасай отырып, қазақстандық қоғамның бірлігін қамтамасыз етеді және сақтайды.

Қазақстанда осы бағытта Жоғары мектеп студенттеріне этнопедагогикалық және этнопсихологиялық білім беру Тұжырымдамасы (С.А. Ұзақпаева, К.Ж. Қожахметова) [6]; Жоғары мектеп студенттеріне этнопсихологиялық білім беру Тұжырымдамасы (Қ.Б. Жарықбаев) [7] жасалынды.

Сондықтан *жаһандық білім беру* жастарды тез өзгермелі заманға дайындаудың қажеттілігіне бағытталған қазіргі заманғы педагогикалық теория мен практиканың бағыттарының бірі болып саналады. Оның негізгі қағидалары: тұлғаның дамуына бағдарлану, танымдық іс-әрекетін белсендіру, тиімді технологияларды іздестіру. Жаһандық білім берудің негізгі міндеттері жастардың дүниетанымын, санасын, қоршаған айналага толеранттылығын, кросс – мәдени сауаттылығын қалыптастыру болып саналады.

Осы тұрғыдан, болашақ кәсіби мұғалім: өзінің пәнін біліп қана қоймай, сонымен қатар педагогикалық процестегі әр қатысушының орнын көре біліп, оқушылар іс-әрекетін ұйымдастырып, оның нәтижелерін алдын-ала байқап, мүмкін болатын жағдайда артта қалушылықты реттеуі қажет; оқушылардың негізгі құзырлығын қалыптастыруға дайындығы болуы керек (құндылық-бағдар, жалпы мәдениет, оқу-танымдық, коммуникативті, ақпараттық, әлеуметтік-тұлғалық, құзырлық және т.б.); оқушылардың адамгершілік-рухани, азаматтық-патриоттық, көп мәдениетті, экологиялық, денсаулығын сақтау тәрбиесін жүзеге асыра білуі тиіс; білімге ерекше қажеттілігі бар балалармен жұмыс істеуді жүзе-

ге асыруы (мүмкіндігі шектеулі балалар, дарынды балалар, жетім балалар, ішімдікке, нашақорлыққа тәуелді балалар т.б.) тиіс.

Бұндай нәтижеге жету үшін болашақ мұғалімдерді дайындау жоғары оқу орындарында біртіндеп жүргізілу қажет, тұлға болып сатылап қалыптасу үшін оған жағдай жасау керек: *біріншіден*, алынған білім негізінде тұлғаның бағытын айқындалған сала бойынша кәсіби іс-әрекетін қалыптастыру. Болашақ мұғалімдер тәжірибеде жинақталған теориялық білімдерін практикада қолдану арқылы олардың кәсіби әдісі жинақталады. Сонымен кәсіби іс-әрекеттің технологиясы және кәсіби өзіндік санасы қалыптасады. Мамандықты меңгерген әрбір адам оның үш аспектісімен кездеседі: тұлғалық, мазмұндық, процессуалдық (технологиялық) көрсетілген аспектілер бойынша мұғалімнің кәсіби дайындығы өзіне жалпы педагогтерге тән (профилге байланысты емес) пәндердің жеке ерекшеліктер іс-әрекетінде бейнеленді. Сондай-ақ кәсіби білім беруді, құрылымы мен мазмұнына өзгеріс енгізу (мазмұндық аспектісі) мінез-құлқын өзіндік реттеу арқылы оқыту және кәсіби міндеттерді шығармашылықпен шешуде практикалық іс-әрекет қолдану (технологиялық аспект).

Екіншіден, болашақ мұғалімдер «адам-адам» жүйесінде әсер ете білуі керек. Бұл мұғалімнен кәсіби сапалықты талап етеді, оның іс-әрекетінің мақсатына жауап бере алатындай және педагогикалық процесте оқушы ролінің өзгергендігін сапалы түсінуін, қазіргі теориялық зерттеулерде тірек етеді: оқушы объектілік іс-әрекеттен, субъектілікке айналуы қажет.

Үшіншіден, болашақ мұғалімдерді өндірістік іс-әрекет жағдайына бейімдеуде оқу орындарының педагогикалық процесіне қатысушылардың өзара әрекеті қажет. Бұл психологиялық бейімделу педагогикалық процесте субъектілердің психологиялық жағдайын түсінуге икемделуі, ал технологиялық бейімделу ол-оқушылардың іс-әрекетін ұйымдастырудың әдістерін меңгеру. Сонымен қатар, жоғарғы оқу орындарының көлденең және тігінен үйлестірілген педагогикалық әкімшілік іс-әрекеті жүйесіне болашақ мұғалімдерді бейімдеу қажет.

Төртіншіден, болашақ жаңа формация мұғалімін қалыптастыруда басты бағдары болып инновациялық, шығармашылық ойлары бар тәрбие идеясы жатыр, іс-әрекет нәтижесінде әлеуметтік мәнді сипаты, қарым-қатынасы, түрткісі және қалыптасқан құзырлық тірегі бар оқушының жаңа тұлғасы қалыптасады.

Бесіншіден, педагогикалық жоғары оқу орнында білім беру мазмұнын жаңартудың маңызды бағыты халық тарихы мен рухани мәдениетінің басқа халықтардың тарихи және мәдениетімен өзара байланысты пайдалану.

Болашақ бастауыш сынып мұғалімнің кәсіби іс-әрекетке даярлығының тұтас жүйесін құрудың қажеттілігін жоғары педагогикалық білім беру бағдарламасын бағдарланған даярлығын жоғарыдағы талаптар айқындайды.

Үздіксіз педагогикалық білім жүйесінің әрбір сатысы нақты өзіндік мақсатқа бағдарлануы қажет. Бұл мақсаттардың бірлігі мұғалімдер дайындаудың толық үрдісін білдіреді.

Жоғарыда аталғандардың негізінде: кәсіби педагогикалық білім берудің құрылымын реформалау және оның мазмұнын өңдеу оның негізгі көзі болып табылады; тұлғалық бағытталық сипаттағы кәсіби педагогикалық дайындықтың үздіксіздігі; кәсіби іс-әрекет объектісінің теориясының басымдылығы; теория мен практиканың бірлігі; теориялық білімді мұғалімнің практикалық іс-әрекетіне ауыстыруды үйрету (педагогикалық технологияларды меңгеру); мұғалімнің стандартты және стандартты емес кәсіби міндеттерді шешудің тәсілдерін үйренуі; педагогикалық үрдіс жағдайындағы зерттеудің диагностикасын оқыту және сол диагностиканың нәтижесін оқу-тәрбие жұмысында пайдалану.

Соңғы жылдардағы нормативті құжаттар мәліметтеріне назар аударсақ, Қазақстанда педагогикалық кадрларды сапалы дайындаудың, мемлекет тарапынан қолдауды күшейтудің және мұғалімнің еңбегін ынталандырудың ауқымды шаралары Білім беруді дамытудың 2011-2020 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасында анықталып отыр.

Білім берудің сапасын арттыру мақсатында 2012 жылдан бастап педагогтардың біліктілігін жетілдірудің форматы өзгертілмек. Қазіргі таңда республика мұғалімдері 3 санатқа ие, келешекте оларға тағы 3 біліктілік деңгейі қосылады. Осылайша, Қазақстан көптеген дамыған елдерге қабылданған 6 деңгейлік біліктілік санатына ауысады.

Біліктіліктің бірінші деңгейі бойынша «Назарбаев Зияткерлік мектептерінің» жанынан Педагогикалық шеберлік орталықтар (Center of Excellence) жұмыс істей бастады. 2012-2016 жылдар аралығында жоғары және бірінші санатты 21 950 мұғалім осы орталықтарда білімдерін жетілдіреді деп жоспарлануда. Оған қоса, университеттердің жандарынан 10 Біліктілікті жетілдіру орталықтары

құрылады, олардың 8 педагогикалық жоғары оқу орны кіреді. Қазақстанның педагогикалық жоғары оқу орындары 5 жылдан кейін жаңа стандарттар бойынша білім алған педагогтар бітіреді.

Педагогикалық кадрларды дайындаудың жаңа жүйесі Қазақстанның орта білім беру жүйесін жаңа деңгейге көтеруге мүмкіндік беретін негізгі тірек болмақ.

Мемлекетте жоғарғы кәсіби білімді 50 мемлекеттік ЖОО-дары қамтамасыз етуде. Ондағы профессорлық-оқытушылық құрам 38 мың адамға сәйкес, оның ішінде 14 мыңы докторлар мен кандидаттар.

Әлемдік ЖОО-ның жетекші жүйесінің үлгісіне жақындастыру мақсатында Қазақстанда 3 сатылы мамандарды даярлау жүйесі енгізіліп, нәтижесін көрсетуде: бакалавриат-магистратура-докторантура /PhD/.

Білім беру жүйесіндегі реформаны қалыпты шешу және перспективті дамыту мақсатында Қазақстанның білім беру жүйелерінде Республика бойынша оқу-әдістемелік кеңестері құрылуда, ал ЖОО-дар ішіндегі жетекшілері бойынша 30 астамы оқу-әдістемелік орталықтары қалған барлық негізгі мамандық бойынша жұмыс істейді.

Білім беру саласында қайта құрудың ең басты кезеңі жалпы орта білім жүйесін ақпараттандыру. «Қазақстанның ауылдық мектептеріне арналған қашықтық оқыту» және «Қашықтан оқытудың спутниктік каналы» атты ұшақтық жобалар жұмыс істеуде, ол әртүрлі аймақтағы мұғалімдер мен оқушыларды өзара жұмыс істеуін қамтамасыз етуге арналған. Электрондық оқулықтармен мультимедиялық оқу бағдарламалары жалпы білім беру саласындағы жиырмадан асық пәндер бойынша жасалған. Электрондық оқу залдары мен кітапханалар жасалуда.

Қазақстан Республикасының Евразиялық аймаққа кіруі, ХХІ ғасырға аяқ басуы ел Президентінің «Қазақстан-2030» атты стратегиялық бағдарламасына сәйкес жаңа техника мен технология үрдістерінің дамуы келешекте білім беру қандай бағытта өрбуі керек деген өзекті мәселе туғызды.

Қазақстандық қоғамның қазіргі жағдайы жоғары оқу орындарында интеллектуальды және шығармашыл тұлғаны қалыптастыру мәселесін жаңа тұрғыдан қарастырудың қажеттілігін көрсетеді. Бүгінгі таңда өзін-өзі іс жүзінде көрсете алатын, мәдени деңгейі жоғары, кәсіби құзыретті маманның қажеттілігіне сұраныс туындауда. Осы сипаттама Қазақстандағы педагогикалық ЖОО-да бастауыш мектеп мұғалімдерін дайындау жүйесін қарастыруды талап етеді.

Бүгінгі таңда тәуелсіз Қазақстанның жоғары педагогикалық білімді мамандарға қойылатын талаптары өзгеріп күрделенді.

Осы бағытта бүгінде мұғалімнің мәртебесін көтеру, оған мүмкіндіктер жасау жұмыстары жүргізіліп келеді.

Сондықтан қорыта келгенде, **педагогикалық жоғары оқу орындарында** бастауыш мектеп мұғалімін кәсіби-педагогикалық іс-әрекетке дайындау жүйесінің негізгі қағидалары:

- дүниетанымдық, білімдік және кәсіби бағытты анықтайтын *педагогикалық мәдениетті* қалыптастыру;
- тұлғалық білімді жүзеге асыруда *ойлау* компоненттерін дамыту;
- білім жүйесін, іс-әрекетті, шығармашылық тұлғаның табиғи бағытын басынан қалыптастыруға танымның жалпыдан дараға бағытталған *дедукция ұстанымын ұстану*;
- біртұтастық, даму, сәйкестік және сақтау ұстанымы ойдың бір-бірімен байланысты, жалпыдан дараға және керісінше, *екі үрдістің қозғалысын* қамтамасыз ету;
- кәсіби-педагогикалық іс-әрекетті игеру механизмі танымның бастапқыда жабық құрылымын, кейініректе оны маңыздырақ элементтер арқылы *құрылымдар мен жаңа пайымдауларды* құруды болжау;
- педагогтің қалыптасуының тұтастағы дифференциалды білім беру барысында пәнаралық байланыстар және теория мен тәжірибенің бірлігі арқылы *ойды жүзеге асыру* болып табылады.

1. *Қазақстан Республикасында білім беруді дамытудың 2011-2020 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы* – Астана, 2010.

2. *Бейсенбаева А.А. Теория и практика гуманизации школьного образования. Монография.* – Алматы: Ғылым, 1998. – 225 с.

3. *Краевский В. Введение в научное исследование по педагогике.* – М., 1999.

4. *Гершунский Б.С. Философия образования для XXI века.* – М., 1998. – 528 с.

5. *Хуторской А.В. Современная дидактика: Учебник для ВУЗов.* – СПб., 2001.

6. *Узакпаева С.А., Кожяхметова К.Ж. Концепция этнопедагогического образования студентов высшей школы.* – Алматы: Өнер, 1996.

7. *Жарикбаев К.Б. Концепция этнопсихологического образования студентов высшей школы.* – Алматы:

Резюме

Данная статья рассматривают проблему системы подготовки учителя начальных классов в педагогическом ВУЗ-е Казахстана, а также модернизация педагогического образования и система развития образования в современном Казахстане.

Summary

This paper considers the problem of training primary school teachers in the pedagogical university Kazakhstan and upgrade teacher education and development system of education in modern Kazakhstan.

СПОРТТЫҢ ӘЛЕУМЕТТІК ЖӘНЕ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ НЕГІЗІ

Е.У. Сабденбеков – *Абай атындағы ҚазҰПУ магистранты*

Қазіргі заманға сай спорттағы әлеуметтік-педагогикалық негізі түсінігіне сәйкес көптеген ғалымдар қоғамға және адамға өзіне тән қасиет ықпал етуден белгілі [1, 2]. Оның әсер ету айырмашылығы жеткілікті көп қырлылығымен және әр түрлілігімен ерекшеленеді. Олардың ішінде ең бастысы қоғамның әлеуметтік мәні бар проблемеларын шешуге ықпал ететін, жаңа адам тәрбиелеу ісінде қолғабыс тигізетін және сондай-ақ, спорттың арнайы тапсырмаларын шешудеге әсері. Осы тұста спортты әлеуметтік негізге жалпы педагогикалық және арнайы педагогикалық спорт негізінің пайда болу деңгейіндегі бөлінуін қамтитын спорттың негізін білдіретін классификациясы (1, 2, 3, 4, 5).

Біріншіден спорттың *әлеуметтік негізі* тобы мемлекеттің жалпы әлеуметтік мәселесі болып табылатын, *педагогикалық* – жаңа адам тәрбиелеу жүйесі мәселелері және *арнайы педагогикалық* – адамның дене күші жағынан жетілу мәселелерін қарастыруға бағытталған.

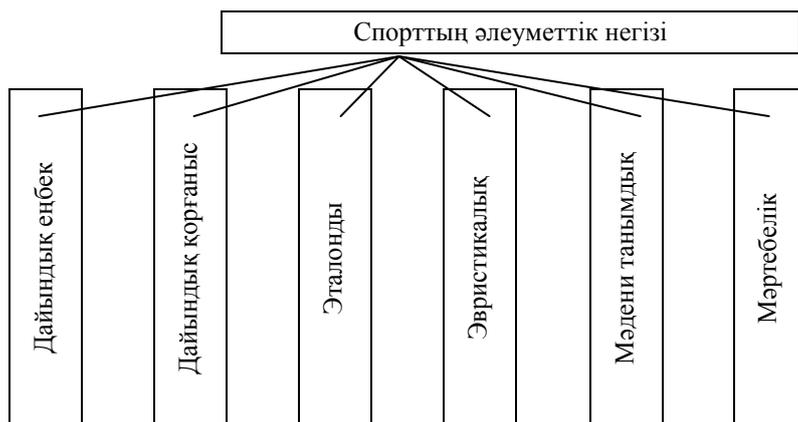
Спорттың әлеуметтік мәні 6 қызметті бейнелейді. Олар: дайындық-еңбек, дайындық-қорғаныс, эталонды, эвристикалық (ізденушілік), мәдени танымдық және мәртебелік қызмет болып табылады.

Екіншіден спорттың дайындық – еңбек негізі. Еңбек кез-келген қоғамның тіршілік әрекетінің негізін қамтамасыз етеді. Онымен елдің күш деңгейі сипатталады. Аталған қызмет спорттық әрекетте жеке адамның жемісті еңбек етуге қажетті барлық қасиет сапаның епті даму жолымен жүзеге асады.

Үшіншіден спорттың дайындық – қорғаныс негізі. Әлемде қоғамның мәдени дамуының әртүрлі деңгейі қолданылғандықтан қорғаныста әрқашан проблема және қажеттілік болып тұрады. Осыған байланысты әскери қорғаныс жағдайында қажет болатын арнайы қозғалмалы ептілік, дағды және білімді адамдарға телуге мемлекеттік деңгейде спорттың қолданбалы-қорғаныс түрінің жұмыс істеуінің шаралары қолдануда. Спорттың әскери-қолданбалы түрі емес сабақтарына келетін болсақ, онда сөзсіз, дене еңбегінің жетілуінің жалпы деңгейінің өсуі, дайындығы, халық денсулығының жақсаруы стратегиялық маңызға ие.

Спорттың эталонды негізі. Спорттық әрекетте өз кезінде әрқашан белгіленген көрсеткіштерді жақсарту үшін сайыс жаттығуларын орындау барысында көрсетілген салыстыру, талаптану, теңеу бірге жүреді. Ойған байланысты барлық мүмкін болатын спорттық нәтеже және спортшылардың жетістігі өз кезегінде адамның дене еңбегінің жетілуінің белгісі және жетілуі болып табылады. Арнайы дайындалған бағалау кестеі, біріңғай спорттық классификация, дене шынықтыру – спорт кешені және басқа да нормативті құжаттарға келетін болсақ, онда олар толығымен спорттық эталондық қызметінің орындалуына септігін тигізеді.

Эвристикалық(ізденуші) спорт негізі. Спорттық әрекеттің өзіне тән тұрақты ізденуші мінезі бар. Әркім, кім рекордтық жетістікке жеткісі келсе, пайдалы жаңа әдіс және ағзаны мобилизациялау амалын іздеуге міндетті және мәжбір, спортшы дайындаудың рекордтық нәтеженің орындалуына септігін тигізетін ойластырылған және анықталған жоспар құру және пайдалану керек. Осыған байланысты спорт табиғатына ізденуші мінез тән.

5-сурет. Спорттың әлеуметтік негізі.

Спорттың мәдени-танымдық негізі. Адамзаттың мәдени сұраныстары белгілі мақсатта сабақ және спортпен айналысуға қанағаттанады, спорттың эстетикалық ұстанымдарын кең көлемде қолдануда, оның көріністігі, сондай-ақ спорт тілінің саналуандығы және қол жетерлігі адамзаттың рухани жағынан қанағаттануының негізі болып табылады. Бұл сұраныстар коммуникацияның техникалық құралдарының арқасында кең көлемде қанағаттандырылады, әсіресе көгілдір экранда, соның нәтижесінде көптеген спорттық сайыстар және көріністер спорт сүйер қауымға тамашалауға мүмкіндік береді.

Спорттың мәртебелік негізі. Көптеген табынушылар мен көрермендер болғандықтан мемлекеттің, соның ішінде халықтың жеке құндылығын көрсету спорт арқылы да жүзеге асады. Осы мақсатта Олимпиядалық ойындарда, әлем және континент чемпионаттарындағы, басқа да халықаралық сайыстарындағы жеңістер кез-келген халық және мемлекет үшін үлкен жетістік және мақтаныш болып табылады. Сондықтан, кез-келген қоғам өмірінің спорттағы жетістігіне куә болатын жоғары дәрежелі спортшы дайындау жүйесі құрылады.

Жаңа адам тәрбиелеу мақсатында жалпыпедагогика бойынша спорттың 4 функциясын атап көрсетуге болады ақыл-ой тәрбиелік, өнеге-тәрбиелік, эстетикалық-тәрбиелік, және тәрбиелі-еңбектік.

Спорттық ақыл-ой тәрбиелік негізі. Спорттық қызмет спортшының ой-өрісінің үздіксіз кеңеюін қамтып қана қоймайды, сондай-ақ әлеуметтік, медико-биологиялық, арнайы педагогикалық және ұйымдастырушылық-әдістемелік түрдегі білімнің өзгеше жүйесін жүйелі түрде меңгеруді талап етеді. Ис-әрекетті үздіксіз ұғыну қажеттілігі антикалық қабілеттілік және ақыл-естің басқа қасиеттердің дамуына септігін тигізеді, ол спортпен айналысушының ойшылдық деңгейіне оң әсер береді. Адамзат дамуының тарихы терең ақыл-ой мен дене еңбегінің үйлестірген көптеген жарқын тұлғаларды біледі (мысалы, Ресейдің ұлы реформаторы – бірінші Петр, математик Пифагор, ағылшын ақыны Байрон және тағы басқалар).

6-сурет. Спорттың жалпы педагогикалық қызметі.

Спорттың өнегелі-тәрбиелік қызметі. Спортпен айналысу барысында басқа адамдармен, команда мүшелерімен, оның табынушыларымен қарым-қатынас және бет алысы ережелері мен мөлшерін ұсыну жүйесінің айрықша жүйесі, Отанға деген ерекше қарым-қатынас, елді халықаралық аренада көрсетуге байланысты үнемі бақталастық үшін патриоттық сезім, достық сезім, команда ішіндегі ұжым

үшін жауапкершілік және достастық қалыптасады. Осыған байланысты спорт өсіп келе жатқан ұрпақтың өнегелі тәрбиесінің берік құралы болып табылады.

Спорттың эстетикалық-тәрбиелік негізі. Спорттың қызметінің және сайыстың айрықша әдемілігі мен көрінісі үйлесімді тартымдылығымен ерекшеленеді және өнер қозғалысы мүмкіндіктерін, музыка құралдарын дұрыс және ұқыпты қолдану туралы терең ойлауды талап етеді. Тйісті мінез-құлық үлгісін қалыптастырады, спорттың таңдаулы дәмін сезінуге мүмкіндік береді. Осы және басқа да мүмкіндіктер Олимпиядалық ойын, Универсиадалар, Әлем және континент чемпионаттары сияқты ірі сайыстар, ереже бойынша салтанатты спорттық-мәдени, театрландырылған көріністерімен, әдемілікті жинақтаған, адам денсаулығы және дененің жетілуін, әдемілік және үйлесімділік туралы оның көзқарасын қалыптастыру, эмоционалды күйгелектену және соңында оның эстетикалық дәмін сезінуге әкелді.

Спорттық тәрбиелі-еңбектің негізі. Еңбекке деген тиісті қатынасты қалыптастыру мақсатында спорттық қызметте, әсіресе оның мекемелерінде элементарлы, ақыл-ой және қоғамдық-пайдалы еңбек мүмкіндіктерін жүйелі түрде қолдану керек. Еңбекке деген, әсіресе, оның қоғамдық-пайдалы түріне қатынастан адамның тәрбиелік деңгейі айқындалады. Өзі үшін, ұжым үшін еңбектену білу кез-келген адамның және мемлекетінің тіршілік әрекетінің дамуының негізі болып табылады. Спортпен айналысқанда ең бастысы өмірге қажетті дағды мен әдет қалыптасады, дене еңбегі қалыптасады, дене еңбегі дамиды, жоғарғы қол еңбегін көтеру және еңбеке байланысты болдыруға қарсы тұруға бейімделеді. Спортпен айналысатындар, өз шығармашылығындағы осы және басқа да ерекшеліктерге байланысты еңбектің әр түрін меңгеруге және оңай игеруге біршама жақын.

Спорттың арнайы педагогикалық қызметін үшке бөледі – денсаулықты нығайту, дене мәдениеті білімін қамтамасыз ету және мәдениеті тәрбиесін өсіру.

Спорттың денсаулықты нығайту негізі. Денсаулықты нығайту үшін дене шынықтыру жатығулармен айналысу – бұл маңызды мәселе. Дене шынықтыру жаттығуларын біліп қолдану адам денсаулығын жақсартады, ал дұрыс қолданбау зиянын тигізеді. Осы мақсатта дене шынықтыру-сауығу дивансерлер жүйесі істейді, спортшылар денсаулығы бойынша сұрақтарға мамандандырылған, спорттық жаттығу үшін әдіс пен құралды дұрыс таңдау, спортшы ағзасын қалпына келтіру мекемесі және спортшыларды дайындауда сауатты жоспарлау мен басқару жүйесі үшін орын керек.

7-сурет. Арнайы-педагогикалық негізі.

Дене мәдениеті білімін қамтамасыз ету негізі. Спорттық қызметтің арнайы білімді, дағдыны, әдетті кеңейту және меңгеруге бағыты толығымен білім тапсырмасын қамтамасыз етеді. Ол қозғалмалы дағдымен байланысты және ерекше мамандандырылған білім жүйесі болғандықтан спортпен айналысатындардың дене шынықтыру білімі бойынша әңгіме жүргізу керек және осы негізде спорттың ерекше қызметіне мән берілуі тиіс.

Дене мәдениеті тәрбиесін өсіру. Негізгі дене мәдениетінің белгілерінің дамуы толығымен спорттық кез-келген түріне сай келеді, ал жекелегенде олардың ішінде ерекше спорт сайыстары пәндері болады. Спортпен айналысу адамды сөзсіз шапшаң, күшті, епті, шыдамды, басқа сөзбен айтқанда, дене мәдениеті бойынша тәрбиелеп шығарады. Спорттық қызметте осы жағынан алғанда спорттың тиісті қызметінің пайда болғандығын атап көрсетуге болады. Осыған байланысты, жоғарыда көрсетілген спорттың қызметтері оның ерекше әлеуметтік-педагогикалық ерекшеліктерін және қоғамның

мемлекеттік маңызы бар істерін көрсетеді.

1. *Теория спорта. Учебное пособие под ред Платонова В.Н. – Киев: «Вища школа», 1987, – с. 45-65.*
2. *Основы спортивной тренировки, Учебное пособие под ред. Матвеева Л.П., – М.: ФиС, 1977. – С. 12-19.*
3. *Сулейманов И.И. Предмет теории и социальные функции физической культуры и спорта. – Омск. 1980. – С. 10-42.*
4. *Пономарев Н.Н. Социальные функции физической культуры и спорта. – М.: ФиС, 1974.*
5. *Адамбеков.Е.К. Система управления подготовки высококвалифицированных футболистов. Методическое пособие. – Алматы, 2007.*

Резюме

В данном статье предоставлены материалы исследования социально-педагогических проблем в спорте.

Summary

In this article were appeared the materials of investigations of social-educational problems in sport.

ҚАЗІРГІ ЖАҢА ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАР

С.А. Солтекова – Абай атындағы ҚазҰПУ оқытушысы,

А.Ж. Тастанова – педагог-психолог,

М.Ж. Тастанов – Аршалы бастауыш мектебінің мұғалімі,

Егеменді еліміздің тірегі – білімді ұрпақ. ХХІ ғасыр білімділер ғасыры болмақ. Жаңа кезеңге бет бұру оңай емес. Ол үшін болашақ ұрпағын тәрбиелеу керек.

Тәуелсіз мемлекетімізге еңбекқор, өз кәсібін терең түсінетін, өзінің білімі менен іскерлігін жан-жақты қолдана білетін мамандар қажет. Осы айтылған міндеттер – маман дайындайтын кәсіптік оқу орындарының алдында тұрған негізгі мәселелер. Өйткені халыққа білім беру реформасы ғылыми негізге сүйенген пәнді оқытудың жоғары деңгеймен қамтамасыз етуді міндеттеп отыр.

Сондықтан білім беру жүйесі жоғары технологиялық деңгейге көтерілуде. Білім беру саласында қазіргі кезде 50-ден астам жаңа технология қолданылады.

Бұл жаңа технологияларды іздестіру үрдісі бұрынғы дәстүрлі технологияны ығыстырумен, педагогикалық тұтас үрдіс, яғни оны жалпы адамзаттық, субъект-субъекті қарым-қатынастың басымдық танытуымен байланысты туындауда.

Осыған орай соңғы он жылдықта алуан түрлі педагогикалық жүйелер ұсынылып нәтижесінде түрлі инновациялық типтегі мектептер мен оқу орындары пайда болуда. Олардың ерекшелігі онда оқу тәрбие үрдісін ұйымдастыруға өзіндік амалдар мен тәсілдер, оқыту мен тәрбиенің соңғы технологиялары дүниеге келуде және оны көптеген тәжірибеде сынауда.

Педагогика және психология ғылымында «педагогикалық технология», «білім беру технологиясы», «оқыту технологиясы», «Тәрбие технологиясы», «тұлғаны дамыту технологиясы» және тағы басқа ұғымдар кеңінен қолдануда.

«Технология» ұғымын түсіндірудегі көзқарастарды түрліше. «Технология» сөзі грек тілінен аударғанда «өнер, шеберлік, ілім» дегенді білдіреді.

Демек, ол дайындау, өңдеу, күйін өзгерту әдістерінің жиынтығын білдіреді екен. Бұл термин әдетте өндірістік үрдісті сипаттауды кеңінен қолданылып келген. Ал педагогика ғылымы тұрғысынан қарастырғанда шеберлікпен ілім қосындысын білдірмек.

Т.К. Сымыковская, Т.Б. Рудинколардың пікірінше «Әдістеме тек бір ғана оқыту үрдісіне көңіл бөлсе, технология бір мезетте оқу мен оқыту үрдісімен қатар жұмыс істейді.

Жаңа технология алға қойған мақсаттың нақты соңғы нәтижесіне кепілдік береді», Ежелгі философтардың өзі педагогикалық шеберліктерді тарату туралы айтқан, ал бұл осы күнгі технологияға жақын. Сондықтан, К.Д. Ушинский, А.С. Макаренко да технологиялық рәсімдерді анық көрсете білген.

Педагогикалық технология дегенге В.П. Бесполько: «Практикада іске асатын нақты педагогикалық жүйе, жоба», деп анықтама береді. Мұнда ғылым педагогикалық жүйені тұлғаны қалыптастыруға ықпал ететін арнайы ұйымдастырылған, мақсаты, бір-бірімен өзара байланысты әдіс-тәсілдер жиынтығы ретінде қарастырады.

Ал белгілі педагог ғылым В.М. Манахов болса «Педагогикалық технологиялар дегеніміз – оқыту үрдісін жобалау, ұйымдастыру мен жүргізудің ойластырылған моделі деп түсіндіреді.

В.Ф. Шаталов дәстүрлі сынып-сабақ тәсілімен оқытудың әлі де болса ашылмай жатқан орасан қорын көрсетіп оқытудың интенсифтендіру технологиясын жасап, практикаға енгізді.

В.Ф. Шаталовтың әдістемелік жүйесі әрбір оқушыны оқу іс-әрекетіндегі белсенділікке қатыстыруға, дербес ерікті, танымдықты тәрбиелеуге, әрбір жеке оқушыда өзінің адамгершілік сезімін өзінің күш қабілеттерінің сенімділікті нығайта түсуге мүмкіндік береді.

Ал И.П. Волков шығармашылық әрекетті дамытатын оқытудың технологиясын жасап жүзеге асырады, осыған сай тұлғаның шығармашылық қабілеттері баланың оқудан тыс іс-әрекетін тандап алу кезеңінде бір ізді қалыптасады. Дайындық жасаушы балалардың заңдылықтарын ескеріп қолданады, индивид деңгейі мен ерекшелігіне бейімделеді, тұлғаның мұралық нышандарының дамуына ықпал етеді, бағыттайды және тездетеді, баланы толық қанды іс-әрекеттің субъектісі ретінде бағалайды.

Н.А. Зайцев сауаттылыққа ерте оқыту және қарқынды оқыту технологиясының авторы болды. Бұл технология өте жоғары нәтижеге қол жеткізуді қамтамасыз ететін сауаттылыққа оқытудағы жаңа бағытқа негізделген. Бұл технологияның негізінде – диагностика және өзін-өзі диагностикалау, сабақтастық пен білім дамуында жеткен деңгейде тұрақты қолдау көрсету.

Компьютерлік оқыту технологиясы қазіргі замандағы білім беру технологияларына жатады.

Дистанциялық (қашықтықтан оқыту) – білім беру жүйесі университеттердің ғылыми және білім беру мүмкіндіктерін үлкен аудитория үшін толық қолдануға жиналған тәжірибесін информациялық оқыту технологияларды жүзеге асыру мен қолдану үшін мүмкіндік береді.

Дистанциялық оқыту үздіксіз білім беру жүйесінің білім формасы болып табылады. Ол әртүрлі оқушылар категориясына бірдей мүмкіншілік беруге жағдай жасайды. Инновациялық мектептер дәстүрлі және сонымен қатар жаңа міндеттерді қазіргі деңгейге сай шеше алатындығын дәлелдейді бала тұлғасының мәдени, адамгершілік дамуының кепілі болатындығын көрсетуге болады.

Республикамызда соңғы жылдары оқыту үрдісін ізгілендіру оның практикалық бағыттылығын күшейту мақсатында біраз шаралар жасалады.

Оларды «инновациялық процесс» немесе педогогикалық жаңалықтарды енгізу деп жүрміз.

«Инноватика» ұғымының мәні латынның «in-novus» деген сөзінен шыққан. «жаңарту өзгерту» мағынасын береді. Педогогикада жаңа әдістер, тәсілдер, құралдар оқулықтар бағдарламаларды пайдалануды білдіреді. Яғни оқыту мен тәрбиелеуге өзгерістер енгізу, олардың сапасын арттыру болып табылады.

Білім беру саласындағы жаңалықтарды үш топқа бөлуге болады:

1. Ұйымдастырудағы жаңалықтар;
2. Технологиялардағы жаңалықтар;
3. Оқулықтар мен бағдарламалардың өзгеруіндегі жаңалықтар.

Педогогикалық технология тұлғаның дамуы мен өзін-өзі дамытуы ретінде қалыптасады, олардың сапасы мен мазмұны мұғалімдердің, оқу мекемелері мен бүкіл білім жүйесі жұмысында маңызы зор.

Қазіргі білім беру саласындағы оқытудың озық технологияларын меңгеру мұғалімнің интеллектуалдық, кәсіптік, адамгершілік, рухани, азаматтық және де басқа көптеген адами келбетінің қалыптасуына игі әсерін тигізеді, өзін-өзі дамытып, оқу, тәрбие үрдісін тиімді ұйымдастыруына көмектеседі деп көрсетеді. Педогогикалық технологиялар теориялық негізінде құрылады: оқыту әдістемесі дамыту теориясына негізделсе, ол өзінің ұстанымын содан іздеп табады.

Педогогикалық технологияның генетикалық педогогикасындағы озық идеялар болып табылады. Кез-келген қазіргі педогогикалық технологиялар педогогика ғылымы мен практикасының жемістері дәстүрлі тәжірибедегі құнды дүниені әлеуметтік прогрестің жетістіктерін, қоғамдағы гуманизация мен демократия жемісін жинақтаушы болады.

Бір технологияның өзі әр орындаушыда әртүрлі сипатта болуы мүмкін, өйткені шебердің тұлғалық құзиреттілігі, балалардың контингентті әр топтағы психологиялық ахуал, көңіл күй әртүрлі болуы мүмкін.

Педогогикалық технология: педогогикалық мақсатқа жету үшін пайдаланатын барлық, дара, инструменталдық және әдіснамалық құралдарды қолдану реті мен жиынтығының жүйесін білдіреді.

«Технология – оқушы мен ұстазға бірдей қолайлы жағдай тудырушы оқу үрдісін ұйымдастыру және жүргізу, бірлескен педогогикалық әрекетті жобалаудың жан-жақты ойластырылған үлгісі».

Педогогикалық технология білім алу іс-әрекетіндегі амалдардың негізгі таңдалған кәсіптік қызметтің, тәсілдің, қабылдаушылардың танымдық іс-әрекеті деген анықтама береді.

Қортындылай келе айтарымыз білім саласындағы педагог ғалымдарымыздың ұсынған анықтама-ларын зерделей келе, педогогикалық әрекетті әлеуметтік тәжірибие мен мәдениетті ұрпақтан ұрпаққа жеткізетін әрекеттің дербес түрі деп, ал педогогикалық технологияны-педогогикалық мақсаттарға жетуге кепілдік беретін, атап айтсақ оқыту құралының, әдіс тәсілінің жиынын жаңаландыру, жетілді-ру процессін және алдын-ала жобаланған оқу-тәрбие үрдісі бірізді жүзеге асыратын жүйе деп түсінге-німіз жөн.

Осы мақсатқа жүзеге асыруға жаңа инновациялық тәсілдерді қолдану тиімді. Өйткені бүкіл әлемде үздіксіз өзгеріс болып жатқанда инноватциялар біздің келешегіміз үшін өте қажетті:

Қазіргі таңда инновациялық педогогикалық қызмет кез-келген жоғары оқу орнының білім беру қызметіндегі негізгі компонентердің бірі болып табылады.

1. *Иманбекова Б.И. Мектептегі ғылыми әдістемелік жұмыс. – Алматы, 2003, – 64-65 б.*

2. *Бұзаубақова К. Жаңа педогогикалық технологиялар. Бастауыш мектеп 2004 ж. №10 – 13-16 б.*

3. *Айтбекова М. Бағытты білу беруде жаңа технологияларды енгізуден жеке тұлға дамуына әсері. Қазақ тілі мен әдебиеті. 2005, №3.*

4. *Бекмуханбетова Р. Тіл сабағында қолданылатын жаңа әдістер. Қазақ тілі мен әдебиеті 2004 ж. №83.*

ВЛИЯНИЕ ОЗДОРОВИТЕЛЬНОЙ ФИЗИЧЕСКОЙ КУЛЬТУРЫ НА ОРГАНИЗМ ЧЕЛОВЕКА

А.С. Якупов, С.А. Погорелов – *кафедра теории и методики физической культуры и спорта, КазНПУ имени Абая*

Физическая культура представляет собой общественное явление, тесно связанное с экономикой, культурой, общественно-политическим строем, состоянием здравоохранения, воспитанием людей.

Наш век – век значительных социальных, технических и биологических преобразований. Научно-техническая революция внесла в образ жизни человека наряду с прогрессивными явлениями и ряд неблагоприятных факторов, в первую очередь гиподинамию и гипокинезию, нервные и физические перегрузки, стрессы профессионального и бытового характера. Все это приводит к нарушению обмена веществ в организме, предрасположению к сердечно-сосудистым заболеваниям, избыточной массе тела. Влияние неблагоприятных факторов на состояние здоровья молодого организма настолько велико и объемно, что внутренние защитные функции организма не в состоянии с ними справиться. Опыт десятков тысяч людей, испытавших на себе воздействие такого рода неблагоприятных факто-ров, показывает, что лучшим противодействием им являются регулярные занятия физическими упражнениями, которые помогают восстановлению и укреплению здоровья, адаптации организма к условиям внешней среды.

Быть здоровым – естественное желание каждого человека. Здоровье – понятие не только биологи-ческое, но и социальное. Хорошее здоровье – это радостное восприятие жизни, высокая трудоспособ-ность. «Гимнастика, физические упражнения, ходьба должны прочно войти в повседневный быт каж-дого, кто хочет сохранить работоспособность, здоровье, полноценную и радостную жизнь». Древнее изречение Гиппократ в наш век проникновения во все сферы деятельности научно-технического прогресса становится в высшей степени актуальным.

По степени влияния на организм все виды оздоровительной физической культуры (в зависимости от структуры движений) можно разделить на две большие группы: упражнения циклического и аци-клического характера. Циклические упражнения – это такие двигательные акты, в которых длитель-ное время постоянно повторяется один и тот же законченный двигательный цикл. К ним относятся ходьба, бег, ходьба на лыжах, езда на велосипеде, плавание, гребля. В ациклических упражнениях структура движений не имеет стереотипного цикла и изменяется в ходе их выполнения. К ним отно-сятся гимнастические и силовые упражнения, прыжки, метания, спортивные игры, единоборства. Ациклические упражнения оказывают преимущественное влияние на функции опорно-двигательного аппарата, в результате чего повышаются сила мышц, быстрота реакции, гибкость и подвижность в суставах, лабильность нервно-мышечного аппарата. К видам с преимущественным использованием ациклических упражнений можно отнести гигиеническую и производственную гимнастику, занятия в группах здоровья и общей физической подготовки (ОФП), ритмическую и атлетическую гимнастику.

Для нормального функционирования человеческого организма и сохранения здоровья необходима

определенная «доза» двигательной активности. В этой связи возникает вопрос о так называемой привычной двигательной активности, т.е. деятельности, выполняемой в процессе повседневного профессионального труда и в быту. Наиболее адекватным выражением количества произведенной мышечной работы является величина энергозатрат.

Минимальная величина суточных энергозатрат, необходимых для нормальной жизнедеятельности организма, составляет 12-16 МДж (в зависимости от возраста, пола, и массы тела), что соответствует 2880-3840 ккал. Из них на мышечную деятельность должны расходоваться не менее 5,0-9,0 МДж (1200-1900 ккал); остальные энергозатраты обеспечивают поддержание жизнедеятельности организма в состоянии покоя, нормальную деятельность систем дыхания и кровообращения, обменные процессы и т.д. В связи с тем, что за последние 100 лет удельный вес мышечной работы как генератора энергии, используемой человеком, сократился почти в 200 раз, для компенсации недостатка энергозатрат в процессе трудовой деятельности современному человеку необходимо выполнять физические упражнения с расходом энергии не менее 350-500 ккал в сутки.

Различают общий и специальный эффект физических упражнений, а также их опосредованное влияние на факторы риска. Наиболее общий эффект тренировки заключается в расходе энергии, прямо пропорциональном длительности и интенсивности мышечной деятельности, что позволяет компенсировать дефицит энергозатрат. Важное значение имеет также повышение устойчивости организма к действию неблагоприятных факторов внешней среды: стрессовых ситуаций, высоких и низких температур, радиации, травм, гипоксии. В результате повышения неспецифического иммунитета повышается и устойчивость к простудным заболеваниям. Однако использование предельных тренировочных нагрузок при занятиях массовой физической культурой нередко приводит к противоположному эффекту – угнетению иммунитета и повышению восприимчивости к инфекционным заболеваниям.

Специальный эффект оздоровительной тренировки связан с повышением функциональных возможностей сердечно-сосудистой системы. Он заключается в экономизации работы сердца в состоянии покоя и повышении резервных возможностей аппарата кровообращения при мышечной деятельности. Один из важнейших эффектов физической тренировки – снижение частоты сердечных сокращений в покое.

Помимо увеличения резервных возможностей организма под влиянием оздоровительной тренировки чрезвычайно важен также ее профилактический эффект, связанный с влиянием на факторы риска сердечно-сосудистых заболеваний. С ростом тренированности (по мере повышения уровня физической работоспособности) наблюдается отчетливое снижение содержания холестерина в крови, артериального давления и массы тела.

Следует особо сказать о влиянии занятий оздоровительной физической культурой на стареющий организм. Физическая культура является основным средством, задерживающим возрастное ухудшение физических качеств и снижение адаптационных способностей организма в целом и сердечно-сосудистой системы в частности. Так, ударный объем сердца в покое в возрасте 25 лет к 85 годам уменьшается на 30%, развивается гипертрофия миокарда. С возрастом также происходят изменения в сосудистой системе: снижается эластичность крупных артерий, повышается общее периферическое сосудистое сопротивление, в результате к 60-70 годам систолическое давление повышается на 10-40 мм рт.ст. Все эти изменения в системе кровообращения, снижение производительности сердца влекут за собой выраженное уменьшение максимальных аэробных возможностей организма, снижение уровня физической работоспособности и выносливости. С возрастом ухудшаются и функциональные возможности дыхательной системы. Жизненная емкость легких, начиная с 35-летнего возраста за год снижается в среднем а 7,5 мл на 1 кв.м поверхности тела. Существенно изменяются и обменные процессы: уменьшается толерантность к глюкозе, повышается содержание общего холестерина. Ухудшается состояние опорно-двигательного аппарата: происходит разрежение костной ткани (остеопороз) вследствие потери солей кальция. Адекватная физическая тренировка, занятия оздоровительной физической культурой способны в значительной степени приостановить возрастные изменения различных функций. В любом возрасте с помощью тренировки можно повысить аэробные возможности и уровень выносливости – показатели биологического возраста организма и его жизнеспособности.

1. Холодов Ж.К., Кузнецов В.С. *Теория и методика физического воспитания и спорта.* – М.: «Академия», 2010.

2. *Теория и методика физической культуры: Учебник / Под ред. проф. Кураמיшина Ю.Ф.* – М.: Советский спорт, 2004.

Түйін

Бұл мақалада адам ағзасына дене мәдениетінің денсаулыққа қалай жер ету мәселесі қарады.

Summary

The question of the influence of the sanitary physical culture in article on organism of the person.

ӘСКЕРИ-СПОРТТЫҚ ОЙЫНДАРДЫ ҰЙЫМДАСТЫРУ МЕН ӨТКІЗУДІҢ ҚАЖЕТТІЛІГІ

Е.Е. Оспанкулов А.М. Байғалиев – *Абай атындағы ҚазҰПУ оқытушылары*

Әскери-спорттық ойындар арқылы жасөспірімдер бойында ұлттық патриоттық сезімдерді қалыптастыру.

Қазақстан Республикасын қорғау – оның әрбір азаматының парызы мен міндеті екендігін түсіндіру. Жоғары дене дайындығына және Президенттік тестті орындауға ұмтылдыру. Алғашқы әскери дайындық пәнін жақсы оқып, меңгеруге дайындау. Халқымыздың ерлік, жауынгерлік тарихын қадірлеуге тәрбиелеу. Оқушыларға үйірме жұмыстары және әскери қолдану жарыстары кең көлемде айналысуына жағдай жасау. Халқымыздың және Қарулы күштеріміздің өткен өжет ерліктерін үнемі оқытып, насихаттап есте ұстау. Отаншылдық елжандылық, ерік-жігер тәртіптілік, ерлік сезімдерін қалыптастыру. Әскери-спорттық ойындар арқылы оқушыларды әскери сапта жүруге пәрмендерді орындауға әскери тәртіпке үйрету. Әскерге шақырылуға дейінгі жасөспірімдердің дене дайындығын жетілдіру.

Адам баласының әрқайсының өз өмір жолы болатыны тәрізді, кез-келген халықтың, қоғам мен мемлекеттің өз тарихи ғұмыры бар. Ол көне тіршілік көшінде сан алуан кейіпте көрініп келе жатқан күрделі процесс әр ұрпақ өзінің бұрынғы ұрпақтың жалғасы болғанынан, өз дәуірінің шыңырауына үн қосып, өз соқпағын іздейді.

Әлем тарихында патриоттық тәрбие және әскери патриоттық туралы білім ғасырларға тамырымен терең кеткен. Әлемдегі өркениеттің дамуындағы ерекшеліктер дінмен, салт-дәстүрлермен, әртүрлі этникалық факторлармен өлшенген.

Тәуелсіз Қазақстан жағдайында біз патриоттық тәрбие беруді қазақ этнопедагогикасының негізінде қарастыруды тиімді деп есептейміз. Өйткені жалпы тәрбиелеу процесі тек қана батыс еуропалық және американдық үлгіні қабылдап бара жатқанға ұқсайды. Сондықтан халықтық педагогика негізінде студенттердің бойына патриоттық сезімді қалыптастыратын болсақ, Қазақстанның даму жолында өзінің сара жолы болады деп есептейміз. Қазақстан әрі батыс, әрі шығыс елі ерекше ортада тұрған көп ұлтты мемлекет.

Әрбір қоғамның даму, өрлеу сәттері болады. Бұл ретте ХХ ғасырдың соңғы жетпіс бес жылы түрік ғасыры болды. Түрік тарихының терең болғанымен, оның гүлденген өркениетке жеткен тұсы осы ғасыр. Оның ең бастауы, түп қазығы түрік идеясы мен түрік патриотизмінде дер едік. Егер ғасыр басында түріктер бар болғаны он екі миллионға жетер жетпес болса, бұл күнде олар алпыс төрт миллионнан асып жығылады. Мұстафа Кемал Ататүрік Түрік Республикасын жария ете салып, ұлт алдында тұрған негізгі міндеттерді ұсынды. Оның ең бастысы – дүниеге адам баласы тең болып келеді, ендеше түрік ұланы жерге қарама, еңсенді көтер нәсілің түрік екеніне мақтан деген ұстамды әр жүрекке шырақ етіп жаға білді. Түрік мемлекеті еуропаға есігін ашып қана қоймай, өзі де батыс пен шығысқа жол салды. Әскери доктринасы күшейді, НАТО-ға кірді. Енді ол басқа бір елдің қабағына қарап қана қоймай, өзге бір елдерді өз қас-қабағына қарата бастады. Ал бұл тікелей тәуелсіздік идеясын тұтатты. Сөйтіп Ататүрік: «Түрік ұланы! Бірінші міндетің: Түрік тәуелсіздігің, Түрік тәуелсіздігін мәңгі сақтау және қорғау болып табылады» – деп айтып қана қоймай, оны көз көретін жерлердің бәріне тасқа ойып жаздырды. Ұлттың рухы асқақтаған халықтың тілегі тоғысқан сәті осы еді. Мұндай елді жеңу мүмкін бе?

Біздерге де ойлануға тура келетін кездер келді деп ойлаймыз. Кең байтақ жеріміз бар қазақстандықтардың асқақтап шарықтауға мүмкіншілігі мол.

Шығыс елдерінде патриоттық тәрбиеге әсіресе әскери-патриоттық тәрбиеге аса көңіл бөлген. Бұл тұрғыда жапондықтар үлгі көрсетеді. Орыс тарихшысы А.А. Строев «жапондыққа балалық шағынан

мемлекеттің идеологиясы үшін әр уақытта өзін құрбандыққа шалуға дайын болуын құлағына құяды» – деп жазған. Ал қытайда әскери патриоттық білім беру мемлекеттік идеологиямен бір қатарда.

Қазіргі кезеңде Америка Құрама Штаттары өз азаматтарының патриоттық сезімдерін балалық шағынан тәрбиелейді. Құрама штаттарда мектеп қабырғасынан бастап тәуелсіздік декларация дегеніміз не? деген мен қатар Американың негізін қалаушы президенттерінің аталы сөздерін оқып үйренеді.

Азаматтарды әскери қызметке дайындап патриоттық сезімін қалыптастыру қазіргі кезде батыс европаның барлық елдерінде қолға алынған. Мысалға, Германия, Ұлыбритания, Франция мектептерінде және жоғары оқу орындарында офицерлерді дайындауда арнайы пән ретінде әскери кәсіптік бағытын қалыптастыруда оқытылады.

Біз өз жұмысымызда қазіргі кезеңдегі жастардың отанының әскер қатарында көрінуіне деген талпынысын арттыруын ұлттық тәрбиенің маңызынан көрсетеміз.

Патриоттық тәрбие берудің үлгісін біз өзіміздің ғылыми жұмысымызда патриот студент үлгісін жасауда көреміз.

Этнопедагогиканы зерттемей және пайдаланбай жеке адамды толыққанды тәрбиелеу мүмкін емес. Қазіргі кезде қоғам алға қойып отырған тәрбие міндеттерін шешуде этнопедагогика дәстүрлері мен тәжірибесін педагогика ғылымының әдістемелік-теориялық қағидаларымен біріктіруді көкейкесті мәселе ретінде қарастырған.

Халық педагогикасындағы жауынгерлік дәстүрлерді кешенді түрде зерттей келе біз өз еңбегімізде студенттерге патриоттық тәрбие беруде қолданамыз. Студенттерге патриоттық тәрбие берудің тарихи-педагогикалық көздері қазақ халқы батырларының ерлік істерінің тарихи деректеріне талдау жасай келе, қазақ халқының басынан өткен тарихи жағдайларға байланысты патриотизмнің дамып қалыптасуының тарихи алғы шарттарын қарастырамыз.

Біз өз жұмысымызда студенттерге халықтық педагогика негізінде патриоттық тәрбие беруді қарастырамыз.

Халық мұрасындағы ірі тұлғалардың тәрбиелік мәнді істерін оқу-тәрбие процесінде және сабақтан тыс іс-шараларда қолдануды қолдаймыз.

Біз ұлттық спорт ойындарында патриоттық тәрбие берудің студенттердің бойында патриоттық тәрбие қалыптастыратынын өзіміздің ғылыми еңбегімізде талқылап қарастырып тәжірибелік жұмыстарда қолданамыз.

Халықтық педагогикадағы атамекенге сүйіспеншілікті дамыта отырып біз студенттердің бойында патриоттық сезімді тәрбиелеуді ұсынамыз.

Ғылыми зерттеулерді оқып-үйреніп талдауда, педагогикалық тәлім-тәрбиеде, студенттерге патриоттық тәрбие беру ғылымының теориясын өз алдына дербес проблема ретінде анықталғанын және ол үнемі зерттеп отыруды қажет ететіндігін көруге мүмкіндік берді.

Біздің ойымызша патриотизмге негізделген тәрбие жұмысын жүргізуде жоғары оқу орындары студенттері проблемасы ерекше мәнге ие болады. Себебі студенттер болашақ маман ретінде қалыптасып, өмірлік ұстанымын айқындап, өркениетті елдер қатарына қосылуда өздерінің үлкен септігін тигізеді.

Өркендеудің құтты қасиеті іспеттес бір ұғым бар. Ол – патриотизм. әрине, мәселе көп шуылда емес, бүлкілдеген күре тамырды бойлап қуалап, санды-санаға бәтуаны-берекеге айналдыруға көмектесетін сиқырлы сезім жайлы. Ол томағы-тұйыққа емес, салмақты салиқалыққа бастайды, жансызға жан береді. Ортақ иманға айналса, алмайтын қамалы жоқ. Осының бәрін бір ғана «патриотизм» деген» ұлы ұғымға сиғызсақ, уақыттан алыс кетпес едік деп ойлаймыз. Өйткені ол өзін жаралған топырақпен өскен ортаға деген ізгі сезімді ғана білдірмейді. Аясы әлдеқайда кең ұғым. Тіршілікте төл табиғи орта ерекшеліктерін тиімді пайдалану, алғы ұрпақтар тәжірибиесі арқылы жинақталып, тарихи зерде кілтіне айналған патриотизмді өркениет мүддесіне қолдана білу де сол тектен. Ең бастысы елдің бірлік, халықтың қасиет-қазыналарын қастерлеу мен ертеңге деген сенім сияқты сезімдерді оятатын да осы патриотизм. Оның қоғам дамуына айрықша орын алатын құдіретті рухани факторға айналуының сыры да осында жатыр.

Отан дегеніміз – халық. Халық дегеніміз – адам. Адамды сүю оған жақсылық жасау, жанашыр болу – адамгершіліктің белгісі. Ендеше отаншылдық – сонау ерте замандардан қалыптасып келе жатқан қасиетті сезім.

Қазақстан Республикасының Президенті Н.Ә. Назарбаевтың «Біздің тағы бір аса маңызды идеологиялық міндетіміз – Қазақстандық отансүйгіштікке тәрбиелеу, әрбір азаматтың өзін-өзі айқын билеу-

ін қалыптастыру. Шынайы отансүйгіштікті нағыз азаматтықты қалыптастыру жеке бастың өзін саяси тұрғыдан айқын сезініп, өз Отанын саналы түрде таңдауын көздейді» делінген.

Ата-бабаларымыз «Адал адам Отанын сүйеді». «Адал, ақ жүрекке Отан – анасындай». Отанға деген махабатты өлшеуге болмайды деген болатын. Осы айтылғандар халықтың асыл ойының түйіні мақал-мәтелдерден өзекті орын алған. Мәселен, жас ұрпаққа ел қадірін «Өз елің алтын бесігің», «Отан – оттан да ыстық» «Туған жерге туыңды тік», «Кісі елінде сұлтан болғанша, өз елінде ұлтан бол», «Жекен жерінде көгерер, ер елінде көгерер» деген асыл сөздермен білдірген. Жастарды кіндік кесіп, кір жуған жері үшін, әлпештеп өсірген елі үшін қасық қаны қалғанша жаумен жағаласа білетін, Отанын шын сүйетін батыр етіп тәрбиелеуді көздеген халық өзінің өлең-жырларынан, аңыз әңгімелерін, мақал-мәтелдерін осы тақырыпқа арнаған. Сондықтан лиро-эпостық, батырлар жырларының басты кейіпкерлері ата-анасы, сүйген жары, туған жері, өскен елі үшін жаумен кескілесе күрес жүргізіп, ерлікпен даңқын шығарған халықтың сүйікті ұл-қыздары болып келеді «Отан үшін отқа түс, күймейсің, Арың үшін алыс, өлмейсің», «Ер жігіт ел үшін туады, ел үшін өледі», деп халық өз ұрпағын Отанын сүйуге шақырады.

Көп ұлтты Қазақстан Республикасы үшін патриоттық сезімнің рухани саладағы тату-тәтті тірлік, азаматтық келісімге ғана емес мемлекеттік материалдық негізін нығайтуға да тікелей ықпалы бар.

Патриоттық рух – қазақ елінің әлемдік өркениетті елдер көшіне қосылып дүниежүзілік қауымдастықтан лайықты орын алуға мүмкүндік беретін бірден-бір күш.

Патриоттық сезім өрге бастайтынын өз ұлтымыздың тарихы да талай дәлелдеп келеді. Кейде шіркін бір өзіне бірнеше мемлекет сыйып кететін ұлан-байтақ жерді ата-бабамыз сан ғасырлар бойы қанаттыға қақтырмай, тұмсықтыға шоқтырмай қалай аман сақтаған деп таңданамыз. Өз сауалымызға өзіміз жауап тауып «Найзаның ұшымен, білектің күшімен, ақылдың ісімен» – деп мақтанамыз. Ешбір қатесі жоқ. Тегеурінді күштің тетігі жүрек қуатынан нәр алғанда ғана қозғалысқа келмек. Ұлан майдан ұлы істе де жеке дара жекпе-жекте де рухы мықты ұтады. Жайшылықта әрқайсысы бір түйе айдап, жеке жайылатын жұртымыздың ел басына күн туғанда бір төбеге жиылып, бір ауылына ұюы, бір жағадан бас, бір жеңнен – қол шығарып, тастүйін тегеурінді күш болып аттануы осындайда бәрімізді танытар сүйеніш ретінде қарайды. Оның аясы әдеттегі тарихи ойланым зердесінен кеңірек. Қазақ қоғамының бүгінгі сипаты және оның алдында тұрған қазіргі тың тұрпатты міндеттерге сәйкес өріс алған.

Ежелгі ата-бабаларымыздың күмбірлеген күміс күйі, сыбызғы-сырнаының үні, асқақтата салған әсем әні, ғашықтық жырлары, шешендік сөз, айтыс өнері, ою-өрнектері мен бостандық үшін жері мен елін қорғаған батыр бабаларымыз туралы тарихи дастандарды ғасырлар бойы өз ұрпағын өнегелі де өнерлі, адамгершілік ар-ождан жоғары намысқой азамат етіп тәрбиелеп келгені тарихи шындық. Олай болса тәуелсіздік туы желбіреген егеменді еліміздің болашақ патриот ұрпағын тәрбиелеуде олардың бойына ізеттілік, қайырымдылық, кішіпейілділік, әдептілік, елін, жерін, Отанын сүйшілік секілді ең асыл қасиеттерді қаны мен жанына сіңіруде осы ұлттық құндылықтарды оқу-тәрбие процесінде басшылыққа алсақ, ол өте ұтымды болар еді.

Н.Ә. Назарбаев ұсынған жаңа ұлттық идеяның мазмұны да қоғамдық дамуға басқаша, осы заманғы тұрғыдан қарау үрдісіне сай айқындалған. «Көп ұлтты Қазақстанда жалпы ұлттық мүдделерді жүзеге асырудың бір ғана жолы бар екені айдан анық. Ол қазақ ұлтының біріктіруші рөлі жағдайында барлық халықтардың теңдігін қамтамасыз ету» – деп жазды ол «Қазақстанның болашағы – қоғамның идеялық бірлігінде» – деген еңбегінде.

Біз бұл жерде екі мәселеге айрықша назар аударып қарастырамыз:

Бірінші – қоғамның көп ұлттылығын тұрақты бірлестіруші факторға айналдыру. Яғни, сыртынан қарағанда, әрқилы алауыздықтардың негізгі себебі болуға тиіс осалдықтардың өзінен, алға басуға күштірек қарқын беретін артықшылық жасау ниеті.

Екінші – қазақ ұлтының қоғам өміріндегі біріктіруші рөлінің атап көрсетілуі. Яғни, оның мемлекеттің тағдыры үшін, ең алдымен өзі жауапты екендігінің ашық айтылуы. әрине біріктірушілік міндетін атқару – қоғамның әртүрлі элементтері арасында жай байланысшы болу дегеннен гөрі күрделілеу ұғым, ол үшін солардың қоғамдық ортақ тірлігінің ұйқасында жаңа қауымдастық шын мәніндегі негізгі ұлттық тірегіне айналу керек.

Елбасы өзінің теориялық еңбектерінде, мақалалары мен сөздерінде «қазақстандық патриотизм» деген ұғымда әр қырынан ашып көрсетіп келеді. Ол үшін өз отандастарының, ғылыми тілмен айтуында қоғам организміндегі өзінің саяси еркіндігін айқын сезінетін және өз Отанын саналы түрде таңда-

ған азаматтар болуы шарт.

Сонда ғана әрбір азамат өзін мемлекетінің өткеніне, бүгініне және ертеңіне тікелей қатысын сезініп, Отан тағдыры үшін өзіне жеке жауапкершілік жүктелетінін терең пайымдайтын болады. Ел өміріне қатысты сан алуан проблемалардың баршаға бірдей жақын әрі түсінікті болуы да осыған байланысты.

Әрине, Қазақстанды шын мәнінде өз Отаны деп санаған адам басқа елдерге жалтақтап солардың көмегімен өзіне әлдебір жеңілдіктер алуға, немесе болған артықшылықтарын сақтап қалуға ұмтылмас еді. Бірақ отандастармен тағдыры ортақ екендігін терең сезінген жан басқа түскен қиындықтарды да бірлесе күш жұмсап жеңуді ойлары анық. Өздерін казактардың көсеміміз, орыс тілділердің тілеуқырымыз деп кеуде қағатын, қазір тағы да бізде бірнеше мемлекеттік тіл мен қос азаматтық болмаса, республикадағы демократияның күні қараң қалады деп бай-балам салып жүрген кейбір саясатшылардың елге іріткі салатын ыландарының сыртында белгілі бір көзқарас жатқанын ұмытуға болмайды. Оларға тәуелсіздік деген сөз түрпідей келеді. Тіпті жан-жақты байланысты нығайту, кең араласу, келісім мен ынтымақтастықты нығайту деген ұғымдарға көбіне біржақты ғана қарайтыны байқалады.

Осы орайда қазақ ұлтының қоғамдағы біріктіруші рөлін күшейту деген қағидаға тағы бір орала кеткен жөн сияқты. Бұл процестің нәтижелі өрбуі тек қазақтарға ғана байланысты емес екендігін ашық айту керек.

Бұл ретте Ә.Нұршайықов «қазақстандық патриотизмді» қазақ ұлтының мүддесімен байланыстыра келіп басқа ұлттар мүддесін жоққа шығармайтын келелі пікір айтады. Ол азаматтардың құқықтық еркіндігі, басқа ұлттардың қазақ халқының дәстүрін сыйлауы, олардың қазақ мемлекетінің намысын қорғауы, қазақ елін жатсынбай, жүрегімен сүйе білуі, ұлттық тіл, діні, ділімізді сақтауға кедергі жасамай қолдау тауып жатса міне, осыларды қазақстандық патриотизмнің белгілері деп санайды.

«Патриотизм» ұғымын талдай келе ол: «патриотизм дегенде, әуел бастан ақ туған жерін, ана тілін, елдің әдеп-ғұрпы мен салт-дәстүрін құрметтеп, қастерлеген. Бұл патриоттық сезім ерте заманнан-ақ қалыптасқан Мұның терең мағынасына ұлтжандылық жатады», – деп көрсетеді.

Жоғарыдағы ой түйіндерінен байқағанымыз, бүгінгі күні бейбітшілік заманда, демократиялық бағыт ұстанған Қазақстанда патриотизмге жаңа көзқарас қалыптастыру мәселесі туындап отыр. Мемлекетіміздің тәуелсіздік алған жылдары әскерден жаппай қашу бүгінде тоқталып Отанды қорғауға деген патриоттық сезім арта түсуде.

Патриоттық сезіммен, рухани саладағы тату-тәтті тірлік, азаматтық келісімге ғана емес мемлекеттің материалдық негізін нығайтуға да тікелей ықпалы бар.

Оны былай қойғанда әрбір ұлттық экономиканың өз табиғаты, өз даму заңдылықтары бар. Өз тамырынан өршітпесең бұтағын кесіп бұтарлап биіктетуге көне бермейді. Өркендеуге де өзегі қанша өркениетке сүйенгенмен өз тілін білетін өндіргіш күш керек. Бұл әлемдік тәжірибие әбден мойындатқан шындық өз керуенін түзеген мемлекет мұны қалай ескермессің! Ұлы Абай атамыз «Басқа тілдің бәрін біл, өз тілінді құрметте» – деген ғой.

Қалайда төл теңгеміздің айналымға енуі, еліміздің ақ ниетті азаматтарының бәрінің патриоттық рухын бір көтеріп тастаған оқиға болғаны сөзсіз.

Патриоттық рух – қазақ елінің әлемдік өркениет көшіне қосылып, дүние жүзілік қауымдастықтан лайықты орын алуына мүмкүндік беретін бірден-бір күш. Көп ортасында көзге түсу үшін де кемел болмыс керек. Төл тарихы, мәдениеті мен өнері, экономикалық қуаты жоқ ел басқаларға да қызықсыз. Ал оларды кең таныту үшін алдымен қадыр-қасиетінді өзің жақсы білуің, мақтаныш ете алуың керек.

Отаныңды сүю дегеннің мән-мағынасы да осылай ашылады. Оған орынды мақтанышпен қоса кемшіліктің орнын толтыруға деген құлшыныс пен қиындыққа қайыспай төзе білу де қосылады. Елдікті ұлттық намысты бәрінен жоғары қою – отансүйгіштіктің ең басты белгісі.

Елдік қасиеттер аспаннан түспейді, жоқтан жаралмайды. Өзі туған топырақ тозаңы және ана сүтімен ұйыған ұлтжандылық сыртында, өскен ортасы мен азамат ретінде қалыптастырған қоғамы дарытар терең де текті дүниетаным негізінде ғана түзеледі: Президент **Н.Ә. Назарбаевтың** қазақстандық патриотизмге тәрбиелеу ісін жаңа мемлекеттік идеологияның аса маңызды міндеттерінің бірі ретінде алға тартуының сыры да осында жатыр. «**Ал оны елдің туын, елтаңбасын, әнұранын қастерлеуден, заңды өкіметті құрметтеуге тәрбиелеуден бастау керек**» – деп жазды.

1. Назарбаев Н.Ә. «Жаңа әлемдегі жаңа Қазақстан». ҚР Президенті Қазақстан халқына жолдауы. 28 ақпан. – Астана, 2007.

2. Қазақстан Республикасының Конституциясы. Конституция 1995 жылы 30 тамызда республикалық

референдумда қабылданды Қазақстан Республикасы Парламентінің Жаршысы, 1996 жылғы №4, 217-құжат (Қазақстан Республикасы Парламентінің басылымы).

3. *Студент жастарды қазақстандық патриотизмге тәрбиелеу. Әдістемелік құрал. – Алматы: ӨКБ «Қазбілімжабдық», 2003. – 34 б.*

4. *Студент жастардың кісілік келбетін халық педагогикасы негізінде қалыптастыру. Оқу құралы. – Алматы, 2004. – 50 б.*

5. *Джанабаяева Р.А., Узақбаева С.А. Қазіргі қоғам және патриоттық тәрбие. // Оқу құралы. – Алматы: ӨКБ «Қазбілімжабдық», 2005. – 94 б.*

6. *Нұршайықов Ә. шығармаларының патриоттық тәрбие берудегі мәні. Әдістемелік құрал. – Алматы, 2005. – 34 б.*

7. *Джанабаяева Р.А. Оқушылар мен жастарға патриоттық тәрбие беру түжырымдамасы. – Алматы: Абай атындағы Қазақ экспорттық педагогикалық университеті, 2005. – 20 б.*

Резюме

Сформировать патриотическое воспитание у студентов с помощью дисциплины «Военно-спортивные игры».

Summary

In this article is considered Form patriotic education beside student by means of discipline "Military-athletic plays".

БҮКІЛӘЛЕМДІК ТАЕКВОНДО ФЕДЕРАЦИЯСЫНЫҢ (WTF) ЖАРЫСТЫҢ САЙЫС ТҮРІНІҢ ӨТІЛУ ОРЫНЫ ЖӘНЕ ЖАРЫС ЕРЕЖЕСІ

С.Кунай – *Абай атындағы ҚазҰПУ-дың «Алғашқы әскери дайындық теориясы мен әдістемесі» кафедрасының аға оқытушысы*

Бұл мақаланың мақсаты – Бүкіләлемдік Таеквондо Федерацияның (WTF) жарыстың сайыс (керуги – таеквондо терминімен айтқанда) түрінің өтілу орыны мен жарыс ережесінің негізгі шарттары мен қағидаларын көрсету.

Таеквондоның (WTF) жарыс өтілу алаңы жазық арнайы тегіс маттармен төселген 8м×8м өлшемдегі кең алаңқай болады. Жарыс алаңы негізі 1 м биіктіктегі платформаға орнатылады, сыртқы шекараның бір бөлігі 30 градустан кем емес көлбеу болуы керек, ол жарысқа қатысушылардың қауіпсіздігін қамтамасыз етеді (1).

Жарыс орының шекарасының анықталуы.

Сайыс алаңының шетіндегі сызықтар алаңның шекарасы болып саналады. Ілгерідегі шекараға, тіркеушінің үстелімен дәрігерлік комиссияның үстелі жапсарлас орналастырылған, ол 1-ші шекара болып есептеледі. 1-ші шекарадан сағат тілімен жүргізілген шекаралар 2, 3 және 4-ші шекаралар болып есептелінген.

Орын белгілері:

- реферидің орыны, 3-ші шекараға сайыс алаңнан 1.5 м қашықтықта орналасқан;
- төрешілердің орыны, 1-ші төрешінің орыны, 1-ші шекарамен 2-ші шекараның бұрышында орналастырылып, 2-ші төрешінің орыны 2-ші шекарамен 3-ші шекараның бұрышында, 3-ші төрешінің орыны, 3-ші шекарамен 4-ші шекараның бұрышында, ал 4-ші төрешінің орыны, 4-ші шекарамен 1-ші шекараның бұрышында тұрақтанады;
- тіркеу орыны, 1-ші шекарадан 2 м артта 1-ші шекарамен 2-ші шекараның қиылысуында орын тепкен;
- дәрігер орыны, сайыс алаңының оң жақ шекарасынан 3 м жерде тұрады;
- жарысқа қатысушылардың орыны, жарыс алаңынан 1 м оң жақ және сол жақ қашықтықта орнығады;
- жаттықтырушының орыны, жаттықтырушы алаң ортасынан 1м шектеулі сызықта отырады;
- жарысқа қатысушылардың алдындағы төрешінің орыны, спортшылардың қорғанысты жабдықтауын тексеру үшін сайыс алаңына кіруінің жанында орналасады.

регламентті Халықаралық Олимпиядалық Комитетінің таеквондо жарыстарында және Олимпиядалық ойындарын да басқада әртүрлі халықаралық спорттық ойындарын да қолданылады;

б) Бүкіләлемдік таеквондо федерациясы (WTF) қажет деп есептесе, кез келген дәрігерлік бақылау жүргізіп, спортшыны анықтау үшін, қойылған ереже талаптарды бұзды ма, жоқ па дегенді анықтап зерттей алады;

Егер кез келген жарыс жеңімпазы осындай зерттеуден бас тартса, әлде ұсынылған ережені бұзса, онда спортшының алған жүлделі орынын қайтарып алып, келесі орындағы спортшыға беруге құқығы бар.

в) Оргкомитет дәрігерлік бақылауды орындауға жауапты.

Жарыстың классификациясы және әдістері.

1. Жарыс бөлімі мынандай екі түріден тұрады:

а) Индивидуальдық жарыс;

б) Командалық жарыс;

2. Жарыс жүйесі келесі бөлімдерге бөлініп көрсетілген:

а) Индивидуальдық;

б) Айналмалы;

3. Олимпиядалық ойынында жүргізілетін таеквондоның сайыс түрі екі қарсыластың арасында индивидуальдық жүйеде өтіледі.

4. Бүкіләлемдік таеквондо федерациясы (WTF) рұқсат етілген қағида бойынша, барлық халықаралық жарыстарда кем дегенде 4 мемлекеттен, 4 салмақ дәрежесінде 4 спортшы қатысу керек. Егер бір салмақ дәрежесінде 4 қатысушыдан кем болса, ондай жарыста нәтиже көрсеткіші саналмайды (2).

Жарыстың өтілу жағдайы:

– жарысқа қатысушыларды шақыру-жарысқа қатысушының аты үш рет сайыс алаңына сайыс басталғанға дейін, үш минут ішінде шақырылып жариялану керек. Сайыс алаңына бір минут ішінде шақырылған қатысушы келмесе, жеңісті қарсыласына беруге рұқсат етіледі;

– физикалық және костюмнің тексерілуі, шақырудан кейін, қатысушылар қасында нақтылы инспекция үстеліне инспектордың WTF тағайындалған костюмымен физикалық тексеруден өтілуі қажет;

– сайыс алаңына кіру, тексеруден кейін, қатысушы бір секундант-жаттықтырушымен және команданың дәрігерімен кіруді күтіп тұруы шарт;

– сайыстың өтілуі және аяқталуы, рефери жарыс басталар алдында «Chung, Hong» – деген команданы береді. Екі қатысушы сол қолымен бас қорғаныш дулығы (шлем) сол жақ бүйіріне қысып сайыс алаңына шығады;

– қатысушылар «Чарёт» (Дайындалу) деген рефери команда бойынша тәжімен бір-бірімен сәлемдесуі «Кюнна» (Тәжім). Қатысушылар тәжімінен кейін қорғаныш дулығы (шлем) киеді;

– реферидің «Чунби» (Даярланды) және «Сижяк» (Бастады) деген командамен бастатылады;

– әрбір раундтағы сайыстың басталуы реферидің «Сижяк» командадан басталады және «Қыман» (Уақыттың аяқталуы) командасымен аяқталуы керек;

– қатысушылар соңғы раундтың аяқтаулынан кейін реферидің командасы бойынша бір-біріне тәжімдерін жасап, қорғаныш дулығаларын шешіп рефериден сайыстың шешімін күтеді;

– рефери жеңімпазға қарай қолын жоғары қарай нұсқап жеңген белгіні білдіреді.

Командалық жарыстардың өтілуі:

– екі команда бір сызықта бойында бір-біріне бетпе-бет тұрады;

1-ші шектеуші сызықтағы бағыты бойынша көрсетілген мәлімдемеде;

– екі команда бақталастарды сайыс алаңына қалдырып, жарыс алаңынан шектеулі сызықта уақытында қалады;

– екі команда жарыстың төңірегіндегі сызық бойымен дереу саппен тұру керек, жарыстың қорытынды кездесуден кейін;

– рефери жеңуші командаға қарай қолын көтеріп жариялайды.

Ұпайларды есептеп шығару.

1. Есепке алынатын аймақтар:

а) дененің орта бөлігі;

б) бас бөлігі.

2. Ұпай есептеліп қойылады нақты техникалық әдістер қолданылып рұқсат етілген денеге шабуыл соққы жасағанда.

3. Есепке алынатын ұпайлар бөлшектенеді:

- қорғайтын желеткеге шабуылға бір ұпай;
- қорғайтын желеткеге айналумен шабуылға екі ұпай;
- шабуылға үш ұпай бас мүшеге;
- сайыстың есебі – бұл үш раундтардағы ұпайлардың мөлшері;
- ұпайларды жою – егер бақталас көмегімен тыйым салынған әрекет шабуыл жасаса, қойылған ұпайлар жойылады.

Қорыта келе, Бүкіләлемдік Таеквондо Федерациясының (WTF) жарыс ережелерін сақтай отырып, көптеген жарыстарда әділ шешім шығару керек деп ой түйемін.

1. Йеон Хван Пак, Том Сибури. *Таеквондо: Тактика и техника*. – М., 2004. – 29 с.
2. *Путь таеквондо: Серия «Мастера боевых искусств»* – Ростов-на-дону: «Феникс», 2003. – 16 с.
3. Карамов С.К. *«Корейские боевые искусства» Астрель АСТ., 2003. – 115 с.*

Резюме

В данной статье рассматриваются общее положение и ход проведения соревнований по таеквондо согласно Всемирной Федерации Таеквондо (WTF).

Summary

In the article will be consider the common positions and will be hold competitions by the World Federation of Taekwondo (WTF).

УДК 796.012.1-053.66

ИСТОРИЯ ВОЗРОЖДЕНИЕ ОЛИМПИЙСКИХ ИГР

Е.Б. Бекмухамбетов, А.С. Кульжабаев – ст. преподаватели кафедры ОФК

В современном мире Олимпиада является крупнейшим международным комплексным спортивным соревнованием, которые проводятся каждые четыре года.

Согласно хартии Олимпийских игр Древней Греции представляли собой религиозный и спортивный праздник, проводившийся в Олимпии. Исследования истории возникновения и развития Олимпийских игр сегодня является актуальным, т.к. ее можно рассматривать с новой точки зрения. Сведения о происхождении игр утеряны, но сохранилось несколько легенд, описывающих это событие. Первое документально подтвержденное празднование относится к 776 до н.э. они были учреждены Гераклом, хотя известно, что игры проводились и раньше. На время проведения игр объявлялось священное перемирие, в это время нельзя было вести войну, хотя это неоднократно нарушалось. Олимпийская идея и после запрета античных состязаний не исчезла на совсем. Например, в Англии в течение XVII века неоднократно проводились «олимпийские» соревнования и состязания. Позже похожие соревнования организовывались во Франции и Греции. Тем не менее, это были небольшие мероприятия, носившие, в лучшем случае, региональный характер. Первыми настоящими предшественниками современных Олимпийских игр являются «Олимпии», которые проводились регулярно в период 1859-1888 годов. Идея возрождения Олимпийских игр в Греции принадлежала поэту Панайотосу Суцосу, воплотил ее в жизнь общественный деятель Евангелис Заппас. Желание возродить олимпийское мышление и культуру распространилось довольно быстро по всей Европе. Французский барон Пьер де Кубертен сказал тогда: «Германия раскопала то, что осталось от древней Олимпии. Почему Франция не может восстановить старое величие?»

По мнению Кубертена, именно слабое физическое состояние французских солдат стало одной из причин поражения французов в войне 1870-1871, он стремился изменить положение с помощью улучшения физической культуры французов, одновременно с этим, он хотел преодолеть национальный эгоизм и сделать вклад в борьбу за мир и международное взаимопонимание. «Молодежь мира» должна была мериться силами в спортивных состязаниях, а не на полях битвы. Возрождение Олимпийских игр казалось в его глазах лучшим решением, чтобы достичь обеих целей.

На конгрессе, проведенном 16-23 июня 1894 года в Сорбонне (Парижский университет), он представил свои мысли и идеи международной публике. В последний день конгресса было принято реше-

ние о том, что первые Олимпийские игры современности должны состояться в 1896 году в Афинах, в стране-родоначальнице Игр – Греции. Чтобы организовать проведение игр, был основан Международный олимпийский комитет (МОК). Первым президентом до окончания I Олимпийских Игр 1896 года, генеральным секретарем стал барон Пьер де Кубертен. Первые игры современности прошли с большим успехом. Несмотря на то что участие в играх приняли всего 241 атлет (14 стран), игры стали крупнейшим спортивным событием, прошедшим когда-либо со времен Древней Греции.

Город, в котором будут проводиться Олимпийские игры, определяются на специальной сессии МОК, которая проводится за 7 лет до даты проведения соответствующих игр. Город выбирается из нескольких городов-кандидатов, подавших для этого официальные заявки. Определение происходит путем прямого тайного голосования членами МОК, кроме представителей стран-кандидатов и президента МОК. Как правило, на момент проведения окончательного голосования в списке кандидатов остается не более пяти городов, список которых определяется рейтинговым голосованием членов МОК, проводящемся годом ранее. Победитель должен набрать больше половины голосов. Если в первом туре не удастся выявить победителя, проводится второй и последующие туры. При этом после каждого тура из борьбы выбивают кандидаты, набравший наименьшее количество голосов. Тогда члены МОК от этой страны в следующих турах уже принимают участие. Право проведения игр является очень престижным и почетным. Прием заявок на проведение игр начинается за 10 лет до даты их проведения, заканчивается за 9 лет, список финалистов определяется за 8 лет. И наконец, за 7 лет определяется место проведения. С 1932 года организаторы строят «олимпийскую деревню» – комплекс жилых помещений для участников игр.

▪ Принципы, правила и положения Олимпийских игр определены олимпийской хартией, основаны которой утверждены международным спортивным конгрессом в Париже в 1894, принявшим по предложению французского педагога и общественного деятеля Пьера де Кубертена решение об организации игр по образцу античных и о создании Международного олимпийского комитета (МОК). Согласно хартии, Олимпийские игры «...объединяют спортсменов-любителей всех стран в честных и равноправных соревнованиях. По отношению к странам отдельным лицам не допускается никакой дискриминации по расовым, религиозным или политическим мотивам...» игры проводятся в первый год 4-летнего (Олимпийского) цикла. Счет олимпиадам ведется с 1896 года, когда состоялись первые Олимпийские игры (I Олимпиада – 1896-99). Олимпиада получает свой номер и в тех случаях, когда игры не проводятся (например, VI – в 1916-19, XII – 1940-43, XIII – 1944-47). Символы Олимпийских игр – пять скрепленных колец, символизирующих объединение пяти частей света в олимпийском движении, т.н. олимпийские кольца. Цвет колец в верхнем ряду – голубой для Европы, черный для Африки, красный для Америки, в нижнем ряду – желтый для Азии, зеленый для Австралии. Помимо олимпийских видов спорта, организационный комитет имеет право по своему выбору включить в программу показательные соревнования по 1-2 видам спорта, не признанным МОК. В том же году, что и Олимпиада, с 1924 года проводятся зимние Олимпийские игры, которые имеют свою нумерацию. Начиная, с 1994 года сроки проведения зимних Олимпийских игр были сдвинуты на 2 года относительно летних. Место проведения Олимпиады выбирает МОК, право их организации представляется городу, а не стране. Продолжительность игр в среднем 16-18 дней. С учетом климатических особенностей разных стран, летние игры могут быть проведены не только в «летние месяцы». Так XXVII Летние Олимпийские игры 2000 года в Сиднее (Австралия), из-за сильнейшей жары на этом континенте в летнее время, были проведены в сентябре. Олимпийское движение имеет свои эмблему и флаг, утвержденные МОК по предложению Кубертена в 1913 году, эмблема – олимпийские кольца. Девиз – «быстрее, выше, сильнее». Флаг – белое полотнище с олимпийскими кольцами, с 1920 года поднимается на всех играх. Среди традиционных ритуалов игр (в порядке их проведения):

- Грандиозные и красочные церемония открытия и закрытия игр. Церемония проходят на центральных стадионах с большой вместимостью, там же где проводятся соревнования по легкой атлетике.
- Открытие и закрытие начинаются с театрализованного представления, которое должно представить зрителям облик страны и города, познакомить с их историей и культурой.
- Торжественный проход спортсменов и членов делегаций по центральному стадиону. Спортсмены из каждой страны идут отдельной группой. Группы идут в порядке, соответствующем алфавитному порядку названий стран на языке страны-хозяйки игр. Или же на официальном языке МОК – французском или английском. Впереди каждой группы идет представитель принимающей страны, несущий табличку с названием соответствующей страны на языке страны-хозяйки на официальных

языках МОК. За ним во главе группы идет знаменосец – обычно спортсмен, участвующий в играх, несущий флаг своей страны. Право несения флага является весьма почетным для спортсменов. Как правило, это право доверяют самым титулованным и уважаемым спортсменам.

- Произнесение приветственных речей президентом МОК, главой или официальным представителем государства, в котором проходят игры, иногда мэром города или председателем оргкомитета.
- Поднятие флага как страны-хозяйки игр с исполнением ее национального гимна.
- Произнесение одним из выдающихся спортсменов страны, в которой происходит Олимпиада, олимпийской клятвы от имени всех участников игр о честной борьбе в соответствии с правилами и принципами спорта и олимпийским духом.
- Произнесение несколькими судьями от имени всех судей клятвы о беспристрастном судействе.
- Поднятие олимпийского флага с исполнением официального Олимпийского гимна.
- Венчает церемонию открытия зажжение Олимпийского огня. Огонь зажигается от солнечных лучей, а Олимпии (Греция). Из страны в страну огонь доставляется на самолетах, а в каждой стране спортсмен или иной деятель этой страны пробегает свою часть эстафеты, чтобы передать огонь дальше. Огонь поджигается в специальной чаше, дизайн которой является наиболее почетным. Чаша располагается высоко над стадионом. Огонь должен гореть в течение всей Олимпиады и гасится в конце церемонии закрытия.
- Вручение победителям и призерам соревнований медалей на специальном подиуме с поднятием государственных флагов и исполнением национального гимна в честь победителей.
- Во время церемонии закрытия также проходят театрализованное представление – прощание с Олимпиадой, проход участников, речь президента МОК и представителя страны-хозяйки.

Представитель страны-хозяйки торжественно передает олимпийский флаг президенту МОК, который в свою очередь передает его представителю оргкомитета следующей олимпиады. После этого следует небольшое представление следующего города, принимающего игры.

1. *Спортивная энциклопедия. – Алматы, 2008.*

2. *Республиканская газета «ProSport» №12 с 2-3, – Алматы, 2008.*

Түйін

Бұл мақалада олимпиадалық ойындардың тарихы, негізін қалаушылары мен оның өткізілуі, ұйымдастырылуы туралы айтылған.

Summary

This article is about the history of Olympic Games creation.

УДК: 794(045)

ҚАЗАҚТЫҢ ҰЛТТЫҚ ОЙЫНДАРЫНЫҢ – ЖАСТАР ТӘРБИЕСІНДЕГІ РОЛІ

Ж.Ж. Сугуров – *Абай атындағы ҚазҰПУ*

Қай халықтың болсын оның ұлттық ойындарының белгілі бір мақсаты мен әлеуметтік-психологиялық тұрғыдан ерекше қасиеттері болады. Сондықтан халық арасында қалыптасқан ойындар туралы сипаттамалық жинақтар, деректер және құжаттар дұрыс зерттеу мен талдауды қажет етеді. Ұлттық дәстүрлі халық ойындарының ел арасындағы беделі, тарихи қоғамдағы алған рөлі және болашақ ұрпақты өсіруден қажеттілігі, оның шығу тарихы туралы ғылыми тұрғыдан бізге дейінгі ғалымдар да көп ізденді. Жалпы, қазақ халқы материалдық мұраларға қоса мәдени қазыналарға да аса бай халықтарының бірі. Сондай қомақты дүниелер қатарына – ұлт ойындары да жатады.

Бүгінгі замандастарымыз бен болашақ ұрпақтарымыздың оларды оқып үйреніп, өздерінің кім екендіктеріне барлау жасауына, ата-бабаларының психологиялық болмысы мен ойлау жүйелеріне зер салуларына, көздеген мақсаттарына саралап, жете білулеріне, дәстүрлер жалғасын өрістетіп, өткен мен бүгінгі байланыстыра білулеріне, сөйтіп, мәңгірттік атаулыға тосқауыл қоюларына ұлт ойындары септігін тигізеді.

Ұлт ойындары халықтың әлеуметтік-экономикалық жағдайларына үйлесімді жасалғандай әсер

береді. Олай дейтіміз, ойындардың көпшілігі сол көшпелі тұрмысқа лайықталып, арнайы материалдық әзірліксіз ойнала беретіндігінде ғана емес, сонымен бірге халықтық психологиялық ерекшеліктеріне де байланыстылығында. Ойын барысын бала өзінің назарын қимылды орындау әдісіне емес, мақсатқа жетуге аударады. Ол ойын шартына бейімделіп, ептілік көрсетіп, сол арқылы қимылды жетілдіріп, мақсатты әрекет етеді [1].

Сондықтан, ұлттық ойындарды тек ойын деп қарамай, халықтың ғасырлар бойы жасалған асыл қазынасы, бір жүйеге келтірілген тамаша тәрбие құралы деп қараған жөн. Өйткені ойын баланың дүниені танып білуге қадам жасар алғашқы өмір кезеңінде тікелей қоршаған ортамен байланысын, адамдармен, жолдастарымен қарым-қатынасын ескермей, өмір тәжірбиелерінен қол үзгізіп, бірден өзіне бейтаныс дүниеге көшуге мәжбүр етсек, олардың мінез-құлығының дамуына кері әсер етуі әбден мүмкін. Оның үстіне бұл тәрбие үрдісіне жақыннан алысқа, жай нәрседен күрделіге, жеңілден ауырға, белгіліден белгісізге деген қағидаға да қайшы келмейді. Сонымен бірге, қазақ халқының ұлттық ойындары – жеке адамдарды тәрбиелеу құралы емес, ол бүкіл қоғамдық ортаны өз соңынан ертетін ұлттық азаматтың тәрбиелеп, үлгі берерліктей әлеуметтік құрал ретінде күрделі қызмет атқарған. Ұлттық ойындар арқылы жеке тұлғалар қалыптасып, шындалып халыққа таңылып, сол арқылы өмірге жолдама алып, ел ішінде танымал адамдарға айналған. Қазіргідей арнайы мамандық беретін оқу орындары халқымыздың өз ұрпағын тек ойын-сауықтарда бәсекеге түсіп жеңімпаз атанып, жүлде алып, өз жұртында бар өнерді игеріп, меңгеруге, шаруашылық жүргізу қолынан келетін, ел қорғауға жарайтын батыл да өжет, ұрпақтарды тәрбиелеудің өзіндік жүйесін өмірге әкелген. Жан-жақты дамыған, денсаулығы мықты, салауатты өмір салтын мұрат тұтқан дара тұлғаларды тәрбиелеу – ежелден-ақ халық арманы.

Бүгінгі таңда өз тәуелсіздігін өз қолына алған егеменді еліміз – Қазақстан мектептерінің, оқу орындарының алдына қояр басты талаптары да осы болмақ.

Ендеше, Республика мектептерінің ұлттық мектеп болып жариялануы – заңды құбылыс. Мектеп және жоғарғы оқу орындары ұлтқа тән қасиеттерді өз түлектерінің бойына сіңіре білгенде ғана, адам баласына ортақ мәселелерді анық сезінетін, адамгершілігі мол, нағыз интернационалист ұрпақты тәрбиелей алады. Мақсатымыз жан-жақты дамыған дара тұлғаларды тәрбиелеу болғандықтан, жалпыға тән жоғары сапа қол жеткізбей тұрып, жалпыға тән үздік қасиеттерді қалыптастыру мүмкін емес. Олай болса, еліміздің мектептері жастарға ендігі жерде өз халқының ғасырлар бойы жинақтаған рухани мұраларын, бүгінгі ғылыми жетістіктер тұрғысынан саралай отырып, сабақтың барысында, жоспарлы түрде оқу-тәрбие жұмыстарында дидактикалық құрал ретінде пайдалану қажеттігін ұсынады. Біздің алға қойып отырған басты мақсатымыз, бұл жұмыстың көкейкестілігі де осыған келіп саяды. Өйткені, ойындарының бойына елмен елді, халықпен халықты бір-бірінен байланыссыз, оқшау тұрған еш құбылыс жоқ.

Басқаны танып білу үшін, ең алдымен өзіңді танып білу қажеттігі туындайды. «Жалғыз құрғақ білім үйрету емес, біліммен бірге жақсы тәрбиені қоса беру» деп М. Дулатов айтқандай, қазіргі жаһандану дәуірінде ұлттымыздың жойылып кетпеуі үшін, ұрпағымыздың санасынан атадан балаға мұра болып келе жатқан әдет-ғұрыпты, салт-дәстүрді сіңіре отырып, тілін, дінін қастерлеуге, үлкенді құрметтеуге, елін сүюге тәрбиелеу қажет. Ұлттық ойындардың көпшілігі тұрмыс-салты, соған орай жануарлар әлемін, аңшылықты бейнелейтін болып келеді [2]. Онымен бірге жасөспірімдер ойын ойнаған кезде көпшіл, Отанның болашақ азаматы болуға, халқына адал қызмет етуге бағыт алады.

Демек, қазіргі бізге жеткен өнердің, театрда қай-қайсысы болса да ойын үстінде көрсетіліп, осы ойындардың әртүрлі мәнерлі орындаудың нәтижесінде тап қазіргідей үлкен өнер дәрежесіне жетті. Өзінің өлең-жырларында халық ойынды тәрбие құралы деп танып, оның бойындағы жастарды ойландырып, толғандырып қасиеттерін аша түседі. Ойын тек жас адамның дене күш-қуатын молайтып, оны шапшаңдыққа, дәлдікке т.б. ғана тәрбиелеп қоймай, оның ақыл-ойының толысуына, есейіп өсуіне де пайдасын тигізеді. Қимыл-қозғалыс ойынында бала назар аудару және бұлшық еттің ширығу дәрежесін реттеуді үйренеді, ойынның қалыптасқан түрлеріне байланысты ол қимылды тынығумен кездестіре алады. Бұл бақылағыштыққа, тапқырлыққа тәрбиелеуге, қоршаған ортадағы жағдайдың өзгеруіне қарап бағдар белгілеу, қалыптасқан жағдайдан жол тауып шығу, тез шешім қабылдап, оны жүзеге асыру, батылдық, ептілік, мақсатқа жетудің өзіндік әдісін таңдау қабілетін қалыптастыруға көмектеседі [3].

Халық ойынының неше алуан түрлерін туғызып қана қойған жоқ, соны іс-жүзінде қолданып, оның тәрбиелік, білімділік жақтарын да көре білді. Қимыл-қозғалыс ойындарының сан қырлы тәрбиелік маңызы, олардың мектеп жасындағы балалар үшін ыңғайлылығы, ойындардың қуанышты, балаларды

өзіне тартатын әрекет саласын туғызады – осылардың бәрі қимыл-қозғалыс ойындарын балалардың күнделікті өмірінің ажырағысыз бағалы серігі ретінде айқындайды. Эмоциялық өрлеу балалардың жалпыға ортақ мақсатқа жетуге ұмтылысын туғызады және тапсырманы айқын түсінуіне қимылдың жақсы үйлесімінен, кеңістікте және ойын жағдайында неғұрлым дәл бағдар белгіленуінен, тапсырманы жедел қарқынмен орындауынан көрінеді. Мақсатқа жетуге ұмтылу қуанышы балалардың осындай әуестену кезінде әр түрлі кедергілерді жеңуге көмектесетін жігердің рөлі артады. Ойын тегінде адам баласының ұжымдық шығармашылығы және орындалуы да көбіне ұжымдық түрде болғандықтан, ойын үстінде жолдастық, достық қарым-қатынасқа әрекеттенуге, тәрбиеленуге мүмкіндік мол. Бастауыш мектептердегі балалардың дене тәрбиесі барысында қозғалмалы ойындарға жетекші рөл берілді.

Дене тәрбиесінің негізгі құралдары мен әдістерінің бірі ретінде көп қозғалыста ойындар сауықтыру және тәрбие, білім беру міндеттерін тиімді шешуге мүмкіндік ашады. Ойын барысында балалардың қозғалғыш ширақтығы бүкіл организмде жігерлі жағдай туғызады, алмасу процесстерін күшейтеді, өмірлік тонустарын арттырады. Қимыл-қозғалыс ойындары балалардың игеріп үлгерген қимылы дағдыларын жетілдіру және дене қабілетін қалыптастыру әдісі ретінде қызмет етеді. Қимыл-қозғалыс ойындары өзінің мазмұны мен формасы жағынан эстетикалық әрекет болып табылады. Балалардың бұрын игерген қимыл дағдыларын тірек ететін әр алуан ойын қимылдары оларға қолайлы дәлдікпен қалыптылықтан, ептіліктен, ерекше мәнерліктен көрінеді [4].

Ойындардың, әсіресе, халық ойындарының эстетикалық сипаты ойын бастауымен, әңгімелесуімен, санамақпен байи түседі. Балаларға музыка ерекше эстетикалық ықпал жасайды: ол балаларды жігерлендіреді, олардың көңіл-күйін біріктіреді, қимылға эстетикалық сипат береді. Қазақтың ұлттық ойындарының кейбір түрлері «Ойлануды қажет ететін ойындарға» жатады. Олар көбінесе, логикалық ойлау мен математикалық, философиялық ойлануды дамытуға негізделген. Солардың төресі «тоғыз құмалақ». Оймен келетін ойындарды сөз еткенде шахмат, дойбы ойындарының болғанын да атап өтуіміз керек. Шахмат, дойбы қазақтар мекендеген кезде түрік заманынан белгілі екенін көрсететін деректер де бар. Жоғарыда аты аталған ойындар болашақ ұрпақ тәрбиесінде қанат жайып келеді. Ұлттық қимыл-қозғалыс ойындарын сыныптан тыс тәрбие жұмыстарына енгізуі мүмкіндіктері өте зор. Қазақтың ұлттық ойындары: көкпар, сайыс, күрес, теңге алу, қыз қуу, алтын қабақ ату, жамбы ату т.б. спорттық сипатпен бірге үлкен тәрбиелік маңызға да ие болды. Ұлттық ойындарды ашып айтсақ, тарихының көнелілігіне қарамастан, ойын үнемі жаңа, ескірмейтін нәрсе.

Қазақтың ұлттық ойындары ерлікті, батылдықты, шапшаңдықты, ептілікті, тапқырлықты, табандылықты т.б. мінез-құлықтық ерекшеліктерімен бірге күш-қуатын молдығын, білек күшін, дененің сомданып шығуын қажет етеді. Сонымен бірге бұл ойындар әділдікпен адамгершіліктің жоғары принциптеріне негізделген.

Қорыта айтқанда, қазақтың ұлттық ойындары елдің өмірімен тығыз байланысты. Оның шаруашылық, экономикалық, әлеуметтік тұрмысынан туған. Оның тәрбиелік маңызы аса жоғары, әрі құнды. Қазақ халқының өмірінде ойын араласпаған бірге-бір тұрмыс шаруашылық саласы жоқ десе де болады.

Сондықтан ұлттық ойындары – ата бабамыздан, оны үйренудің, күнделікті тұрмысқа пайдаланудың заманымызға сай ұрпақ тәрбиелеуге пайдасы орасан зор. Ойын баланың алдынан өмірдің есігін ашып, оның творчестволық қабілетін оятып, бүкіл өміріне ұштаса береді. В.А. Сухомлинскидің сөзімен айтқанда: «Ойынсыз ақыл-ойдың қалыпты дамуы да жоқ және болуы да мүмкін емес.

Ойын дүниеге қарай ашылған үлкен жарық терезе іспетті, ол арқылы баланың рухани сезімі жасампаз өмірмен ұштасып, өзін қоршаған, дүние туралы түсінік алды. Ойын дегеніміз ұшқын, білімге құмарлық пен еліктеудің маздап жанар оты» десекте, айтар ойымыз дәлелді болу үшін ұлттық үрдісімізде ұмыт болып бара жатқан ойындарды оқырман назарына ұсынылады.

Жігіт қуу. Ойынды ат үстінде емес, жаяу жүгіріп ойнауға болады. Мұндағы ойнаушылар екі топқа бөлінеді. Күні бұрын арасы 20-30 адымдай екі көмбе белгіленеді де, біреуіне жалауша тігіледі немесе жаңағыдай қазық қағып, тымақ кигізіледі. Жүргізушінің хабарымен екі топтан екі ойыншы көмбеге шақырылады. Біреуіне белбеу немесе екі бүктеліп есілген орамал беріледі. Ойын жүргізушінің белгісі бойынша ойыншылар қарсыдағы сызыққа қарай жүгіреді. Белбеу алған ойыншы екіншісін қуып жетіп, ұруға тырысады. Межеге жеткен соң ойыншы белбеуді жерге тастай сала кейін қашады. Белбеуді екінші ойыншы алып қашып бара жатқан қарсыласын бірінші сызыққа жеткізбей қуып жетіп, ұруға тиіс. Қарсыласына белбеу жұмсай алмаған ойыншы ұтылған болып есептелінеді [5].

Жамбы ату. Биік сырықтың басына тайтұяқ алтын не күміс ілінетін болған. Жамбыны алу үшін белгіленген межеден (70-100 м шамасында) садақ атып қыл арқанды қып түсіру керек. Кейде ойын-

ның шаршы бойынша жамбыны шауып келе жатқан аттың үстінен атқан [5].

Бұл ойын асқан мергендікті, ат құлағанда ойнайтындай шеберлікті қажет етеді. Қазақ халықтарының жылдар бойы атадан балаға жалғасып қалыптасқан ұлттық дәстүрі, әдет-ғұрып тәрбие мектебі бары баршамызға белгілі. Сондықтанда ұлттық ойындардың қалыптасу тарихы, халық арасында таралуы, тәрбиелік мәні-мағынасы белгілі бір тәрбиелік мақсат бірлігін көздейді.

1. Қоянбаев Ж.Б. *Қазақ халқының қозғалмалы және спорт ойындарының дене тәрбиесіндегі орны.* – Алматы, 2005 – 176 б.

2. Жошыбаева Г. *Ұлттық мектеп – ел еңісі.* Қазақстан мектебі №12, 2003. – 35 б.

3. Мендалиев Б.М. *Ұлттық ойындар Қазақстан мектебі №1, 2005.* – 56 б.

4. Танекиев М.Т. *Қазақтың ұлттық ойындары – Алматы, 1973.* – 23 б.

5. Төтенай Б. *Қазақтың ұлттық ойындары – Алматы, 1985.* – 12 б.

Резюме

В этой статье пропагандируются казахские национальные игры, а также прослеживаются пути формирования казахских народных игр, определяется их огромное значение и роль среди народных масс.

Summary

This article is spoken about national games and to raise authority of Kazakh people. One of the may to make a healthy life of nationality.

ОӘЖ 378(574)

ҚОЗҒАЛЫС ОЙЫНДАРЫ АРҚЫЛЫ КІШІ МЕКТЕП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ ТҮЛҒА АРАЛЫҚ ҚАТЫНАСТАРЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУ

Н.Төлегенұлы – магистр оқытушы, Абай атындағы ҚазҰПУ,

Е.Н. Түгелбаев – магистрант ЖГТУ

Мазмұны жағынан барлық ойындар түсінікті, жалпы дамытушы мүмкіндіктері бар, әртүрлі педагогикалық қызметі бар, ұжымға деген қатынасты тәрбиелейтін, эстетикалық талғамды дамытуға бағытталған, қоршаған орта туралы түсінікті нақтылайтын, психикалық үрдістерді жетілдіретін, дамудың жоғары деңгейіне өтуді ынталандыратын, тұлғаны әлеуметтенуіне ықпал ететін болып келеді.

Ойын – өте эмоциялық іс-әрекет, сол себепті ол кіші мектеп оқушыларын тәрбиелеуде құнды нәрсе болып табылады.

Көптеген ойындардың ішінде балалар арасында қозғалыс ойындары кең тараған. Қозғалыс ойындардың негізгі ерекшелігі оның мазмұнында қимылдардың маңызды орын алуы (жүгіру, секіру, лақтыру, допты беру және тосу, қарсыласу және т.б.), бұл қозғалыс әрекеттер оның сюжетімен байланысты. Олар ойынның мақсатына жету жолында әртүрлі қиындықтарды, кедергілерді жеңуге бағытталады [1, 3].

Қозғалыс ойындар, ойыншылардың өздері қойған шартты мақсатқа жетуге бағытталған саналы бастамашыл іс-әрекет. Мақсатқа жету ойыншылардың белсенді әрекетін талап етеді. Бірақ қимылдық ойындар қатысушылардан арнайы даярлықты қажет етпейді. Олардағы ереже ойындардың жүру шарттарына қарай қатысушылары мен жетекшілердің өздерімен таңдалады. Олардың мазмұнында нақты қойылған ойыншылар саны мен ауданның көлемі көрсетілмейді.

Қозғалыс ойындардың негізін салушы ретінде А.М. Горький болды. Оның түсіндіруі бойынша ойын бұл балалардың өмір сүріп отырған ортасын танып білу жолы болып табылады [3].

Қозғалыс ойындар балаларды жалпы дене тәрбиелеудің құралы ретінде қолданылады. Қозғалыс ойындар көбінде балалардың өздерімен ұйымдастырылатын жекелік түрде болуы мүмкін. Олар мұғалімдермен бос уақытта, үзіліс кезінде қолданылады.

Қозғалыс ойындардың ұжымдық түрлері маңызды орын алады. Барлық ұжымдық – қозғалыс ойындарға жарысу сипаты, сонымен қатар қойылған мақсатқа жетуде өзара көмек көрсету тән болып келеді. Ұжымдық ойындардың негізгі сипаты олардың ойыншылардан жылдамдықты талап етуінен көрінеді. Сол себепті де ойын барысында өзара қатынаста әрдайым өзгеріп отырады.

Қозғалыс ойындарда жарыстар өткізіледі. Оларды оқушылардың жас ерекшелігіне сәйкес жеке ойындар түрінде жүргізуге болады. Бірақ педагогикалық түрде оқушылардың әртүрлі дене қасиеттері мен дағдыларын тәрбиелеуге ықпал ететін түрлі ойындардың кешенді түрде қолдану тиімді деп есептелінеді.

Әрбір қозғалыс ойын мазмұнынан, құрылымынан және әдістемелік ерекшеліктерінен тұрады.

Қозғалыс ойындардың мазмұны мыналардан құралады: сюжет, ереже, қимылдық әрекеттер.

Қозғалыс ойындардың құрылымы – қойылған мақсатқа жету тәсілдерін таңдауға мүмкіндік беретін оқушылардың әрекетін ұйымдастыру. Ойындардың бір түрінде қатысушылар жеке немесе топтық түрде әрекет етеді, ал басқа ойындарда өз ұжымының, командасына қызығушылығын ұстана отырып, ұжымдық түрде әрекет етеді [2].

Ойынның әдістемелік ерекшеліктері оның мазмұны мен құрылымына байланысты болады. Қозғалыс ойындардың әдістемелік ерекшеліктеріне төмендегілер тән болады:

- а) бейнелілік;
- б) ережелермен шектелетін әрекеттердің өз бетінше орындалуы;
- в) ережелерге сәйкес әрекеттерде шығармашылық бастамашылдық;
- г) сюжетіне сәйкес жеке рөлдерді орындау;
- д) ойындағы кездейсоқтық, өзгермелілік;
- е) ойынның эмоциялылығын арттыратын мобилділік күшін талап ететін жарысу сипаты;
- ж) ойын қақтығыстарын шешуде қарама-қарсы қызығушылықтарының қарсы келуі.

Қозғалыс ойындары дене тәрбиесінің құралы және ойын әдісі ретінде дене қасиеттерінің тәрбиеленуіне және жетілдірілуіне ықпал етеді. Сонымен қатар қозғалыс ойындарда табиғи қимыл әрекеттер мен жеке дағдылар және іскерліктер бекітіледі [3].

Педагогикалық тәжірибеде ойынның келесі түрлері қолданылады:

1. Еркін, шығармашыл ойындар. Оларды кейбір кезде ролді ойындар деп те атайды. Олар жеке және топтық түрде жүреді.

2. Ересек жетекшілерді қажет ететін, нақты қойылған ережелері бар, ұйымдасқан қозғалыс ойындар. Олар мазмұны және күрделілігі жағынан әртүрлі:

а) қарапайым, командалық емес ойындар. Бұл ойындарда негізгі іс-әрекет жеке басын жетілдіруге, жылдамдық, күш сияқты қасиеттерде басқаларға қарағанда жоғары орын алу;

б) күрделі, командалық ойындарға ауыспалы. Мұнда ойыншылар өз қызығушылықтарын жеке танытады, бірақ өз ықыласымен жолдастарына көмектесуге тырысады;

в) ойыншылар жеке ұжымдар – командалар құрайтын қимылдық ойындар.

Оқу-тәрбие үрдісінде қозғалыс ойындарды қолдану әртүрлі педагогикалық міндеттерді шешуде арнайы таңдауды қажет етеді. Бұл үшін ойындардың нақты қасиеттері ұқсас топтық түрлері құрастырылады. Ойындар төмендегідей топтастырылады:

1. Мазмұнының күрделілік дәрежесіне қарай: ең қарапайымдылардан күрделіге қарай;
2. Жас ерекшеліктерін ескеру сипаттарына қарай;
3. Қимыл әрекет түрлеріне қарай;
4. Дене қасиетіне қарай;
5. Жеке спорт түрлеріне даярланған;
6. Ойыншылардың өзара қатынасына байланысты.

Ойындар басқа қасиеттері бойынша да топтастырылады:

- а) сабақтарды ұйымдастыру формасына қарай;
- б) қимылдық деңгейінің сипатына қарай;
- в) мезгіл мен жұмыс орнын ескеруіне қарай.

Қозғалыс ойындар, ойыншылардың өздері қойған шартты мақсатқа жетуге бағытталған саналы бастамашыл іс-әрекет. Мақсатқа жету ойыншылардың белсенді әрекетін талап етеді. Бірақ қозғалыс ойындар қатысушылардан арнайы даярлықты қажет етпейді. Олардағы ереже ойындардың жүру шарттарына қарай қатысушылары мен жетекшілердің өздерімен таңдалады. Олардың мазмұнында нақты қойылған ойыншылар саны мен ауданның көлемі көрсетілмейді [2].

Ойын тұлғаның қалыптасуында маңызды орын алатын іс-әрекеттің бірі. Ойын барысында балалар жинақталған тәжірибені бейнелейді, өмір туралы өздерінің түсініктерін тереңдетеді және бекітеді.

Мұғалімнің көмегімен ойын баланың жан-жақты дамуына ықпал етеді. Олар баланың түсініктерінің көлемін арттырады, байқампаздылық қасиетін, талдау іскерлігін, салыстыру және жалпылау іскерліктерін дамытады.

Қозғалыс ойындар кеңістіктік және уақыттық қатынастарды дұрыс бағалай білу қабілетінің, өзгермелі жағдайға жылдам әрі дұрыс әрекет көрсете білу қабілеттерін дамытуға ықпал етеді.

Қозғалыс ойындарда қатысушылар жеке рөлдерді орындауға тура келеді. Бұл олардың ұйымдастырушы дағдылары мен білімдерінің дамуына әсерін тигізеді.

Ойынның білім беру жағы мұғалімнің дұрыс назар аударуына сәйкес қажетті деңгейде орындалады. Ойын барысында бала өзінің барлық жеке тұлғалық қасиеттері мен сапаларын анықтайды.

Ойын сияқты ешқандай іс-әрекет оқушының тұлғалық қасиеттерін жан-жақты ашып бере алмайды. Ойынмен айналыса отырып, бала өзінің барлық мінез бітістерін анықтай алады. Сыныпта әрдайым тұйық жүретін бала ойын барысында өзін басқа жағынан көрсете алады. Мұның барлығы әр балаға жеке тұрғыда дұрыс ықпал ете алуда өте маңызды. 4 сыныпқа арналған дене тәрбиесі оқулығында адамның қабілетінің дамуы туралы да бөлімдер қарастырылған (күштің, жылдамдықтың, төзімділіктің, икемділіктің дамуы), гимнастика мен жеңіл атлетикаға да бөлім берілген. Қазақ ұлттық ойындарын мектеп тәжірибесіне ендіру бір жағынан тәжірибелік жұмыстың жинақталуына ықпал етеді, екінші жағынан – қазақ ұлттық ойындарының тәрбиелік мәнін насихаттайды, олардың баланың денелік және ақыл-ой дамуының рөлін, кіші мектеп оқушыларының ұлттық салт-дәстүрлерге сүйіспеншілігін орнатуды қарастырады [2, 3].

Оқушылар арасындағы тығыз қарым-қатынас көбінесе ұжымдық-қимылдық ойындарда жүзеге асады. Олардың барлығына жарысу сипаты, сонымен қатар қойылған мақсатқа жетуде өзара көмек көрсету тән болады.

Қозғалыс ойындары сабағында мұғалімдер балаларға өз әлекеттерін жұптар және топтарда сәйкесінше ұйымдастыра білуге, ойын мақсатына жетуде тұрақтылық танытуға, меңгерілген ойынның мазмұнын өз сөзімен жеткізе білуге, денелік және еріктік қасиеттерін жетілдіре білуді, кеңістікте бағдарлай алу, қимылдарды реттей білу іскерліктерін үйретеді.

Қозғалыс ойындарының өзі ұжымдық сипатта болады, осыған байланысты балаларды ұжымдағы іс-әрекетке тәрбиелейді. Ойындар балалардың бойында жолдастық, ұжымдық, демократиялық және бір-біріне деген жауапкершілік сезімдерін ұялатады. Ұжымдық ойынға қатыса отырып, бала өзінің қызығушылықтарын топтың қызығушылығы үшін құрбан етуі қажет: жолдасына допты беру, «түт-қынға» түскен жолдастарын босату және т.б.

Ойындарда жолдастық сезімі біртіндеп тәрбиеленеді. Кіші мектеп оқушыларынан ойын барысында өз әрекеттерін жолдастарының әрекеттерімен сәйкестендіру талап етіледі. Кейіннен өзара көмек көрсетуге бағытталған ойындар пайда болады. Ал содан соң өз ұжымына, өз командасына қызығушылықтарын бағындыруға қатысты ойындар қолданылады [1, 3].

Ойын барысында бір ойыншының екіншісіне, бір команданың екіншісіне қарсы тұруы тән келеді. Осыған байланысты дер уақытта шешуді талап ететін әртүрлі міндеттер пайда болады. Бұл үшін пайда болған жағдайды қысқа уақытта бағалай білу, дұрыс әрекетті таңдай білу және оны орындай білу қажет. Осының әсерінен ойындар өзіндік танымға көмектеседі.

1. Сағындықов Е. Использование народных игр в учебно-воспитательной работе в 1-4 классах казахской школы. Автореф. Дис. канд. – Алма-Ата. 1988.

2. Куанышев Т. Подготовка будущих учителей физической культуры средствами национальных игр – Автореф. дис. канд. – Алма-ата, 1992.

3. Айтпаева А.К. Казахские народные игры как средство воспитания младших школьников. Автореф.дисс. канд. – Алматы. 1997.

Резюме

В данной статье представлены материалы исследования, проведенные на школьников младших классов по проблемам применения подвижных игр на уроках физической культуры.

Summary

The article is given article the materials of research spent on schoolboys of elementary grades on problems of application of outdoor games at lessons of physical training are presented.